

TARQVINII GALLVTII SABINI E SOCIETATE IESV

COMMENTARIVS DE TRAGOEDIA.

PROOEMIVM. IN QVO NOTATIO nominis, antiquitas, & definitio traditur.

VIVS notatio vocabuli variè deſignatur à ſcriptoribus. Sunt qui dictam principio fuiſſe volunt, & ſcriptam græcè τρυγῳδίαν: propterea quòd Vindemialibus ludis eſſet inuenta, ᾠδὴ enim Gręcis eſt cantus, & ab ijſdem olim muſtum, ac vinum recens τρὺξ dicebatur. Itaque iſtis Tragoedia, quam τρυγῳδίαν appellãt, nihil aliud eſt, niſi muſti cantio, hoc eſt Carmen Vindemialibus ſacris in Bacchi, Liberiue patris laudem decantatum. Alij Tragoediam dici malunt quaſi τραχεῖαν ᾠδὰν, hoc eſt, aſperũ cantũ, quia flebilis genus poëmatis eſt,

& asperitatem, crudelitatemque cõtinet eorum, quorum actiones, & res gestas imitatur. Alij deniq; Tragoediam esse volunt non τρυγῳδίαν, vt illi superiores, sed τραγῳδίαν: repetuntque nominis causam ab hirco, quem Græci nominant τράγον. Principio enim, quia Tragoedia illa rudis, nihil aliud, nisi Bacchi laudes continebat, & Dithyrambum: is, qui inter Bacchi sacra, ludosque in hoc genere carminis esset victor, hirco, qui Baccho sacer erat, donabatur, vt canit Horat. in Arte.

Carmine qui Tragico vilem certauit ob hircum.

Neque verò ab hac etymologia longius abierunt, qui Tragoediam dictam putarunt à Satyris, quos τραγοσκελεῖς; hoc est hircinis praeditos cruribus appellatos scimus: quod epitheton illis est proprium. Dictam autem à Satyris ideò crediderunt, quòd eos initio vel ad conuiciandum, vel ad risum commouendum cum ceteris personis inducerent. De notatione sic diximus.

Sequitur antiquitas, quae maxima est. vt non immerito à Platone Tragoedia dicatur antiquissima. Id verò facilius intelligetur, & planius, si eius inuentores primos à priscorum memoria repetamus. Aristoteles quidem in poëticis excogitatam in Peloponneso fuisse ait à Doriensibus; & à Dithyrambis fluxisse, hoc est à genere carminis, quod Baccho bis nato concinebant ad tibiam. Fuere tamen qui Glaucum nescio quem, quique Thespin Atheniensem facerent auctorem. Is enim vini faecibus, aut minio sibi ora perunxit, & obleuit primus: atque ita veluti personatus actitare cœpit è plaustris, ac Tragoediam informem inconditè recitare. quod ita significat Horat. in poët.

Ignotum Tragicae genus inuenisse Camoenae
Dicitur, & plaustris vexisse poëmata Thespis,
Quæ canerent, agerentq. peruncti faecibus ora.

Quamquam verò nihil hìc ab Horatio de minio dicitur, eius tamen est apud Tibullum mentio, cum Bacchi sacra describit. Non enim aliud, quàm quo sibi faciem primi Tragoediæ pinxerunt auctores, videtur illud esse minium, quod commemorat his versibus,

Agricola, & minio perfusus Bacche rubenti
Primus inexperta duxit ab arte choros.

Hæc incunabula Tragoediae sunt, quæ paulatim deinceps adoleuit: excultaque postmodum ab Aeschylo, ab Euripide, à Sophocle est, quorum fabulas legimus; ab alijs etiam fortasse perfecta, quorum monumenta desideramus.

Superest definitio, de qua grauior, & vtilior est disputatio. Hæc autem quamquam varijs sanè modis traditur à multis, ab Aristotele tamen est desumenda, cuius ego, vel interpretationem, vel paraphra-

raphrasim accommodatam esse crediderim huiusmodi . Tragoedia est imitatio actionis illustris,& absolutæ,eiusq. iustam magnitudinem suaui complectens oratione : cuius partes eò pertinent simul omnes , vt metus , & commiseratio spectatorum animis inferatur, ad eiusmodi morborum salutarem purgationem . Græca verba sic sunt. ἔστιν οὖν τραγῳδία μίμησις πράξεως σπουδαίας, καὶ τελείας, μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἑκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις δρώντων. καὶ οὐ δι᾽ ἀπαγγελίας, ἀλλὰ δι᾽ ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν. Hæc inquam , est apud Arist. definitio : quam per partes explicare sic possumus .

Imitationem ait esse actionis illustris , siue præstabilis,siue grauis , & seueræ : Græce σπουδαίας:dicitur enim μίμησις πράξεως σπουδαίας. vt intelligamus Regias tantummodo , principesq. personas Tragoediam sibi proponere : vulgares , communesq. permittere Comoediæ,quæ leues illarum,& despicatas actiones imitatur. Sed quia hæc imitatio actionis illustris aliarum quoque posset artium esse,quæ imitantur,adiungitur aliqua certa distinctionis nota : diciturque , effici hanc imitationem oportere sermone suaui,hoc est,& versibus,qui vbique,ac singulis adhibentur in partibus , & concentu , atque harmonia , cuius potissimum est vsus in Choris. Ceterum quoniam absolutæ definitiones finem quoque propositum exponunt , consilium aperitur ad extremum , quo permotus est is ,qui Tragoediam , vel excogitauit,vel perfecit, atque in publicum dedit. Dicitur adeo Tragoedia eiusmodi personarum illustrium actiones idcircò imitari, & spectatoribus proponere,quòd contendat,animi terrorem, ac commiserationem concitare,ad illas ipsas, quas commouet, perturbationes abstergendas , atque ab omni vitio liberandas . Quare alijs prætermissis,in aliumq.locum reiectis, hæc de fine disputatio sit .

De fine , qui Tragoediæ propositus est .
Caput I.

CVm ex definitione intelligatur,id Tragoediæ propositum esse,vt duos illos animi nostri purget affectus,cōmiserationem,ac metum,videndum erit,quibus potissimum præsidijs id consequatur . Sed tamen ante constituamus oportet,quid sit , affectus , siue morbos animi purgare. Explanauit hoc Arist. ipse in Politicorum octauo lib. cap.vij. Vbi cum pronunciasset,Musicam purgandis affectibus vtilem esse; quid eo purgationis nomine intelligi vellet,ita declarauit.Nā affectus, inquit,qui animos mouent,omnibus insunt; differunt tamē eo, quòd alios magis,alios minus exagitant , vt misericordia , & metus ; atque adeò etiam furor . nam huic quoque commotioni nonnulli

obnoxij sunt, quos cantibus sacris sedari videmus, veluti purgationem nactos, & medicinam. Hæc ille. quibus significat, in affectibus animi nostri exuperantiam quandam esse, ei planè similem, quæ in corporis humoribus est, cum incommoda valetudine laboramus. Quemadmodum ergo medicamentorum vi absterguntur humores, & ægrotantium corpora ea leuantur exuperantia, quæ procreat morbos, sic affectus vehementissimi, & quodammodo redundantes abstergi, purgariq. possunt adeo, vt animus omni prorsus ægrotatione liberetur. Id igitur ait Aristoteles Tragoediam agere, ac veluti finem intueri: vt sicut affecta corpora purgatis, atque abstersis curantur humoribus, ita animum sanet ipsa, duobus affectibus nominatim, commiseratione, ac metu purgatis, hoc est, ab ea liberatis exuperantia, à qua animi quædam ægrotatio promanabat.

Sed qui fiet, dicet aliquis, vt metus, & commiseratio, Tragoediæ beneficio purgentur, quæ res maximè terribiles, summaq. dignas commiseratione proponit intuendas? Non ne potius his tàm sæpe spectandis rebus, quæ metum, & commiserationem commouent, multo maximè perturbabitur animus, atque ijsdem affectibus impelli facillime consuescet? Immò verò insuescet parum commoueri, & affectus illos ea consuetudine paulatim ad eam reuocabit mediocritatem, quam animi sanitas, & recta constitutio postulat. Neque enim audiendus est Plato, aut Proclus, Platonem secutus, qui Tragoediam à Repub. depellunt eo nomine, quòd animi nostri morbos, & ægritudines augeat, efficiatq. vt fraena dolori, & commiserationi laxemus. Non, inquam, audiendi sunt. quia dum homines eiusmodi spectaculis intersunt, crebròque audiunt, ac cernunt personas ea loquentes, agentesq. quæ commiserationem excitant, doloremq. ac terrorem incutiunt, assuescunt illi quidem dolere, pertimescere, ac misereri; sed ex ea consuetudine sequitur, vt cum ipsis aliquid humanitus acciderit, minus doleant, timeantque, quàm si actionibus illis non interfuissent. Necesse enim est, qui numquam doluerit, timueritue, eum vehementius exterreri, ac dolere, cum repente, nec opinata calamitas euenerit. Adde, quòd sæpenumero perperàm homines dolent, ac pertimescunt, hoc est ijs de causis, ob quas minus dolere, ac extimescere par esset. Cum autem poëtæ, Tragoediarum suarum personas exhibent acerbè vexatas, & res proponunt commiseratione, ac terrore dignissimas, docent profectò, & tamquam digito demostrant, quid, & quo tempore homini sapienti dolendum, aut commiserandum sit. quæ vtilitas; & vitæ fructus est maximus; vt docet Aristoteles in lib. Politicorum viij. sub finem. Vbi in eo sitam esse virtutis operam affirmat; vt homines discant rectè laetari, amare, odisse: nullaque illòs re oportere magis exerceri contendit, quàm vt assuescant rectè iudicare. Denique spe-

ctandis

ctandis Tragoedijs intelligimus, omnium communem mortalium iniquam esse fortunam; & qui casibus obnoxius non sit, reperiri omninò neminem. Quo fit, vt æquius feramus, atque facilius quicquid aduersum, ac præter voluntatem acciderit, eoque animum solatio sustentemus, quòd idem prorsus, aut aliquid etiam grauius alijs, Principibus præsertim, ac Regijs viris euenire videamus. Expressit hanc vtilitatem, & fructum Tragoediæ prorsus ad viuum Timocles apud Athenæum in lib. vj. cap. primo quibusdam versibus hac latinitate donatis à Martino Delrio.

Aduerte quæso, num quod ex vsu est loquar.
Est calamitosum animal sua natura homo:
Multasq. secum vita fert molestias.
Mali leuamen repperit sed hoc sui,
Vt calamitatis immemor iam mens suæ,
Habensq. ab alieno malo solatia,
Documenta capiat recreata paululum.
Primum Tragoedi quanta commoda adferant
Perpende sodes. Si quis est pauperculus,
Maiore presßum si videbit Telephum
Mendicitate, lenius suam feret
Mendicitatem. insanus est ne quispiam?
Furiosum is Alcmaeona proponit sibi.
Captus quis oculis? aspicit cæcum Oedipum.
Gnatus obijt? Niobe dabit solatium.
Claudus aliquis ne est? is Philoctetem aspicit.
Miser aliquis senex? tuetur Oeneum.
Alterius enim quisquis ærumnas viri
Esse grauiores viderit, quàm sint suæ,
Animo æquiore miserias feret suas.

Pulcherrimam, inquam, hanc vtilitatem, quæ capitur è Tragoedia, versus hi nobis ob oculos ponunt. Docent enim, aliorum exemplis facilè posse spectatorum animum instrui, ac ferre mala sua toleranter, ac leuiter, cum multo grauiora esse videt aliena. Hanc verò doctrinam, atque hanc æquabilitatem animi, quam nobis ex Tragoediarum vsu comparamus, purgationem appellat, & curationem Aristoteles. quia spectandis alienis calamitatibus, metus, & commiseratio tamquam aliqua medicina detergitur, imminuitur, atque ad iustam redigitur mediocritatem; in qua sanitas, & valetudo posita est.

De Tragœdiæ partibus vniuersè. Cap. II.

DVo partium genera Tragœdiæ tribuit Ariſtoteles: quarum alias ait eſſe quantitatis, qualitatis alias. Quantitatis eas nominat partes, in quas tota Tragœdia, quæ videtur quandam quaſi molem, & corpus habere, certa diſtributione diuiditur: vt in Prologum, Epiſodium, Exodum, Choricum duplex, Commos. qualitatis eas, à quibus Tragœdia nomen aliquod accipit laudis, & talis dicitur, qualem eam viri docti, & prudentes rerum æſtimatores requirunt. Has in ſumma ait eſſe ſex: Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Apparatum, & Melodiam. Nos Ariſtotelis ordinem ſequentes, ac viam, aggrediamur initio de qualitatis partibus explicare: & quoniam Fabula principem obtinet locum, & quemadmodum ipſe loquitur Ariſtoteles, Tragœdiæ anima eſt, eam partem ceteris anteponamus.

De Fabula. Cap. III.

HÆc pars, in qua prope ſunt omnia, dicitur, & definitur ab Ariſtotele σύςασις τῶν πραγμάτων, coagmentatio, compoſitioue rerum, quæ tractantur. Ex quo facilè intelligitur, cur hæc pars nomen Fabulæ nacta ſit. ſtructura quippe, & coagmentatio ea res eſt, qua tota Tragœdia continetur: & quia non ab aliqua rerum geſtarum deſumitur hiſtoria, ſed ingenio poëtarum excogitatur, ac fingitur, appellatur Fabula. Quamquam enim hiſtoria poteſt poëtæ argumentum Tragœdiæ tradere, non tamen ei ſuppeditat ſtructuram, & ſyntheſim. Hæc ergo compoſitio, & ſtructura rerum ita probabilis erit, & idoneam commerebitur laudem, ſi cautionibus, & conditionibus inſtructa ſit ijs, quibus eam inſtructam eſſe vult Ariſtoteles.

Prima eſt, vt ſingulæ partes ſuo loco poſitæ ſint, non alieno: hoc eſt, vt quæ principio ſtatuenda ſunt, ne inculcentur in medium, aut reijciantur in finem, neue contra, quæ ſunt in medio, vel fine collocanda, proponantur initio. Id nimirum eſt, quod monet etiam Horatius illa ſimilitudine nobili.

Humano capiti ceruicem pictor equinam
Iungere ſi velit, & varias inducere plumas,
Vndique collatis membris, vt turpiter atrum

Deſinat

Desinat in piscem mulier formosa supernè;
Spectatum admissi risum teneatis amici?

Atque vt intelligamus, ex praua, & præpostera partium dispositione huiusmodi monstrum existere, id adiungit, quod comparationem absoluit.

Credite Pisones isti tabulæ fore librum
Persimilem: cuius, velut ægri somnia, vanæ
Fingentur species, vt nec pes, nec caput vni
Reddatur formæ.

Secunda: vt iustam habeat magnitudinem; hoc est eam, quæ neque longiorem, neque breuiorem, quàm par sit, Tragœdiam faciat. Quemadmodum enim pulcrum animal non partium tantummodo, membrorumque conuenientiam, & ordinem habet accommodatum, verum etiam magnitudinem idoneam, & congruentem corporis proceritatem; sic Fabula, quæ animantium corpori similis est, suam habet magnitudinem certam; quam si vel superet, vel non exæquet, absoluta non est, nec haberi pulcra prudentium hominum iudicio debet. Ac fuit profecto qui crediderit, Tragœdiam iusta magnitudine ita præditam esse, si cum agitur, & recitatur, diem vnum solidum, integrumque, hoc est horas omnino duodecim expleat. Hęc vero non dubitauit tam imprudenter existimare, ac dicere, ratus, sic Aristotelem decernere, ac velle in cap. poët. secundo prope finem. vbi Tragœdiæ, ac Epopœiæ discrimina describens, Epopœiam ait ab ea differre potissimum magnitudine: cum Epopœia nullo definita sit tempore, certe non ita breui circumscribatur, Tragœdia intra vnum tantum Solis ambitum concludi debeat. Sed hallucinatus sine dubio est. neque enim de recitationis tempore, ac spatio, sed de rerum imitatione breui, longaue loquitur Aristoteles: docetque, Tragœdiam ab Epica differre magnitudine, ac longitudine temporis. quia fas est Epicæ, res gestas annorum plurium imitari; Tragœdiæ necesse est contrahere omnia intra vnum Solis ambitum, hoc est intra diem vnum compellere quicquid imitatur. Quæ causa est, cur non à principio rem ordiatur, sed multa veluti iam gesta prætermittat: quod videre licet in Oedipo Tyranno Sophoclis. Neque enim mittitur initio Creon ad consulendum oraculum; sed qui multos ante iam dies fuerat missus, expectari dicitur. quare adest illico, atque ab ea die sumit exordium Fabula. Quæret tamen aliquis, vtrum aliquod recitandis etiam Tragoedijs præstitutum spatium temporis esset, extra quod egredi non liceret. Hoc enim si sciremus, etiam compertam Tragoediae magnitudinem haberemus. sed responderi non potest, nisi vniuersè ex Aristotele, & quidem in hunc modum: Tragoediarum terminum esse duplicem; artificiosum vnum, natu-

ralem, & artis expertem alterum. Naturalem ait eum esse, quem rei natura postulat, quæ tractatur in Fabula. postulat autem rei, quæ tractatur natura, & ratio, vt tunc terminum nanciscatur, ac finem, cum à felicitate in infelicitatem, vel contra ab infelicitate in felicitatem est commutata. Cum enim huiusmodi mutatio est in Tragœdia perappositè consecuta, nihil superesse potest, cur longius protrahatur. Aristotelis verba de hoc naturali termino sic illustrat, exponitque Auerroës in paraphrasi. Oportet, inquit, poësim ita suum habere naturalem terminum, quemadmodum res ipsæ naturales habent suum. Nam quemadmodum omnia, quæ genita sunt, nisi alicuius rei contrariæ impediantur euentu, ad iustam perueniunt aliquando magnitudinem à natura præscriptam; sic poëtici sermones eò vsque protrahuntur, & crescunt, quoad contrarij in contrarium secuta mutatio est. Hæc igitur est Aristotelis, interpretantisque Aristotelem Auerrois de naturali termino generalis præceptio: quæ demonstrat, eiusmodi finem designari certa ratione, & tamquam digito indicari non posse, sed esse omnino poëtarum iudicio permittendum. quorum erit, ita omnia disponere, vt cum rerum in contrariam partem accidit mutatio, intelligant omnes, nihil eorum desiderari, quæ huiusmodi conuersioni necessaria esse videbantur. Hinc enim sequitur, tum esse necessariò finem imponendum, cum nihil aliud ad actionis absolutionem requirere possunt Fabulæ spectatores. Artificiosum vero Tragoediæ finem eum docet Aristoteles esse, quem Tragoediæ non imponit natura rei, sed præscribit clepsydra, quæ per instillationem aquæ apud veteres sic enumerabat horas, quemadmodum easdem partimur nos, ac diuidimus per arenam. Poëtis igitur exhibentibus in Theatro Fabulas certum dabatur, illudque præscriptum clepsydra temporis spatium, quod egredi non poterant, & explere debebant. Itaque artificiosus, hoc est, artificio, & hominum decreto constitutus Tragoediarum terminus iure dicitur is, qui definiebatur à clepsydra, cum ad dimensionem illam, & quasi censuram perpendere, ac examinare iustam magnitudinem vellent. Huic antiquorum tempori per clepsydram ex omnium consensione sic circumscripto, si quid in hac re mihi liceat arbitrari, respondere crediderim oportere hac tempestate vulgarem consuetudinem, moremque communem: ita prorsus, vt iusta ea sit habenda magnitudo Fabulæ, quæ à communi consuetudine non abhorret, nec eos qui audiunt, molestia dimittit, ac satietate fatigatos.

Tertia præceptio est: vt Fabula vna sit, ac minime multiplex. Vnam autem eam esse ait Aristoteles, cuius vna est actio, quam imitatur: actionem autem sic vnam esse, si vnius hominis sit, & finem habeat vnum tantummodo, quò referantur vniuersa. Quo loco reprehen-

dit

dit eos, qui putabant, vnam ideo actionem esse, quòd esset vnius hominis: nec animaduertebant, multas genere dissimiles actiones ab eodem homine proficisci, quæ coalescere non possint. Quin eos etiam arguit, qui vnam multorum actionem eam habere simplicitatem, atque vnitatem crederent, quæ in pulcherrimæ Fabulæ constitutione requiritur. Sed de his ego disputaui accuratè, ac sedulò in dissertationibus Virgilianis lib. xij. loco vltimo. vbi quaestionem institui de vnitate illius Fabulae. actum igitur hunc non agam iterum, sed ad eum locum allegabo qui plura de hac vnitate cognoscere volet. Illud in praesentia repetere satis sit; vnitatis veram germanamque notam esse finem vnum, qui propositus certo cuidam, & vni homini est agenti. Haec enim nota inueniri non potest, quin actio sit vna, quae vnico illo fine circumscribitur.

Quarta cautio est; vt quae in constituenda Fabula comminiscimur, ea sic haereant, aptaque sint inter se, vt vna pars tolli non queat, quin tota compositio perturbetur. Quippe pars, quae tolli, non perturbata constitutione, potest, pars eius, cui tollitur, ac demitur, appellari non debet. Quae praeceptio seiuncta prorsus ab ea non est, quam alio loco de Fabula Episodica tradit Aristoteles. vbi confirmat, eam esse pessimam Fabulam, quae sit Episodica: Fpisodicam autem tum esse, cum ita digressiones affinguntur Fabulae, vt corpus coagmentare, & constituere partibus suis non videantur. De hac etiam praeceptione disputaui aliàs consultò in Virgilianis dissertat. ad lib. iv. loco j. & ad ix. loco item primo. Dicta igitur alibi non hic iterabo, cum praesertim epitomen ego faciam, non iustum opus moliar earum quaestionum, quae tractari de industria possent.

De Moribus. Caput IV.

HÆC Tragoediae pars, quae in effingendis personis, earumque moribus exprimendis versatur, picturae similem Fabulam facit, vt docet Arist. in cap. xij. de Moribus, prope fin. vbi praecipit poëtae, qui mores effingere velit appositè, ne ab excellentium pictorum consuetudine, atque instituto discedat. & in cap. iv. item sub finem; vbi sic loquitur. *Est igitur principium, ac velut anima Tragoediae Fabula: secundo verò loco mores. in quo etiam picturae similis esse videtur. si quis enim medicamentis, coloribusque pulcherrimis tabulam fusim, ac temerè illinat, non aeque delectabit, ac si imaginem albo tantum distinxerit &c.* Aptissima quippe similitudine declarat quem locum obtineant mores, & quantam vim habeant, si rectè, atque ad viuum

expri-

exprimantur. Duo enim in pictura sunt, lineamenta, & colores: lineamenta ducuntur primùm à pictoribus, colores deinde inducuntur, vt ipsemet ait Arist. in lib. ij. de Generat. sed quia in lineamentis videtur esse posita summa picturæ vis, & artificium primum, secundum in coloribus aptis, & varijs; cum lineamentis confert Fabulam, quæ anima Tragœdiæ est, cum coloribus mores, qui secundum obtinent locum. Hæc igitur ab Aristot. prima præceptio datur, vt in moribus exprimendis imitetur poëta colores tabulæ non temere fusos, sed per summum artificium inductos. Quemadmodum enim pictor haud aeque aspicientium oblectat oculos, si nullo pigmento, nullisque coloribus, aut male collocatis vtatur, sed lineamentis tantum albis distinguat tabulam, atque imaginem exprimat, sic poëta non ita magnam afferet delectationem, si Fabulam quidem bene componat, sed tamen negligat mores. Comparat, inquam, cum pictorum coloribus mores, iubetque poëtam illos pulcrè, concinnèque disponere: ne Tragoedia similis tabulæ sit illitæ coloribus sparsim, ac temere. Vidit hanc etiam similitudinem Horatius, nec prætermisit. Vt pictura poësis erit. Quapropter æstimari permagno debet hæc pars: quippe quæ ponat omnia sub oculos spectatorum, faciatque, vt personarum vota, consilia, consuetudo, indoles, ingenium, ac natura non intelligantur modo, sed cerni, & conspici quodammodo videantur. In Hippolyto enim adolescentis pudici, rigidi, seueri, voluptates aspernantis ingenium ipsis propemodum oculis intuemur: in Phædra, feminæ animum impotenter amantis: in nutrice fidem; in Theseo præcipitem iram. Sed accommodatius doctrinæ sit, hanc tam variam morum effictionem ad certa quædam genera, ipso duce, atque auctore Aristotele reuocare.

Ait enim, in moribus spectari oportere omnino quatuor. vt probi, vt conuenientes, vt similes, vt æquabiles sint. Quantum attinet ad primum, id animaduertendum est; non illud Aristotelem velle, cum mores vult probos, vt nulli mores improborum exprimantur in Tragoedia. inducitur enim crudelissimus Atreus, impudica Phædra, lena, & cupiditati dominæ subseruiens anus. Quid ergo præcipit, cum mores in expressione indolis postulat bonos, ac probos? Nimirum non æquè in omnes, sed in eam cadit hæc præceptio personam, quæ principem in Tragoedia locum obtinet, quæque certum solet impertiri Fabulae nomen. In hanc, inquam, personam ea praeceptio cadit, in quam cadit commiseratio, hoc est in eam, quae digna commiseratione est: adeoque nisi proba sit, certe minime mala, non poterit eiusmodi affectum animi permouere, quem propositum ad permouendum, & concitandum poëta Tragicus habet. Cum enim commiseratio, vt tradit Arist. in lib. ij. Rhet. ex eo concitetur in

nobis,

nobis, quòd aliquem illo vexatum incommodo videamus, quo ſit indignus, nullam à nobis extorquebunt commiſerationem improbi calamitoſi, quos intelligimus ea eſſe calamitate digniſſimos. Sed de hac probitate, ſiue de probitatis mediocritate accuratius infra diſputabimus.

Conuenientes ſecundo loco eſſe mores oportere dixit Ariſtoteles, hoc eſt ei congruentes, ac reſpondentes perſonae, cui tribuuntur. fortitudo enim, inquit, & prudentia mores quidam haud bubiè ſunt; ſed in feminas minime conueniunt; & iuuenibus aliqua congruunt, à quibus abhorrent ſenes, & quaedam diuites decent, quae à pauperibus ſunt aliena. Ariſtoteli concinens Horatius breuiter haec eadem ita perſtrinxit.

Si plauſoris eges, aulæa manentis, & vſque
Seſſuri, donec cantor, vos plaudite, dicat;
Aetatis cuiuſque notandi ſunt tibi mores,
Mobilibuſque decor naturis dandus, & annis.

et poſt------------------*Ne forte ſeniles*
Mandentur iuueni partes, pueroque viriles.

Egregiè Terentius complexus eſt omnia perſonarum genera, quarum varij deſcribendi ſint mores conuenienter. ſic enim loquitur in Prologo Eun.

Quod ſi perſonis vti alijs non licet;
Quì magis licet currentes ſeruos ſcribere,
Bonas matronas facere, meretrices malas,
Paraſitum edacem, glorioſum militem,
Puerum ſupponi, falli per ſeruum ſenem,
Amare, odiſſe, ſuſpicari?

Tertio loco poſtulat Ariſtoteles, vt mores ſimiles ſint, hoc eſt perſonae ſimiles, quam poëta imitatur in Fabula. ſimiles autem erunt ex eodem Ariſt. vt eo loco docent interpretes, ſi formae, opinionique iam de perſona illa vulgatae omni ex parte reſpondebunt, Et profectò, cum aliquem ad viuum exprimere contendit poëta, exprimere debet ſimillimum. ſimillimum autem exprimere non poteſt; niſi eum inducat cupientem, volentem, iubentem, agentem talia, qualia ſolitum eum velle, iubere, atque agere ſciunt vniuerſi. Norunt videlicet omnes, Achillem implacabilem eſſe, Vlyſſem aſtutum, ac vafrum. ſibi ſimiles hi effingi non poſſunt, niſi tales exprimantur, quales fuiſſe iam fama vulgauit. Iure igitur Horatius ita praecipit.

Aut famam ſequere, aut ſibi conuenientia finge.
Scriptor honoratum ſi forte reponis Achillem;
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer,
Iura neget ſibi nata: nihil non arroget armis.

Sit

Sit Medea ferox, inuictaque, flebilis Ino,
Perfidus Ixion, Io vaga, tristis Orestes.

Itaque hoc praeceptum à superiore distat eo nomine, quòd hoc certas intueatur personas populo iam notas, velut Agamemnonem, Pyrrhum, Oedipum, Polynicem, qui certos quosdam postulant mores, hominum opinione iam illis inditos; illud in aetate hominum varia, sexu, dignitate, muneribus, honore versetur. Iubet enim poëtam reddere, atque affingere mores aetati, conditioni, fortunaeque conuenientes.

Quarto denique, ac postremo loco monet, mores aequabiles esse oportere, hoc est eundem habere perpetuò tenorem, ac modum, quem initio susceperunt, ne à se ipsis paulatim dissentire, ac discordes esse videantur. Haec nimirum aequabilitas postulat, vt quem iracundum semel effinxeris, quem placidum, ac mitem, quem seuerum, quem crudelem, ac impium, eum eosdem plane mores prae se ferentem semper, atque ad exitum vsque Fabulae retinentem facias. Cuius praeceptionis ea ratio est; quòd mores ex animi manant conformatione quadam, & habitu: habitus autem constantissimus semper, maximeque aequabilis est. Hunc etiam locum vidit Horatius, atque inter cetera poëticae monita sic recensuit.

Si quid inexpertum scenæ committis, & audes
Personam formare nouam, seruetur ad imum
Qualis ab incœpto processerit, & sibi constet.

E quatuor hisce legibus, praeceptisq; quae versantur in moribus, tria dicit Aristoteles à poëtis quibusdam esse praeterita, & violata. Primum quidem ab Euripide in Oreste. vbi Menelaus mores prae se fert minime probos: cum Orestem iuuare nolit, auxilium eo petentem tempore, quo tempore, occisa Clytemnestra, mortem vltus erat Agamemnonis, qui & ipsius fuerat Orestis pater, & frater Menelai. Inhumani enim hominis fuisse videtur, ei præsidium denegare, à quo fratris manes cæde Clytemnestræ placatos esse intelligebat. Secundum de moribus præceptum ait, vel non vidisse, vel neglexisse poëtam illum, qui fecit Vlyssem eiulantem; quæ Tragœdia Vlysses Naufragus est Epicharmi, & laudatur ab Athenæo in lib. xiv. Nam, vt diximus in Virgilianis Vindicat. lib. j. loco v. apud hunc poëtam Vlysses naufragio periclitans dolenter admodum lamentabatur, eiulabatque muliebriter, & effeminatè: qui mores forti viro consentanei, congruentesque personæ non sunt: Idem peccatum ait, Euripidis fuisse, cum Menalippen induxit de philosophia subtilissime disputantem. tanta quippe rerum cognitio, & sapientia non cadit in feminas. In tertia lege de moribus eundem Euripidem peccasse confirmat; cum Iphigeniæ in Aulide mores inæquabiles, nec

sibi

sibi constantes attribuerit. Nam initio Tragœdiæ facit eam pauidam, mortemque vehementer extimescentem, postea verò interritam, eandemque contemnentem, & despicientem mortem tanta cum fortitudine, quantam ne in constantissimis quidem viris intuemur. Ad necem quippe suo se offert iudicio, ac voluntate, tantaque subitò flagrat cupiditate gloriæ, vt eam anteponere vitæ, & rerum omnium possessioni non dubitet.

De Sententia. Caput V.

SEntentia mores excipere debet: quia consequens est, vt qui certis præditus moribus sit, animi quoque sententiam habeat, opinionemque moribus illis vndique respondentem. Huius ergo partis quæ Sententia dicitur, ait Aristoteles esse, ea dicere posse, quæ in re insunt, hoc est, rem probare omni argumentorum, ac rationum genere, quæ sint accommodatæ. Additque, Sententiam à morum expressione illo nomine differre, quòd in moribus appareat electio, in Sententia non appareat, sed tantum probatio quædam rei, quæ moribus iam indicata est, & demonstrata. Videtur profectò Sententia, quantum ex verbis Aristotelis intelligere licet, respondere Rhetorum argumentationibus, quæ fidem faciunt, & rem sic esse, vel non esse, ita fieri, vel non fieri oportere demonstrant. Quare morum vis omnis in appetitione, atque in voluntate posita videtur esse, quæ vel optando, vel repudiando aliquid eligit, Sententia in animi facultate intelligente, quæ aliquid rationibus affirmet, aut neget. exemplo libet hoc illustrare, quod obscurè docetur. Hippolytus cum ita loquitur,

Non alia magis est libera, & vitio carens,
Ritusque melius vita, quæ priscos colat,
Quàm quæ relictis mœnibus siluas amat,

electionem ostendit animi sui: quam Sententia postmodum sequitur adprobans id quod optatum, electumque est, & circumspiciens omnia argumentorum genera, quæ demonstrent illam vitæ rationem optimam esse.

Non illum auaræ mentis inflammat furor,
Qui se dicauit montium insontem iugis:
Non aura populi, & vulgus infidum bonis,
Non pestilens inuidia, non fragilis fauor.
Non ille regno seruit, ac regno imminet,
Vanosque honores sequitur, aut fluxas opes,
Spei metusque liber &c.

Atreus item qui moribus est praeditus crudelissimis, & tyrannidem eligit, hoc animi sui votum, electionemque principio sic aperit, in se ipsum inuectus: seque ad sui necem fratris vehementer adhortans.

Ignaue, iners, eneruis, & (quod maximum
Probrum Tyranno rebus in summis reor)
Inulte: post tot scelera, post fratris dolos,
Fasque omne ruptum quaestubus vanis agis
Iras. & Argos fremere iam totum tuis
Debebat armis.
Age anime, fac quod nulla posteritas probet.

Hæc inquam, quæ sic dicuntur ab Atreo, mores patefaciunt efferatos, & electionem fraternæ cædis. Erit nunc sententiæ, rationes idoneas quærere, quæ scelus illud impium, & tam palmare suadeant.

------------------scelera non vlcisceris,
Nisi vincis. & quid esse tam sæuum potest,
Quod superet illum? Numquid abiectus iacet?
Nunquid secundis patitur in rebus modum,
Fessis quietem? noui ego ingenium viri
Indocile. flecti non potest: frangi potest.

Quin ea, quæ consequuntur in tota scena diuerbia; contentionesque cum seruo, flagitium illud immane dissuadente, nihil aliud sunt, quàm probationes patrandi sceleris, in quibus tota sententiæ ratio continetur. Est enim huiusce partis, vt dixi, nihil prætermittere, quod rei propositæ fidem facere possit, aut aliquid agendum persuadere. Hinc videlicet illæ nascuntur inductiones, exemplorumque cumuli, qui poëtis familiarissimi sunt, aptique maximè ad ea comprobanda, quæ nos iam elegisse, nobisque placuisse demonstrauimus in ea parte, quæ morum expositio est.

Hanc ergo partem tractare qui volet pro dignitate, ab eodem discet Aristotele in cap. xix. vbi quinque designat officia, in quibus vniuersè versatur ipsa sententia. Sententiæ partes, inquit, sunt, demonstrare, soluere, perturbationes ciere, augere, imminuere. Demonstrantur enim obscura: contraria, & repugnantia soluuntur: perturbantur, & commouentur spectatorum animi: augentur exilia: grandia minuuntur. Quæ officia communia quidem cum oratore sunt, sed tamen habere Tragicum poëtam materiam propriam ait Aristoteles, ex qua eum ducere demonstrationes, solutiones, perturbationes, amplificationes oporteat. hanc autem materiam quatuor ferme rerum generibus, hoc est miserabilibus, grauibus, miris, verisimilibus contineri. perinde quasi dicat, eas esse sententias commendatione dignissimas, quæ patheticæ, quæ graues, quæ admira-

mirabiles, quæ verosimiles sint, hoc est verosimilia proferant. Ornamẽta nunc addenda essent, quibus instructas oportet afferre sententias. Vt enim orator syllogismos, enthymemata, exempla, ceterasque argumentationes non adhibet nudas, sed figuris indutas suis, ita Tragicus poëta, sententias hasce, quæ, vt diximus, argumentationes quædam, ac probationes sunt, non proferet in medium, nisi figuris quibusdam amplissimis magnificè, ac grauiter ornatas. Erunt igitur inter figuras legendæ grauissimæ, quæque sententijs miserabilibus, terribilibus, miris, cum dignitate, ac maiestate respondeant. Erit etiam ex vsu legere quæ docemus in libello de Eleg. cap. xviij.

De Dictione. Caput VI.

DIctio sequitur, & elocutio: quam interpretationem animi per verba esse ait, ac definit Aristoteles. Necessariò inquam hæc sequitur, quia sententiam exprimere nisi oratione, ac dictione non possumus. Quoniam verò plures dictionis formæ sunt, & characteres, videndum hic primum puto, quæ nam propria Tragicæ locutionis nota esse videatur. Nemo enim vnus ignorat, tria esse locutionis, & dicendi genera, quibus omnis distinguitur, & variatur oratio; summum, infimum, interiectum. & quia non eadem semper à Tragico tractatur vbique, atque in tota Fabula materia, non eædem semper inducuntur personæ, dubitari profectò potest, num Tragico proprium sit summum illud dicendi genus, atque magnificum. Respondendum existimo vniuersè, deberi Tragœdiæ notam grandiloquæ dictionis ac summæ: adeoque legere eiusmodi generis poëtam oportere verba grandia, translata, sonantia, hyperbolica, illustria; ea denique, quæ plenum quiddam, & graue auribus ingerant: obsoleta, abiecta, humilia, vulgaria repudiare. Maiestatem hanc, & grauitatem dictionis egregiè, sciteque prorsus expressit Horatius, cum dignissima eam matrona conferens, quæ festis diebus egrediatur in publicum, & pompam grauiter incedendo sequatur.

Effutire leues indigna Tragoedia versus,
Vt festis matrona moueri iußa diebus.

Sed tamen hæc orationis dignitas, & maiestas ita est Tragœdiæ propria, vt interdum se se demittere de industria debeat. vt cum feminæ loquuntur, aliæque inferioris notæ personæ inducuntur agentes; cum lamentantes, dolentesque facimus eos, qui à summa quadam ad infimam delapsi fortunam sunt, aliaue calamitate præter modum omnem, rationemque communem laborare cœperunt. id quod etiam ipse cautione pulcherrima monuit Horatius in Arte.

Et

Et Tragicus plerumque dolet sermone pedestri.
Telephus, & Peleus, cum pauper, & exul vterque,
Proijcit ampullas, & sesquipedalia verba.

Hæc tamen oratio pedestris, & infima tam rarò, ac tam paucis locis adhibetur à Tragico, vt facere non possit, quin grandis illa, atque magnifica dici propria Tragœdiæ debeat, quæ pene semper, ac propemodum singulis vsurpatur in partibus.

His ita de charactere propositis, duo iure quæri posse in hac dictionis Tragicæ tractatione videntur. An Tragœdiam soluta numeris oratione scribere liceat, & an alio carminis genere, quàm Iambico vti sine reprehensione queat qui eiusmodi Fabulam scribit.

De prima quæstionis parte sic censeo: Tragœdiam, quæ soluta numeris oratione tractetur, imperfectam, & quodammodo spuriam, ac degenerantem esse. non quòd aliquid ei desit ex ijs, quæ ad intimam Tragœdiæ pertinent vim, ac naturam (hæc enim posita est in imitatione personarum illustrium, ad commouendam commiserationem, & terrorem idonea) sed quòd instrumentum illud, præsidiumq; desideret, quo dempto, maxime imperfectam oporteat esse Tragicam imitationem. Dixerim ergo, Tragœdiam huiusmodi, similitudinem potius imitationis Tragicae, quàm poësim Tragicam videri. Quamquam enim poësis nihil aliud quàm imitatio est, est tamen imitatio, quae suis vtitur instrumentis, atque praesidijs: quorum primum est versus, & vincta numeris oratio, vt apud Aristotelem est in capite poëtices primo. sic enim interpretandum eum locum puto; vbi confirmauit, Sophronis, Xenarchi, & Socratis dialogos, qui soluta, & numeris libera scripti erant oratione, in poëmatum numero reponendos esse, ipsamque poëseos vim, & naturam attingere. Existimo, inquam, Aristotelem id velle, ac dicere; auctores illos dialogorum inter poëtas quidem, sed inter minus perfectos esse connumerandos. Vt enim in alijs artificum, & scriptorum classibus quidam sunt ordines perfectorum, imperfectorumque, ita in ipsa poëtarum serie, atque in poëtica disciplina gradus designandi videntur certi, qui perfectam artem ab imperfecta secernant.

De genere carminis, quae altera quaestionis est pars, illud habeo ex Aristotele proferre: Tragœdiae deberi omnino Iambum senarium Ita enim ea de re pronunciat ipse in cap. ij. poëtices. Tragœdia senarium adoptauit versum, octonario repudiato, qui Satyricus potius videbatur. Porro Iambus sermonibus alternis accommodatus est maxime, quemadmodum vsus colloquij familiaris ostendit: in quo nobis excidunt Iambi quamplurimi, hexametri vero rarissimi. Quibus ex verbis non modo intelligimus, octonarium, quia humilior est, & Comœdijs congruentior, esse à Tragœdia depellendum,

ſed ne adhibere quidem in hoc genere Fabulæ fas eſſe verſum hexametrum. A colloquijs enim alienus eſt propter magnificentiam, vt hic indicat,& alibi planiſſimè docet:vbi ſic loquitur.Carminum plane omnium longe grauiſſimum maximeq.turgidum eſt hexametrum. Græcè dicitur στασιμώτατον, καὶ ὀγκωδέστατον, maximè ſtabile,maximeq. inflatum:quod idem eſt.

Quarè decepti nonnulli ſine dubio ſunt, qui putarunt etiam hexametrum Tragœdiæ conuenire poſse. Ac decepti quidem, opinor, ductiq. ſunt auctoritate Terentiani Mauri, & Diomedis Grammatici. Docent enim, non minus iambicum, quàm hexametrum appellari; diciq. Heroicum poſſe. Videtur quippe hinc eſſe conſequens,tam hexametrum, quàm iambum, quoniam nihil inter ſe diſcrepant, eidem eſſe poëmati accommodatum. Sed hæc conſecutio fruſtra eſt, atq.ab ijs Grãmaticis aliena. Hæc enim illi propterea tantum docent, quòd vtrumque poëmatis genus Epicum, & Tragicum imitatur Heroas; à quibus vtrumque videtur appellandum Heroicum: non tamen exiſtimant,ac volunt,Tragœdiam æquè ſcribi poſſe hexametro, ac iambico verſu. Liceret enim etiam mihi ex eorumdem auctoritate dicere, poëſim Epicam ſcribi iambico poſſe, quando vtrumque poëma eſt appellandum Heroicum, & vterque verſus dici Heroicus poteſt.

Illud nihilo minus eſt dandum Tragoediæ, vt rarum aliquod hexametrum iambicis interponere poſſit. Id vero tum maxime fas eſt, cum vel oracula loquuntur:vt apud Senecam in Oedipo Act.II.

Mitia Cadmæis remeabunt ſidera Thebis:

vel cum Chori quidam in Dithyrambici prope modum attolluntur: vt in eodem Oedipo chor.II.

Effuſam redimite comam nutante corymbo
Mollia Niſæis armati brachia thyrſis.

vel cum epithalamium canitur, & Nuptiale carmen: vt in Medea Act. I.

Candida Thyrſigeri proles generoſa Lyæi.

Quæ quidem licentia manauit ad hunc Latinum poëtam à fontibus Græcorum: apud quos non hexametros tantummodo legimus, verum etiam aliquot Elegiacos. quales ſunt ij, qui proferuntur apud Euripidem ab Andromacha: quod exemplum, niſi fallor, eſt ſingulare. In Tragoedijs denique illa varietas numerorum, & verſuum vſurpatur à Choro tantum,aut à reſpondentibus Dijs:à perſonis colloquentibus non vſurpatur, niſi raro. vt cum feminæ lamentantur, ac dolent, quibus congruere videntur numeri molliores; aut cum aliqua ſignificatio voluptatis,& lætitiæ eſt exprimenda:cuiuſmodi eſt in Hippolyto Senecæ Act.I.Scen.I.

Ite, vmbrosas cingite siluas,
Summaq. montis iuga Cecropij, &c.

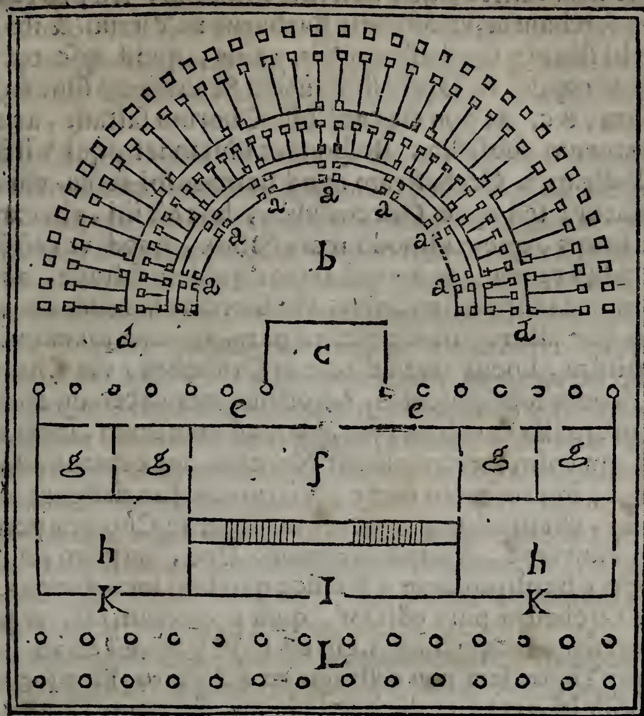
De Apparatu: ac primò quidem de Theatro. Caput VII.

HAnc Tragœdiæ partem nonnulli Spectaculum appellarunt, propterea quòd in Græco Aristotelis codice dicitur ὄψις. Quæ vox aspectum quidem, aut visionem, aut spectaculum significat: sed tamen hoc loco ea continet, & complectitur omnia, quæ spectatorum oculis subijciuntur; ornatum Scenæ, histrionum vestes, personas agentes, ceteraq. ex illo genere complura, quæ sunt vsui, cum Fabula recitatur. Itaq. multo melius à Victorio, ac Robertello ὄψις Latinè redditur Apparatus: in quo videntur illa posita esse vniuersa, quibus opus est in agenda Tragœdia. Hanc ergo partem ait Aristoteles in fine capitis iv. maximam habere vim ad spectatorum animos oblectandos; sed ab arte poëtica alienam esse: quippe quæ aduentitia sit, & externa, ad eumq. tota pertineat, qui choragium Tragœdiæ suppeditat. Choragium enim appellatur à Festo totum scenicum instrumentum; cuius præfectus Choragus etiam dicebatur. Quia tamen Apparatus quoque inter partes Tragœdiæ numeratur, habetq. momenti plurimum, si Tragœdia in Scenam producenda sit; explicanda videtur à nobis hæc pars diligenter, & in sua veluti membra partienda.

Ac primò quidem de Theatri structura dicendum esset, nisi scriptores suppeterent, cum antiqui, tum noui, qui hoc argumentum copiosè tractarunt. Præstabit ergo legere Iulium Pollucem in lib. iv. cap. xix. Vitruuium in lib. v. à cap. item v. vsque ad ix. Isidorum in lib. viij. Originum cap. xxxix. tribusq. sequen. Cassiodorum in lib. iv. var. Epistol. vlt. Budæum in prioribus Adnotation. ad Pandect. Politianum in Miscellan. Rhodiginum in lib. v. cap. viij. Scaligerum in lib. Poët. primo, cap. xxj. Lilium Gyraldum in Dialogo vj. de Poëtis.

Hos, inquam, scriptores, cum antiquos tum nouos erit operæ pretium legere, ac Theatri subiectam hic ichnographiam ex Vitruuij desumptam codicibus intueri suis distinctam partibus, membrisq. præcipuis.

a. Cu-

a. Cunei . hoc eſt Sedilium ordines,& gradus,cunei figuram referentes.Cum enim ab extremo Theatri ambitu ampliore vſque ad caueam excurrerent, anguſtiores ſemper, arctioreſq. reddebantur quò propius ad caueam ipſam accederent. Qui cunei,ſiue gradus ſuis veluti zonis,& præcinctionibus ad inambulandum diſtinguuntur .

b. Orcheſtra . quæ nomen à ſaltando ſiue geſticulando eſt nacta, nam ὀρχέομαι eſt tripudio, geſticulor , ad numerum ſalto . Itaq. ſi nomen ſpectes , Orcheſtra locus in Theatro eſt , vbi Chorus , Muſici , Symphoniaci, Thymelici,ceteriq. perſonam non habentes ad numerum ſaltant , & canunt , idq. planiſſimè docet Iulius Pollux in lib.iv. cap. ix. affirmans , Orcheſtram ſic eſſe Chori propriam, quemadmodum eſt Actorum Scena . Quò magis mirandum ſit, cur Vitruuius Orcheſtram ponat eo loco,vbi fuere Senatorum ſubſellia . Principio enim toto quingentorum annorum ſpatio Senatus populo permiſtus ſpectaculis interfuit , ſed ad extremum Attilius Serranus, & L. Scri-

bonius Aediles, Maioris Africani ſententiam ſecuti, ſeparari Senatorum ſedilia iuſſere; quæ non fuere ſtabilia, ſed pro tempore in Theatrum ferebantur, vt oſtendit Barbarus in Vitruu. & ibi collocata ſunt, vbi ſtatuit Orcheſtram Vitruuius, quod ipſe teſtatur his verbis lib. v. cap. vj. In Orcheſtra autem Senatorum ſunt ſedibus loca deſignata, &c. At non eſt credibile Chorum ſaltaſſe, ac ceciniſſe inter Senatorum ſubſellia. Reſpondet Philander, qui Vitruuium ſcholijs illuſtrauit, Orcheſtram apud Latinos ibi fuiſſe, vbi à Vitruuio deſignatur; ſed apud Græcos alibi, hoc eſt ibi, vbi caneret, & ſaltaret Chorus, quemadmodum ait Pollux. quód vt rectè fortaſſe dicatur, addo tamen, ne apud Latinos quidem ſaltaſſe, ac ceciniſſe Chorum in ea Orcheſtræ parte, vbi ſubſellia Senatorum erant, ſed in Pulpito, quæ altera fuit Orcheſtræ pars, vt nunc dicemus.

c. Pulpitum. Locus erat editior in Orcheſtra, vbi Chorus, alijq. artifices Fabulæ ſubſeruientes, Actoribus intra Scenam abditis, per Actuum interualla canebant, ſaltabant ad numerum, inter ſe loquebantur. Cùm enim interrogabant Nuntios, aut ceteros alloquebantur Actores, in proſcenio fuere. Vitruuius duo deſignat in Pulpito loca; λογεῖον, vbi nimirum loquerentur inter ſe Choricæ perſonæ, & ᾠδεῖον, vbi canerent, & modularentur. Hoc, inquam, Pulpitum quod propter ſimilitudinem à Polluce quodam loco dicitur Ara, videtur eſſe Orcheſtræ pars editior, quia proiectum eſt, & prominet caueam verſus: adeoq. Chorus, qui eſt in Pulpito, eſt etiam in Orcheſtra. Aliqui Thymelem non diſtinguunt à Pulpito. Fuit fortaſſe Thymele illa Pulpiti pars quæ dicitur Odeum. ibi enim Thymelicos, citharœdos, & ſymphoniacos fuiſſe neceſſe eſt.

d. Proſcenium. Theatri pars in qua è Scena egreſſi agebant hiſtriones, ac propterea patens fuit, & apertum, vt ait Iulius Scaliger.

e. Podium. quod mœnianorum ſpeciem habuit: cuius pars media, vbi magis prouehitur, & eminet foras, cum Pulpito iũgitur, quod eſt veluti pergula quædam, vt Philander oſtendit.

f. Scenæ præcipua pars. quæ quàm multiplex eſſet, quidq. depictũ, cælatum, aut ſculptum haberet, paulò poſt indicabimus.

g. Scenæ membra. Totam enim Scenam Vitruu. in illo cap. vj. lib. v. diuidit in partes quinque, quarum primam ampliorem poſuimus in f. quatuor reliquas hic ſtatuimus.

h. Hoſpitalia. De quibus ita Vitruuius in cap. vj. lib. v. Dextra, ac ſiniſtra hoſpitalium deſignabunt compoſitionem. Quem autem vſum habuerint hæ vel ædes, vel hoſpitalia, declarat in cap. vij. ſequenti. Dextra, inquit, ac ſiniſtra hoſpitalia. ſecundùm autem ea ſpatia ad ornatus comparata (quæ loca Græci περιάκτους dicunt, ab eo quòd machinæ ſunt in his locis verſatiles trigonos habentes)

in

in ſingula tres ſint ſpecies ornationis,quæ cum aut fabularum mutationes ſunt futuræ,ſeu Deorum aduentus cum tonitribus repentinis, verſentur,mutentq. ſpeciem ornationis in frontes. Docet igitur his verbis ; in Hoſpitalibus conditas fuiſſe machinas , aliaue inſtrumenta peruertendæ commutandæq. Scenæ idonea , de quibus infra dicemus .

I. Valuæ Regiæ.Ita enim eas appellat Vitruuius his verbis,loquẽs de quibuſdam linearum tractibus, quos duci iubet ad deſignandam Scenam. Reliqui quinque Scenæ deſignabunt compoſitionem;& vnus medius contra ſe valuas Regias habere debet . Cur autem Regiæ dicantur, non docet . Suſpicor idcircò ſic dictas,quòd inde Reges, Regiæuè perſonæ prodirent in Scenam acturæ.rectà enim ducunt in valuas Scenæ medias ; quibus ornamenta Regia dari oportere iubet idem Vitruuius . Ipſæ autem Scenæ, inquit, ſuas habent rationes explicatas , ita , vti mediæ valuæ ornatus habeant aulæ Regiæ . Ita, inquam, ſuſpicor . quod ſi alicui non probatur , videat an valuæ Regiæ ſint valuæ principes,& primariæ, quibus ex porticu,qui poſt Scenam erat,aditus eſſet in ædes.ſequuntur enim.

K. Hoſpitalium ſiue Hoſpitaliorum valuæ, quibus ex porticu intratur in ea conclauia quæ Hoſpitalia nominantur . Cum his ergo collatæ illæ valuæ mediæ,Regiæ ſic dici poſſunt, quemadmodum primaria,& latior via dicitur Regia .

L. Porticus poſt Scenam.Poſt Scenam,inquit Vitruuius in cap.ix. lib.v. porticus ſunt conſtituendæ;vti cum imbres repentini ludos interpellauerint , habeat populus quò ſe recipiat ex Theatro ; choragiaq. laxamentum habeant ad Chorum parandum . Fuit igitur huiuſce porticus vſus duplex : alter ad defendendam ſubitam pluuiam,ad parandos, veſtiendos, ornandoſquè actores, & perſonas Choricas alter. Nam choragij nomine tota veſtis ſcenica comprehenditur.

Hoc,inquam,ſchema proponere voluimus ad rem obſcuriſſimam , & prorſus inexplicabilem adumbrandam . Singula enim hæc Theatri membra tractationem poſtularent ampliorem .

De Scena . Caput VIII.

DE Scena tantummodo perſtringamus aliqua,quæ præcipua pars & prima Theatri fuit, vt docet his verbis loco laudato Caſſiodorus.Theatri frons Scena dicitur ab vmbra luci denſiſſima:vbi à paſtoribus,inchoante verno tempore,diuerſis ſonis carmina canebãtur. Ibi actus Muſicus,& prudentiſſimi ſæculi dicta floruerunt.Ad hũc modũ Caſſiodorus Scenæ originẽ, & etymõ nobis tradidit à ſiluis dedu-

tum vmbrosis, ac lucis, vbi Fabulæ illo rudi, atque impolito sæculo canebantur á pastoribus. σκηνὴ enim, Græcorum vox, nihil aliud apud Latinos, quàm inumbratio est. Artificiosum deinde Theatrum, & quidem sumptuosum fieri cœpit: cuius erant membra præcipua, ex altera quidem parte, scalæ cum ordinibus sedilium, siue cauea: altera ex parte, hoc est in fronte, Scena.

Hanc ergo Scenam in Theatro triplicem fuisse scribit Vitruuius in lib. v. cap. viij. Tragicam, Comicam, Satyricam, triplici prorsus scenicæ, siue dramaticæ poëseos formæ respondentem. Quæ profecto Scenæ qualibus, & quàm multis distinguerentur inter se notis, ab ipso quæramus Vitruuio, qui hæc articulatim, ac distinctè sic docet. Genera sunt Scenarum tria. vnum, quod dicitur Tragicum: alterum Comicum: tertium Satyricum. Horum autem ornatus sunt inter se dissimiles, disparique ratione: quòd Tragicæ deformantur columnis, fastigijs, ac signis, reliquisque Regalibus rebus: Comicæ autem ædificiorum priuatorum, & mænianorum habent speciem, prospectusque, fenestris dispositis, imitatione communium ædificiorum rationibus. Satyricæ verò ornantur arboribus, montibus, reliquisque agrestibus rebus, in topiarij operis speciem deformatis. Ita Vitruuius.

Quod igitur attinet ad hanc Apparatus partem, quæ Scena dicitur, id potissimum eos spectare oportet, qui Tragœdiam sunt daturi, vt Scenam præparent amplam, atque magnificam, hoc est, eam, quæ Regias ædes, ac Basilicas imitetur. sic enim á Comica, Satyricaque, siue pastoritia facilè secernetur. Insana verò illa quæ Scenis addita subinde sunt ornamenta, non tam eò pertinebant, vt Tragicam Scenam á ceteris differentem facerent, quàm vt luxu Apparatum ipsum vniuersè, siue Tragicum, siue Comicum amplificarent. Fuit enim interdum aurea Scena, vt Petreij; interdum argentea, vt Antonij, & Murænæ; interdum marmorea, vt M. Scauri; interdum versatilis ex ligno, & suspensa cardinibus, vt Curionis; interdum ductilis, hoc est, quæ hàc atq; illàc tabulis tractis interiorem picturæ speciem denudaret: qualis á Virgilio describitur in tertio Georgicorum.

Vel scena vt versis discedat frontibus, vtque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.

Hæc, inquam, ad ostentationem & luxum accesserunt Scenis additamenta. Communis quippè stabilis erat, hoc est ea, quæ neque verteretur, neque diduceretur in partes, sed eandem semper ostenderet spectatoribus speciem.

De

De Machinis, & Aulaeis. Caput IX.

SCena iam, Scenæque partibus explicatis, instrumenta sequuntur scenica, ac primò quidem machinæ, quæ maximè pertinent ad Apparatum. Quo loco monebo primum vnum: his machinis nolle me conuellere præceptum Horatij, iubentis è Scena tolli trāsformationes quasdam; quæ quoniam obijci spectatorum oculis bene non possunt, fidem non inueniunt vllam, & pro admiratione fastidium, odiumque commerentur; vt ipse confirmat his versibus.

Nec pueros coram populo Medea trucidet:
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus;
Aut in auem Progne vertatur, Cadmus in anguem.
Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.

Quasi dicat. indignor, quòd tàm impudenti mendacio mihi velis imponere, tamquam amenti, ac stupido, qui non videam eius fatuitatem imitationis, & fucum illum frigidum, oculos minimè decipientem. Quamquam enim scio cetera quoque fingi ab actoribus, odia, inuidiam, lacrymas, eiulatus; ab ijs tamen decipi me patior; quia sic sunt homines, cum odio vehementèr aliquid habent, cùm inuident, cùm flent, aut lamentantur. Sed transformationibus illis fictis decipi me non sino: quia propter rei difficultatem, nulla similitudine aut proportione rebus respondent veris. His, inquam, machinis non contendimus illum Horatij locum labefactare. neque enim in eam gratiam hìc proferimus machinas, vt ostendamus illarum beneficio licere in Scenam eiusmodi transformationes, & metamorphoses dare: sed ideò, vt intelligatur, alia quædam fas esse per machinam exhiberi, quæ nemo sapientium improbarit, & approbationem à populo consequantur. Illud ergò nosse oportet, quod ab auctoribus idoneis, in primisque à Vitruuio in lib. v. cap. viij. accepimus, solitos fuisse veteres Scenam in hemicycli formam extruere. cuius ab dextera parte peregrini, & hospites egrediebantur; ab læua Carcer fuit, qui ceteros emitteret: in medio Regia; vt Iulius Scalig. ex antiquis tradit scriptoribus in lib. 1. Poët. cap. xxj. Huic verò parti mediæ duæ præterea fuerunt adiunctae portae: quarum postibus duae item machinae versatiles, vel circumductiles affigebantur. Sinistra porta Deos aquaticos tantum effundebat in Scenam per machinam. Eumenides enim ceterique Inferorum Dij ex Imis Gradibus exiliebant: Vmbrae, ac Manes è Scalis prodibant, quas appellarunt Charonias. Itaque in Thyeste vtramque oportuit machinam adhibere: sic prorsus; vt eodem tempore necesse fuerit

Tantalum exire de Scalis Charonijs, quo tempore Megæra ex Imis Gradibus exiſtebat. Dij verò Superi ex improuiſo per machinã quandam editiorem, quæ fortaſſe ſupra Epiſcenium fuit, demittebantur è cælo, non quidem ſic, vt planè in Epiſcenio conſiſterent, ſed ita, vt machina illa ſuffulti penderent in aëre. Hæc Deorum cæleſtium machina, in Comœdijs dicitur à Græcis κράδης: in Tragœdijs, quià omnium eſt princeps, & præſtantiſſima, per excellentiam appellatur communi nomine machina; μηχανή. Huic perſimile fuit inſtrumentum, & machina γερανὸς, qua è terra rapiebantur in aërem repentè mortales à Dijs. vt à Borea Orithya, ab Aurora Memnon, à cæleſtibus anguibus Medea. Alia eiuſmodi fuerunt inſtrumenta propemodum infinita. στροφεῖον, verſatile; quò Heroës extemplo transferebantur ad Deos; vt Hecules Oetæus. ἐγκύκλημα, hoc eſt, ſedes ſublicis elata, & ſtrata longurijs, in eam gratiam, vt ſubitò circumuoluta demonſtraret ea, quæ intra domeſticos parietes agerentur, vel acta fuiſſent; quale eſt parricidium in Thyeſte, excæcatio in Oedipo: ἀκροβατικὸν ſcanſorium; qua machina vtebantur ij, qui aliquò ſcanſuri, aſcenſuriue erant: κεραυνοσκοπεῖον, hoc eſt fulminans, aut fulminiuomens: vnde nimirum fulmina tamquam de cælo iaciebantur. βροντεῖον; tonans. cuius nimirum beneficio & vi tonitrus ſupra Scenam, vel in Scena terræ motus effingebantur. αὐτόματον; quæ machina à Græcis ſic eſt appellata, quòd ſua propè ſponte, ac minimo quodam ageretur impulſu. νευροσπαστικὸν; hoc eſt machina, quæ vnius nerui, vel fili motu varios præbebat vſus: cuius mentionem fecit Ariſtoteles in lib. de Mundo, Apuleius in libello item de Mundo, Aulus Gell. in lib. xiv. cap. j.

Secundùm machinas collocanda videntur in Apparatu Tragico aulæa, peripetaſmata, vela, ſiue carbaſina, ſiue byſſina, ſiue ſtellata; picturæ, tabulæ, ſigna, fontes per ſedilia ducti, effundentes latices odoratos: ebur, argentum, aurum, ſumptuoſæ florum veluti pluuiæ, aquæ croceæ, croci triti, ſcobis aureæ ſparſiones, ac ſimilia inſanæ prodigentiæ, immodiciq. luxus argumenta. Erit igitur eius, qui choragium dat, omnia in hoc genere comparare inſtrumenta neceſſaria exhibendæ Fabulæ, quæ habetur in manibus, vt ab hac etiam parte Tragœdia nomen aliquod laudis adipiſcatur. Erunt enim Fabulæ, quę machinas velint, erunt quæ repudient, ac funditus nolint. erunt quæ flores, effuſioneſq. requirãt, erunt quæ nullos huiuſmodi ſumptus poſtulent. erunt quæ aulæis, & coloribus ornari ſimplicibus; erunt quæ inſtrui ſubinde, ac identidem debeant varijs; vt nunc lætitiam, nunc terrorem, ac miſericordiam excitent.

De

De Histrionum indumentis.
Caput X.

HIs compositis, & paratis omnibus, quæ Scenam, Theatrumq. suis communiunt ornamentis, ad ea conuerti animus debet, quæ necessaria sunt Actoribus ipsis instruendis. Antiquis prima in hoc genere cura fuit personarum. neque enim histriones agebant nisi personati, vt ex Aristotele, ac Demosthene docet copiosè Lambinus. Quare idem ille Thespis Atheniensis tam antiquus vir, ac Tragœdiæ primus auctor minio quidem principio faciem illeuit, sed postea tamen eandem portulaca contexit; ad extremum verò etiam lineis vsus est personis, ac laruis, vt testatur Suid. in verbo Thespis. id quod etiam Diomedes Grammaticus scriptum reliquit. Consecutis inde temporibus eiusmodi personam temerè factam, ac rudem perfecit, absoluitq. partibus suis Aeschylus ipse, qui Tragœdiam, vt initio diximus, expoliuit. Secundum in Actoribus ornandis locum videtur obtinere Tragica vestis, quæ profectò, si loquendum vniuersè sit, fuit syrma, hoc est, cyclas oblonga, sinuosa, humum voluminibus fluentibus verrens. non quòd ea sola vterentur singuli, sed quòd præcipuæ personæ, quæ Tragœdiæ nomen imponunt, & principes partes agunt, nisi cum syrmate non prodirent. Itaq. Tragica vestis, si res enucleatius explicanda sit, pro personarum varietate multiplex, & varia fuit. Aliam enim postulabant Dij, aliam Reges, Reginæuè; aliam duces, aut milites; aliam Nuntij, aliam Consiliarij, ac Senatores. Latini Reges cum Trabea egrediebantur, & Lituo: Imperatores Romani paludati cum purpura, cum laurea, cum stipatoribus suis: Reginæ cum palla tractitia, hoc est cum syrmate, & croceo velo: exules cum atro, fuscoue indumento: Barbari Reges cum diademate, aut cum tiara; ceteri quos ducebant, cum pileolis & galeris: Dij cum insignibus suis: Liber cum thyrso, cum cithara Phœbus, cum fulgure Iuppiter, & telo trisulco. Quod attinet nominatim ad pedes; vniuersi, siue Latini, siue exteri gestasse videntur cothurnos; quod calceamenti genus quia erat altius, Tragœdos ipsos, & Actores attollebat: vt nos docere videtur hoc versu Iuuenalis.

---------------- breuiorq. videri
Virgine Pygmæa nullis adiuta cothurnis.

Hæc, inquam, omnia in eam comparantur, & curantur gratiam, vt histriones agant apposité, & cum adprobatione, plausuq. á specta-

toribus

toribus excipiantur. Quò fit,vt de Tragœdorum etiam officio, deque ratione agendae in proſcenio Fabulae dicere ad extremum aliquid debeamus. Sit igitur huius capitis appendix, & acceſſio aliqua, quae peragendae, ac recitandae Tragoediae modum, rationemque declaret.

APPENDIX AD APPARATVM.
De Tragœdiæ peragendæ,recitandæque ratione.

PRaeparata iam Scena, hiſtrionibus ad agendum ornatis, videndum eſt quid ipſos agere Tragoedos oporteat. Nihil hic ego dicam de perſonis primarum partium, aut ſecundarum: quae antiquorum diuiſio eò pertinebat, vt diſtingueret hiſtriones illos, quibus primum, ac praecipuum agendae Tragoedię pondus incumbebat,ab ijs, qui minus graues, minoriſque momenti peragebant partes. ſed ſatis habebo, perſonas bipartitò diuidere, in Scenicas, & Choricas. Scenicas appello eas, quae in actibus, ac ſcenis loquuntur, & agunt: Choricas quae partim canunt,ac ſaltant, partim loquuntur in Choris; interdum etiam aliquid dicunt in ſcenis. & quoniam de Choricis erit alibi diſputandum, cum agemus de Choro; de Scenicis tantummodo praeceptiones aliquas hoc loco percenſebimus.

Donati ergo prima praeceptio, & cautio ea eſt: ne amplius quàm quinquies eadem perſona in Scenam ingrediatur. Dauus tamen in Andria ſaepius exit. Quamquam enim haec nominatim de Comoedia praecipiuntur, ſunt tamen ea, quae debeant cum ipſa quoque Tragoedia communicari. Secunda: vt quamuis in ſcenam plures ſimul prodeant perſonae, tres tantummodo loquantur, ac ſermonem inter-ſe miſceant, tacentibus alijs.

—————————*Nec quarta loqui perſona laboret,*

eſt apud Horatium. ne videlicet, vt opinor, loquentium multitudo animum auditorum confuſione perturbet, & diſtrahat in diuerſa. Sed tamen Diomedes in lib.iij.quatuor in ſcena perſonas eſſe patitur, modò id rarò fiat, & prudenter. Plautus in hoc genere liberior eſt; nec imitandus. Cenſuerim adeo, ſatius eſſe,quartam non inducere perſonam, niſi pauciſſima ſecum, aut cum alijs veluti curſim, ſtrictimque loquentem. quod factum à Terentio videmus in Andr. Act. iij.& iv.atque à Seneca in Troad.& Agamemnone.

Tertia: vt aliqua ſemper perſona ſit, quae loquatur, aut agat in proſce-

proſcenio. ſingulas ergo ſcenas ſingulis ſuccedere continenter oportet; ne vacet aliquando locus, vbi recitant hiſtriones. Eſt enim minime ferendus error, ſi vel minimo tempore in proſcenio deſiderentur actores.

Quarta: vt vno quoque ad exitum Actu perducto, Scenicisque perſonis excedentibus, illicò ſubeant in Orcheſtram, & Thymelem Choricae. quamquam non rarò, cum res poſtulat, perſonarum aliqua Scenicarum cum Choro remanet, locutura tamen, non cantatura. niſi fortaſſe quae reſidet in proſcenio, aliqua Praefica ſit, in eam allegata gratiam, vt circa feretrum vnà cum Choro lugeat, & lamentationes proferat emodulatas, vt dicemus in Commo.

Quinta: vt Dij Caelites non inducantur, niſi cum aliquid eſt exponendum, narrandumue, quod homini ſcire non facilè liceat. vt cum futura denunciantur, aut praeterita, & ea, quae ſunt iam obliuione deleta, retexuntur; aut cum ita res implicata eſt, ac tam multis inuolucris implexa, vt expediri, ac ſolui ſine vi diuina non poſſit. Horatianum hoc praeceptum notiſſimum, ac nobiliſſimum eſt.

Nec Deus interſit, niſi dignus vindice nodus
Inciderit.

In Protaſi, de qua dicemus infra, neceſſe interdum eſt huiuſmodi Deos inferre per machinam; vt argumentum explicent Fabulae, cuius cognitio cadere non poſſit in hominem. Eiuſmodi Protaſis, & initium Fabulae eſt apud Euripidem in Troadib. & in Hippolyto Coronato. In Cataſtropha vero, de qua etiam diſputabimus, ſaepiſſime apparent per machinam Dij Caeleſtes, cum aliter euolui Fabula, & expediri non poteſt. Vt apud eundem Euripidem in Hippolyto & in Ione: apud Senecam in Herc. Oetaeo. Dicendum nunc eſſet de Melodia & concentu, quam partem poſtremo loco poſuit Ariſtoteles, & cum Apparatu prope coniunxit. Sed de hac agendum erit, cum Chori partes, & officium explicabimus.

De partibus Quantitatis. Ac primo quidem De Prologo. Caput XI.

PRimum in hoc genere partium locum fecit Ariſtoteles Prologo. Prologum autem appellare ſe ait totam illam Tragœdiae partem, quae primum antecedit ingreſſum Chori; hoc eſt Actum primum. Nam illa Fabulae membra, quae Latini vocarunt Actus, eſſe oportet omnino quinque, ſi fidem habemus Horatio: vel plures aut pauciores, ſi audimus alios: qua de re conſultò diſſeremus in

Com-

Commentario de Comœd.cap.xix. Sed ea membra, vel Actus distinguuntur interuentu Chori:sic prorsus,vt totidem Actus in Tragœdia sint, quot à Choris in Orchestram, & Thymelem ingredientibus designantur . Illa ergo pars, quæ ante primum ingressum Chori præponitur, & agitur, primus dicitur Actus à Latinis ; ab Aristotele Prologus nominatur . Nihil enim in hoc habet Tragœdia simile nouæ Comœdiæ ; cui Prologus est à Fabula omnino seiunctus : nec agitur à personis , quæ vllam habeant cum actione Comica coniunctionem . Officium nihilominus vtriusque Prologi est prorsus idem . Nam in vtraque Fabula id vnum Prologus agit , vt rerum initia tractandarum , progressiones , nexum , exitum significet leuiter , spargatque actionis exhibēdæ semina ijs similia,quæ in exordio spargenda præcipit Oratori Quintilianus. Habet,inquam, id commune cum Comœdia hic aditus, ingressusq. Tragoediæ,qui Prologus dicitur : illud tamen habet proprium, ac suum,quòd ipsius Actores Fabulæ interdum singuli,interdum plures hanc partem agunt.Quamquam enim Furiæ, Vmbræ , Dij , qui Prologi huius personam interdum sustinent, non ingrediuntur amplius in proscenium , ad Fabulam tamen pertinent ipsam,& cum ea coniunctionem habent, eamq. perficiunt actionem, quam poēta sibi proposuit imitandam .

De Episodio . Caput XII.

HAec secunda dicitur ab Aristotele pars esse ex ijs , quæ pertinent ad quantitatem.Sic ergo eam definit.Episodium est Tragoediæ pars, quæ Chori modulationibus est interiecta . Quibus verbis ostendit , Episodio contineri quicquid in secundo , tertio , quarto fit , & exprimitur Actu . id enim est , quod Choris modulantibus intercipitur : qui post Actum quartum nihil canunt amplius, adeoq. quintum non terminant , nisi necesse sit aliquid ad extremum complorare . Hinc adeo fit , vt tria sint in plerisq. Tragoedijs Episodia, quia tres Actus sunt,quos vno complectitur Episodij nomine Aristoteles . Sed cur hi Actus Episodia,& egressiones ab eo dicantur, haud facile diuinarim . Ita tamen suspicor . Principio Tragoedia simplici Chorico carmine , hoc est Dithyrambis , & personis tantummodo Choricis constasse fertur. Ad augendum verò poēma,tollendamq.satietatem præpositus est illi Prologus,explicans, & præparans ea, quæ in eo poēmate à Chorico canerentur . Quia tamen hoc ad amplificandam nascentem illam Tragoediam,demendamq. molestiam auditoribus satis esse non videbatur , additi sunt Actus ceteri tres ; qui quoniam sæpe continent aliqua extrinsecus accersita , & rei qua de agi-

agitur, argumento apposita ex ingenio poëtæ, egressiones esse dicuntur, & Episodia. Nam in Hercule furente, vt hoc tantum exempli causa dicatur, quæcumq. vel ad Creontis mortem, vel ad Lyci tyrannidem pertinent, digressiones sunt, & diuerticula quædam à re proposita, sed ab eadem re proposita existentia. Itaq. non eodem hic intelligendum est modo nomen Episodij, quemadmodum intelligimus in Epopœia. vbi Episodia ita hærent structuræ totius Fabulę, vt, quamquam ijs demptis, sublatisq. structura operis hiat, & ruinam ducit, maneat tamen illa princeps actio simplex, ac nuda, quę suis Episodijs ornabatur: quod Aristoteles docuit disertissimè in fin. cap.xv. cum principem, & nudam Odysseæ narrationem ita retexuit. Permultos annos, inquit, peregre quidam cum iret, rebus domesticis sic constitutis, vt fortunæ omnes à procis absumerentur, filioque insidiæ iam instarent, iactatus pelago domum peruenit. cum aliquos agnouisset, illos aggressus perdidit, ipse sospes euasit. Hoc itaq. proprium eius poëmatis est. nam cetera ad Episodia pertinent. Sic, inquam, claudit illud caput, & disputationem Aristoteles; Episodia, quæ vere coagmentant Epicum poëma ab ea distinguens, ac separans actione, quæ fundamentum Episodijs suppeditauit. Non igitur Episodia Tragœdiæ sunt eiusmodi. nam in Actu secundo, tertio, & quarto permulta sunt, quæ in principe illa actione collocari debent, vnde nascuntur egressiones. Sed Episodia tamen nominantur, quòd quicquid præter actionem illam interponitur, interponatur in ijs Actibus, non in primo, & quinto; qui sunt initium, ac finis eius argumenti simplicis, ac præcipui, quod poëta suscepit imitandum. In quinto enim accidit obitus, & calamitas eorum, qui commiserationem postulant: in primo proponitur id, vnde calamitas emanat. adeoq. hi duo videntur Actus esse, qui vim contineant omnem argumenti. vt merito Actus ceteri cum his comparati Episodia dici debere videantur.

De Exodo. Caput XIII.

Tertia pars est Exodus. qui sic ab eodem Aristotele definitur. Exodus est ea Tragœdiæ pars, post quam nullus est amplius Chori cantus. Hac videlicet parte continetur rerum euentus, & exitus Fabulæ; quæ clauditur Actu quinto. hoc enim perfecto, spectatores excedunt, nec amplius prodit in proscenium Chorus, aut canit in Thymele. Immo verò discedit post Actum quartum, nisi fortasse remanere debeat, cum personis ipsis collocuturus scenicis, aut comploraturus: vt videre licet in Hercule Oetaeo, in Oedipo, & in Octa-

uia

uia Senecæ. Illud igitur in ſumma maneat; quintum Tragoediarum Actum Exodum dici, hoc eſt exitum: quia Fabulam terminat ipſe, nec vllo terminatur Chorici cantu. Quamquam enim interdum in ipſo plane Actus quinti fine canitur, vt fit in Hercule Oetaeo: ille tamen Chorus præter ordinem inducitur, proprieq. reuocari debet ad Commos, de quibus infra dicemus. Id verò quod extra ordinem ſemel fit, nullam ita faciendi legem, aut neceſſitatem imponit: ſed ſignificat tantum, oſtenditq. id fieri poſſe interdum, ac rarò. Quamquam non eſt neceſſe ſic diſputare. quia Chorus ille, tametſi Choricis conſtat perſonis, non tamen eſt proprie Chorus, hoc eſt is, qui ſolus canat, & Actum claudat extremum.

De Choris. Caput XIV.

CHorus quarta Fabulæ pars eſt, certo conſtans perſonarum numero, ex viris, feminis, ruſticis, vrbanis, ſenibus, pueris, adoleſcentibus, pro argumenti varietate multiplici. Ac initio quidem communis Tragœdiæ cum Comœdia fuit Chorus: ſed à Latina Comœdia demum expulſus, tantummodo retentus in Tragœdia eſt. Dixi verò certum fuiſſe numerum eorum, qui agerent in Choro. quia in ipſis Tragœdiæ incunabulis conſuetudine, vſuq. receptum accepimus, vt in Tragico Choro quinquaginta ſaltantes, ac concinentes inducerentur. Sed paulatim ille numerus imminutus eſt, nec ante deſijt imminui, quàm redigeretur ad quindecim: vt docet Iulius Pollux in lib. iv. Ait enim quinquaginta illos vſque ad Eumenidas Aeſchyli fuiſſe retentos; ac deinde ab Aeſchylo ipſo redactos ad quindecim. Poſtremò verò ſecundum obitum Aeſchyli ad Sophoclem vſque, qui conſecutus eſt Aeſchylum, video in Choro ſaltaſſe, ac ceciniſſe tantummodo duodecim. Qui numerus poſtea legitimus ſemper fuit, videturq. hoc etiam tempore probandus: niſi placeret proferre iterum quindecim; quod non improbarim. Affirmaui deinde, Choricas haſce perſonas fuiſſe vel viros, vel mulieres, &c. vt Satyros è Tragœdia, Choroq. depellerem. Antiquiſſimi enim Tragœdiarum Chori, vt tradit Horatius in Arte, conſtabant ex Satyris, ſemiuiris illis hirſutis, ac nudis, caprorum in morem inconditè, temereq. ſaltantibus.

Mox etiam agreſtes Satyros nudauit, & aſper
Incolumi grauitate iocum tentauit, eo quòd
Illecebris erat, & grata nouitate morandus
Spectator.

Sed haud ita diu, multumq. illa Satyrorum obſcœnitas hæſit in Scena.

na. Repudiati quippè sunt, aliæque pro ratione Fabulæ fuerunt inductæ personæ, quæ musicè canerent, atque ad numerum mouerentur. Hæc enim duo fuisse Chori munera legimus apud antiquos; modulatum cantum, & saltationem ad numerum: quæ vt diximus, inchoabantur absoluto Prologo, vel Actu primo. Nam præter ordinem communem, præter morem, ac leges Aeschylus in Persis, Euripides in Rheso initium Tragœdiæ fecerunt à Choro. Quam initij rationem proculdubio damnauit Aristoteles, cum definiendo pronunciauit, eum in Tragœdijs esse Prologum, qui primi Chori antecedit ingressum. Neque enim antecederet ingressum primi Chori Prologus, si Chorus initio prodiret, & Prologum anteuerteret.

Peracto igitur Prologo, siue Actu primo iam absoluto, præcedente Choriphæo, hoc est Chori ductore, ac magistro, Choricæ sequebantur personæ à sinistra Theatri parte paulatim egredientes, si ex vrbana multitudine compositus esset Chorus; à dextra, si constaret ex rusticana, vel peregrina. Ad Choriphæi præeuntis normam, legesque mouebantur, & canebant ceteri, consistebant, lugebant, gestum pro rerum, quæ canebantur varietate, varium faciebant. Illo namque incipiente, Chorus in hanc, atque illam mouebatur partem: ac primo quidem à dextra in læuam; vt orbis è cælestibus primi cursum imitaretur, qui ab Oriente voluitur in Occidentem. hunc motum Chori appellabant στροφὴν, hoc est conuersionem. Deinde à læua conuertebantur in dexteram; ad similitudinem stellarum errantium, quæ ab Occidente nituntur in Orientem. quam conuersionem, quia superiori contraria est, nominarunt ἀντιστροφὴν. Has voces Latini retinuerunt in odis, quarum partes ex inopia vocabuli strophas, atq. antistrophas appellarunt. Postremò vbi gemina illa conuersione, sua quodammodo relegissent vestigia, in medio, tamquam in Deorum conspectu, consistebant: & ea quiete immobilem terram esse significabāt. Ac semper quidem cum ita se mouerent, & circumagerent, immo etiam dum quiescerent, modulatè canebant. canticum verò ipsum, quod in stropha flectebatur ad numerum, dicebant ᾠδὴν. quod modulabantur in antistropha, vocabant ἀντῳδὴν. quod denique stantes in medio concinebant, nominarunt ἐπῳδὸν. Et quoniam quæri potest quæ nam esset totius Chori in progrediendo figura, & conformatio, id etiam addo; eam fuisse duplicem ex Polluce: quarum altera dicebatur στοῖχος, hoc est ordo: altera ζυγὸν; iugum. In Tragico Choro cum personæ essent quindecim, στοῖχοι, hoc est, ordines erant tres, quorum singuli quinas continebant personas. Quod si diuidendæ essent in iuga, ζυγὰ fuerunt quinque, quorum singula ternas haberent. Atque ita, vel per ordines, vel per iuga mouebantur ad numerum.

Vtram-

Vtramque formam ingredientis Chori Martinus Delrio in Prolegomenis ad Senecam est conatus exprimere : & quidem eam, quæ versus dicitur,& ordo,siue Græcè στοῖχος, hoc modo .

o o o o o
o o o o o
o o o o o

quinis videlicet personis Choricis per ordines singulos,versusque dispositis . Iugi autem , quod appellatur Græcè ζυγὸν , hanc putat esse conformationem , & schema .

o o o
o o o
o o o
o o o
o o o

ternis nimirum in singulos versus, ordinesq. distributis . Recte adeo auctor Etymologici ait vniuerse , Chori formam fuisse tetragonam . habet enim tam ordo , quàm iugum latera quatuor . Quæret tamen aliquis,cur terni illi quinos per ordines dispositi dicantur iuga. nam cur alij dicti sint versus, & ordines, ipsum nomen satis superque demonstrat : cum ab exercitu, ac militum agmine ductum sit,quod per ordines,versusq. distinguitur. Sed haud minus ea quinorum in ternis ordinibus figura, quàm illa, quæ ternos ponit in versibus quinis,præ se fert agminis formam : ergo vtraq. dici deberet versus , & ordo . Respondet Iul. Scalig. in lib. j. cap. ix. repetens nominis causam ab initio,atq. ab ipso velut exortu Fabularum . Principio enim cum videlicet tota Tragica Actio solo constabat Choro , nullis Actoribus præterea;& antequam haberet personas illas quinquaginta,sicut initio diximus , Chorus ipse fuit monoprosopos , hoc est vnius tantum personæ . Vnus videlicet quispiam prodibat in Scenam,ciuium vitia recensens , & quidem sine cantu . Deinde alter est additus, vt interrogationibus,& responsionibus explerent melius partes suas ; postea quaterni fuere , partitiq. totum sunt Chorum in paria duo ; quæ idcirco vocauere ζυγὰ , iuga . Cum igitur ad extremum plures essent in Choro , & quaternis illis sic accessisset aliorum numerus , vt placuerit non paria facere , & binos , binosq. disponere , sed ternos , ac ternos , retentum est antiquum iugorum nomen, quod pristinam fefellit significationem . In summa factum hac in re ait Scaliger quod in Tribubus euenit Romanis . cum enim Romulus totum populum in tres diuisisset partes , à quibus appellatæ sunt Tribus , aucto partium numero, Tribus nihilo minus appellatæ sunt. Sed cur, inquies, illi quini tres in ordines distributi non sunt etiam appellati ζυγὰ ? Quia multo magis à iugi similitudine, ac ratione discedunt , quàm

terni ,

terni, adeoque ab ordinibus agminis potius, quibus similiores sunt, quàm à iugo nomen sumere debuerunt, à quo maxime differunt. Quæ profectò, vt vere tradantur, haud ita tamen accipienda puto, vt credendum sit, perpetuam ingredientis Chori conformationem fuisse, vel per ordines, vel per iuga dispositam. Diximus enim supra, dicemusque pluribus infra in libello de eleg. cap. v. Chorum habuisse partes illas tres, strophen, antistrophen, epodon: ac propterea se conuertisse identidem tum à dextera in læuam, tum à læua in dexteram, ac demum in medio constitisse. quæ conuersiones, stationesq. quamquam Dithyrambicæ poëseos, & Lyricæ sunt propriæ, cum ipso tamen Tragœdiæ Choro communicantur. In Choris enim Euripidis huiusmodi tituli, indicesq. subinde inueniuntur inscripti. Strophe, Antistrophe: & apud Sophoclem præterea: Epodos. Cum igitur has conuersiones; & status ipse etiam Tragicus Chorus haberet, non potuit semper, & perpetuo motu, iugorum, ordinumue retinere formã, sed debuit in orbem præterea se circumagere, nunc à dextera, nunc à læua principium sumens. Itaq. vt cetera probem, in hoc tamen ipsi Martino Delrio non assentior, affirmãti cyclicum Chorùm, cuius est apud Xenophontem, & alios mentio, quique huiusmodi est,

Tragicum non fuisse, sed tantummodo Dithyrambicum. Si enim, quod ipse fatetur, Tragicus Chorus strophas habet, atque antistrophas, à Dithyrambo, & Lyrica desumptas, orbem etiam circulumque habeat necesse est, qua figura conuersiones illæ continentur, & fiunt. Quin existimo, varios etiam flexus, tractus, & quasi volumina efformasse Tragicum Chorum, dum incederet, aut saltaret ad numerum; cum conuersiones illæ, quas strophas, antistrophasque dixerunt, non modo referrent illum orbium cælestium, & stellarum errantium circumuectum, de quo supra diximus, verum etiam Labyrinthi varias ambages, & inextricabiles flexus. Tradunt enim multi, in primisque Faustus Victorinus in lib. de Comœdia, strophas illas, atque antistrophas inuentas à Theseo fuisse ad commemorandas flexuosi Labyrinthi vias, ex quibus euaserat sospes. Igitur oportuit, eas non solum cyclicas esse, sed præterea flexuosas, implicatas, & varias. quæ profectò varietas multo maiorem spectatoribus affert iucunditatem,

quàm circulus, ambitusque in orbem idem semper, atque perpetuus. id quod paucis ante annis experti sunt ij, qui Stephonij Crispum Neapoli dederunt, Choris in hoc subiectum schema, aliaque huic similia conformatis.

Multa ex hoc genere possunt excogitari præterea schemata, eaque varia; quæ tamen ordines illos, & iuga excludere de Choro non debent:

bent: cum Chorus ipſe à iugis, vt opinor, initium ſumeret, in iuga rediret identidem, in eadem fortaſſe deſineret. Itaq. nihil mirum eſt, ſi præcipua Choricæ formæ diuiſio à iugis, & ordinibus tamquam à principibus quibuſdam petatur partibus, hoc eſt ab ijs, quæ initium Choro faciunt, eiuſdemque progreſſionem comitantur, & expediunt finem. Immò verò ſim auctor, vt etiam per propria, & vera iuga priſcorum more diſponatur, & inchoëtur Chorus, non modo duodecim perſonarum, ſed etiam quindecim, antecedente videlicet Choriphæo, & ceteros ſubinde circumducente, flexu, tractuque multiplici.

Ceterum hanc ſaltationem, & cantum non ſolitarium, ac ſine tibia, citharaue fuiſſe ſcimus. Diſertè quippe docet Horatius, concinentibus Choris adhibitam fuiſſe tibiam, & Ariſtoteles citharisticam, aûleticamque, hoc eſt artes pulſandæ citharæ, inflandæque tibiæ, quaſi poëſeos dramaticæ formas facit in capite primo; quia dramati nimirum in Choro ſubſeruiunt: cum quo non tibicinem modo, ac citharœdum fuiſſe ait Scaliger, ſed eos etiam, qui modos faciebant; vt ad eorum leges Choricæ perſonæ voces, cantumq. temperarent. Et fas quidem ſemper fuit, Chorum duas in partes diuidere. quæ diuiſio appellata eſt διχορία: ipſæ vero partes, aut cantica, quæ tunc proferebantur alternis, ἡμιχορία, καὶ ἀντιχορία dicebantur, vt accepimus ex Polluce.

APPENDIX
Ad Chorum, & eiusdem officia.

HÆ igitur sunt Chori partes duæ: canere modulatè, atq. ad certas leges moueri, conuerti, consistere. sed sunt aliæ magis propriæ, quæq. declarant quid canere, atq. in quam sententiam loqui Chorum oporteat. vt non tam hæ Choricarum personarum, quàm poëtæ scribentis Fabulam dicendæ partes, atq. officia videantur. Ab Horatio, qui ea singillatim exponit, quot & qualia sint huiusmodi officia condiscamus.

Actoris partes Chorus, officiumq. virile
Defendat; neu quid medios intercinat actus,
Quod non proposito conducat, & hæreat apte.
Ille bonis faueatq., & consilietur amicis,
Et regat iratos, & amet peccare timentes.
Ille dapes laudet mensæ breuis, ille salubrem
Iustitiam, legesq., & apertis otia portis.
Ille tegat commissa, Deosq. precetur, & oret,
Vt redeat miseris, abeat fortuna superbis.

Distribuit tamquam in certos locos officia Chori. quos erit operæ pretium perpendere, atq. ordine recensere.

Primo loco iubet Chorum suscipere partes actoris, vel, vt est in multis codicibus, partes auctoris. Quæ scriptura si probatur, significabit, Chorum oportere monitoris, ac suasoris personam sustinere. Monitorem enim, & suasorem sæpe videmus à Latinis auctorem dici. Vnde fluxerunt illæ loquendi formæ. tibi sum auctor, &c. Et profecto Chorus apud Tragicos, hoc monitoris, suasoris, doctoris officio sæpissime fungitur. vt in Thyeste apud Senecam post Actum III.

Vos, quibus Rector maris, atque terræ
Ius dedit magnum necis, atque vitæ,
Ponite inflatos, tumidosque vultus.
Quicquid à vobis minor extimescit
Maior hoc vobis dominus minatur.
Nemo confidat nimium secundis.
Nemo desperet meliora lapsus, &c.

Sin autem actoris legendum sit; id sibi velle Horatium credo, quod apud Aristotelem est: Chorum vnius Actoris, aut personæ obtinere locum; hoc est, è quindecim illis, aut duodecim personis, quibus componitur Chorus, vnam tantummodo loqui, tamquam vnum Actorem, tacere ceteros oportere. Non enim Chorus inducitur solum canens,

ac saltans ad numerum, verum etiam interdum colloquens; vt videre licet in Electra Sophoclis, & in Thyeste, atq. in Octauia Senecæ. Quibus in Fabulis Chorus interrogat Nuntium, & serit cum eo colloquium. Neque verò probandum est, quod ait Diomedes Grammaticus in lib. iij. non modo vnum tantum è Choricis loqui debere, sed interdum cunctos, & quidem vna quasi voce confusa. nam Aristoteles ipse videtur aliter hac de re decernere; & omnium vox illa confusa est à collocutionibus aliena: nec potest in alium locum, quàm in tumultum aliquem conuenire. Sed tumultus abhorret à Choro; qui moderationem semper, & ordinem amat.

Secundo loco admonet, ne Chorus aliquid vmquam canat, quod cum antecedenti, aut consequenti Fabulæ parte coniunctum non sit.

---------neu quid medios incercinat actus,
Quod non proposito conducat, & hæreat aptu.

Vnicum videamus exemplum apud Senecam in Troade. In qua primus mulierum Chorus lachrymis suis, & eiulatu respondet, ac subseruit Hecubæ, quæ in Prologo, vel Actu primo suam erat captiuitatem, ac seruitutem lamentata.

Non rude vulgus, lacrymisq. nouum
Lugere iubes. hoc continuis
Egimus annis, &c.

Secundus vero consolatur Polyxenam: quam esse mactandam ad Achillis tumulum in Actu secundo iam dictum, & pronuntiatum erat. Consolatur, inquam, morituram virginem, proposita illa Philosophorum quorundam impia de animorum nostrorum mortalitate sententia: ne videlicet post obitum, atq. immolationem existimaret puella timida, sibi occurrsurum esse Cerberum, aut alia Inferorum monstra, poëtarum fabulis decantata.

Verum est, an timidos fabula decipit,
Vmbras corporibus viuere conditis? &c.

Reliquos si videamus, & consideremus diligentius, eodem planè modo rei propositæ coniunctos, hærentes, & aptos esse inueniemus.

Tertio loco ait, Chorum debere bonis fauere, eorumq. tueri partes, qui sunt innocentes, ac probi. Sic enim apud Sophoclem in ea Tragœdia, quæ inscribitur Philoctetes, ipsius causam Philectetæ suscipit Chorus, eiusq. commiseratione capitur ideo, quòd qui Rex olim maximus, longeq. potentissimus fuisset, solus tunc in antro duriter, asperèq. vitam agere cogeretur.

Quarto confirmat: Chorum oportere consilium amicis fideliter, hoc est sine fuco, ac fallacijs dare. [& consilietur amicis]. Id enim est eo loco consiliari, vt periti latinitatis, & docti admonent interpretes. Præstat hoc apud eundem Sophoclem Chorus in Electra. Hæc

enim accepto de obitu fratris nuncio, lugere cœpit, ac muliebriter eiulare. Cum ergo periculum eſſet, ne lamenta illa, & eiulatus à Clytemneſtra, Aegiſthoq. adultero exaudirentur, admonet Electram Chorus, ne tam liberè in tanto diſcrimine vociferetur. μηδὲν μέγ' ἀΰσῃς

Quinto: iratos, & furore percitos molliri, & placari iubet à Choro. Et regat iratos, inquit. id quod Euripides in Hippolyto abſolutè peregit. vbi cum Theſeus peteret à Neptuno, vt fugientem Hippolytum excitatis è mari monſtris, atque in illum immiſſis extingueret, Chorus impotentem hominis iram mulcere, ac lenire connititur, affirmatq. ignoſcendum eſſe filio, vt domui iam labenti, ruentiq. familiæ conſulatur in poſterum.

Sexto loco, non videtur vllum tradi monitum ab eo diſtinctum, quod expoſitum eſt in tertio. Nam fauere bonis, quod tertium præceptum eſt; & eos amare qui peccatum reformidant, quod dicitur hic, idem planè videtur officium eſſe; cum is, qui fouet innocentiam, aliorumq probitatem amoris, & beneuolentiæ ſignificatione complectitur, amet etiam peccare timentes.

Septimo: demandat Choro nominatim temperantiæ, parſimoniæq. laudationem.

Ille dapes laudet menſæ breuis.

quod officium explet omnino numeris ſuis apud Senecam Chorus ſecundus Herculis Oetaei prope med.

Pectora pauper ſecura gerit.
Tenet è patula pocula fago:
Sed non trepida tenet ipſa manu.
Carpit faciles, vileſq. cibos:
Sed non ſtrictos reſpicit enſes.
Aurea miſcet pocula ſanguis.

Octauo: iubet Chorum ipſam quoq. laudare iuſtitiam, quæ in quadripartita illa virtutum diuiſione dicitur obtinere principatum.

--------- *ille ſalubrem*
Iuſtitiam laudet.

Apud Euripidem in Andromacha id factum potiſſimum animaduertimus: vbi Chorus explicatè pronunciat, nihil in thalamis, nihil in conclauibus, nihil in vrbibus ſine iuſtitia valere, aut aliquid habere momenti inter mortales. μηδὲν δίκας ἔξω κράτος ἐν θαλάμοις, καὶ πόλει δύνασθαι.

Nono: laudandas Choro proponit leges; quæ iuſtitiam tuentur, & æquitatem. Demonſtrauit hanc Horatio præceptionem fortaſſe Sophocles. cuius in Oedipo Tyranno Chorus ita leges effert laudibus, vt dicere non dubitet, earum patrem eſſe cælum; nec mortale hominum ingenium illas peperiſſe, ſed immortalem Deum.

Decimo: pacem, quæ à iuſtitia, legibuſque ſanctiſſimis oritur, à Cho-

à Choro commendandam esse docet.

————— & apertis otia portis.

Quem locum videas in Thyeste Senecæ tractatum egregie. vbi Chorum tertium ita canentem induxit.

Otium è tanto subitum tumultu
Quis Deus fecit? Modo per Mycenas
Arma ciuilis crepuere belli.
Pallidæ matres tremuere natis:
Vxor armato timuit marito.
Iam minæ sæui cecidere ferri:
Iam silet murmur graue classicorum.
Alta Pax vrbis reuocata lætæ. &c.

Vndecimo. Id Choro præceptum seuerissimè vult, vt arcana consilia, quæ sibi commissa videt, habeat apud se sanctè, seruetq. fideliter: cuius exemplum rei luculentum apud Sophoclem cernimus. Cum enim Chorus Electræ consilium de matre, adulteroq. perdendo cognouisset, admonet quidem Electram, vt videat etiam atq. etiam, ne quid audeat, ac tentet temere: rem tamen ipsam, ac cædem, quam illa moliebatur, non modo non diuulgat, sed ne commemorat quidem.

Duodecimo. Admonet Chorum præcipui cuiusdam officij; hoc est religiosæ precationis, quæ Chori videtur esse propria, vt alibi etiam docuit idem Horatius. Iubet igitur eum in publica, priuataue calamitate precari Deos, vt tandem aliquando sinant fortunam respicere miseros, deserere superbos, & contumaces. Hoc item apud Sophoclem obiuit officium Chorus, intuens, per summam iniuriam in luctu, & squalore innocentem Electram versari; in delicijs esse Clytemnestram adulteram, & flagitiosam. Fulmina enim postulat à Ioue, quibus adulteri feriãtur, secundam fortunam exposcit, & rerum prosperam commutationem, quæ virginem immerentem cura laxet, omnique molestia liberet.

De Commo. Caput XV.

POstremam partem ex ijs, quæ quantitatis sunt, ait Aristoteles esse Commum, siue Commos. Quid autem Commus sit, non potest facile dici, nisi repetamus altius quandam Chori partitionem ab eodem Aristotele traditam in cap. x. vbi Choricum, hoc est omnem Chori rationem diuidit in partes tres, πάροδον, στάσιμον, κόμμον. Parodum appellat primam illam Chori locationem, expositionem, ingressum, & cantum, quæ post Prologum fiunt à Choricis. Itaq. videtur Parodum dicere primum Chorum: & quidem ex eo, quòd ille ingre-

diatur, atque adueniat in proſcenium, & in Orcheſtram primus. πάροδος enim Græcè, vel ingreſſum ſignificat, vel aduentum. Quem quidem ingreſſum primum aduenientis in proſcenium Chori fuiſſe concitatum, ac celerem licebit ex ijs conijcere, quæ dicenda de Staſimo ſunt.

Staſimon enim ait Ariſtoteles eſſe officij nomen impoſitum Choro à ſtabilitate, quam habuit: στάσιμον quippè latinè reddere licet immobile, firmum, & propè ſtatarium. Itaque ab hoc Choro iubet idem Ariſtoteles remoueri trochæum, & anapæſtum: qui pedes celerrimi ſunt, & ſaltatorum concitatis motibus accommodati. In hoc enim Staſimo Chorus eodem prorſus hærebat loco; nec vllam in partem conuertebatur, mouebaturque: contrà planè, quam fieret in Parodo, vbi ad trochæi, anapæſtiq. numerum per ſtrophas, atq. antiſtrophas ſubinde, identidemq. commutabatur, quoad demum perſonæ Choricæ conſiſterent in Epodo. Sed quoniam Parodus propriam habuit in Tragœdia ſedem, hoc eſt poſt Actum primum in primo Choro, vt diximus, videndum eſt, vtrum Staſimus habuerit etiam ſuam. Dixerim ergo minime dubitanter, in poſtremo Choro, poſt Actum quartum, ſiue ante Exodum, qui quintus eſt Actus, fuiſſe Staſimon. In ceteris enim Choris, qui Epiſodio, hoc eſt Actu ſecundo, & tertio intercipiuntur, ſic mouebantur Choricæ perſonæ per ſtrophen, & antiſtrophen, quemadmodum mouebantur in Parodo. ſed perfecto iam Actu quarto, Chorus ſine vllo prorſus motu concinebat. quo tempore officium Chori ab ea ſtabilitate στάσιμον dicebatur. Hoc demum abſoluto, ſequebatur Exodus, hoc eſt Actus quintus, qui cantu Chori non terminabatur, vt aliàs diximus, niſi cum Commi reſiſtebant in Scena, de quibus eſt hic explicandum.

Antequàm tamen de ipſo dicamus Commo, quærendum videtur: an toto tempore, quo peragebatur Fabula, continenter eſſe debuerit in Scena Chorus, ac nunquam omnino diſcedere. Sunt enim qui putent, Choricos ſemper in proſcenio fuiſſe, nec vmquam ſe recepiſſe intra Scenam: quia eiuſmodi perſonæ de rebus quæ tranſiguntur in Fabula, iudicant, eiuſq. vrbis, ſiue incolæ, ac ciues, ſiue peregrini finguntur eſſe, vbi ea geſta ſunt, quæ ſcenici peragunt Actores. Sed video Pollucem plane ſignificare, Chorum ſolitum fuiſſe interdum excedere de proſcenio. Ait enim, reditum Chori poſtquam diſceſſit, appellari debere ἐπιπάροδον Igitur oſtendit haud dubiè, interdum abijſſe Chorum; qui nouo cum nomine redit in Scenam: abijſſe autem rei fortaſſe alicuius adminiſtrandæ cauſa, quæ Fabulæ ſubſeruiret. Nominis verò rationem eam puto; quòd cum Chorus rediret, eadem iterum faceret, quæ iam egerat in Parodo; hoc eſt eodem ordine, ac modo ingrederetur in proſcenium, caneret, ſaltaretq.: adeoq. nihil

videretur aliud ille nouus ingressus in Scenam, quàm adiunctum, & quodammodo super impositum officium Parodo. Quare Chorus ipse meritò tunc dicitur ἐπιπάροδος.

Nunc ipsum Commum, cuius causa disputauimus hæc, explicemus. Quem in eodem cap. x. sic definit Aristoteles.. Commus est lamentatio, siue planctus, & luctus Chori cum ijs communis, qui sunt in Scena. Definitio est ipsa per se planissima, nec eget interprete. Ait enim, Commum illam vltimã esse Tragœdiæ partem, in qua Chorus, officio coniuncto cum Scenicis, calamitatem, & euentum Tragœdiæ terribilem, ac miserandum complorat. Illud potius est à nobis explanandum, videndumq. cur hæc comploratio à superioribus officijs Chori sic differat, vt locum sibi vindicet in Tragœdia proprium à Choro seiunctum, ac separatum. Parodus enim, & Stasimus non distinguuntur à Choro, nec tamquam partes à ceteris separatæ ponuntur, sed tamquam officia Chori. Commus verò dicitur ab Aristotele pars vltima, & separatur à Choro, quemadmodum in partium enumeratione vidimus. Et tamen complorare videtur item esse officium Chori. Cui quidem quæstioni facilis est responsio. Cetera enim officia Chori; hoc est Parodum, & Stasimon in omnibus oportet Tragœdijs esse, neque licet eas partes in aliqua Fabula desiderari. Commus verò, atque ille conflatus è Scenicorum, & Chori vocibus fletus in extrema Tragœdia non semper est. Itaq. non debuit cum aliqua parte coniungi necessaria Commus, qui desideratur in plerisq. Tragœdijs, nec terminat Fabulas, nisi perpaucas. Quarum prima est Euripidis Andromacha. vbi cum Nuntius Peleo significasset, Neoptolemum eius nepotem impetu multitudinis ab Oreste concitatæ interfectum fuisse, Chorus adolescentis cadauer famulorum illatum manibus illico circumsistit. Tum lamentari casum acerbum, nec opinatum Peleus incipit: subsequitur Chorus præeuntem. Altera est Sophoclis Aiax. In qua Fabula, Tecmessa ipsius inuento Aiacis corpore adhuc spirante, mortem illam fortissimi viri Choro item adiuuante deplorat. Accedit ad eandem lamentationem etiam Teucer, vt Commus amplificetur.

De alia partium, quæ quantitatis sunt, diuisione. Caput XVI.

ALias excogitarunt aliqui partes nihil sane ab ijs, quas descripsit Aristoteles, nisi nomine, & quadam quasi contractione differentes: sunt enim pauciores. Sed quia nomine ipso nonnulla designant officia, quæ plurimum habent momenti, eas etiam erit ex vsu recen-

recenſere primum, ac deinde ſingillatim explicare. Sunt ergo eiuſmodi partes numero tres. Protaſis, quæ Prologo reſpondet; Epitaſis, quæ continetur Epiſodijs; Cataſtrophe, quæ comprehenditur Exodo.

De Protaſi. Caput XVII.

PRotaſis eſt ea Fabulæ prima pars, in qua proponitur ſumma rei; ſed ſine vlla exitus declaratione perfecta. Periculum enim intentat, eiuſq. partem aliquam indicat leuiter, aliquam reticet. Ita enim,& argutior eſt, & animum auditoris ad expectationem exacuit. Breuiter quippe Protaſis argumentum indicat, habetq. gerendarum rerum ſignificationem ita curtam, atque præciſam, vt non tam ſaturet animum, quàm incendat. Non ſunt hic iteranda quæ de Prologo dicta ſunt: cadunt enim in Protaſim omnia: ſed addenda duo. primum: Protaſim Comœdiæ non in Actu ſemper primo totam eſſe,ſed interdum ad ſecundum vſq. pertinere, vt videre licet apud Plautum; præſertim in Milite glorioſo; vbi etiam in Actu ſecundo ſumma Fabulæ traditur,& argumentum: Tragicam vero Protaſim Actu primo ſemper abſolui; quo tota prope contrahitur Fabula, & quicquid ab Actoribus tranſigendum eſt,quaſi compendio comprehenditur. Alterum,quod hic addimus illud eſt,quod ſupra etiam indicauimus; Protaſim, ſiue Prologum Tragœdiæ ex communi quidem vſu à Scenicis ipſis perſonis agi debere: ſed tamen apud Græcos interdum eam partem eſſe commiſſam Choricis: vt apud Aeſchylum in Perſis,apud Euripidem in Rheſo: quæ Fabulæ initium capiunt à Choro.Id verò quia inſolens eſt, nec ab Ariſtotele probatur, qui Chorum ingredi vult in Scenam exacto Prologo, imitandum non cenſeo. Illud tamen, quod cum hoc initio ſimilitudinem habet aliquam, fieri poſſe ſine reprehenſione putauerim; vt pueri cum ſacerdote ſacrificaturo intrent in proſcenium primi, ac prologum agant. quod eſt apud Sophoclem in Oedipo Tyranno: ſed tamen eos pueros à Choro diſtinctos eſſe oportet, nec cum eo canere vmquam, aut ſaltum facere. Neque enim in Oedipo illi pueri Choros ducunt, ſed Thebani ſenes,ex quibus Choricum conſtat eiuſdem Fabulæ. Vidimus hoc etiam in Flauia Stephonij factum egregie. Nam Flamen Dialis litaturus cum pueris,& Camillis ingreſſus in proſcenium primus,ſumma ſpectatorum adprobatione fecit initium.

De Epitasi. Caput XVIII.

EPitasis est rerum omnium implicatio, atq. inuolutio. in qua pericula crescunt: & minæ, iræ, turbæq. vel excitantur, vel intenduntur. Continet enim malorum præparationem, rerumq. mutationem iam imminentem, quæ dubia luce se prodit. Hæc Epitasis est fortasse pars illa, quam Aristoteles appellauit δέσιν. Latine dici potest nexus, siue colligatio, & nodus. in qua parte omnia videtur Episodia collocare. Sic enim loquitur in cap. xvj. Vniuersa Tragœdia partim connexione, partim solutione continetur. Connexionem appello totum id, quod à principio ad vltimam vsque pertinet partem: ex qua mutatio fortunæ fit. solutionem autem id dico, quod est à mutationis initio vsque ad finem. vt in Lynceo Theodectæ: vbi connexione continentur quæ facta sunt prius, quæque in filij captiuitate versantur: solutione quicquid ab accusatione mortis vsque ad extremum agendum superest. Hæc Aristoteles ibi de Tragicæ Fabulæ nodo, & colligatione definit, rem illustrans exemplo cuiusdam Tragœdiæ, quæ felici exitu claudebatur. Eripiebatur enim filius Lyncei à præsentissimo interitus periculo, quod imminebat. Sed si nos ab ijs, quæ nunc extant, ac superant Tragœdijs antiquorum, petere velimus exemplum, ab Iphigenia in Tauris non recedemus. In qua Fabula nexu pulcherrimo colligantur omnia, quæ ad Agnitionem vsque proferuntur; hoc est aduentus Orestis in Regnum Thoantis, vbi Dianæ mactabantur hospites, & præparatio sacrificij ad Orestem aduenam immolandum. Solutione vero continetur initium Agnitionis, & ea quæ consequuntur in Exodo.

Id, inquam, fortassis Epitasis est, quod ab Aristotele connexio dicitur, & nodus. Sed tamen existimauerim potius, Epitasim esse postremam connexionis partem. habet enim, vt initio diximus, inuolutionem, & præparationem mutationis, quæ verè tum apparet, cum nexus est absolutus. nisi cum Scaligero sentire velimus: qui nodum iam absolutum, perfectumque Catastasim nominat. Si hunc, inquam, sequi velimus, initium nodi, ac progressionem dicemus Epitasim: perfectionem Catastasim appellabimus. In multis enim Græcorum Tragœdijs, præsertim verò Euripidis, videntur interdum omnia composita, & iam statum nacta esse felicem: sed repente mutatio sequitur. Status ille dici potest Catastasis: inuolutio vero, & rerum implicatio, quæ statum eundem antecessit, appellabitur Epitasis.

De

De Cataſtropha. Caput XIX.

Cataſtrophe conuerſio eſt,quæ argumenti exitum,mutationemq. fortunæ, vel in melius, vel in deterius habet. Itaq. dici poteſt integra demonſtratio, ac totius abſolutio Fabulæ. Hæc eſt ſine dubio pars illa, quæ ab Ariſtotele in cap.xvj. dicitur λύσις, hoc eſt ſolutio. Quemadmodum enim illa rerum perturbatio,inuolutioq.intermedia,connexio appellatur,& nodus,ſic exitus Fabulæ,vbi reuoluuntur,& retexuntur omnia,dici ſolutio debet.

Hæc ergo ſolutio ſiue cataſtrophe, & conuerſio duplex eſt, ſimplex, & compoſita. Quam ego diuiſionem ex duplici Tragœdiarum genere peto: quorum alterum Ariſtoteli ſimplex eſt,compoſitum alterum in cap. ix. Fabularum, inquit, aliæ ſimplices ſunt, aliæ implexæ,atq. compoſitæ: quemadmodum & actiones, quarum ipſæ Fabulæ imitationes ſunt. Simplicem actionem appello, in qua continua vna, abſq.Peripetia, vel Agnitione mutatio fit. implexam, ſiue compoſitam, in qua vel per Agnitionem, vel per Peripetiam, vel per vtramq. conuerſio accidit. Cum,inquam,hæc duo genera Fabularum ſint,duplicem etiam neceſſe eſt Cataſtrophen,& conuerſionem ſtatuere: ſimplicem vnam, quæ Fabulæ ſimplicis ſit, compoſitam alteram, quæ Fabulam conuertat implexam, atq. compoſitam.Et quoniam ea Fabula ſimplex eſt,quæ Peripetiam,Agnitionemue non habet,ea implexa, quæ Agnitionem habet, aut Peripetiam; ſolutio ſimplex erit ea,quæ ſine Peripetia,& Agnitione eſt: compoſita,quæ cum vtraque, vel cum alterutra fit. Quæ quidem percipi cognoſciq. penitus haud poſſunt,niſi ante quid ſit Peripetia,quid Agnitio videamus.

Peripetia, inquit, eodem loco Ariſt. eſt eorum, quæ geruntur in contrarium mutatio. ἔστι δὲ περιπέτεια μὲν ἡ εἰς τὸ ἐναντίον τῶν πραγμάτων μεταβολή. Quæ verba non id tantummodo ſibi volunt, vt peripetia nihil aliud poſtulet, niſi mutationem in contrariam partem,ſed illud præterea; vt ea mutatio præter expectationem, atque opinionem eueniat: ſic, inquam, vt contra res accidat, quàm ſperauerant ij, qui nouam in Tragœdia fortunam nanciſcuntur. Id prorſus ea definitione ſignificari docet Ariſtoteles: qui paulo poſt, eius exemplum mutationis, quæ Peripetia dicitur, à Sophoclis Oedipo mutuatur. ad quem cum Nuntius acceſſiſſet, lætas & ſupra expectationem ſecundas res delaturus, alia omnia fecit, euentumque planè contrarium nactus eſt. Miſſus enim erat Thebas, vt referret, Oedipum Corinthi creatum eſſe Regem, extincto Polybo, qui tenuerat regnum. Oedipus accepto nuncio,delatum imperium reformidat,nec adire Corinthum

thum audet, ne,quod ei olim oraculum obnunciauerat, matris incestu se pollueret, quam Meropem esse credebat, vxorem Polybi superstitem. Nuncius hac eum suspicione,metuq. liberare contendens, id omninò fecit, inquit Aristoteles, quod animi consilio contrarium erat,quodq.minime ille facere voluisset.Metum enim,& suspicionem mirum in modum auxit, effecitq. vt Oedipus intelligeret, iam se Iocastæ matri,quam coniugem putabat suam,per errorem intulisse stuprum, & parentem Laium interemisse. Aliud exemplum Peripetiæ producit Aristoteles ex Lynceo, veteri Tragœdia. cuius argumentum coniectura consequi debemus. Ita enim perstringitur ab Arist. In Lynceo, inquit, ductus ille quidem est veluti mox interficiendus. Danaus contrà subsecutus, vt interficeret. Sed accidit ex ijs quæ parata erant, vt hic necem, ille salutem sit nactus. Argumentum, inquam, huius Tragœdiæ, quæ temporum interijt iniuria, diuinando retexere oportet: atq. ita quidem rem disponit Robertellus. Danaus Argiuorum Rex, quinquaginta filias suas Ægisthi Regis fratris filijs totidem despondit. Illæ,iussu patris Danai,maritos dormientes aggressæ, ferro peremerunt, vna excepta Hypermnestra, quæ Lynceo pepercit suo. Danaus cum id accepisset, insectatus Lynceum est, vt eum de medio tolleret. Iamq. Lynceus esse videbatur in manibus, & iam moriturus, cum subitò nihil huiusmodi cogitans interemptus est à Lynceo Danaus; Lynceus certissimo illo vitæ discrimine liberatus. His igitur exemplis intelligi vult Aristoteles, Peripetiam non esse quamlibet fortunæ mutationem, sed eam, quæ accidit non modo nec opinantibus, verum etiam alia omnia sperantibus, expectantibus, & molientibus nobis. Nunc de Agnitione cognoscendum erit, quæ altera nota est distinguendæ Fabulæ compositæ ab ea, quæ simplex appellatur.

Agnitionis definitionem ita tradit Arist. in eodem cap. x. Agnitio est, quemadmodum ipsum quoque significat nomen, ex ignoratione in cognitionem mutatio, vel ad amicitiam, vel ad inimicitias personarum, quarum vita, vel beatitudine, vel miseria terminatur. quæ tunc est pulcherrima, cum habet adiunctam Peripetiam: qualis in Oedipo Tyranno est. Significat in summa hæc definitio, Agnitionem esse quidem mutationem ex ignoratione in notitiam, sed nominatim in eam, quæ facit, vt certum aliquem hominem, quem antea talem esse ignorabamus, intelligamus amicum nobis esse, vel inimicum. idq. vitæ nostræ, vel afferre felicitatem, vel miseriam,ac perniciem procreare. Ex hac enim Agnitione duplici duplex sequitur exitus Fabulæ, vel felicitate, vel beatitudine definitus. Et quoniam hæc Agnitio potest à Peripetia, & commutatione illa repentina, nec opinata seiungi, addidit, eas optimas Agnitiones esse, atq. pulcherrimas,

rimas, quæ cum Peripetia coniunctæ sic sunt, quemadmodum coniungitur in Oedipo Sophoclis. qui cum intelligit, Iocastam, quam habebat pro coniuge, suam esse parentem, euentum omnino contrarium illi, quem expectabat, offendit. Omnem quippe mouebat lapidem, & remis, velisq. quod dicitur, id contendebat, vt incestum vitaret, ac parricidium; quæ scelera illi obnunciabant oracula. At dum hæc maximè cauet, videt admisisse se maximè: adeoq. Peripetia pulcherrima societate cum Agnitione coniungitur.

Ex quibus vnum profecto debet intelligi, quod est hoc loco explicatu perdifficile. Dubitari enim potest, qua ratione separari queat Agnitio à Peripetia; cum nulla sit Agnitio personarum, quæ non afferat mutationem illam rerum inopinatam, qua Peripetiæ natura omnis continetur, & vis. Sed ego sequendum puto Alexandrum Piccolomineum. qui confirmat, Aristotelem hic eam Agnitionem velle pulcherrimam esse, quæ Peripetiam adiunctam sic habet, vt eodem plane tempore vtraque fiat, eueniatque, sicut in Oedipo. Eodem quippe temporis articulo Iocastam, ac Laium agnoscit Oedipus, eodem fortunam mutat, & labitur in exitium. Si enim in alia Fabulæ parte accidisset Peripetia, non tam probabilis neque tam perfecta ea Tragœdia fuisset: at quia tum prorsus incidit, cum Agnitio patefecit errorem, Tragœdiam nobis exhibuit auctor copulatione geminæ partis absolutam. Itaq. verissime dicitur, nullam esse Agnitionem sine Peripetia: at verum est etiam illud: fieri facile posse, vt vno quidem loco Peripetia, alio verò accidat Agnitio. Quod minime quidem reprehendendum est; cum Tragœdia carere ipsa possit Agnitione, vt declarabimus: verũ tamen id à perfecta tractandæ Agnitionis ratione discedit. Si enim tractandam tibi proponas Agnitionem numeris omnibus absolutam, eo loco eam ponas oportet, vbi statuis Agnitionem. propterea monendi fuimus ab Aristotele, illam esse pulcherrimam Agnitionem, quæ Peripetiam habet tum accidentem, cum fit Agnitio. At semper, inquies, tum euenit Peripetia, & commutatio, cum accidit Agnitio. non potest igitur poëta vno loco Peripetiam ponere, in altero Agnitionem. Id vero negandum puto. in omni quippe Fabula, vbi est Agnitio, Peripetiam quidem esse oportet (quorsum enim agnoscuntur ij, qui noti non erant, nisi aliqua mutio consequatur?) Sed tamen artificio poëtæ Peripetia, & commutatio rerum potest ante Agnitionem collocari. quæ accidente postmodum Agnitione amplificetur, & elucescat magis. Quemadmodum enim in multis Tragœdijs, etiam probatis, ac bonis Peripetia est sine Agnitione, sic aliquis ita disponere Fabulam potest, vt antequam Agnitio fiat, interueniat rerum commutatio repentina. Quid ergo faciet amplius Agnitio? Augebit noua quadam commutatione priorem.

rem. Itaque ante Agnitionem ipsam cum sua coniunctam commutatione Peripetia potest ea esse, quæ Fabulæ propria, ac præcipua est; cum qua postea illa quæ ab Agnitione seiungi nequit, recté coniungatur; vt Peripetiam iam inchoatam admirabiliorem faciat, & auctiorem.

Ex hac igitur Agnitione, & Peripetia, duplex illud constituitur Tragœdiæ genus: simplex, & compositum, vel implicatum. Simplex enim est, quod Peripetia caret, atq. Agnitione. Compositum quod vel Peripetiam, vel Agnitionem, vel vtramq. simul habet. Simplex, inquam, eiusmodi Fabula potest esse sine Peripetia; quòd nullam contineat á suspicione, atq. ab expectatione alienam fortunæ mutationem. quales pleræq. sunt apud Senecam: in quibus ij, qui rebus feriuntur aduersis, initio prope Fabulę demonstrant, illa fulmina se pertimescere. Huiusmodi est Octauia, huiusmodi Troas, huiusmodi aliæ quædam; vt facile cognoscere legẽtes queunt. Quin huiusmodi etiam est Sophoclis Aiax Lorarius, siue flagellifer. in qua Tragœdia nullam vides non expectatam ante, prouisamq. mutationem. nihil adeo ageret qui contra sic disputaret. Nulla esse probabilis Fabula potest sine Catastropha. ergo nulla sine Peripetia. Nihil, inquam, obtineret, qui sic disputaret. quia quamquam Catastrophe commutatio quædam, & conuersio in partem contrariam est, non postulat tamen eiusmodi commutationem repentinam, numquam ante meditatam, nec ex eo capite profectam, ex quo proficisci posse minime credebatur. Nam Oedipus timet quidem parricidium, incestumq. quorum causa exilium sibi voluntarium indixerat, inde tamen ea illi mala euenerunt, vnde minime suspicari potuisset euentura. Quaré Fabularum casus earum, quibus innexa est Peripetia, non modò repentinam habent mutationem, sed singulari illo mòdo, de quo diximus, repentinam. In Catastropha verò, quia non semper cum Peripetia coniungitur, satis est, aliquam esse commutationem etiam prouisam, ac formidatam ex eo fonte, vnde promanat. quæ tamen accidere videtur interdum præter expectationem; quia in ipsa prope Fabula media res componuntur aliquantulum, adeoque sperare meliora incipiunt ij, qui perniciem extimescebant. cum igitur accidit casus acerbior, accidit repentinus, sed non ita, vt possit in Tragœdia constituere Peripetiam: quæ postulat præterea, vt extrema illa calamitas, vel numquam prouisa sit, vel alio ex capite fluat, quàm vnde timebatur. Hoc ergo Tragœdiæ genus: in quo Catastrophe tantum est sine Peripetia, simplex dicitur, & probatur ab Aristotele; sed non æquè, ac aliud, quod compositum appellat, siue implexum, atq. implicatum. cuiusmodi est, cum vel Peripetiam habet, vel Agnitionem, vel vtramque coniunctam. His enim partibus quodammodo componitur, & qui-

quibuſdam quaſi nodis implicatur: ideoq. redditur multo magis admirabile.quod potiſſimum à poëtis ſpectandum eſſe docuit Ariſtoteles, cum delectationem, quam illi ſequuntur, & auditoribus afferre volunt, à rebus admirabilibus proficiſci maxime pronunciauit.

Ex his verò generibus, vt diſputationem referamus ad caput, duplex lyſis ſiue ſolutio naſcitur. quarum altera ſimplex dici poteſt, quia eſt Fabulæ ſimplicis; altera compoſita, quia eſt Fabulæ compoſitæ, atq. implicatæ. Fabula ſimplex tum ſoluitur, cum poſt compoſitas in medio cúrſu res aſperas, & quæ peſtem comminabantur, ſequitur caſus, qui ipſo iam initio inde timebatur, vnde profluxit. quæ ſolutio meritò plana dici debet, ac ſimplex. Altera lyſis, & ſolutio Fabulæ implexæ, complicitæq. plus habet, quàm ſuperior artificij; quia nodum ſæpenumero inuenit Gordium, qui expediri facile, reſoluiq. non poſſit. Quare confugiunt ſæpenumero poëtæ ad machinam: quæ ſuppeditat quidem ſolutionem artificioſam, ſed eam non ſic probat Ariſtoteles, quemadmodum laudat naturalem. Solutionem per machinam habet Amphitruo Plauti. qua in Fabula ſe prodit ad extremum Iuppiter, è nube mortales alloquens. Eandem habet apud Senecam Hercules Oetæus; qui loquitur etiam è machina, & ſuorum dolorem alloquio conſolatur. Eandem denique habuit, vt docet Ariſtoteles, Medea, vetus Fabula. in qua, Medea ipſa, quantum ſuſpicione complector, ad extremum ſe proripuit è proſcenio Draconibus alatis, per machinam porrò ſubuectis. Huc, inquam, atque ad hanc ſolutionem ſe recipiunt multi: ſed ea quemadmodum dixi, non magnopere probatur Ariſtoteli. cui multo placent maximè ſolutiones illæ naturales, quæ naſcuntur è re, neque neceſſe habent tam longè, hoc eſt ab artificio machinæ repetere modum, ac rationem Fabulæ reſoluendæ. Non tamen illud genus damnat, cum in tempore adhibetur, ac loco. Quin ipſe met argumenta Fabularum, ac tempora deſignat, quibus vti machina, & Deos inducere ſoluentes nodum, cum laude poſſimus. Conſtat, inquit, in cap. xij. ſolutiones ex ipſis met potiſſimum Fabulis proficiſci, ac naſci debere: non autem ab aliquo præſidio artificioſo; vt in Medea. quo ſanè artificio vti debemus in ijs, quæ extra Tragœdiam ſunt. hoc eſt in ijs, quæ vel prius fuere, vel alio modo ad hominum peruenire notitiam nequeunt, vel diuinatione indigent aliqua, & futuri denunciatione. Intelligunt enim vniuerſi; à Dijs omnia conſpici. Quibus verbis oſtendit, duabus ferme de cauſis vſos fuiſſe machinis probatos poëtas in Tragœdijs. primo quidem; vt exponerent res præteritas, & ante iam actas, quas ipſi nos aliunde, quàm à Dijs cognoſcere nequeamus. deinde: vt res denunciarent futuras, quas intelligere, ac prouidere non poſſunt, niſi Dij, mortales neſciunt penitus, ac prorſus ignorant. Ceterum quia lau-

laudantur maximè ab Aristotele naturales solutiones, quæ sine machina fiunt: eæque pulcherrimè accidunt, ac iucundissimè ab Agnitionis certo quodam genere; de Agnitione dicendum erit, quæ varia, & multiplex est.

De Generibus Agnitionum varijs.
Caput XX.

MVltiplicem quidem Agnitionem facit Aristoteles: sed diuisionem quandam bipartitam ab eo traditam prætermittere tamen hoc loco libet; quæ genus potius Agnitionis designat aliquod, quàm varium Agnitionis explicat modum. Dixit enim vnam esse, cum è duobus, inter quos intercedit Agnitio, vnus tantum noscitur ab altero, alter quia notus iam erat, non tunc primum agnoscitur. Vlysses enim agnoscebat suos; à quibus tamen non agnoscebatur. itaque cum facta est Agnitio, Vlysses tantummodo cognitus est, alij qui noti iam erant, eo tempore non sunt repente cogniti. Alteram euenire tum ait, cum agnoscitur vterq. ab vtroq. prorsus ignoratus. vt Iphigenia, & Orestes. quippe personæ inter quas inopinata accidit Agnitio, ignotæ erant vtriq.: cum nec Orestes Iphigeniam, nec Iphigenia Orestem ipsum agnosceret. De hac, inquam, partitione non dico: sed de alijs in quibus varios expressit modos Aristoteles: quorum beneficio varia personarum notitia comparetur. Eos igitur modos sic enumerabo per partes, quemadmodum ab eo positi sunt in cap. poëtices xiij.

Primam Agnitionem, quam parum ingeniosam, parumq. artificiosam appellat, eam esse ait, quæ per signa quædam accidit, vel ingenita, atq. innata, vel aduentitia, atq. extrinsecus accersita. Inter innata signa connumerat lanceam Terrigenarum: sed quid hæc lancea sit, non conuenit inter omnes. Robertellus existimat, eam esse, quam terræ filij Titanes semper gerunt, cum exprimuntur, aut inducuntur. cui possis addere clauam, aut spolium Herculis, hastam Palladis, & Gorgonem: alia ex eo genere complura. Quæ quidem ingenita, & innata nominari putat, quia numquam ab illis absunt personis; videnturq. ijs similia, quæ natura singulis rebus inseuit, & fecit propria. Numquam enim illi Dij sine huiusmodi notis insignibus effinguntur. ex quibus facillimè, nulloq. prorsus artificio existere potest Agnitio; cum nemo lanceam illam, aut clauam, aut Gorgonem repentè conspiciens, non agnoscat eos, qui nobilissimis signis, & numquam fallentibus demonstrantur. Hæc igitur innata Robertello sunt, atq. ingenita signa. Verior tamen est aliorum prope omnium interpretum

ſententia, exiſtimantium, hanc lanceam fuiſſe notam aliquam, aut maculam in corpore Terrigenarum, nõ quidem Titanum, qui pugnarunt cum Ioue, ſed eorum, qui nati ſunt è Cadmi ſerpente, lancea ab eodem Cadmo confoſſo, cum Thebas fundabat. Conſecutis quippe tẽporibus, Thebis ea familia, quæ ortum ducebat à Terrigenis illis, habuit in corpore eiuſmodi maculam, aut notam in lanceæ figuram conformatam, quæ ſingulis ex ea gente ſponte naturæ innaſcebatur. Cum enim in primis illis extitiſſet ea lancea, vt eſſet indicium eorum originis, multis exinde ſæculis eſt per propagationem in poſteris conſeruata, quod teſtatur ex Plutar. Petr. Victor. qui rem illuſtrat præterea ſimilitudine petita ab næuis, alijſq. huiuſmodi notis, cum quibus ſæpe in lucem excipimur: quales præſertim ſunt illæ, quas feminæ vterum geſtantes tactu putantur imprimere pueris naſcituris. His enim notis ſimiles exiſtimat Victor. has inſitas, & ingenitas, de quibus loquimur. Laudat idem Ariſtoteles ſtellas à Carcino poëta fictas in Thyeſte: quæ Fabula deſideratur. Autumant tamen aliqui, Thyeſtem in ea Fabula filios, quos commanducabat, agnouiſſe demum ex aliqua eiuſmodi corporis ingenita nota, quæ ſtellæ ſpeciem, formamque referre videretur. Hæc de ſignis ingenitis Ariſtoteles. Extrinſecus adſcita vult eſſe duplicia: alia quidem in corpore, extra corpus alia poſita. In corpore ait eſſe cicatrices, aliaq. huiuſmodi, vel morbi veſtigia, vel vitia naturæ: extra corpus, monilia, torques, anulos, & ſimilia quædam ornamenta, vel inſtrumenta corporis, ac vitæ, quæ perſonam aliqua ratione diſtinguere, ac demonſtrare queant. Itaque apud Homerum, vt idem ait Ariſt. Vlyſſes cognitus eſt ex ſigno, quod erat in corpore, hoc eſt ex cicatrice, quam ei reliquerat aper in latere, dum in Parnaſſo venaretur feras. In veteri verò Fabula, quæ dicebatur Tyrus, accidiſſe docet Agnitionem à ſcapha, ſiue à cunis; quæ ſcaphis ſimiles ſunt; vt locum illum Victorius interpretatur. Argumentum Fabulæ neſcimus, ſed videtur ſe prodere per ſe. Multæ quippe Agnitiones apud Plautum ſunt, exiſtentes à cunis, à crepundijs, atq. ab ornamentis, inſtrumentiſq. corporis, quæ ſunt tamen extra corpus, atq. ab ijs diſtincta ſignis, quæ in ipſo corpore ſunt impreſſa.

Secundum Agnitionis genus, & ſuperiori proximum eſſe vult, quod fit, & excogitatur à poëta, ac propterea dicitur πεποιημένον, factum. Sic enim Ariſtot. loquitur. δεύτεραι δὲ αἱ πεποιημέναι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ hoc eſt. Aliæ Agnitiones ſunt illæ, quæ fiunt à poëta. Quòd cum dicit, non ſignificat, aliquas Agnitiones eſſe, quæ poëtarum ingenio non excogitentur, & fiant (omnes enim inuenta poëtarum ſunt) ſed hanc, de qua loquitur, non eſſe depromptam ex ipſa rerum ſerie, & textura Fabulæ, verum à poëta propemodum extra Fabulam licenter excogitatam, ac propterea carere artificio, vel parum artis habere, quemadmodum

modum ipſe docet, de huiuſmodi Agnitionibus hæc verba ſubiungens. διὸ ἄτεχνοι. quarè artis expertes ſunt. Quæ vt probe intelligantur, animaduertendum eſt, artificioſiſſimum Agnitionis genus, atque ingenioſiſſimum ab Ariſtotele illud haberi, ac dici, quod naſcitur ex ipſo contextu Fabulæ, & ex rerum, quæ tractantur, viſceribus prope ducitur neceſſariò: ſic prorſus, vt alio modo res euenire non potuiſſe videatur. quod profecto tum cernitur, cum res ita compoſitæ, diſpoſitæque in Fabula ſunt, vt poëta cogatur quodammodo certam quandam Agnitionem confingere, videaturque non poſſe modum illum Agnitionis præterire. Huic agnitionis generi, modoque perfectiſſimo eum opponit, quo de agimus in præſentia. Is verò tunc apparet, cum Agnitio non petitur à rebus, quas ipſa ſuppeditat Fabulæ neceſſitas, aut compoſitio, & ſeries earum rerum, quæ tractantur, ſed ab ijs, quas pro arbitratu ſuo poëta comminiſcitur, & excogitat. Vt enim in illo perfecto Agnitionis genere non poteſt poëta quibuslibet ex rebus Agnitionem ducere, ſed cogitur in certis quibuſdam conſiſtere; ita in hoc vtitur arbitrio ſuo, & ex aliquibus Agnitionem petit, quam facilè petere poſſet ex alijs. Vtriuſque Agnitionis exempla proponit Ariſtoteles ex Euripidis Iphigenia in Tauris. Eſt enim in ea Fabula duplex Agnitio. vna quidem perfectiſſima, atq. artificioſiſſima; qua nimirum ab Oreſte cognoſcitur Iphigenia ſoror, ab ea non dum cognitus: altera imperfecta, qua Oreſtes ab eadē Iphigenia cognoſcitur. Illa petitur ab epiſtola, quā Iphigenia Pyladi Oreſtis ſocio committebat, & mittebat in Græciam ad Oreſtem ipſum, quem præſentem eſſe non intelligebat. Ita quippe ſe res apud Euripidem habet. Duo illi hoſpites, Oreſtes, & Pylades, Tauricā ingreſſi regionem, Dianæ, ex Thoantis domini lege, ipſius Iphigeniæ manu erant immolandi. quæ cum cognouiſſet eſſe Græcos, eorū alteri parcere decreuit, vt per eum literas in patriam mitteret ad ſuos. id quod etiam ab Ouidio canitur, & narratur his verſibus in eleg. ij. lib. iij. de Ponto.

Par fuit his ætas, & amor: quorum alter Oreſtes,
Alter erat Pylades; nomina fama tenet.
Protinus immitem Triuiæ ducuntur ad aram,
Euincti geminas ad ſua terga manus.
Sparſit aqua captos luſtrali Graia ſacerdos,
Ambiat vt fuluas infula longa comas.
Dumq. parat ſacrum, dum velat tempora vittis,
Dum cauſæ tardas inuenit ipſa moræ:
Non ego crudelis, iuuenes ignoſcite, dixit:
Sacra ſuo facio barbariora loco.
Ritus is eſt gentis. qua vos tamen vrbe venitis?
Quodq. parum fauſta puppe petiſtis iter?

Dixit, & audito patriæ pia nomine virgo,
Consortes vrbis comperit esse suæ.
Alter vt è vobis, inquit, cadat hostia sacris,
Ad patrias sedes nuncius alter eat.
Ire iubet Pylades carum periturus Orestem,
Hic negat, inq. vicem pugnat vterq. mori.
Extitit hoc vnum, quod non conuenerat illis,
Cetera pars concors, & sine lite fuit.
Dum peragunt iuuenes pulcri certamen amoris,
Ad fratrem scriptas exarat illa notas.
Ad fratrem mandata dabat, cumq. illa dabantur,
(Humanos casus aspice) frater erat.

Ita canit Ouidius: sed Euripides in illo amoris certamine victorem facit Orestem; qui Pyladem reuerti iubet in patriam, ipsum se supplicio addicit, & sacrificio Deæ. Itaq. Pylades apud Euripidem reseruatur, & decernitur in Græciam nuncius; Oreste interim ictum securis ad aram expectante. Cum ergò scriptas iam litteras Pyladi traderet Iphigenia, verita, ne quid ei grauius in itinere, ac bene longa nauigatione contingeret, ipsæq. perirent litteræ, earum argumenta retexit, & Pyladi recitat his pene verbis. Oresti Agamemnonis filio sic nunciabis. In Aulide interfecta mittit has litteras viua Iphigenia; quæ illis qui istic viuunt non viuit amplius. Deduc me Argos frater antequam moriar ex hac terra barbara, &c. Cum Aulidem audit Orestes, seq. Agamemnonis filium appellari, sororem illico agnoscit, & complectitur Iphigeniam, quæ cum ei fidem non haberet, aliquod postulat signum. Multa illi signa proponit Orestes, in primisque duo; vestem, quam Iphigenia texuerat ipsa; & hastam Pelopis, quæ domi seruabatur in eiusdem Iphigeniæ conclaui. Orestis verba sunt hæc, vestem commonstrantis. Non ne scis hæc te pretioso subtegmine contexuisse, & in tela imaginem solis deficientis expinxisse? Quibus illa sic respondet. Texui hanc ego imaginem subtilibus filis.. Alijs verò signis enumeratis plurimis, hastam illam ita describit Orestes. Sed & ea quę ipse vidi certissima signa prȩterea commonstrabo: hoc est, Pelopis antiquam in ædibus hastam: quam manibus vibrans, puellam adeptus est Hippodamiam, Oenomao interfecto. hanc, inquam, hastam in tuo conclaui conditã ego vidi. Quibus inauditis, victa, sic exclamat Iphigenia. O carissime. nihil enim es aliud. es, inquam, carissimus. Teneo ne te Orestes? &c. Priorem igitur illam Agnitionem per epistolam ait Aristoteles ingeniosissimam, atque artificiosissimam esse: quia necessariò nascitur ex ipsis Fabulæ visceribus, ipsoque rerum contextu, nec ingenio poëtæ licenter excogitatur, & fit. Ita quippe dispositæ res sunt, vt Iphigenia, nisi planè desipiat, & amens sit, occasio-

caſionem nacta pulcherrimam, de mittendis in patriam litteris cogitare debeat,& pericula maris reputans, argumentum earum hoſpitibus recitare. Poſteriorem dicit imperfectam,& artificio carentem: quia tota pendet ex arbitrio poëtæ comminiſcentis liberè ſignum. Quemadmodum enim haſtam illam commemorantem facit Oreſtem, ſic potuiſſet facere aliquid aliud indicantem: cum ex ipſa rerum textura, & ſerie ad aliquod certum ſignum non adigatur. De haſta verò hic dico, nihil de veſte: quia puto Ariſtotelem hic de ſigno illo à veſte petito non loqui. Veſtis enim illa, quamquam imperfectam etiam facit Agnitionem, pertinet tamen ad primum Agnitionis genus, quod fit ex inſtrumentis corporis externis: cuiuſmodi monilia ſunt, veſtes, aliaq. de quibus diximus, ornamenta. Quarè cum hoc velit eſſe genus Agnitionis ab eo diſtinctum, de alio ſigno verba facit, & ſine dubio de haſta illa Pelopis; quemadmodum pleriq. putant interpretum. Neque enim id in codice declaratur. immo verò lacuna quædam offenditur in quibuſdam libris hoc modo. Secundæ Agnitiones ſunt, quæ fiunt à poëta: quarè expertes artis ſunt. Ceu Oreſtes in Iphigenia: qui & ſororem agnouit,& agnitus ab ea eſt. Illa quidem ex epiſtola agnita eſt: ille vero . . . . . Hæc, inquam, lacuna in quibuſdam offenditur codicibus: quam inuenias in alijs ſic expletam, ἐκ τῶν ὑφασμάτων, ex veſtimentis. Sed hoc eſſe commentum alicuius, qui ex ingenio locum corrigere voluerit, putemus neceſſe eſt, niſi velimus hanc Agnitionem à ſuperiore non differre; quæ tamen differre plurimum debet. In alijs reperias διὰ τῆς λόγχης, ex haſta: quod planè conuenit. niſi tamen adiunctum id etiam ex ingenio ſit. In alijs διὰ σημείων, ex ſignis, & indicijs: quod magis probatur, nobiſq. liberam relinquit optionem arbitrandi, eligendique ex tanta ſignorum multitudine id, quod huic loco congruentius eſt. videtur autem congruentior eſſe haſta, quæ corporis non eſt ornamentum, vt monilia, aliaque ſigna ſuperioris Agnitionis. In hunc igitur modum declarauit Ariſtoteles hoc Agnitionis genus; comparans nimirum illud cum perfectiſſimo, atq. abſolutiſſimo: quod quia neceſſariò naſcitur ex Fabulæ contextu, videtur à poëta non excogitatum,& inuentum: hoc autem quia ex illo contextu neceſſariò non oritur, factum dicitur,& fictum à poëta, non natum ex Fabula. Sic enim loquitur ipſe de Oreſte, ſignum illud deſcribente, ex quo vult agnoſci. Hæc igitur ipſe dicit, quæ vult poëta, non quæ Fabula.

Tertiam Agnitionis formam ait fieri beneficio recordationis, & memoriæ. Vt cum is, qui debet agnoſci, audiens, aut videns aliquid, veteris ſuæ recordatur fortunæ, dicitque, aut facit quidpiam, ex quo facile cognoſcatur. Memoria enim, vt idem docet Ariſtoteles in libello de Reminiſcen. certis quibuſdam excitatur locis, notiſque: vt,

á ſimili, á contrario, á proximo, alijſque huiuſmodi. Huius generis Agnitionem ait Ariſtoteles quandam fuiſſe in Cyprijs, veteri Diocænogenis Fabula. Argumentum, & ſumma eius Agnitionis hæc eſſe videtur Petro Victorio. Iuuenis quidam tabulam inſpiciens pictam, ſuæ recordatus fortunæ, illico lacrymari cœpit: ex qua collacrymatione ſtatim cognitus eſt. Erat enim in tabula expreſſum aliquid ijs ſimile figuris, quas in templo Didonis offendit Æneas, cum lacrymas effudit vberrimas, eius recordatus excidij, earumque calamitatum, quarum ipſe pars maxima fuerat. Exemplum verò eius Agnitionis, quæ accidit ex auditu, repetit Ariſtot. ab Vlyſſe apud Alcinoum: vbi cum citharœdum Demodocum canentem audiret, ſuorum recordatus malorum, quæ pertulerat in bello Troiano, fleuit: adeoq. agnitus eſt ab Alcinoo. Canebat enim citharœdus ea, quæ tam longo tempore, tantoq. labore geſta erant á Græcorum ducibus in expeditione Troiana.

Quartam fieri docet per ſyllogiſmum. vt cum ratiocinando, colligendo, & quaſi compoſita quadam argumentandi forma aliquem demum agnoſcimus. Aliquot hanc rem illuſtrat exemplis Ariſtoteles. quorum primum petit à Chloëphoris, ſiue Choëphoris: quæ Tragœdia, vt ſe deprehendiſſe teſtatur Victorius, eſt Æſchyli, confuſa librariorum fortaſſe vitio cum Agamemnone. Agnitionis verò ratio ſic eſt. Cum Electra ad buſtum, ſiue ad tumulum veniſſet Agamemnonis patris ſui vnà cum ancillarum grege, omnia comportans, quibus placari poſſent parentis Manes, reperit ibi cæſariem, & capillum, antiquorum more detonſum, honoriſque, ac doloris ergò ſupra ſepulcrum impoſitum. Quam illa cæſariem, quia ſuæ ſimilem videbat eſſe, argumentando coniecit, germanum Oreſtem illuc aduenisse, quem adhuc abeſſe procul, & in longinquis verſari prouincijs exulem exiſtimabat. Sic enim, vt diſertè ait Ariſtoteles, rationem ſyllogiſmo ſubduxit. Venit huc aliquis ſimilis mihi. mihi autem præter Oreſtem, nullus planè ſimilis eſt. Venit igitur Oreſtes. Alterum huius Agnitionis per ſyllogiſmum proponit exemplum à Polyde Sophiſta, qui Tragœdias olim ſcripſerat, accerſitum: quod eſt huiuſmodi. Cum Oreſtes in eas intraſſet aliquando terras Thoantis, vbi Dianæ humanis hoſtijs litare mos erat, captuſq. ab incolis, immolandus iam eſſet ex Regni legibus, quæ Deæ mactari nominatim iubebant hoſpites, ac peregrinos, ita lamentari ſub mortem cœpit infortunium ſuum. O domus, ac gentis noſtræ fortunam peracerbam. O Dianam noſtræ familiæ iam fatalem: cui litata quondam ſoror eſt: cui germanus ipſe mactandus item, atque immolandus accedo. Hanc vocem Iphigenia Dianæ ſacerdos cum excepiſſet, ſuſpicari confeſtim cœpit, eum, qui ſic expoſtularet, Oreſtem eſſe fratrem ſuum. atque

inde

inde originem per ratiocinationem, ac syllogismum duxit Agnitio. Putabat enim Orestes, occisam iam in Aulide, ac Dianæ sacrificatam fuisse olim Iphigeniam: sed seruata erat, atq. in regnum illud asportata; vbi Dianæ sacerdos facta, & tam tristi, crudeliq. ministerio addicta fuerat. Itaque fratrem cognouit ratiocinando, & colligendo: immo etiam colloquendo: vt indicare videtur Ouid. in lib. Trist. iv. Eleg. iv.

Et iam constiterat stricto mucrone sacerdos,
Cinxerat & Graias barbara vitta comas:
Cum vice sermonis fratrem cognouit, & illi
Pro nece complexus Iphigenia dedit.

Quintam esse vult huic ita similem, vt vix secernatur. Ait enim accidere per paralogismum. paralogismus autem est ratiocinatio; sed captiosa, aut falsa; qua plerique decepti solidis se, optimisque putant argumentationibus de re iudicare. Laudat verò in hoc genere Agnitionem Vlyssis, Falsi Nuntij. Sic enim appellabatur vetus aliqua Fabula; cuius hoc tantummodo superest nomen. Argumentum ex aliquorum suspicione, & coniectura sic informatur. Falsus Nuntius, qui se Vlyssem esse comminiscebatur, ad Penelopen venit: atq. vt feminæ fidem faceret, affirmabat, se cogniturum esse Vlyssis arcum si mõstraretur. Quo factum est, vt & Penelope, & alij qui aderant falso decepti syllogismo, omnino crederent illum hominem Vlyssem esse: perinde ac si nemo posset eum arcum, nisi Vlysses agnoscere. Ita, inquam, aliqui putant accidisse Agnitionem in Fabula, cui nomen erat Vlysses, Falsus Nuntius. credunt nimirum, aliquem inductum, qui Penelopi vellet imponere. Sed credunt alij, inprimisque Vincentius Madius, eum fuisse verum Vlyssem: qui quoniam ab vxore non agnõscebatur, optionem dederit periculi faciundi: adeoq. arcum petierit, quem se cogniturum esse profitebatur. Verumtamen vtcumq. se res habeat, paralogismi vis in eo posita est, quòd nullus præter Vlyssem crederetur eum arcum cognoscere: cum verè multi esse possent, quibus æquè atque ipsimet Vlyssi cognitus esset. Quo loco animaduertendum est etiam illud: hanc ratiocinationem prauam, perperamq. dispositam appellari ab Aristotele paralogismum Theatri, siue spectatorum. quia non Penelope modò, verum etiam ipsi, qui aderant cum Penelope, ac fortasse Chorus, eum, qui arcum posset agnoscere, Vlyssem omnino esse existimarunt. Chorus autem dici potest in Fabulis obtinere vicẽ spectatorum. qui quoniam loqui non possunt, videntur partes suas demandare, ac permittere Choro: ideoq. Chorus pro spectatoribus loquitur, ac de actione tota, hoc est de Fabula iudicat. Quamquam enim supra diximus, Chorum obtinere locum ciuium, nihil tamen hic contrarium affirmamus: quia spectatores ipsi videntur ciues, aut

certè aliqua ex parte etiam peregrini, in eam vrbem profecti, vbi geritur res. Ex peregrinis quippe interdum ipſe quoque componitur Chorus, vt docuimus alibi.

Ex his tam multis, varijſq. Agnitionum formis eas ait Ariſtoteles optimas eſſe, quæ magis ſunt veroſimiles, quæq. ampliorem pariunt admirationem: cuiuſmodi ſunt, inquit, in Oedipo, atque in Iphigenia. Nam quia metuebat inceſtum Oedipus, credibile, ac veroſimile eſt, eum multa quæſiſſe: cum autem exquiſitius ſcrutatus omnia, intelligeret iam, ſuam non eſſe matrem eam, à qua ſibi tantopere metuebat; agnoſcit demum, veram ſe matrem habere pro coniuge. vnde ſumma quædam oritur admiratio. Iphigeniam verò Euripidis veroſimile eſt voluiſſe litteras in Græciam dare; quibus de ſtatu ſuo certiores propinquos faceret. eas verò dum Pyladi ferendas daret, qui ſeruabatur à nece; & argumentum earundem litterarum euolueret, agnoſcitur ab Oreſte. quæ res incredibilem parit auditoribus admirationem. Secundum has probat omnium maximè quæ fiunt ſine monilibus, alijſue ſignis, ſed tantummodo per ſyllogiſmum. δεύτεραι δὲ αἱ ἐκ συλλογισμοῦ. Secundæ verò ſunt, ſiue ſecundum obtinent locum, quæ naſcuntur ex ſyllogiſmo.

De alia quadam Agnitionum partitione.
Caput XXI.

CVm omnem omnino Agnitionem error aliquis antecedat eorum, qui perſonam agnoſcunt, quam prius ignorabant; ex erroris huiuſmodi varietate variam etiam eſſe Ariſtoteles intelligi vult Agnitionem. Quapropter quatuor ait eſſe modos exponendi erroris Tragici, hoc eſt eius errati, peccatique, vnde calamitas, & pernicies oritur extrema, quæ vel timetur, vel deploratur in Fabula: quorum duo Agnitionem habent, duo eadem carent Agnitione.

Primus igitur errandi, peccandiq. modus eſt, cum aliquis ſuo iudicio, ac voluntate labitur in exitium, vel, vt planius id declaretur, cum volens, ac prudens re ipſa patrat flagitium aliquod; intelligens exempli gratia, eum, quem interimit, ſuum filium, amicum, propinquum, aut parentem eſſe. qualis eſt apud Euripidem Medea, filios occidens, atq. diſcerpens, quos ſuos eſſe non ignorabat. Hunc modum ait Ariſtoteles vſitatum maxime fuiſſe apud poëtas veteres, ſine Agnitione, ac ſine Peripetia. Exponebant enim factum aliquod atrox, aut cædem immanem ſimpliciter, & explanatè, ſatiſq. ſe putabant artificioſe ſcripſiſſe Tragœdiam, ſi hoc modo argumentum per collocutiones, inductioneſq. perſonarum explicaſſent. Huc nimirum pertinet

net ſcelus Atrei; qui ſciens,ac prudens fratri filios comedendos propoſuit: huc ira Phædræ,quæ priuignum de induſtria in diſcrimen capitis vocauit: huc Oreſtis,huc Alcmæonis parricidium,qui ſuo iudicio,volenteſq. matres interfecerunt.

Secundus errandi modus,ac ratio eſt, cum aliquis ignorat quidem vim, grauitatemque flagitij, quod in præſentia perpetrat, ſed paulo poſt intelliget,quantum ſceleris imprudens admiſerit.Cognoſcet,inquam, neceſſarium ſe, parentem, propinquumue occidiſſe, aut alio ſe crimine contaminaſſe. cuiuſmodi Oedipus eſt apud Sophoclem, qui parricidium, inceſtumq. iam ante commiſſum per ignorantiam, in ipſa intelligit Fabula,quæ peragitur. Hoc enim quod perpetratum eſt ſcelus, vel in eadem actione Tragœdiæ, & admittitur, & agnoſcitur; vel admiſſum iam eſt extra Tragœdiam, extraq. illius actionem diei,quam imitatur poëta, ſed in ea detegitur, & cognoſcitur ab auctore. Superioris Agnitionis exemplum expreſſerat Aſtidamus in Thelegono:qui in eadem Tragœdia inducebatur interimens ex ignoratione patrem,& in eadem agnoſcens.

Tertius eſt, cum quis per ignorantiam paratus eſt ad faciendum ſcelus,ex quo reddatur miſerrimus: ſed mox agnoſcens,intelligenſq. facinus,non perficit,quod aggreſſus erat,& iam affecerat. Huiuſmodi eſt Iphigenia illa tam ſæpe laudata, quæ prope fuit, vt fratrem ignorans,ac neſciens immolaret.

Quartus deniq. modus erroris in eo ponitur, vt paratus item aliquis ſit ad perpetrandum facinus malum,ſciens, intelligenſque; non tamen efficiat,aut ad exitum perducat inchoata, quia vel impeditur, vel pœnitentia capitur.

Ex quatuor hiſce modis duo tantum, vt initio diximus, Agnitionem habent, ſecundus, ac tertius: reliqui duo, primus, & quartus omnino carent Agnitione. dicuntur tamen errores,quia etiam ij,qui ſcelus agnoſcentes peccant,aberrant à legibus,& recti vim videntur penitus ignorare. Sed eiuſmodi ignoratio non eſt ea, quæ conſtituere poſſit Agnitionem in Fabula. Cum verò ex his erroribus duobus, qui verè, ac propriè dicuntur errores propter ignorationem perſonarum,quæ notæ non ſunt,duo naſcantur Agnitionum genera, vnum cum patrato iam ſcelere,alterum cum ſolo ſceleris apparatu,&quaſi procinctu; quæri poteſt, quod nam præſtantius, ac melius eſſe videatur Ariſtoteli. Sed hæc explicabimus in cap.xx. vbi non de his erroribus modò, qui habent Agnitionem, ſed de alijs etiam eſt decernendum.

An

An extra scenam cædes proferre fas sit. Caput XXII.

QVoniam in capite proximè superiori atq. in eo, quod antegreditur, id tamquam certum, exploratumq. posuimus ex Aristotele; aliquod esse Tragœdiæ genus idoneum, ac probatum, in quo cædes re ipsa perpetrentur, & fiant, dubitare possit aliquis, num ideo probemus cædes, & atrocia quædam spectacula populo extra Scenam exhibita. Occupemus igitur hunc dubitandi locum, dicamusq. non propterea cum hæc docentur, ipsas à nobis probari productas in Scenam cædes, dilaniationesq. corporum, quas à spectatorum oculis porrò submoueri oportere sic monet Horatius.

------------------- non tamen intus
Digna geri promes in scenam, multaque tolles
Ex oculis, quæ mox narret facundia præsens.
Nec pueros coram populo Medea trucidet,
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus.

Non, inquam, datur venia, vt tam atrocia facinora spectatorum subijciantur oculis, cum dicitur aliqua esse Tragœdia probabilis, in qua cædes re ipsa patretur, & perficiatur scelus. Nam idem Aristoteles in poët.cap.xj. iubet poëtam petere commiserationem, & terrorem (quas perturbationes excitare contendit) à sua ipsius compositione, siue scriptione, ac carmine, non ab apparatu & scena, hoc est à cædibus in scenam prolatis. Terrificum verò illud, inquit, ac miserandum cum ab apparatu scenæ proficiscitur, tum à rerum compositione. id verò multo præstantius est, & melioris poëtæ. Differt tamen Aristoteles ab Horatio duplici nomine. Primum, quia ille caussam omnem, cur nolit eiusmodi atrocitates oculis spectatorum proponi, refert in ampliorem aliquam laudem, quam inde consequitur poëta: cum scriptoris peritissimi sit, commiserationem, terroremq. permouere narrationis tantummodo vi, sit autem etiam imperiti, easdem perturbationes commouere apparatus beneficio, hoc est exhibendis in scenam cædibus, & lacerationibus corporum. Hæc, inquam, est causa, cur ea spectacula summota velit Aristoteles. Horatius verò eadem idcirco putat arcenda, quòd exprimi perfectè ipsa histrionum, actorumq. imitatione non possint. Est enim perdifficile imitari cædes illas, lacerationes, & vulnera: adeoq. spectator indignè fert, ea sibi proponi tamquam ignaro, ac stulto. Itaq. versum hunc subiungit Horatius, quem alio loco laudaui.

Quodcumque ostendis mihi, sic incredulus odi.

Duci-

Ducitur quidem ſpectatoris animus, & delectatur aliarum imitatione rerum, vt alibi diximus, amatq. prudens, ac ſciens deceptionem ſuam, quia videt in ficta cauſa quaſi lacrymas veras, odium, dolorem, reliquas perturbationes, & actiones humanas quodammodo veras. Sed imitatione cædis haud delectatur, cuius ſimilitudinem idoneam nullam videt; adeoq. tantum abeſt, vt eam intuens, commiſeratione moueatur, & terrore, vt indignetur potius ijs, qui tam ſtultam ſibi proponunt imitationem; in qua nulla rei veræ ſimilitudo ſit. Viderunt difficultatem hanc vetuſtiſſimi Tragœdiarum inuentores: qui quoniam Nuntiorum illas narrationes non dum excogitarant, & commiſerationem tamen ab atroci facinore contendebant petere, occidebant re ipſa, & verè aliquos homines in ſcena ex ijs, qui alioqui plectendi capite, ac damnati poſtremo ſupplicio erant. Quem morem tam immanem, ac barbarum ſuſtulit primus Æſchylus Athenis, vt docet ex Philoſtrato Gyraldus in Hiſtor. poëtarum; reuocaruntq. poſtmodum in ſcenam Romani quidam Principes veteribus illis immaniores. Nam Domitianus cum Fabulam daret, in qua Laureolus quidam latro luebat pœnas in crucem actus, & beſtijs, vt laceraretur obiectus, iuſſit è damnatis vnum in crucem verè tolli, atq. à feris diſcerpi, vt eſt apud Martial. lib. j. epig. vij.

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus
Aſſiduam nimio pectore pauit auem,
Nuda Caledonio ſic pectora præbuit vrſo,
Non falſa pendens in cruce Laureolus.
Viuebant laceri membris ſtillantibus artus,
Inque omni nuſquam corpore corpus erat.
Denique ſupplicium dederat necis ille paternæ,
Vel domini iugulum foderat enſe nocens.
Templa vel arcano demens ſpoliauerat auro,
Subdiderat ſæuas vel tibi Roma faces.
Vicerat antiquæ ſceleratus crimina famæ:
In quo quæ fuerat fabula pœna fuit.

Cuius ſupplicij geminum ponit exemplum in viij. de Dædalo. Expoſuit enim idem Imperator in alia Fabula vrſo dilaniandum quendam: qui perſonam ſuſtinebat Dædali, ob ſtuprum Paſiphaës, cuius ipſe machinator fuerat, ſupplicium exſoluentis. Sunt alia eiuſmodi crudelitatis tam diræ ſpectacula in ſcenam prolata propemodum infinita, quæ perſtringit vniuerſim in Apologetico Tertullianus. Niſi quòd & ipſos Deos veſtros, inquit, ſæpe noxij induunt. Vidimus aliquando caſtratum Atyn illum Deum ex Peſſinunte; & qui viuus ardebat, Herculem induerat, &c. Alterum diſcrimen inter Ariſtotelem, & Horatium eſt: quòd hic omnino damnet eos poëtas, qui audeant

deant

deant has cædes, & res tam atroces ſpectatorum oculis proponere, Ariſtoteles prorſus damnare non videatur, ſed id tantummodo dicere, eiuſmodi poëtas imperitiores eſſe; nec tantum artificij præ ſe ferre, quantum præ ſe ferunt ij, qui cædes, & immania facinora intra ſcenam abdunt, & per nuntios, alioſque ſic referunt in ſcenam, vt commiſerationem, ac terrorem nihilo minus excitent. Scio locum hunc Ariſtotelis longe aliter interpretari Iaſonem de Nores. Sed nihil eum afferre tam validum video, vt in ſuam pertrahere alios ſententiam debeat. Ex his id intelligi, & conſequens eſſe neceſſe eſt, Senecam, qui Medeam occidentem filios facit in ſcena, & Græcorum aliquos; qui ſimilia facinora inducere non dubitarunt coram populo, reprehenſione liberari non poſſe. Si enim conſulatur Horatius, ſummè peccarunt, ſi Ariſtoteles audiatur, ſunt alijs poëtis deteriores. Nihil verò de illis hìc dico, qui cæſorum corpora, aut diſcerpta membra inferunt in ſcenam ad complorandum. id enim fecerunt probatiſſimi poëtæ, vt diximus in cap.xj. de Commo. adeoque faciendum idem proponunt etiam alijs, qui ex hoc poëticæ genere laudem petunt.

Fateor equidem, vnum apud Ariſtotelem eſſe locum in cap.ix. vbi videtur adprobare maxime neces, & cruciatus in ſcenam productos. Sic enim loquitur de partibus Fabulæ. Partes igitur Fabulæ duæ hic habentur: Agnitio, & Peripetia. tertia ſupereſt, perturbatio. Perturbatio verò eſt actio lethifera, ſeu doloris plena: veluti cum neces, cruciatus, vulnera, ceteraque huius generis palam fiunt. Nomine perturbationis hìc, quæ in Græco codice eſt πάθος, non affectum, & animi morbum intelligit, ſed perpeſſionem cædis, aut alicuius acerbitatis, quemadmodum ipſe rem declarat. Et profectò in eam ſententiam illam vocem πάθος interdum à Græcis accipi, oſtendit D. Athanaſius; qui orationem de Chriſti nece pulcherrimam inſcripſit περὶ πάθους κυρίου. De paſſione Domini: hoc eſt de perpeſſione cruciatuum, &c. Quapropter illa Tragœdia habebit huiuſmodi πάθος, quæ continebit perpeſſionem necis cruciatuum, &c. At Tragœdiæ, quæ habent cædes re ipſa perpetratas, & vulnera, ac propterea patheticæ nominantur, maxime ab Ariſtot. probantur in cap.xj. Ergo probantur maxime illæ in quibus cædes palam fiunt, vt dicitur hoc loco. Sunt enim maxime patheticæ.

An Ariſtoteles Tragœdias patheticas exiſtimet optimas, decernemus in capite proxime conſecuturo. Videamus nunc, an ijs verbis, quæ produximus, probet cædes palam, & in ſcena factas. Victorius quidem ita planè arbitratur: nec alias credit eſſe poſſe cædes palam factas, niſi eas quæ fiunt in proſcenio. eſt enim in Græco codice. οἷον, οἵ τε ἐν τῷ φανερῷ. cuiuſmodi ſunt quæ in aperto fiunt neces. Sed

alij

alij omnes interpretes, cædes palam factas, aut in aperto positas volunt esse, quæ spectatorum, non quidem oculis, sed cognitioni per Nuntios, per collocutiones, & lacrymas Actorum subijciantur. Itaq. rectè Robertellus, & Piccolom. autumant, id solum sibi voluisse Aristotelem cum dixit ἐν φανερῷ; vt illæ cædes, cruciamenta, mala denique atrocia, quæ Fabulam faciunt patheticam, incognita, & occulta non sint. non erunt autem incognita, immo verò palam fient, si Nuntij rem explicatè, ac flebiliter euoluant, eorumque, qui mala patiuntur, lamenta, & conquestiones exaudiantur.

E superioribus errandi modis quisnam in Tragœdia præstantior sit. Cap. XXIII.

QVartum illum modum, qui tum accidit, cum quis prudens, ac sciens aggreditur facinus, vel paratus ad aggrediendum iam est, sed, vel mutato consilio, vel inhibitus, impeditusq. minimè perficit, ait Aristoteles in eodem cap. xj. omnium esse deterrimum. E quibus, inquit, facinus aliquem aggredi prudentem, scientemq. sed minimè perficere, maximè videtur absurdum. neq. enim hoc Tragicum, atq. patheticum, sed scelerosum est. Quam quidem rationem, vt planius intelligamus, duo nosse nos oportet, de quibus admonemur à Petro Victorio. primum quidem, πάθος, quod commotionem animi, perturbationemque significat, interdum ab Aristotele dici vulnus, aut cædem ipsam: quia hæc maximè perturbant nos, & commouent affectus animi nostri. quod quidem πάθος, hoc est vulnera, cædes, funera, si desiderentur in Tragœdia, id sine dubio Fabula desiderabit, quod ei potissimum, ac præcipuè conuenit; cum ad misericordiam, terroremq. commouendum instituta sit: qui quidem affectus vulneribus omnino concitantur, & cædibus.

Alterum, quod animaduertere hoc loco debemus, illud est: homines eximiè, insignitèque scelestos non esse personas accommodatas Tragœdiæ, vt idem docet Aristoteles, & nos alibi disputabimus. non enim eiusmodi personæ, quæ supplicium commerentur, & mala postrema, possunt in audientium, ac spectatorum animis commiserationem aliquam inuenire, quæ commouetur eorum calamitatibus, qui minimè digni calamitatibus sunt. Ex his ergò, quæ certissima sunt Aristoteli, hanc ipse rationem ducit, quæ demonstrat, quartum illum peccandi, errandiue modum esse deterrimum. Qui sciens, ac prudens scelus facere conatur, aut aggreditur facere, sed impeditus non perficit, scelestissimus est. nullam ergò commiserationem merebitur. Ad hæc: ne timorem quidem vllum afferet, ac terrorem; cum nullæ

in

in hoc flagitio cædes ſint,nulla vulnera, quæ metum, ac pauorem incutiant. Igitur huiuſmodi peccatum, & error nihil habet pathetici, neq. Tragici, ſed tantummodo plurimum ſceleris, quod á Tragœdia, hoc eſt á Tragica perſona, quæ miſericordiam, terroremq. commouere debet,eſt alienum.

Ceterum quamquam hæc ita ſunt, non tamen hunc modum erroris, atq. hanc commutandæ fortunæ rationem prorſus explodit Ariſtoteles. Affirmat enim tantummodo, vſurpatum eſſe á poëtis raró; quemadmodum intelligi poteſt ex verbis eo loco cõſequentibus, quæ ſunt huiuſmodi. Quapropter,vel nullus poëtarum hunc ſequitur modum, vel certè rarus: velut in Antigona Æmon. In hac enim Tragœdia Sophoclis,Æmon Creontem parentem conatur occidere;non tamen occidit;quia magna celeritate ictum irruentis filij Creon declinauit,ſibiq. conſuluit fuga.

Primum veró modum,qui tum adhibetur,cum aliquis intelligens, ac ſciens peccatum re ipſa committit, ac perducit ad exitum, ait Ariſtoteles eſſe quarto meliorem; quia pathos habet,hoc eſt cædem, atq. atrocitatem illam, quæ commouet timorem, & miſericordiam; qui ſunt affectus Tragœdiæ propoſiti. Videndum tamen eſt,ne is qui peccat, ita ſceleſtus ſit, vt propter eximiam improbitatem omnem omnino commiſerationem extinguat. debet enim talis eſſe, vt excuſari poſſit,& aliqua culpæ parte liberari.cuiuſmodi ſanè videtur Oreſtes; qui ad patris vlciſcendam mortem, interfecit matrem; ratus, pium ſe aduerſus patrem eſſe,dum illam occideret. Itaq. in Areopago variantibus Iudicum ſententijs, vt ait in Miloniana Cicero, iudicio Palladis eſt abſolutus. Alcmæonis item cauſa non omnino viſa eſt antiquis flagitioſa, & ſceleſta, propterea quòd ad placandos patris Manes matrem Eriphylem,á qua ille fuerat perditus, interemit; in ipſo flagitio, vt falsò veteres exiſtimabant, quodammodo pius. Quo loco operæ pretium puto id dicere, quod monet Ariſt.in eod. xj.cap. non eum modò dignum eſſe commiſeratione, qui cædem, vulnera,calamitatem patitur, ſed ſæpe illos quoque ipſos, qui cædem afferunt, & vulnera. videntur enim ad hæc adigi neceſſitate. Nunc autem,inquit, pulcherrimæ Fabulæ in paucis omnino familijs verſantur, vt ſunt Alcmæonis, Oedipodis, Oreſtis, Meleagri, Thyeſtis, Telephi, ceterorumq. generis huiuſmodi:quos vel facinora grauia perpetraſſe,vel ipſos pertuliſſe contigit.Quibus verbis quamquam diſertè non dicit, etiam eos, qui ſcelus admittunt,eſſe interdum miſeratione dignos,id tamen abditè,tectèq. ſignificat, cum ait, Tragœdias pleraſq. omnes circa eos verti,qui non modò patiuntur,& perferunt cædem, verum etiam eandem moliuntur,& perpetrant. Illi enim circa quos vertitur, & in quorum actionibus verſatur præcipuè Tragœdia, ſunt

ij, qui misericordiam,& timorem spectatoribus afferunt. Id verò suspicor eum propterea dicere, quòd necessitate quadam, vt antiqui perperam putabant, fatali, aliqui committere crederentur cædes, & scelera: quales erant illarum homines familiarum, quas supra commemorauit. videbantur quippe suorum maiorum vmbris, & furijs agitari ad scelus,& ad flagitium non incitari solum,sed impelli.

Secundum errandi modum,qui tum esse dicitur,cum aliquis ignorans quidem peccat,sed paulo post erratum agnoscit,docet Aristoteles esse probabiliorem,& meliorem primo. Est enim patheticus propter cædem, ac vulnera, & minimè scelestus propter ignorantiam sceleris. quin admirationem habet præterea magnam,vt videmus in Oedipo. Melius, inquit Aristoteles, est, imprudentem egisse, & cum egerit, agnoscere. id enim immane non est, & Agnitio parit admirationem.

Tertium, qui tum accidit,cum aliquis facturus est cædem,aut aliter peccaturus,non tamen cædem facit,aut peccat, quia rem,ac personam agnoscit; hunc,inquam,tertium modum ait Aristoteles,optimum esse, ac reliquis omnibus antecellere. Ipsum Aristotelem præstat audire. Optimum autem est postremum: dico autem vt in Cresphonte. Merope quippe parata iam erat ad filium occidendum, non interemit verò: quia eum agnouit. Et in Iphigenia, soror fratrem, & in Helle filius matrem dediturus item cognouit. Sic eo loco disputat: vnum decernens,ac docens,quod à multitudinis opinione vehementer abhorreat: quæ sic censet, & sic animum iam induxit suum: eas non esse verè Tragœdias,quæ felici exitu terminantur, & successu fortunæ melioris. Tantum enim abest,vt è numero Tragœdiarum expungi debeant,vt eas omnium etiam optimas appellet Aristoteles.

Sed emergit hinc difficillima quæstio. Nam alio loco, in ipso tamen vndecimo capite, Aristoteles omnibus omnino Tragœdiarum formis antepofuit eam,quæ cædes habet, aliaq. eiusmodi facinora re ipsa, hoc est absolutè, perfecteq. patrata. hinc autem exitus existit infelix, & lamentabilis Fabulæ determinatio. Non igitur illæ sunt optimæ, quæ secundum, & prosperum exitum nanciscuntur. Antequam ipsa profero Aristotelis verba,quę necesse erit interpretari,hoc vnum ponendum existimo: diuisisse eum illo loco Tragœdiam partitione quadam noua, in simplicem, & compositam; longè alio consilio, atq. in aliam sanè sententiam, quàm cum Fabulam in simplicem siue explanatam, atq. in compositam, complicitamq. diuiserat. Non enim eam appellat ibi compositam,quæ Peripetiam,aut Agnitionem habeat, simplicem, quæ careat vtraque: sed compositam dicit, quæ duas contineat fortunæ mutationes; felicem vnam, alteram infelicem; simplicem,quæ vna tantum fortunæ mutatione perficiatur. Duplex

plex apparet in Electra Sophoclis : in qua Fabula Ægisthus, & Clytemnestra, qui occiduntur, fortunæ mutationem habent aduersam; Orestes, & Electra, qui eorum cæde Manes vlciscuntur parentis, eiusdem fortunæ obtinent mutationem secundam. Cui similem prorsus ait Aristoteles esse Fabulam, & constitutionem Odysseæ. in qua Telemachus, & Vlysses fortunam secundam inueniunt, proci eandem offendunt aduersam. Simplex autem est in plerisq. Tragœdijs : vt in Oedipo, in Thyeste, in Iphigenia. vbi vna tantum est mutatio, vel à felicitate ad infortunium, vel ab infortunio, periculoq. præsentissimo ad felicitatem.

Quibus in hunc modum expositis; dico, duo esse, quæ ibi docet Arist. Primum : Tragœdiam illam videri pulcherrimam, quæ simplex est, & vnam tantummodo continet mutationem fortunæ. Necesse est, inquit, pulcram Fabulam ex vno potius genere constare, quàm ex duplici. Sed quia mutatio gradum habere potest, vel à felicitate in perniciem, vel à pernicie in felicitatem, adiungit secundum, quo docet, Fabulam illam pulcram ex vno constantem genere, hoc est vna tantum mutatione, eam esse, quæ commutata fortuna, infelicitate, ac miseria definitur. Sic enim dicere pergit. Cuius quidem non ex miseria ad felicitatem, sed contra ex felicitate transitus ad infelicitatem sit. Itaq. totius illius orationis hic est integer, perpetuusque contextus. Necesse est igitur pulcram Fabulam constare potius ex hoc vno genere, quàm ex duplici. cuius quidem non ex miseria ad felicitatem, sed contra ex felicitate ad miseriam mutatio sit. Paulo verò post Fabulam hanc simplicem infelicitate terminatam, non modò pulcram appellat, sed addito superlatiuo, pulcherrimam. eosq. reprehendit, qui Euripidem eo nomine minus probarent, quòd plerasque Tragœdias eiusmodi fecerit multas: cum propterea existimari, haberiq. debeat τραγικώτατος, hoc est, maximè Tragicus. Sed quoniam in eo sumus, vt verba, syllabasq. perpendere debeamus, ipsam item Aristotelis proponamus orationem, & textum verborum. Est igitur, inquit, illa Tragœdia pulcherrima, quæ facta sic fuerit. quamobrem ij decipiuntur, qui propterea damnant Euripidem, quòd hunc seruet, retineatq. suis in Tragœdijs modum; quarum pleræq. ab infelicitate inueniunt exitum. id quod maximè fit ex arte. argumento id esse potest; quòd in scenis hæ Fabulæ, si rectè recitentur, maximè Tragicæ videntur. Euripides autem ipse, quamquam Fabulas interdum minus benè contexit, maximè tamen Tragicus videri potest. Hæc verba pugnare procul dubio videntur cum ijs, quæ supra in medium produximus, cum ostendimus, Aristotelem præstantissimas omnium appellasse Tragœdias, quæ felicem exitum postremò nanciscantur. Ibi enim, hoc est in fine cap. xi. varijs expositis Tragœdiarum generibus, ab

Agni-

Agnitione, aut ab eorum errore, ac peccato vario petitis, qui labuntur in aduerſam fortunam, ita loquitur. Optimum autem eſt poſtremum genus. dico autem, vt in Creſphonte: vbi Merope filium interficere debet, non tamen interficit. ita etiam in Iphigenia, ſoror fratrem: & in Helle filius matrem dediturus agnoſcit. Repugnantiam, inquam, habere videntur hæc: quia vno loco certum Tragœdiæ genus appellat pulcherrimum; in altero præſtantiſſimum, optimumque dicit contrarium genus.

Sed tamen repugnantiam in ijs eſſe nullã intelligemus, ſi animaduertamus vnum, quod viri quidam doctiſſimi monuerunt: non idem Ariſtoteli in loco priore pulcherrimum eſſe, quod in poſteriore optimum eſt. Nam quid ibi pulcherrimum ſit, poſtrema declarat eius loci clauſula. qua dicitur, ac decernitur, Fabulas exitu abſolutas infelici eſſe maximè Tragicas; & Euripidem eſſe maximè Tragicum: quia plerumque Tragœdias ſuas fine terminat infelici. Erit igitur Ariſtoteli eo loco μῦθος καλὸς, & καλλίστη τραγῳδία, hoc eſt pulcra Fabula, & Tragœdia pulcherrima, erit inquam, ea, quæ maxime Tragica eſt. Ea verò quæ maxime eſt Tragica, eſt pathetica, hoc eſt illa, quæ cædes habet re ipſa patratas, atque infortunium abſolutè, perfectèq. conſecutum, vt ante iam diximus. Neque vero ſequitur hinc, huiuſmodi Fabulas debere etiam dici optimas, quia maxime Tragicæ ſunt. Nam eſſe maxime Tragicum non eſt habere omnia, quibus abſolui omnium optima Tragœdia poſſit, ſed habere πάθος, hoc eſt atrocitatem, interitus, vulnera, cædes. Quid igitur eſt Ariſtoteli optimum, & quid ille ſignificat cum enumeratis omnibus omnino Tragœdiarum generibus, ait ad extremum, κράτιστον δὲ τὸ τελευταῖον; vltimum autem optimum eſt; exponitque vim optimi in Iphigenia in Creſphonte, ceteriſque Fabulis huiuſmodi, quæ mutationem fortunæ felicem habent? Reſponderim, Ariſtoteli eo loco, genus optimum id eſſe, quod abſolutione rerum perficitur omnium, quæ non in probabili tantum, & bona, ſed in perfectiſſima Fabula poſtulantur. cuiuſmodi eſt diſpoſitio, nodus, ſolutio, Agnitio, Peripetia, aliaque longè plurima, quæ laudatiſſimam faciunt, ac perficiunt Fabulam: in primiſque id, quod facere poſſit, vt facilius purgentur affectus, atque illi reſtituantur mediocritati, quam Tragœdiæ propoſitam eſſe declarauimus. Hoc nimirum ex ipſo intelligimus Ariſtotele planiſſime; cum Eripidem dicat eſſe maxime Tragicum, ſed malè contexere, ac diſponere Fabulas. conſequens enim eſt, id etiam Ariſtotelem ſignificare, ac dicere; eundem Euripidem eſſe quidem maxime Tragicum, ſed non optimum; cum illam diſpoſitionem, & contextum Fabulæ non habeat, quæ optimæ Tragœdiæ deeſſe non debet.

Igitur, vt breuiſſime comprehendamus omnia, genus Tragœdiæ

maxime Tragicum eft genus patheticum. patheticum genus eft, in quo cædes, vulnera, aliaque huiufmodi crudelitatis, atrocitatis, infortunij poftremi re ipfa accidunt argumenta. Hoc ipfum maxime Tragicum, & patheticum genus appellatur quidem pulcrum, fed non neceffariò dicitur etiam optimum: cum fæpe careat ijs rebus, quæ genus faciunt optimum. optimum enim illud eft, quod felicitatem in exitu reperit. eft autem optimum quia multa fanè habet, quibus carere folet plerumque id, quod infelici fine concluditur. Habet quippe difpofitionem elegantiorem, nodum, folutionem, Agnitionem, & cum Agnitione Peripetiam; quas fæpenumero patheticæ Fabulæ non habent. quod fi habeant, deteriores tamen his funt, quæ felicitate, fortunaque in melius commutata clauduntur. Illa enim terminatione felici, ac læta temperatur acerbitas rei, faciliufque commiferatio, terrorque purgantur, hoc eft, ad eam rediguntur mediocritatem, ad quam affectus illos redigere conatur Tragœdia, quæ in hanc gratiam, vt huius initio libelli differuimus, eft inftituta. Huc accedit, quòd fpectatores hauriunt multo maximam è fpectaculo voluptatem, cum vident, viros infelices ex eo periculo demum euafiffe. Itaque fit, vt huiufmodi Tragœdiæ, non modo voluptatem afferant imitationis beneficio, quod eft commune cum omnibus, verum etiam exitu illo felici, & eius depulfione periculi, quod terrore animos, & commiferatione maxima conturbauerat.

Neque verò in his Fabulis ea miferationis, timorifque commotio defideratur, quæ fingulis neceffaria Tragœdijs eft. Impelluntur enim, & concitantur affectibus illis maxime fpectatores, cum eò rem, atque in illas anguftias adductam vident, vt qui verfatur in difcrimine, nulla elabi ratione poffe videatur. Sunt igitur in hifce Tragœdijs eiufmodi commotiones; & eft prætereа fecundus exitus, quo commotiones illæ temperentur, atque ad iuftam mediocritatem redigantur. Id vero non ideo dicimus, quòd ea mediocritas negligi debeat in pathetico genere; fed quòd in hoc læto, felicique multo facillime comparetur.

An infigni, vel probitate, vel fcelere præditi homines idonei Tragœdiæ fint. Caput XXIV.

EX ijs quæ pronunciauimus, quæftiones fuboriuntur aliquæ, quas tractare fingillatim oporteat, & explicare. Sit igitur hæc prima. Num infignitè boni, aut eximie flagitiofi homines depelli prorfus è Tragœdia debeant. In quo tamen animaduertendum id eft: non hic de fingulis perfonis, quæ in Tragicis Fabulis inducuntur, fermonem

nem eſſe. multos quippe in ijs videmus agere, ac loqui Tyrannos, & profligatos homines : ſed de ijs nominatim, qui vel ſuo, vel alieno peccato, atque errore in aduerſam lapſi fortunam, aut è periculo repente ſubducti, commiſerationem, terroremque ciere in ſpectatorum animis facillimè debent.

De his ergo in cap.xj.id primò decernit Ariſtoteles: excellenti probitate, iuſtitia, & ſanctimonia viros non eſſe eos, qui principes agere partes in Tragœdia poſſint, hoc eſt illas, quæ commiſerationem exprimunt, ac terrorem. Rationem reddit obſcuram, atq. oppidò difficilem; quæ perpendenda, exponendaq. diligenter eſt. Torſit enim omnes interpretes; nec Latinos modò, ſed etiam Arabes in diuerſa diſtraxit. Nam Auerroës ipſe Ioſephum illum ſacris nobilitatum hiſtorijs, accomodatum eſſe argumentum Tragœdiæ confirmat, cum hunc Ariſtotelis locum per paraphraſim explicat. At hoc homine nihil fieri melius, nihil ſanctius, nihil iuſtius, nihil innocentius poteſt. Itaque ne ille quidem, qui Ariſtotelis oracula ſe profitetur imperitis euoluere, potuit hoc loco eiuſdem Ariſtotelis, non dico rationem ſententiæ ſubiunctam, ſed ſententiam ipſam interpretari.

Ratio igitur eſt huiuſmodi. quòd aduerſa innocentium, ac ſanctiſſimorum hominum fortuna, neq. commiſerationem, neque terrorem queat excitare; cum ea res nihil miſerandi, aut terribilis habeat, ſed impij plurimum, ac ſceleſti. Primum, inquit, certiſſimum eſt, minime decere, bonos, & æquos viros ex felicibus infelices factos in ſcenam proferre: hoc enim neq. formidoloſum eſt, neq. miſerabile, ſed ſceleſtum, & odio dignum acerbiſſimo. Ita quippè placuit extrema huius rationis interpretari verba, & latina facere, quæ Græca ſic ſunt. οὐ γὰρ φοβερὸν, οὐδὲ ἐλεεινὸν, ἀλλὰ μιαρόν ἐστιν. Quibus ſanè verbis quid ſibi voluerit, ac ſignificauerit Ariſtoteles, haud ſatis liquet. Varij enim interpretes de germana ſententia iudicarunt variè. Ac Robertellus quidē, ratus, propter ea, quæ docet idem Ariſtoteles in ſecundo Rhetoricorum, viros bonos idoneos eſſe maxime ad miſericordiam concitandā, quippè qui calamitate videntur indigni, eaq. fortuna, qua feriuntur aduerſa; confirmauit, eumdem Ariſtotelem nihil hic ijs, quæ docuit in Rhetoricis contrarium dicere: ſed expungere viros eximiè bonos à Tragœdia, non quòd ad miſericordiam ſua calamitate commouendam accomodati non ſint, ſed quòd timorem ſpectatoribus incutere non poſſint. Neq. enim omnis omnino commiſeratio, inquit, Tragœdiæ propria eſt, ſed nominatim ea, quæ cum timore coniuncta, copulataq. ſit. Verùm ſine dubio fallitur hic interpres. Nam Ariſtoteles ait diſertiſſimè per diſiunctionem, huiuſmodi tam ſanctos, & iuſtos viros neq. terrorem, neq. miſericordiam commouere. οὐ γὰρ φοβερὸν, οὐ δὲ ἐλεεινόν. neq. terribile, inquit, hoc eſt, neq. miſerabile. non igitur coniun-

git cum commiseratione terrorem, sed potius abiungit, affirmans, nullum ex ijs affectibus in ea Tragœdia commoueri, cui optimi sanctissimiq. viri præbeant argumentum. Itaq. non modo vult in ea Fabula non posse commoueri terrorem, sed ne misericordiam quidem.

Alij putarunt idcirco viros huiusmodi ab Aristotele repudiari, nec in Tragœdiam admitti, quòd periculum sit, ne spectatores impiam de Dijs animo consignent opinionem, si videãt, tam iustas immerentesq. personas improborum exponi contumelijs, & iniquè vexari. Suspicabuntur enim facilè hæc intuentes spectatores, Deum, vel non intelligere res humanas, & quæ geruntur in terris, vel easdem, si noscit, negligere, ac pati terrarum orbem cæca fortunæ temeritate, casuq. administrari. Hæc ratio valere fortassis ijs tẽporibus potuit plurimum: sed longissimè distat ab ijs quę loquitur hic Aristoteles. Nullam quippè religionis, aut Deorum mentionem facit, cum hæc innocentissimorum, ac iustissimorum hominum in exitium incidentium exempla dispungit: sed ait tantummodo, id neq. miserandum esse, neq. terribile, sed scelestum. Nam quod aliqui velint id intelligi debere ex voce illa Gręca μιαρὸν, minimè probandum existimo: cum ei nulla huiusmodi notio subiecta sit, quæ significare possit, Aristotelem velle, periculum subesse, ne nos irascamur aduersum Deos, cum immerentes, & sanctissimos homines affligari conspicimus. Est enim μιαρὸν improbum, scelestum, execrandum, & quod dignum odio capitali putatur: ac propterea verba illa latinè sic reddere sumus ausi. Non enim hoc est miserabile, vel terribile, sed scelestum, & odio dignum acerbo, vel detestabile.

Audiendus igitur est, & probandus Alexander Piccolomineus; qui veram eius rationis, solidamq. sententiam è postremis illis Aristotelis exprimit verbis, ita coniunctis, vt in oratione sunt. Docet enim, cur eiusmodi exemplum infelicitatis dixerit, nec terrificum esse, nec miserandum. Docet autem, affirmans, id Aristotelem velle: eorum animum, qui spectandæ Fabulæ dant operam, sic exardescere odio aduersus eorum scelus, atq. improbitatem, qui iustissimos, atq. innocentissimos viros per non ferendam iniuriam vexant, vt misericordiæ, terroriq. nullus omnino locus relinquatur. Etenim res est commiseratione, ac terrore dignissima; cum & misericordiæ motus ex immerentium pœna incrementum capiat, & terror augeatur ex eo, quòd nobis ipsis, qui tam pij, iustique non sumus, eiusmodi malum multo magis timere debeamus: sed tamen odio, quod è scelestissimo conceptum est facinore, ita totus occupatur animus, vt de miseria illa, deque periculo sibi etiam imminente cogitare non possit, nec locum ceteris affectibus inuenire, vna regnante iam ira ex detestabili flagitio concitata. Itaque frustra laborat Casteluitrus,

cum

cum Ariſtotelem premere ſe putat rationibus longè grauiſſimis, quæ demonſtrent, innocentes, quo maiore præditi virtute, ac ſanctimonia ſunt, hoc magis inſerere ſpectatorum animis metum, & commiſerationem poſſe. Non enim hoc negat Ariſtoteles; ex innocentiſſimorum hominum miſeria naſci poſſe, ſi ea miſeria ſolitariè ſpectetur, nec animus de illius auctore calamitatis cogitet: ſed contendit, in Theatro, vbi non modò illa exhibetur iuſtiſſimorum hominum pernicies, ſed improbitas auctorum deteſtabilis, ſpectatores ita occupari odio, iraque, vt terrorem, & commiſerationem depellere, ac prope diſpungere cogantur ex animo. Hæc de viris eximiè bonis, ac iuſtis decreta ſunt.

Sequuntur homines inſignitè improbi, ac ſceleſti. quos Tragœdiæ aptos non eſſe intelligi ex eadem ratione vult Ariſtoteles: quòd nimirum, neq. commiſerationem, neque terrorem excitent, ſed odium potius pariant, & execrationem. Et quoniam huiuſmodi homines improbi commutationem fortunæ duplicem nanciſci poſſunt, vel ab aduerſa in ſecundam, vel à ſecunda in aduerſam; alterum profert in hac quæſtione ſancitum huiuſmodi. Sceleſtiſſimos homines inducere ab exitioſa fortuna euectos ad proſperam, à Tragœdiæ ratione maximè alienum eſſe. Ratio, vt diximus, eadem eſt: ſed roboratur tamen, ac magis amplificatur. Confirmat enim, non modò nullam ea fortunæ mutatione miſericordiam, aut timorem in animis excitari, ſed ne illam quidem commotionem, quam Græci dicunt φιλανθρωπίαν. hæc verò animi quædam affectio eſt, ſic inſita naturę, vt euelli non queat, niſi à nobis extirpetur humanitas; atq. ideò latinè reddi non poteſt, niſi humanitas appelletur. Vt autem dicamus hæc explanatius; philanthropia eſt commiſerationis quædam forma, & ſpecies, qua mouemur etiam erga inimicos priuatos, hoſteſq. publicos, ſi eos fortè aliquo inuſitato, inauditoq. tormentorum genere videamus excruciari. Nam quia odio eos proſequitur animus immortali, commiſeratione propria proſequi non poteſt: quæ tum commouetur cum aliquos aſpicimus cruciamento, aut alio malo vexari, quo illi digni minimè putentur à nobis. At inimicos omnibus dignos malis exiſtimamus. nihilo minus tamen eorum quoque, quos odimus, acerbiſſimis cruciatibus permouemur: quia philanthropia illa, quæ vox amorem erga homines nobis inſitum, & naturalem ſignificat, debilitari quidem poteſt, ac minui, tolli omnino, & euelli non poteſt. Itaque videtur hæc philanthropia nihil aliud eſſe, niſi miſericordia quædam remiſſior, & quodammodo debilitata. Contendit igitur Ariſtoteles tantum abeſſe, vt ea commutatio fortunæ, miſericordia vlla poſſit afficere ſpectatores, vt ne mouere quidem queat philantropiam; quæ miſericordiæ quidam quaſi gradus eſt remiſſus, maximeq. debilitatus.

tus. Hæc autem affectio moueri non poteſt,quia nulla mala ſunt,quæ doleat philanthropia, vbi fortuna flagitioſis aſpirat.

Tertio loco pronunciat, ſceleſtiſſimos item homines, & palmari aliquo notatos flagitio á florente fortuna in incommodam,aſperamque prolapſos diſpungi á Tragœdijs oportere. Ratio eadem eſt,& ex eodem fonte petita, hoc eſt á fine, qui Tragœdiæ propoſitus dicitur. Neque enim eiuſmodi perſonæ commiſerationem vllam, terroremq. ciere poſſunt. non commiſerationem; quia propter inaudita ſcelera, mortalium omnium miſericordia ſunt indigni: non terrorem; quia nobis minimè ſimiles ſunt,inquit Ariſtoteles. Ex eo enim oritur terror,quòd metuamus,ne nobis etiam is caſus accidat,quem alijs,probitate nos,vel vincentibus, vel æquantibus eueniſſe conſpicimus. At qui ſceleris tantam habent exuperantiam, flagitio, atq. improbitate nos vincunt.

Quarto itaq. loco, reliquum eſſe ſtatuit, vt Tragœdijs idonei tantummodo ſint,qui ſuperioribus hiſce, hoc eſt,ſanctiſſimis, ſceleſtiſſimiſq. quadam quaſi probitatis mediocritate ſunt interiecti. Huiuſmodi autem ſunt,inquit,qui nec virtute, iuſtitiaue antecellunt alijs, nec prauitate, vitioue aliquo inſigni præditi ſunt, ſed humano quodam errore ex magna dignitate, ac fortuna in magnam ſint infelicitatem delapſi:qualis eſt Oedipus, Thyeſtes, alijq. generis huius illuſtres,ac nobiles viri. Ita decernit Ariſt.

An illæ Tragœdiæ felici exitu terminatæ dici potius Tragicocomœdiæ debeant. Caput XXV.

GEnus quoddam dramaticæ Fabulæ nouiſſimè fuit á noſtris ipſorum poëtis excogitatum in Italia, quod Tragicocomœdiam appellarunt. Et quoniam læto illud exitu concludunt, in animum vulgus induxit ſuũ,omnes omnino Fabulas Tragicas, quæ felici terminantur fine,Tragicocomœdias eſſe dicendas. Videndum eſt igitur, quid habeat hæc noua Tragicocomœdia proprium: vt intelligamus, an his ſimiles illæ ſint exitu proſpero perfectæ Fabulæ, quas non modo Tragœdias,ſed Tragœdiarum primas appellat Ariſtoteles: cuiuſmodi fuiſſe ait Iphigeniam.

Hæc noua poëtarum Italorum Fabula ex Tragœdia, Comœdiaque compoſita, quemadmodum indicat nomen, felici quidem, lætoq. abſoluitur exitu: ſed lætus,& felix Fabulæ finis non poteſt per ſe Tragicocomœdiam conſtituere, niſi cetera, quæ Tragœdiæ, Comœdiæque ſunt magis propria,coniungantur; vt ex ijs tertia componatur Fabula. Lætus enim exitus Tragœdiæ aduentitius eſt; adeoq. in pleriſq.

ſine

ſine reprehenſione deſideratur:& ſi ab Iphigenia occideretur Oreſtes, ſua laude illa Tragœdia non careret. Itaq. Fabula dici non debet habere aliquid ex Tragœdia proprium, quia læto ſucceſſu actioni dramaticæ finem imponit. Immo verò felix exitus ne Comœdiæ quidem omnino proprius dici deberet:cum interdum etiam in Tragœdia reperiatur. Neq. enim ea,quæ verè propria ſunt,communicantur cum alijs. Quæ nam igitur erit ea rerum propriarum communio,coniunctioque, quæ mediam,ac tertiam conflare Fabulam poſſit ex Comœdia, Tragœdiaq. compoſitam? Reſpondeo breuiſſimè: duo componi oportere; hoc eſt vtriuſq. Fabulæ finem; & perſonas. His enim duabus notis omnino certis, minimeq. fallentibus illæ Fabulæ ſecernuntur. Finis autem à nobis hic dicitur, non exitus, & clauſula Fabulæ, ſed ſcopus, & id, quod Fabulæ, Fabulæque ſcriptori propoſitum eſt. Huiuſmodi finis, ſi Tragœdiam ſpectes, eſt commiſeratio, & timor; ſi Comœdiam,riſus. Vt enim Tragœdia, perturbandis affectibus illis grauioribus,eos purgat,demonſtrans quid timere, quid proſequi miſericordia debeamus, ita Comœdia, commouendo riſu, docet nos ineptias, & ſtultorum inſanias irridere: oſtenditq. quid riſu dignum ſit è tam multis humanæ vitæ negotijs, quæ quotidie mortalium infinita contentione tranſiguntur. Perſonæ haud minus inter ſe differunt,quàm fines vtriq. Fabulæ propoſiti. Nam Tragicæ ſunt illuſtres, vt alibi diximus, & dominatum aliquem, aut imperium obtinentes: Comicæ ſunt mediæ, ac plebeiæ, vt in libello de Comœdia demonſtrabimus.

Itaq. Tragicocomœdia nō poterit iure vlla Fabula dici,quæ finem Tragœdiæ, Comœdiæq. tam varium non vnà coniungat; quæq. perſonas non permiſceat omnes, faciatque, vt ordines primi cum infimis,medij cum vtriſq. proferantur in ſcenam: eo prorſus modo,quo Plautus in Amphitruone Mercurium, & Iouem gregalibus illis medijſq. perſonis adiunxit.Quamquam ea Fabula Comœdia dici debet. quia riſus, ac ioci tantummodo tractationem habet: affectus illos Tragicos non attingit.Quod ſi eam Plautus ipſe Tragicocomoediam appellat in prologo; per iocum appellat, non ſeriò: ad occupandum videlicet locum, & reprehenſoribus eripiendam anſam; qui mirari poterant,cur poëta Comicus induceret Deos. His enim accuſatoribus per iocum reſpondet: dare ijs ſe veniam, vt ſi minus eam dicere velint Comoediam,Tragicocomoediam nominent.

His ergò conſtitutis,affirmatè pronuncio,veteres illas Fabulas antiquorum poëtarum,Euripidis,Sophoclis,Æſchyli, aliorumque, quæ redeunte fortuna terminantur, non Tragicocomoedias appellandas eſſe,ſed Tragoedias. Nam præterquamquòd ita nominantur ab Ariſtotele, ſimplex ipſa Fabula, hoc eſt actione Tragica,Comicaq. mini-

mè compoſita,plane declarat, nihil eas habere cum Comoedia commune, cuius cauſa dici Tragicocomoediæ debeant. Non enim in ijs finis vtriuſque Fabulæ committitur: cuiuſmodi eſt commiſerationis terroriſque, ac riſus commotio; non perſonæ Regiæ, plebeiæq. permiſcentur. quæ profectò neceſſaria ſic ſunt, vt ſi vel vnum ex ijs deſideretur, Tragicocomoediæ conſtitutio eſſe vlla non poſſit.

Quæret hic ad extremum aliquis: an licuerit noſtris nouum hoc Fabulæ genus extundere. Sed hanc ego quæſtionem explicabo in libello de Comoedia: vbi præſidia deſignaturus ſum, quibus tueri ſe poſſint, qui hoc poëticæ dramaticæ genus vel inſtaurarunt, vel inuenerunt. Placet hic tantum adſcribere Ariſtotelis locum ex cap. xi. paulo ante medium, in quo videtur quidem mentionem eiuſmodi poëmatis facere, ſed illud non omnino probare. Cum enim varias enumeraſſet Fabulas, de quadam non ita probabili ſic loquitur. Sequitur ea, quæ à non nullis primo loco collocatur, ex duplici genere compoſitio. quo ex ordine Odyſſea eſt: quæ diuerſa ratione partim ex præſtantioribus perſonis, partim ex humilioribus conſtat. Huic ſanè primas tribuit theatralis imperitia. quippe poëtæ hanc auram ſequuntur: ceterum voluptas illa non Tragoediæ, ſed Comoediæ propria eſt: in qua qui fuerunt inimiciſſimi, velut Oreſtes, & Ægiſthus, reconciliata gratia demum diſcedunt, nulluſq. obtruncatur ab altero. Videtur, inquam, his verbis Ariſtoteles, illud hoc loco genus indicare: ſed quia rem non probat, iſtorum poëtarum cauſam alio tueri præſidio conabimur in ea, quam de Comoedia diſputatione molimur.

An Argumentum Tragœdiæ poſſit eſſe planè confictum, & commentitium. Caput XXVI.

HÆc verò quæſtio percelebris eſt, & grauiſſima. Quæritur enim an quemadmodum in Comoedia, & res ipſa, quam imitatur poëta, & eorum nomina, quos inducit, ex ingenio planè finguntur, ſic etiam in Tragoedijs comminiſci liceat argumentum illud, quod datur in ſcenam, atq. Actorum imitationi ſubijcitur. Multa pronunciat in hanc ſententiam Ariſtoteles, quæ ſunt à me proferenda per partes, vt de quæſtione facilius, clariuſq. conſtituatur.

Ait ergò primum in cap. viij. non eſſe poëtæ, ita res geſtas exponere, vt omnino ſunt geſtæ; ſed quemadmodum vel veroſimile, vel neceſſe eſt eas geri potuiſſe, aut debuiſſe. Hoc differt, inquit, ab hiſtorico poëta; quòd hic generalia ſequitur, & vniuerſa, ille propria quædam, & peculiaria conſectatur. Significat nimirum, poëtæ propoſitum, & conſilium eſſe, non Achillem deſcribere, aut res geſtas Achil-

lis,

lis, sed in Achille, fortissimi speciem Imperatoris exprimere: historico verò, ipsas nominatim, ac propriè res exponere, quas gessit Alexander, eoq. planè modo, quo gestæ sunt. Atq. hinc intelligi vult; historia nobiliorem, & præstantiorem esse poësim: quippe quæ generalia persequens, & communia, proximè ad philosophiam accedat; historia verò peculiaria tractans, & propria, à ratione scientiæ, ac philosophiæ discedat. Quo fit, inquit, vt sapientius quiddam poësis, quàm historia sit. siquidem in aliqua re generali, atque communi, hæc in propria, & peculiari versatur. est enim generale, quæ cuiq. conueniat dicere, vel facere verosimiliter, aut necessariò; id quod spectat poësis, cum nomina imponat: contrà verò peculiare aliquid est, exponere quid ipse fecerit Alcibiades, tuleritq. Apud Comicos manifestum id est: qui Fabulas ex verosimilibus constituentes, nomina pro arbitratu comminiscuntur. Sed ex his Aristotelis verbis consequens esse dicet aliquis, Comoediam videri Tragoedia præstantiorem; cum Comoedia confingat nomina, quæ fingere, atq. imponere ex ingenio, Tragoediæ non licet. Si enim ficta, atq. imposita nomina argumento sunt, poëtam sequi quod est generale, ac propterea anteponendum historico esse, cui fingere nomina non licet, sequitur, Comoediam, quæ comminiscitur, & fingit personarum nomina, esse præstantiorem Tragoedia, quæ nomina retinet vera, eaq. fingere, & comminisci non debet. Sic enim ipse ratiocinatur, ac disputat Arist. Poësis multo præstantior est, quàm historia; quia sequitur vniuersa quædam, & generalia in verosimili argumento. quarè ipsa etiam imponit nomina pro arbitratu; quod potissimum fieri videmus in Comoedijs. Respondendum censeo, illam nominum ex ingenio fictorum impositionem argumento esse, poëtam generalia sequi: adeoq. posse ostendere, poëtam vniuersè historico nobiliorem, ac præstantiorem esse, qui peculiaria tractat, atque in singulari versatur argumento; quod erat Aristoteli propositum. si tamen poëtices variæ formæ, ac genera, non quidem cum historia comparentur, sed conferantur inter se, non posse illam eandem nominum impositionem efficere, vt ea poëticæ species, quæ nomina comminiscitur, magis generalia sequatur, ac propterea præstãtior, quàm ceteræ sit. Quamquam enim Tragoedia nomina retinet vera, quæ sumit ab historia, in certis tamen illis personis, non peculiaria quædam exprimit, sed generalia, hoc est, rerum terribilium, ac mirabilium formas illas perfectas, quas intuemur animo, non cernimus oculis. Quarè Tragoedia haud minus generalia complectitur, quàm Comoedia, nec ex eo fonte maior peti, minorue præstantia potest, si poëticæ genera inter se comparentur. Ceterum videamus quid de hac nominum impositione loquatur, ac statuat Aristoteles. Possumus enim aliam quoque respondendi rationem

inire, si fortasse Tragœdiæ nomina interdum comminisci fas sit.

Ait igitur secundo loco: in Tragœdijs vera personarum nomina retineri, & eam potissimam, ac validissimam esse rationem, cur retineri sic debeant, quòd Tragicum poëtam proferre verosimilia prorsus oporteat, ad mouendos auditorum illos graues timoris, & commiserationis affectus. Non est autem ita verosimile, fuisse Reges, quorum nomina ignorentur, vt est credibile, fuisse gregarios aliquos ciues, obliteratis iam nominibus, quos Comœdia possit imitari. Itaq. veteres Tragœdiæ, vt idem monet Aristoteles, in paucissimis omnes versatæ familijs sunt, quarum Heroës, ac Reges ex notissimis populo nominibus agnoscebantur. Sed hic illud est intelligendum: vnà cum nominibus aliquid etiam rei gestæ retineri: nec mutari quod de Oedipo dicitur: occidisse nimirum patrem; ac matrem ignoto stupro violasse. Quia tamen huic rei gestæ adduntur infinita, quæ poëtarum excogitat ingenium, idcirco dicuntur sola personarum interdum nomina ex historia retineri.

Ait tertio Tragœdias esse quasdam, in quibus vnum aut alterum nomen retineatur ex veris, cetera confingantur. Sed tamen hic etiam est animaduertendum, quod modò diximus; cum hoc vno, aut altero nomine sumi præterea ab historia, & inseri Fabulæ aliquam rei gestæ perexiguam partem: quæ figmentis sic amplificatur, commutaturque, vt sola personarum nomina ab historia desumpta esse videantur. Et quoniam in tanta Tragicorum varietate poëtarum, hoc etiam ausi fuerant nonnulli, vt, & nomina, & argumentum totum comminiscerentur;

Ait quarto loco; Tragœdias aliquas esse, quæ, tum nomina, tum etiam rem ipsam, & argumentum confingant totum: sic prorsus, vt nihil ab historia mutuentur, nihil habeant veri. Huiusmodi fuisse confirmat Agathonis Tragœdiam, quæ Flos dicebatur. Aliæ, inquit, Fabulæ tamen sunt omnino commentitiæ: qualis est Flos Agathonis: quæ tametsi res ipsas planè omnes fingunt, & nomina omnia, placent tamen, & auditores oblectant. Itaq. probat quidem magis Aristoteles Fabulas illas, quæ veris vtuntur nominibus, verèq. rebus gestis, veluti fundamentis innituntur, has tamen omnino non improbat: additq. rationem, cur improbandæ non videantur. Ait enim etiam illa nomina vera, & res veras, quæ retinentur in perfectioribus Fabulis, esse multis ignotas; qui tamen earum spectaculo moueantur, & delectentur: ex quo debeat intelligi, fictis hisce Tragœdiarum argumentis, fictisq. nominibus posse, non quidem æquè, sed tamen posse spectatorum animos ad misericordiam, timoremq. compelli.

Quapropter ex his, quæ docentur ab Aristotele, ita profligari atq. ad exitum perduci tota quæstio potest. Tragœdiarum genera, si varium

rium earum, ac multiplex ſpectemus argumentum, eſſe tria: primum abſolutiſſimum omnium, ac perfectiſſimum, maximeq; ciendis affectibus accomodatum; hoc eſt illud, in quo vera nomina retinentur, & res ipſa eſt etiam vera, quæ Fabulæ fundamentum ſuppeditat: ſecundum, minus abſolutum perfectumque; in quo nimirum nomen vnum, aut alterum perſonarum verum eſt, cetera commentitia, & ficta omnia: tertium imperfectiſſimum, nec cum alijs de præſtantia, & dignitate contendens; hoc eſt illud, in quo, non ipſa modo nomina, ſed etiam res planè omnes ingenio poëtæ ſunt excogitatæ. Hæc eadem ſententia fuiſſe videtur Horatij; cum laudet maximè argumentum vetus, de medio ſumptum, atq. notiſſimum; ſed longè alia ratione diſpoſitum quàm tractatū prius ab alijs ſit. Poſſunt enim Medea, Iphigenia, Thyeſtes, aliæ veterum Tragœdiæ peculiari aliquo artificio ſic diſponi, vt earum argumentum nouum eſſe videatur. quod idem docet Horatius.

Rectius Iliacum carmen producis in actus;
Quam ſi proferres ignota, indictaq. primus.
Publica materies priuati iuris erit, ſi
Non circa vilem, patulumq. moraberis orbem.

Hæc, inquam, cum dicat Horatius, videtur velle, perfectiſſimæ argumentum Tragœdiæ peti debere non modo à re vera, vel ab hiſtoria, ſed nominatim ab ea, quæ nota ſit, vt & facilè percipiatur ab omnibus, & eam habeat fidem, quæ poſſit commiſerationem, & lacrymas excitare.

An Tragœdia ſit Heroico Poëmate præſtantior. *Caput XXVII.*

QVoniam in proximè ſuperiori diſputatione fuit Tragœdia cum hiſtoria, & cum ipſa quoq. Comœdia comparanda, conferamus eandem etiam cum Epica, illamq. tractemus compendio quęſtionem, quam Ariſtoteles explicat in cap. poëtices xxiv. quod eſt extremum. vbi eorum primò rationem, atque argumentationem proponit omnem, qui Tragœdiæ anteferebant Epicam, in hunc modum. Ea poëſis eſt præſtantior, quæ paucioribus indiget adiumentis, atq. præſidijs extrinſecus accerſitis ad imitationem ſuam. Epica paucioribus eget, quàm Tragica: cum hiſtrionibus vtatur leuiſſimis, apparatu, ſaltationibus, harmonia. Quæ profectò nihil ſignificant aliud, niſi Tragoediam comparatam eſſe in gratiam ſpectatorum minus intelligentium, atq. imperitorum; Epicam in gratiam doctorum hominum, atque prudentium, qui neceſſe non habent ab hiſtrionibus,

atque

atque à Choricis diſcere,vel noſſe facilius ea,quę poëta verſibus imitatur.

Quibus ita propoſitis, hoc modo reſpondet Ariſtoteles: Tragoediam habere vim ſuam ſine apparatu, atque harmonia. quæ partes quamquam adnumerantur inter eas,quæ dicuntur qualitatis, externæ tamen ſunt, atq. ipſi aduentitiæ Tragoediæ. Quare ſi legatur tantum,hiſtrioneſq. remoueantur omnes, atq. apparatus Theatri,commiſeratione tamen,ac timore legentem afficiet ipſa per ſe. vt ex hoc facilè intelligere debeamus,Chori cantum, Actorum geſtum omnem, ac motum, ceteraq. huiuſmodi, additamenta quædam eſſe, ac præſidia extrinſecus accidentia: quæ ipſi etiam interdum adiungebantur Epopoeiæ; cum à Rhapſodis voce,ac cantu recitaretur, aut ageretur etiam ab hiſtrionibus ipſo geſtu corporis,ac ſcenico motu:vt ibidem docet Ariſtoteles,ea,quæ ab iſtis obijciuntur ita confutans. Primum, inquit, huiuſmodi accuſatio non poëticæ, ſed hiſtrionicæ eſt. Nam ipſi quoq. Rhapſodi, dum munus obeunt ſuum, hoc adiungunt opificium Epicæ, vel recitantes, hoc eſt modulatè canentes hexametros, quod Soſiſtratus facere ſolitus erat, vel etiam agentes, addito geſtu, motuque;quod Mnaſitheus faciebat Opuntius. Ita placuit ex interpretum auctoritate reddere per paraphraſim Ariſtotelis verba non nihil obſcura;quibus egregiè tela regerit in aduerſarios. Reprehendunt enim illi leuitatem actionis ſcenicæ, qua careat Epopoeia. At hæc,inquit,non eſt poëtæ,ſed hiſtrionum. Contendunt, Tragoediam multis vti præſidijs externis, quæ demonſtrent quandam quaſi poëmatis inopiam,aliunde petentis adiumenta. At eadem præſidia ipſa quoq.ſæpe numero poſcit à Rhapſodis Epopoeia: de quibus lege quæ diſputauimus in Virgilianis Vindicijs,loco primo lib.Æneid.iij.Non poteſt igitur illo nomine deſpici Tragoedia, quin ipſa etiam Epica contemnatur. Habet hoc quidem amplius Tragoedia, quòd in eam gratiam facta eſt, vt agatur. Sed tamen id facere non poteſt, quin actio Tragoediæ quiddam externum, atq. aduentitium ſit. Vel illud argumento eſt, quòd cum legitur, ad eoſdem animum impellit affectus,ad quos commouet,cum agitur in proſcenio.

His ſummotis obicibus, explicatè docet Ariſtoteles, Tragoediam eſſe præſtantiorem Epica, & meliorem. docet autem duabus potiſſimum permotus rationibus,quas ita diſponit.

Tragoediæ ſuppetunt omnia, quæ habet Epopoeia. Eſt enim Tragoedia quoq. verſibus expreſſa, perfectaq. numeris imitatio, quemadmodum eſt Epopoeia. igitur in illo genere pares ſunt. Sed accedunt illi præterea multa,quibus caret Epopoeia: vt Peripetiæ, Agnitiones,nodi varij,ſolutiones,ſpectaculum,apparatus,harmonia; quæ delectationem afferunt ampliorem, ergo Tragoedia debet haberi

præ-

præſtantior. Hic tamen vnum animaduertere neceſſe eſt: Petrum Victorium, & Alexandrum Piccolomineum exiſtimaſſe, Ariſtotelem in hac ratione, quam expoſuimus, dare veniam Tragoediæ, vt verſibus vtatur Heroicis. quod ſi verum eſſet, euerteretur quod huius operis initio diximus. Sed re ipſa nihil huiuſmodi apud Ariſtotelem hic eſt. Putant autem illum hac ratione tractanda ſic eſſe locutum. Habet Tragoedia quicquid habet Epica; eſt enim imitatio per metrum hexametrum, vel Heroicum. Id, inquam, cenſent, Ariſtotelem dixiſſe: nihil tamen apud eum hic huiuſmodi reperias; ſed tantummodo metrum, ac verſum. Tragoedia, inquit, habet omnia quæ habet Epopoeia. vtitur enim metro. Quam eandem ſententiam iiſdem vocibus, & eodem metri nomine protulit in cap.ij. vbi cum Tragoediæ retexuiſſet ortum, progreſſiones, acceſſiones, ſtatum; de verſibus demum dixit, vſam eam olim octonarijs fuiſſe: ſed reiectis ad extremum octonarijs, adſciuiſſe ſenarium, atq. in eo conquieuiſſe. Et quoniam ita de Tragoedia diſputabat per comparationem cum Epopoeia, de vtraque poſtmodum hæc verba ſubiunxit. ἡ μὲν οὖν ἐποποιΐα τῇ τραγῳδίᾳ μέχρι μόνου μέτρου μετὰ λόγου μίμησις εἶναι σπουδαίων ἠκολούθησεν. Quem locum, verbum prope verbo reddens, ita latinum fecit ipſe Victorius. Epopoeia igitur Tragoediam comitata eſt vſque adhoc ſolum, quòd metrica oratione virorum excellentium imitatio ſit. Ita, inquam, hunc locum latinè vertit Victorius: verumtamen contendit, in antiquis codicibus non metrum vniuersè ſcriptum eſſe, ſed metrum magnum: vt ſententia ſit: Tragoediam eo nomine ſimilem eſſe Epopoeiæ, quòd imitatio quædam ſit, metro vtens magno, hoc eſt, Heroico, vel hexametro. Scripturam illam antiquam hanc ait fuiſſe. ἡ μὲν οὖν τῇ τραγῳδίᾳ μέχρι μόνου μέτρου μεγάλου μίμησις εἶναι σπουδαίων ἠκολούθησεν. hoc eſt. Itaque Epopoeia Tragoediam eo vſque comitata ſolum eſt, quòd virorum præſtantium imitatio ſit per magnum metrum. Cum ergo in hoc etiam loco cap. xxiv. in metro ſimilem eſſe dixerit Tragoediam Epopoeiæ, exiſtimat, metri nomine intelligi debere non metrum vniuersè, ſed nominatim illud magnum, hoc eſt, Heroicum cap.ij. Denique tota iſtorum ratio in antiqua illa ſcriptura poſita eſt, in qua ſit, non ἐποποιΐα μέχρι μόνου μέτρου μετὰ λόγου: ſed μέχρι μόνου μέτρου μεγάλου.

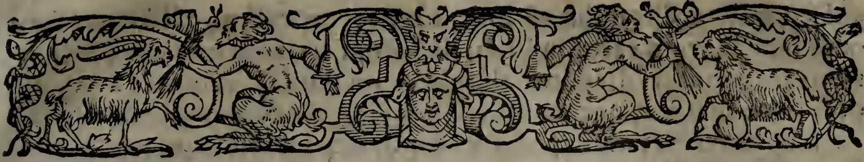
Reſpondeo verò primum: verſum magnum dici poſſe etiam iambum ſenarium. Vt enim diximus in cap. de Dictione, multi fuerunt, in primiſq. Terentianus Maurus, qui verſum Tragoediæ appellarint Heroicum: non quòd hexameter ſit, ſed quod referat in proſcenio res geſtas Heroum, quemadmodum extra ſcenam eorundem præclara facinora canit hexameter, qui dicit ſolet Heroicus. Sit ergo magnum metrum, verſus Heroicus, ſed ſit is, qui verſatur in rebus geſtis Heroum,

roum, non qui à Grammaticis appellatur hexameter.

Deinde contendo: ſcripturam illam non eſſe probandam, ſi id ſignificet, quod ſignificare Victorius vellet. Pugnat enim cum ijs, quæ ante dixerat Ariſtoteles de octonarijs. Quid enim oportuit dicere, Tragoediam reieciſſe octonarios, & in ſenarijs conquieuiſſe, ſi vſa olim fuiſſet hexametris, & ijſdem hexametris vti poſſet? Meritò igitur omnes ſcripturam illam expunxerunt. nec eam ego in aliquo codice legi ex ijs, quos typographi nobis exponunt: immo verò ne Victorius quidem ipſe auſus eſt caſtigare locum in ſuo. Habet enim, non quidem μέτρου μεγάλου: ſed μέτρου μετὰ λόγου. Et profecto vel ex eo cõſtat, mẽdũ aliquod ibi fuiſſe, quòd in eodem cap. ij. Heroicum verſum Ariſtoteles à Tragoedia dixerit alienum eſſe, vt nos demonſtrauimus ſupra in cap. de Dictióne. In hoc autem cap. xxiv. metrum non eſſe verſum Heroicum, aut hexametrum ipſemet etiam apertiſſimè declarat auctor, qui in cap. xxij. Tragoediæ diſcrimen ab Epopoeia petiuit ex metro. Differt, inquit, Epopoeiæ contextus à Tragico longitudine, metroq.

Hæc ergò ratio primum Ariſtotelem impulit, vt diceret, præſtantiorem eſſe Tragoediam quàm Epicam; quòd cum Tragoedia imitatio poëtica ſit numeris vtens, ac verſibus, nihil deſideret eorum, quæ in Epica ſunt, & habeat præterea multa oblectationis inſtrumenta, quibus careat Epica.

Alteram ducit rationem ab illa actionis vnitate, quam diximus eſſe cum vtraq. communem. Hanc ergò ait Ariſtoteles eſſe maiorem in imitatione Tragica. quippe quæ rerum claudatur limitibus earum, quas vnius tantummodo ſpatio diei geri potuiſſe, ac tranſigi veroſimile ſit. Epopoeia enim in hoc genere tam libera eſt, vt ei fas ſit actionem vnam complecti, quę longo tempore perfici atque ad exitum perduci potuerit, vt docuimus in diſſertationibus Virgilianis ad lib. xij. in fine. & ad lib. ij. loco j. Et quoniam quod anguſtiores habet temporum, ac locorum terminos, quodq. magis contractum eſt, multo magis vnum videtur eſſe, quàm quod protrahitur longius, multo magis habenda eſt vna, & ſimplex actio Tragoediæ, quæ limites ſibi circumſcribit exiguos vnius diei, quàm Epicæ; quæ multorum annorum ſpatia complectitur.

TARQVINII GALLVTII SABINI E SOCIETATE IESV

DE ANTIQVORVM COMOEDIA COMMENTARIVS

PROOEMIVM.

In quo definitio traditur.

COMOEDIAM in cap. poëtices ſecundo ſic definit Ariſtoteles. Comoedia deteriorum imitatio eſt: non quidem ſecundum omne vitij genus, ſed nominatim ſecundum illud, quod ridiculum eſt. porro illud eſt ridiculum vitium, quod ſine dolore turpitudinem habet, hoc eſt deformitatem minimè nos interimentem; illi prorſus ſimilem, quæ in praua diſtortaque facie, cum ſubitò cernitur, riſum ciet. Sic Ariſtoteles. Et quoniam præter hanc definitionem, vix aliud quidpiam de Comoedia ſcriptum reliquit, eam hoc initio quaſi proludentes explanabimus: vt quæ deinde quæſtiones exiſtent, expeditum, ac vacuum ſalebris inueniant locum.

Primò quidem Comoedia dicitur imitatio, quia forma quædam

poë-

poëſeos eſt: poëſis enim eſt imitatio, vel expreſſio, effictioq. actionum humanarum veroſimilium; pictorum artificio ſimilis: qui coloribus tum imitari dicuntur aliquid, cum illud ſic effingere, atq. exprimere conantur, quemadmodum fuiſſe, vel eſſe, veroſimile eſt. quæ item apud Ariſt. ſunt in poëtices cap.j. atq. à nobis explicabuntur in Comment. de Elegia. cap.iv.

Quia verò actiones illas, & res hominum veroſimiles, quarum poëſis eſt imitatio, vel eorum eſſe oportet, qui ſummi, ac principes in Republica ſunt, vel eorum, qui medij habentur, aut infimi, addidit Ariſtoteles amplius aliquid, dixitque, Comoediam imitationem eſſe deteriorum, hoc eſt, mediorum, infimorumque. Tres enim illos humani generis ordines ſic diſtinxit, vt primos, illuſtreſq. viros, inter quos etiam Semideos cenſuit, meliores dixerit, infimos, atque interiectos appellarit deteriores. Igitur, vt à Tragoedia, cuius eſt, meliores, hoc eſt, Reges, ac viros principes imitari, Comoediam certa nota ſecerneret, deteriores illi aſſignauit, qui ſunt homines partim infimorum ordinum, partim etiam mediorum. Ceterum, ſiue primos, ac ſummos, ſiue medios, atq. interiectos imitetur poëſis, eorum imitetur neceſſe eſt actiones, ac mores, qui vel boni honeſtique, vel turpes, ac mali ſunt. Itaque illud etiam ſibi vult, cum ex hominibus deteriores imitandos Comoediæ reſeruat, vt hæc Fabula ex omnium moribus ſibi ſeponat, & eligat peiores. non tamen in omni genere turpitudinis, ac vitij, ſed in eo tantum, quod riſum commouere propter leuitatem queat. Illa verò vitia riſum ciere confirmat, quæ turpitudinem quidem habent aliquam, ſed minimè deteſtabilem, aut execrandam. Hanc enim cernimus in vitijs longè grauiſſimis: vt in parricidijs illis, ac cædibus, quas Tragoedia proponit, & deploratione proſequitur. Quarè Comoedia peccata minora quædam, & errata leuiora complectitur, hoc eſt ea, quæ ſunt imprudentium iuuenum, ſeruorum corradentium ab auaris dominis aurum, lenonum decipientium adoleſcentes, & ſenes; atq. huiuſmodi multa, quæ turpitudinem habent, ſed horrenda non ſunt. Pulcherrima quippe illa ſimilitudo eſt, quæ petitur ab enormi, diſtortaq. facie, ad animi vitium leue, ex ipſa corporis prauitate ſignificandum. Nam quemadmodum non omnia corporis vitia deformitateſque concitant riſum, ſed illæ tantummodo, quæ dolorem magnum, aut interitum habenti non afferunt, ſic non animi peccata omnia, erroreſq. ridiculi ſunt, ſed ij ſolum, qui vel nullum, vel minimè graue pariunt detrimentum. cuiuſmodi eſt, vt diximus, ſenis auari deceptio, paraſitorum fames, atq. deluſio, iuuenum amantium inſania, ſerui calliditas, aut ſtultitia, oratio vel fatuorum confuſa, vel barbara peregrinorum. Si enim animi peccantis errata malam aliquam peſtem afferunt, orbitatem, exi-

lium,

lium,egeſtatem,aliena ſunt à riſu, & grauiorem aliquem ſenſum poſtulant, illi ſimilem, quem poſtulant vitia corporis magna; qualia ſunt vulnera, vel vlcera, quæ ſine commiſeratione, aut horrore quodam intueri non poſſumus. Nihil igitur eſt cauſæ,cur Alexander Piccolomineus affirmet, nullam ab Ariſtotele tradi veram, abſolutamq. ſuis partibus Comoediæ definitionem; ſed traditurum fuiſſe in ea Commentarij parte, quam ex poëtica deſideramus. Cum enim hæc definitio ducta ſit à genere,quod eſt imitatio: à differentia;quæ continetur effictione hominum deteriorum:à fine;qui poſitus eſt in ridiculis,ac iocis; non video,quid ad abſolutionem,perfectionemq. requiri præterea poſſit.His adeo prætermiſſis,ea,quæ indicata iam ſunt,&leuiter in definitione perſtricta,diligentius,accuratiuſq.perpendamus.

De Etymologia Comœdiæ. Caput I.

QVærendum videtur initio, cur hoc ſcenicæ poëſeos genus Comoedia dictum à veteribus ſit. Quatuor nobis huius appellationis aperit cauſas Diomedes Grammaticus de hac etymologia,& notatione vocabuli ſic diſputans. Dicta Comoedia eſt ἀπὸ τῶν κωμωδρίων; hoc eſt à viculis: quòd ea Fabula humilium domorum fortunæ comprehendantur,non vt in Tragoedia publicarum,Regiarumque: vel ἀπὸ τȣ̃ κώμȣ. id eſt à commeſſatione: quòd olim in huiuſmodi Fabulis amantium iuuenum comi,hoc eſt,comeſſationes agebantur. vel ἀπὸ τῶν κωμῶν: nam κῶμαι pagi ruſticorum ſunt.aut certe à vicis vrbium.His,inquam,verbis Diomedes quatuor huius nominis explicat etymologias,& cauſas. Priores duas repetit à duabus notionibus ſubiectis huic voci κώμη. quæ pagum ſignificat ruſticorum,& præterea vicum, hoc eſt partem aliquam vrbis. Diuiditur enim vrbs in vicos tamquam in membra:ſic prorſus,vt quemadmodum vicus ex multis coagmentatur domibus,ita vrbs pluribus cónſtet, & componatur ex vicis;quod in Politicis tradit Ariſt. Docet ergo, Comoediam,vel dictam fuiſſe à pagis,qui Græcè dicuntur κώμαι; vbi nimirum principio genus hoc poëmatis ab Attica iuuentute ad quæſtum faciendum recitari ſoleret:vel à vicis vrbium;qui dicuntur item κώμαι;vbi exhiberi melius coepit hæc Fabula,inſtitutis liberis,ac licentibus ludis,ſtatim atque ex agris conuenerunt Athenas ij, qui ante conditam illam vrbem, mapalia coluerant, & ſiluas. Putat enim primos Athenarum incolas fuiſſe conuenas aliquos ex agris,ijs ſimiles, quos è circumiectis nemoribus, ac paſcuis ad vrbemRomam exędificandam fama eſt in Palatium confluxiſſe. Igitur vt à Romanis,ſimul ac Vrbs excitata eſt,& concurrentibus vndiq.paſtoribus impleta,ludi quidam excogitati ſunt liberi à feriatis illis incolis exercendi per vicos,ac regiones

Vrbis,quos dixere propterea Compitalia;ita conditis iam Athenis,& ex rusticis ciuitate conflata,credit Diomedes,decretos ab Atheniensibus fuisse ludos aliquos ; in quibus,per ipsius discurrentes vrbis vicos coeperint quidam poēma ridiculum, petulans , ac ioculare proferre:quod ἀπὸ τῶν κωμῶν , hoc est à vicis vrbanis Comoedia dictum sit, vocabulo composito ab ᾠδῆ, quæ significat cantum,& κώμη, quæ vicus est:quasi Comœdia nihil aliud sit,quàm cantus in vicis vrbium emodulatus.est enim Græcè κωμῳδία. Posteriores duas etymologias ducit Diomedes à duobus Græcorum vocabulis,longè varia, longèq. inter se distracta significantibus. Primum est τὸ κωμόδιον: quam vocem si latinè reddas,dixeris viculum,siue particulam vrbis aliquam,& regionē:est quippè diminutiua;deducta ἀπὸ τῆς κώμης.Etymologia hæc à proximè superiori distare longissimè intelligetur , si non ipsum tantummodo vocabulum, ex quo deducta sit appellatio, sed etiam ratio cur ab illo deducta sit attendatur.Non enim hìc à viculis vrbanis dictam idcirco Comœdiā putat,quòd in ijs initio cantaretur; sed propterea, quòd hæc Fabula ab ædibus Regijs, à Prætorijs , & Basilicis continet se,atq. humilium domorum,quibus viculi constant, fortunas sibi seponit imitatione tractandas . Quæ profecto tametsi verè dicuntur ; haud tamen benè videtur etymologia inuestigari : cum κωμόδιον scribatur per omicron in antepenultima , κωμῳδία per omega cum iota subscripto.Alterum vocabulum est κῶμος,hoc est,comessationis Deus, vel ipsamet comessatio, vt idem docet Diomedes . Dicebatur autem comessatio intempestiuum cōuiuium,quod iniri solebat à cœna.Epulas enim antiqui partiti quadrifariam sunt; in ientaculum, prandia, cœnas,comessationes. Existimat ergo Diomedes, in primis illis conditarum vrbium ludis iuuenes intemperantes eiusmodi comessationes exercuisse multas , atq. inter comessationes ipsas egisse Fabulas, quas ἀπὸ τοῦ κώμου,hoc est à comessatione Comœdias dixerint.Quin hæc intempestiua conuiuia , & comessationes recentæ etiam postea fuisse videntur in aliqua Fabula : vt cernere licet in ea Plauti Comoedia , cui nomen est Bacchides. Compotat enim alieno tempore filius cum meretricibus,acceditq. comessationi turpissimæ pater nequam,& nihili;vt rei deformitas amplificetur .

Ab his etymologijs haud longè discessit Iulius Scaliger in lib.poēt. j.cap.v.vbi de notatione huiusce nominis ita decernit. Iuuentus, inquit,vacui temporis otio, atq. licentia noctis abusa,secura imperiorum, vel patroni, vel parentum,per pagos (non dum in vrbes conuenerant) discurrere coepit.qui mos cum ipso nomine simul ad nos deductus est.Legimus enim apud Liuium comessationes.inde eos lusus, quos vicatim agerent,παρὰ τὴν ᾠδὴν,καὶ τὰς κώμας,aptè Comœdiam dixere.

Nunc,quoniam hæ nominis impositi causæ petūtur singulæ ab ipso

Co-

Comoediarum exortu, eum intueri nos oportet accuratius, & varias huius Fabulæ formas inuestigare ab incunabulis.

De varijs Comœdiarum generibus apud Græcos. Caput II.

GRæcorum Comœdia sic à tempore diuidi debet, vt alia dicenda sit vetus, alia media, alia noua. Veterem dico maledicam illam Comoediæ formam, quæ prima omnium in vsu fuit: eo videlicet tempore, quo summum ciuitatum ius penes populũ erat. Fas enim illius sæculi poëtis fuisse accepimus, risum ex quocumque iocorum genere aucupari, siue illi conditi salibus essent, siue dictis amaris, atq. acerbitatibus aspersi. Non enim æquo tantum animo, sed perlibenti excipiebat populus ea, quæ in Iudicum iniquitatem, in mala Prætorum facinora, in improborum ciuium, diuitum præsertim, ac nobilium corruptos, & profligatos mores, certis etiam ex ipso nomine designatis hominibus, maledicta, & scommata iacerentur. Ita enim fieri facilè posse credebant, vt flagitiosi malæ famæ deterriti metu, & publicis cõscissi cõtumelijs ad bonã frugem, atq. ad iustitiæ castra reuocarentur.

Roget fortasse quispiam: in toto ne, integroq. Fabularum tractu, an in aliqua certa parte, atq. in transcursu ea maledicta contorquerentur in improbos. Respondet Iul. Scaliger, affirmans, vexationem illam, & exagitationem vitiorum sparsim quidem, atq. vt se se res dabat, adhibitã fuisse in perpetuo Comoediæ ductu, argumentoq. primario; sed tamen illud munus creditum propriè, commissumq. fuisse potissimum Choro. cuius videlicet erat, ea maledicendi licẽtia in omnes ordines, sexus, ætates impune, liberèq. grassari. De veteri Comoedia diximus.

Mediam sublata veteris illa maledicendi libertas inuenisse videtur, ac peperisse. Redacto enim populi dominatu ad oligarchiam, hoc est ad iniquum paucorum imperium, & quasi Tyrannidem, poenis illico coërcita est illa Comicorum licentia. atq. ideo inductus, expunctusq. de Comoedia Chorus est: cuius præcipuæ videbantur illæ partes esse, vt quos potissimum vellet, dictis lacesseret, ac laceraret acerbissimis. Quarè cum cetera mutata nihil essent, mansit species illa prior totius Fabulæ, vna tantum Chori parte obliterata. Chori autem loco quædam παρεϐάσεις, hoc est transitiones, ac digressiones fiebant: in quibus aliorum scripta poëtarum, aut dicta sine vlla suspicione, aut timore pœnæ licebat irridere. Itaque Cratinus, qui veteres multas fecerat vniuersè maledicas, vnam huiusmodi mediam scripsit, appellauitque ὀδυσσεῖς. in qua nominatim percelebrem illam, nobilissimamque tantummodo carpebat Odysseam Homeri.

Restat noua, eaq. postrema: quam florere cœpisse aiunt sub Alexan-

dro Magno . huius enim ætas oligarchiam consecuta est . Hæc ergo noua Comœdia multis profectò nominibus à superioribus differt. Nam primo quidem caret maledicendi licentia, tum illa veteri, quæ debacchabatur in omnes , tum ea etiam Comœdiæ interiectæ , quæ nominatim in poëtas inuehebatur . Quare non ex qualibet materia risum captat , sed ex eo prorsus argumento, quo generatim, vniuerseq. notentur mores;certi tamen homines nulli describantur . Deinde solis Iambicis,ac Trochaicis contenta, repudiauit infinitam prope versuum varietatem , quibus aliæ pro arbitratu olim vtebantur . Tertio loco: ipsum veteris Comoediæ depulit Chorum ; & digressiones illas mediæ sustulit , quæ poëtas maledicentissimis dictis insectabantur .

Et quoniam ad hunc locum aliquid afferre momenti potest eorum cognitio scriptorum,qui singulas excoluerunt,ne id quidem,quod dicere facile possumus, sileamus . Igitur in antiqua illa , & veteri scribenda Comoedia floruerunt Eupolis,Cratinus, Aristophanes, Phrynicus,Theopompus,Archippus,Plato,Pherecrates,alij.In media Philippides,Strato,Anaxilas,Mnesimachus, Epicrates Ambraciota, Nicostratus;idē Cratinus : qui relicta veteri,scripsit,vt diximus ὀδυσσεῖς. sed ad pristinam ausus licentiam aliquando reuerti , Fabulam edidit βάπτας: à qua demum ei contigit interitus.Ab ijs enim,in quos fuerat inuectus,ad extremum captus,vinculisq.constrictus,atq.in mare proiectus , illa demersione suæ nomen imitatus est Fabulæ . Nam βάπται vel mersi sunt,vel mersiones, à verbo βάπτω , quod lauo vel immergo apud Aristophanem est . Noua verò tractanda Comoedia , Philemonem,Diphilum, Apollodorum , Menandrum scimus esse nobilitatos, quos Terentius,ac Plautus æmulantur .

De Comœdiarum alia partitione apud Latinos . Caput III.

AD Latinos cum Græcorum alijs præclaris artibus aliquando traducta Comoedia , nouum illud tantummodo complexa est genus, sine maledictis vllis, & sine Choro . Tradit tamen Plinius, sua ipsius ætate veterem vnam è Græcis Latinam factam fuisse,ac recitatam.Quia verò ea de re nihil pręterea legimus apud antiquos,id statuere necesse est:Latinos neglexisse ceteras formas,operamq.in nouo tantum illo genere posuisse .

Inuenerunt tamen ipsi quoq. Latini discrimen ætatum in Comœdia noua:quæ pro temporum varietate textum varium nacta est orationis , & stylum . Quamquam enim singuli Fabulas scriberent nouæ Græcorum Comœdiæ consentaneas , alius tamen alio vel rudiorem

attu-

attulit stylum, vel politiorem. Itaq. Liuij Andronici Fabulas, qui non ætate modò, verum etiam incomposito stylo ceteros antecessit, dicere possumus apud Latinos Comœdias veteres: cum præsertim docuerit ipsemet histriones, & Græcorum veterum more, dum Fabula recitaretur, in scena fuerit, Actorum vitia reprehendens. Pacuuij medias appellare fas erit: qui & abstinuit à scena, & inconditum Andronici stylum, quantum ea tempora patiebantur, expoliuit. Plauti denique, ac Terentij, quoniam postremo sæculo, hoc est, elegantissimo floruerunt, dicendæ sunt nouæ Comœdiæ: cum sic alias Latinorum cultu, atque artificio vincant, quemadmodum illæ Græcorum postremæ, veteres, ac medias longo post se interuallo reliquerunt.

Partiti sunt iterum Romani Comœdias suas in genera tria: quam partitionem à vestitu, quo vtebantur histriones vario, petiuerunt. Nam quia in Romana ciuitate pro triplici ciuium ordine triplex etiam erat vestis, qua ordines ipsi distinguebantur, tres illi excogitauerunt etiam Comœdias, atq. ab illo corporis cultu triplici diuiserunt, in Prætextatas, Togatas, Tabernarias, siue Tunicatas. Prima, inquam, fuit ea, quam Prætextatam appellarunt à Prætexta, qua induti erant Actores. Hæc Fabula omnium habita est nobilissima: quia Prætexta Senatorum gerentium Magistratum toga fuit, fascijs distincta purpureis: ac propterea qui sic inducebantur ornati, & Senatores, & Magistratus fuere, hoc est viri principatum obtinentes, atque in ciuitate primarij: sed minimè tamen Reges, aut ditionem aliquam prouinciarum, vrbiumque dominatum habentes. hi enim ad Tragœdiam pertinent. Ab hac forma Comœdiæ nobilis, ac primæ seiungenda non est Trabeata: quam C. Melissus, is, qui fuit ab Augusto præfectus Bibliothecæ in Octauiæ porticu, dedit primus; vt dicitur à Suet. vel ab alio scriptore in libello de claris Grammaticis. Trabea enim, à qua dicta Trabeata Fabula est, Consulum in pace vestis fuit, vt docet Ausonius; in victoria, triumphantis Ducis. Quod si legimus interdum, equites quoque vsos fuisse Trabea, meminisse debemus vsos ea non esse, nisi in pompa funebri ex instituto maiorum. Id quippè videmus in funere Germanici factum fuisse apud Tacit. in tertio Annalium libro.

Secunda Comœdiæ forma deterior prima, sed tamen etiam ipsa præstans, & nobilis fuit. Inducebat enim Senatores, non quidem magistratum administrantes, sed priuatos cum Senatorijs togis, à quibus ea Comœdia dicta Togata est.

Tertia humilis fortunæ imitabatur homines, tunicis indutos, à quibus tamen non sumpsit nomen, nec Tunicata dicta est: sed appellationem inuenit idoneam ab habitaculis humilibus, ac tabernis, quę disponebantur in scena. Itaq. Tabernaria est nominata.

Addi posset etiam quarta, quàm dixerunt Atellanam ab Atella Oscorum oppido in Campania, vnde Romam translata est. Sed hæc argumento potius, quàm personis distingui videtur ab alijs. Fuit enim omnium maxime iocosa, nec aliud præter iocum sequebatur, ac risum. Quas autem produceret in scenam personas, haud facile diuinauerim. Video tamen à Liuio traditum in lib. vij. à Romana iuuentute ita Fabulam hanc Atellanam actitatam semper fuisse, vt numquam se passa sit ab histrionibus pollui. Comparanda videtur esse cum Græcorum illa veteri libera, & licenti. Non tamen idcirco nouum postulat ordinem: quia Choro abstinuit, & certarum descriptione, ac designatione personarum, quæ fuit in veteri: nec aliquid habet distinctum à ceteris, præter argumentum petulans, ac ioculare. Quòd si pro varietate argumenti variæ constituendę formæ essent, totidemq. faciendæ Comœdiæ, quot argumenta sunt, infinita propemodum haberemus genera, quæ huius beneficio notæ distingui possent. Nam aliæ sunt amatoriæ totæ; vt Andria: aliæ calumniosæ; vt Nubes Aristophanis, quæ Fabula Socratem carpit, quasi nubes fecerit Deas: aliæ turbulentæ, & negotiosæ, quas dixere motorias, propter Actorum in agenda Fabula motum, excursumque; vt Adelphi: aliæ sedatiores, quas appellauere statarias ob eorumdem Actorum quietem, rarumq. discursum: vt Hecyra, & Asinaria.

Ceterum quia sæpè mentio est Comœdiæ Palliatæ apud Latinos scriptores, quam in ea partitione à vestibus petita, præteriuimus, quæret aliquis, quæ nam fuerit, aut qualis hæc Fabula Palliata. Respondent Grammatici, Latinam quidem eam fuisse; sed quæ conuersa esset è Græca, vel res Græcorum gestas, Græcasq. personas contineret. Nam vtrumq. fecerunt Latini Comici; Menandri Apollodori, Diphili, aliorumque Fabulas integras interdum producentes in scenam: interdum argumentum tantummodo, personasq. fingentes Græcas; synthesim totam, & constitutionem addentes de suo. Siue igitur illi Comicorum Fabulas, Græcorum argumento, aut textu minimè mutato, Latinas facerent, siue argumentum promerent ex ingenio; modò Græcas inducerent personas; Palliatas dare Comœdias dicebantur, quia, vt Romani toga, sic pallio vtebantur Græci: adeoque histriones, qui hanc agebant Fabulam, esse palliatos oportebat. Non tamen hæc Palliata fuit cum illo triplici Latinæ Fabulæ ordine coniungenda: quia pallium illud certi cuiusdam ordinis fuisse non accepimus: accepimus autem Prætextam, Trabeam, Togam certorum ordinum apud Romanos indumenta, atq; insignia fuisse.

An ex hisce Comœdijs quælibet sit imitata deteriores. Caput IV.

NVnc verò videndum est, an definitio Comœdiæ ab Aristotele tradita cadat in singulas illas tam varias Comœdiæ formas, de quibus huc vsq. diximus. Et quia duo potissimum ea definitio continet, imitationem deteriorum, & commotionem ad risum, à primo capiemus initium. Quærimus ergò: an illa peiorum imitatio sic propria Comœdiæ sit, vt Deos, Heroasq. aut Reges, & Principes, dominatum vrbium obtinentes, funditus, atq. omnino repudiet. Dubitandi causam præbet idoneam Plautus; qui Iouem, ac Mercurium induxit in Amphitruone. Quin seriem benè longam texere possumus eorum, qui testari videntur, in Comœdijs quoq. versatos Heroas esse, ac Deos apparuisse per machinam. Tertullianus enim in Apologet. sic loquitur. Ne Tragici quidem, aut Comici parcunt; vt non ærumnas, vel errores domus alicuius Dei præ se ferant. Quibus ea respondent, quæ Clemens Alexandrin. habet in parænesi ad Gent. Deorum nuptiæ, inquit, & liberorum procreationes, & puerperia, & adulteria, quæ canuntur, & conuiuia, quæ à Comicis recitantur, & risus, qui in potu inducuntur, incitant me, vt vociferer. ò impietatem. scenam cælum fecistis, & Deus nobis factus est Actus: & quod sanctum est, Dæmoniorum personis in Comœdia ludificati estis, verum Dei cultum, ac religionem Dæmoniorum superstitione libidinosè inquinantes, & obscœnè. Horatius verò in libello de Arte poët. personas enumerans Comicas, Heroas ab eorum ordine non expungit.

Intererit multum Dauus ne loquatur, an Heros.

His accedit auctoritas permultorum poëtarum apud Græcos: qui personis Comicis viros etiam ipsos falsa diuinitate donatos admiscere non dubitarunt. Nam de Nicophrone, vt alios mittam, ita scribit Suidas. Nicophron Comicus poëta Atheniensis, Aristophanis æqualis, has Fabulas fecit: Natalem Veneris, Pandoram, & Syrenes. Docet eadem Suidas de Nicochare. Nicochares Atheniensis, inquit, poëta Comicus ætate par Aristophani has scripsit Comœdias; Ammimonem, Pelopidam, Galateam, Herculem sponsum, Herculem Choragum, Cretenses, &c. Tradit eadem de Ophelione hoc modo. Ophelion poëta Comicus; cuius Fabulæ sunt hæ: Deucalion, Centaurus, Satyrus, Musæ, Solitarij. De Sophilo verò ita commemorat. Sophilus nomen est proprium poëtæ Comici Sycionij, vel Thebani. cuius Fabulæ sunt; Citharœdus, Tindareus, Leda. De Teleste poëta Comico hæc testata reliquit. Huius Comœdiæ sunt Argus, & Æscu-

lapius. Hæc de Cheremone. Cheremon poëta Comicus, fecit has Fabulas: Traumatiam, Alphesiboeam, Centaurum, Bacchum, Vlyssem, Thyestem, Minios. De Chionide autem hæc. Comœdias fecit, Heroa, Mendicos, Persas; vel Assyrios. Nullus sit finis, si Comici huiusmodi poëtæ, & Comicorum huiusmodi Fabulæ, quarum est apud Suidam mentio, numerandæ sint singulæ. Scribit enim eadem de Philisco; eiusq. Comœdias fuisse docet has: Adonem, Iouis partum, Themistoclem, Olympium, Partum Panis, Mercurij, Dianæ, Apollinis. Eadem de Philetero Atheniensi; cuius Comicas recenset Fabulas vnã & viginti: quarum in numero sunt, Achilles, Cephalus, Tereus, Antillus, Atalanta. Eadem de Æraro Aristophanis filio: quem ait scripsisse Comoedias centum, in ijsque Cenea, Partum Panis, Adonem, Hymenæum. Eadem de Epigene: cui Comoedias adscribit omnino tres ex Athenæo: Heroinam, Sepulcrum exiguum, & Bacchas.

Hæc, inquam, istorum testimonia doctorum hominum, & poëtarum exempla veterum faciunt, vt dubitare debeamus, num rectè Aristoteles existimarit, & dixerit, deterioris tantum fortunæ imitationem esse Comoediam; cum videamus à grauissimis viris Comoedias dici Deorum Fabulas, & à tam multis poëtis in Comicam scenam inductos etiam Heroas, ac Deos. Sed dubitationis causam amoliemur omnem, si dicamus, Aristotelem hæc omnia, quæ commemorauimus haud ignorasse: sed eorum poëtarum, de quibus diximus, non probasse Fabulas. Significat ergo cum alia omnia præcipit; melius, præstantiusq. fecisse Comoediæ genus, qui has tam graues ex illa Fabula personas depulerunt: adeoque vult, omnino depelli ab ijs, qui contendunt perfectam exhibere Comoediam. Quod si quæras, an illæ veterum Fabulæ iam commemoratæ, in quibus Deos inducebant, & Heroas, dici aliqua ratione Comoediæ possint; responderim, eiusmodi Fabulas habendas pro Comoedijs esse, quia tametsi Deos, Heroas, ac Reges inducebant, id tamen sequebantur vnum, vt risum mouerent: in quo posita est intima quædam Comœdiæ natura, & vis. sed quia personæ illæ abhorrent à conditione Comœdię, imperfectam eam Fabulam faciunt, & eam, quam corrigendam putat Aristoteles. Itaq. Terentius, qui nunquam induxit Heroas, aut Deos, præstabilior videtur esse, quàm Plautus, qui eos interdum admisit in Comicam scenam: nec reprehensionem effugeret hoc tempore qui vellet eiusmodi Comœdias, inducendis Pincipibus, aut Dijs, imitari, rursusq. recudere quod & consuetudine obliteratum, & improbatum ab Aristotele est. nisi fortasse facere se velle Pastoritias illas Tragicocomœdias aliquis profiteretur, quas populari lingua scribere quidam ex poëtarum Italorum natione sunt ausi; de quibus hoc loco nõ disputo.

Quapropter, vt eò reuertamur, vbi quæsitum est: an imitatio deterio-

teriorum in omnes omnino Comœdiarum formas ex definitione conueniat, affirmo primum, eam cadere in plerasq. Græcorum, hoc est, in bonas atq. probabiles. illas enim, quæ Deos, Heroasq. coniunxere cum infimis, explosit Aristoteles. Dico deinde, in Latinorum ferme omnibus eandem deteriorum imitationem esse, ac reperiri: cum illæ quoq. Prætextatæ, ac Trabeatæ intra limites tenerentur suos, nec nisi deteriores imitarentur. Neq. enim ij tantum deteriores existimantur, qui sunt in Repub. postremi, sed ciues etiam excellentioris ordinis: qui comparati cum Regibus, ac Dijs, quos imitatur Tragoedia, deterioris fortunæ sine dubio sunt. Et quia eorum aliqui mores habent ad risum ciendum accõmodatos, argumentum Comoediæ suppeditant opportunum. Aristoteles verò ipse non docet, Comoediam imitari deterrimos, sed deteriores per comparationem cum prꝍstantissimis illis Tragoediæ propositis ad imitandum. Itaq. in ipso genere deteriorum personarum quidam sunt gradus, quos complectitur omnes multiplex Comoediæ forma, Trabeata, siue Prætextata, Togata, Tabernaria, siue Tunicata.

Cur ex omni mortalium numero Comœdia sibi seposuerit imitandos deteriores. Caput V.

AB institutione ludorum Theatralium, siue scenicorum repetenda est huiusce rei pulcherrima, eaq. verissima causa. Illud ergo ponendum est: Legislatores Rerumpublicarum, ratos ita ciuitates esse beatas, si tranquillitate fruerentur, & pace; contraq. illicò ruere, funditusq. subuerti, vbi ciuilibus agitari discordijs inciperent, voluisse beneficio scenicæ poëseos his occurrere malis, ac publicæ felicitati consulere. Duo quippè hominum genera turbas in ciuitate faciunt: vnum eorum, qui potentia pollent, atque opibus florent; alterum eorum, qui rerum inopia, & solitudine, qui æris alieni pondere, qui desperatione laborant. Carthago florentissima quondam ciuitas, vt quidam ait, huius rei locuples est testis: quam haud minus turbarunt Hanno, & Barca potentissimi ciues, quàm Mato, & Spendius, homines angustissimæ fortunæ, ac desperatissimi. Quid Vrbs ipsa Roma, gentium domina, & Regina terrarum? cuius Rempub. haud sanè plus concussere Marius, ac Sylla, ciuium principes potentes, ac magni, quàm deploratæ fortunꝍ vir Catilina, & seruili conditione Spartacus audacissimus. Igitur ad continendos in officio, atq. ad instituendos vtrosq. hominum ordines, duabus poëticæ dramaticæ formis, Tragoediæ, Comoediæq. datus est locus. Tragoedia quippè admonet primarios, & principes, vt intueantur in exitus infeli-

felicissimos virorum potentium, qui limites æqui, rectique per vim egredi voluerunt: Comoedia docet inopes, ac destitutos de felici rerum deploratarum, inuolutarumq. successu benè sperare: monetque, ne rationibus diffidant suis, cum vndiq. se circumseptos, vallatsoq. difficultatibus vident.

Sed cur hunc exitum rerum fortunatum, ac secundum exprimere voluerunt viri sapientes in ijs, qui modicis præditi fortunis, atq. vt loquitur Aristoteles, deteriores sunt? Non ne poterat inexpectatus ille fortunæ melioris euentus etiam in potentibus, magnisq. viris demonstrari, qui premuntur interdum angustijs, & veluti quibusdam ambagibus implicantur? Respondent aliqui prudenter, ac verè: multo magis accommodatam esse mediocrem inferiorum hominum fortunam ad demonstrandum hunc transitum in melius, quàm amplam primariorum. Vt enim pluribus docet Aristoteles in lib. iv. Politicorum, viri principes fortunam plerumq. mutant in deterius. Itaq. videtur magis fuisse consentaneum rationi, successum illum exprimere in ordinibus deterioris fortunæ, qui sæpissime solent à rebus aduersis gradum ad secundas, ac prosperas facere, quàm in Principibus, & potentissimis viris, qui plerumq. à statu vitæ secundo corruunt in aduersum.

An ridiculum conueniat in omnes Comœdiæ formas. Caput VI.

QVamquam de risu iam diximus in definitione Comoediæ, illud tamen hoc loco repetendum videtur, & velut exploratum, compertumq. ponendum: Comoediam eo nomine à Tragoedia differre, quòd huic misericordiæ, terrorisq. commotio, illi risus, iocique tractatio proposita sit. quod non Aristoteles modo, verum etiam Plato in libro septimo de legibus docuit. vbi disertè deformiũ corporum, actionumq. turpium propriam imitationem esse Comoediæ pronunciauit. Quærimus ergo: an singula Comoediarum genera, de quibus est disputatum, ridiculum tractent, ac iocum. Sunt enim in ijs aliquæ tam graues, vt à risus, iocique leuitate abhorrere videantur.

Antequàm de quæstione constituo, partior in duo quasi capita ridiculum ipsum. sic, inquam, vt aliud dici debeat latissimè patens, hoc est, vndiq. petitum; à maledictis, à petulantia, ab obscoenitate, à rebus impudicis, atq. subturpibus; aliud contractius, atq. restrictius, hoc est honestum, liberale, in errore, & deceptione quadam animi, in acuto ioco, in dicto aliquo, euentuq. positum inexpectato.

Con-

Confirmo adeo nunc, illud ridiculum subturpe, impudens, ac maledicum à veteri Comoedia tractatum esse; alterum esse proprium nouæ, & eius nominatim, quæ ab Aristotele probata est. Ex quo sequitur, nullam Fabulam esse verè Comoediam, in qua ridiculum, & ioci tractatio desideretur. Cum enim hæc prima, & propemodum vna sit nota, quę à ceteris eam seiungat Fabulis, ac potissimum à Tragoedia, non potest in ea requiri, & desiderari risus, quin ipsa Comoediæ vis, & natura requirenda videatur. Quare, si quæ fuerunt antiquæ, si qua in præsentia est sine ridiculo; Fabula quidem dici poterit, Comoedia propriè, verèq. appellari non poterit.

Neq. vero graues illæ Prætextatæ, ac Trabeatæ suo risu caruerunt. Vt enim effusum risum, & quodammodo vulgarem non habuerint, habuerunt tamen eum, qui deceret personas, satisq. posset, ac super Fabulam illam à Tragœdia, ceterisq. Fabulis certa quasi nota separare.

Quorsum Comœdia risum excitet.
Caput VII.

EX Aristotele intelligere conijciendo necesse est, quorsum Comœdia in risus, iociq. tractatione versetur. Cum enim in definitione Tragœdiæ dixerit, id concitanda misericordia, & metu Tragœdiam agere, ac sequi, vt duos illos purget animi motus, videtur etiam haud dubiè significasse, Comoediam ea gratia, ideoque risum mouere, vt hunc ipsum affectum risus attemperet, & purget. sed qua ratione id consequatur videamus.

Affectum animi purgare nihil est aliud, vt diximus, in libello de Tragoedia, quàm eundem affectum abstergere, ac vitio liberare. Vt enim in humano corpore vitiatur humor, sic affectus in animo corrumpitur. Tum autem dicitur habere vitium, ac morbum affectus, cum ob eas commouetur, & concitatur res, ob quas eum perturbari minimè oporteret. Purgat igitur risum Comoedia, quia eum abstergit quodammodo, & vitio, morboque liberat, docens quas ob res ridere necesse sit, quatenus, & quo tempore deceat. Ex quo duplex sequitur opportunitas. Prima quidem longè maxima; quæ posita est in recta æstimatione rerum: de quibus nimirum, risu purgato, atq. correcto, facilius, ac rectius iudicamus. Quemadmodum enim, cum eas ridemus ineptias, quas irridendas meritò Comoedia proponit, discimus quid iure ridendum sit, sic intelligimus etiam quid æstimandum sit plurimi, quid grauiter, ac seriò sit è mortalium tam multis, ac varijs rebus excipiendum. Rectè quippè grauissimi dicunt Philosophi, quicquid verum est, ex contrariò facillimè, certissimèque cognosci.

Ex-

Explicat hæc egregie Plato in lib. vij. de legibus his verbis. Deformium verò corporum, & cogitationum motus, qui in Comœdia verbis, cantu, saltatione, alijsq. huiusmodi imitationibus significantur, intueri diligenter, & cognoscere debet is, qui prudens futurus est. Nam seria sine ridiculis, atq. omnino contraria sine contrarijs intelligere non possumus. Et postmodum enucleatius eam vtilitatem explanans, hæc in eandem planè sententiam addit. Sed has res Comœdiarũ ridiculas eius rei gratia nos oportet intueri; ne propter ignorantiam ridiculum aliquid agatur, dicaturue, cum minimè decet. Ita Plato purgationem hanc, & risus correctionem exposuit, cum summa quadam vtilitate, hoc est cum animi sanitate coniunctam. Atq. hinc extiterunt amplæ illæ descriptiones potius oratoriæ, quàm veræ, propriæq. definitiones. Nemo enim vnus ignorat, à M. Tullio Comœdiam dici vitæ quandam imitationem, speculum consuetudinis, imaginem veritatis: à Donato, Fabulam instituta continentem affectuum ciuilium, & priuatorum; qua discitur quid in vita sit vtile, quid contra videatur euitandum.

Alteram aliqui contendunt ex hac purgatione risus opportunitatem existere, quæ aliorum quorundam affectuum moderatione contineatur. Nam vt in Tragœdia ex purgatione metus, & misericordiæ, audaciæ quoq. correctio sequitur, & crudelitatis; (hoc enim ipso affectiones illæ prauæ curantur, & vitio liberantur, quòd misericordia, & timore commotis, ad iustam rediguntur mediocritatem) ita ex Comœdia, purgato iam risu, necessariò subnascitur ipsius tristitiæ mœrorisque moderatio; qui sic risu ipso castigatur, atque corrigitur, quemadmodum grauissimi quidam affectus, & perturbationes animi sedantur Musica: quod docet Aristoteles in lib. Politicorum viij.

Alia permulta quæ possent in hoc argumento disputari, exposita iam sunt à nobis in libello de Tragœdia, cum ageretur de fine, qui Tragœdiæ propositus est.

Quæ sint causæ ridiculi, quibusque sit è fontibus petendus risus. Caput VIII.

QVantum attinet ad primam quæstionis huiusce partem, reuocanda sunt in memoriam quæ principio diximus in definitione Comœdiæ. Disertè quippè, planeq. ibi docuit Aristoteles, ridiculum, hoc est, rem, dictumue concitans risum, nihil aliud esse, nisi vitium, & turpitudinem sine dolore. Hoc tamen loco illud addendum est; imprudenter aliquos Aristotelem reprehendisse, quòd non omnem complexus sit ea definitione ridiculi vim, & naturam: cum

qui-

quidam ſit in vſu quotidiano riſus, qui nulla excitatur aliena turpitudine corporis, aut animi. qualis eſt qui tunc in ore ſtatim apparet, cum amicos repente conſpicimus, aut nuntium aliquem læta omnia ſubitò deferentem excipimus, & loquentem exaudimus. Fecerunt, inquam hi minus prudenter: quippè qui non viderint, Ariſtotelem non de illo hìc riſu diſputare, qui noſtra voluntate, ac iudicio naſcitur ad indicandum animi ſenſum, & voluptatem, cum lætæ res accidunt, ac iucundæ; ſed de illo propriè, ac nominatim, qui nobis propemodum excidit inuitis, aliqua re viſa, vel audita praua, enormique, hoc eſt, à decoro longius aberrante.

Quibus ita deciſis, affirmo, riſum hunc è turpitudine citra dolorem exiſtentem, duos habere fontes, & cauſas: vnam accerſitam, atq. accidentem extrinſecus; in eorum videlicet poſitam perſonis, qui voce, habitu, actione corporis Fabulam agũt: alteram magis propriam, atq. coniunctam, immo vero etiam intimam, & hærẽtem rei; hoc eſt, illam, quæ non in aduentitijs Actorum adminiculis ſita ſit, ſed in ijs, quæ aptè finguntur, aguntur, acutèq. dicuntur ad captandum riſum. Prior illa cauſa certos quoſdam continet homines per ſe ridiculos, eorumq. habitum, vel peregrinum, vel ruſticum, ac plebeium, vel alienum, atq. alioqui ab vſu communi ciuitatis abhorrentem: continet laruam, hoc eſt, illud integumẽtum vultus, quo perſonæ variæ, variæq. ſignificantur habitudines prauæ, riſum mouentes: continet deniq. vitium corporis multiplex; gibbum, diuaricationem, aut enormitatem crurum, claudicationem, aliaq. propemodum infinita. Poſterior eos comprehendit errores omnes, ac deceptiones animi minus pernicioſas; quæ propter ineptias, & leuitatem, fatuitatemque, audientibus hominibus, & ſpectatoribus illico riſum mouent. cuiuſmodi ſunt auari ſenis exquiſitæ ſordes, ſtupidi vernæ quædam errata plumbea, ſententiæ paraſitorum adipales. Erit igitur operæ pretium de vtraq. ridiculi cauſa, ſecretis quaſi ſedibus, ac locis, aliqua diligentius, & ex induſtria tradere.

De Perſonis ridiculis. Caput IX.

PErſonarum agentium varietas ſpectari poteſt, ab ætate, atque ab officio. Nam habitus, ſiue cultus corporis, & inſignia partim cum ætate, partim cum officio coniuncta ſunt, ac propterea tertium genus conſtituere non debent.

Vt ordiar ab ætate, ſenes maximè videntur in tota mortalium vita, & ratione ridiculi. Fuere adeo apud antiquos Comicos ſenum genera permulta, de quibus diſſerit Iulius Scaliger in poët. ſed ex his

duos,

duos, hoc eſt primum, & ſecundum ſenem communi quodam nomine dixere πάππον. Quorum prior, vt pro auo haberi poſſet, capite fingebatur raſo, leni ſupercilio, decora barba, maxillis modicis, & ſubtriſtis, colore candido, facie nitida: cuiuſmodi fortaſſe fuit Crito Terentianus, vt ait idem Scaliger. Alter haud multum abſimilis, ſed habitudine meliori, interiore obtutu, triſtis item, ac ſubpallidus, barba compoſita, rufus colore, auribus flaccidis. Tertium ſenem nominarunt ἡγεμόνα, hoc eſt ducem. fortaſsè ideò, quòd moderator erat adoleſcentium, & pædagogus, vt quidam putant. quem facie finxerunt amplà, & quodammodo ſparſa, adeoq. maximè ridicula, aquilino naſo, dextro ſupercilio elato, capillo in coronæ modum attonſo. Quartum fecere barba promiſſa, & denſa, quam agitatione menti identidem, ac ſubinde ſuccuteret: capilli habitu eodem, ſupercilio immoto, facie flaccida, & vieta. hunc proprio appellarunt nomine πρεσβύτην. Quintum Hermonium: ſed nominis cauſam Grammatici non dicunt. Obtutus ei fuit acer, protenſa ſupercilia, barba cuneata, & ipſe recaluaſter. Poſtremus à cura, & actu dictus Lycomedius eſt: quia multa curiosè negotia tranſigebat. Erat huic barba criſpa, mentum oblongum, alterum ſupercilium protenſum, & corrugatum. In his igitur ſenibus, duobus illis exceptis, quos primo loco poſuimus, apparet planè ridiculum, tametſi nihil omnino loquantur: in ceteris ætatibus non apparet. Nam adoleſcentium fecere quatuor ordines. vnum frugi; qualis eſt in Trinummo; coma in orbem compoſita, colore viuido, corpore prorſus exercito, corrugata leuiter fronte: vt optimi animi eminerent in vultu notæ. diſtenta enim in fronte cutis remiſſæ vitæ, ac vecordis indicium eſt, corrugata prudentis, & actuoſæ. Secundus erat iunior, remiſſis ſupercilijs, corpore nihilominus exercitato, & ſciens litterarum. Tertius criſpus cum eleganti capillorum diſpoſitione, cirriſque contortis, elatis ſupercilijs, colore diluto: cui frontis tractus vnica tantum ruga diſtinguebatur. Quartus mollior, omnium natu minimus: cui eadem dabatur coma, quæ datur frugi, & candor, qui vitam indicaret vmbratilem, & educationis indulgentiam ſignificaret. cuiuſmodi eſſe putatur Æſchinus in Adelphis. Sed è quatuor his ordinibus, vt dixi, nullus ridiculus eſt: nec in hominum ætate varia, præter ſenes habemus aliquos, qui vel ipſa facie, & corporis habitudine moueant riſum.

Sequitur officium: quod latius patet, amplioremq. ſuppeditat numerum perſonarum excitantium riſum, & voluptate perfundentium ſpectatores. Hæ igitur, vt in ſumma dicamus, ab officio diſtinguuntur in Comœdia perſonæ, quæ turpitudinem ridiculam habeant: agreſtes; quibus in orbem attonſa fuit coma, ater color, facies inſolata; multi inter hos ab antiquis effingebantur labeones, frontones, capitones,

tones, ſimi, naſuti, ceruicoſi, alijq. aſpectu ipſo riſum, & cachinnum commouentes: milites glorioſi; quibus longa dabatur cæſaries, quam nunc ſuperbo quaterent inceſſu, nunc euentilandam permitterent auris; itaque ab ea dicti Græcè ſunt ὀπισθοκόμοι, comam, aut cæſariem ventilantes: Paraſiti; hoc eſt epularum, cibiq. venatores, aut menſarum aſſeclæ, quemadmodum nominantur ab auctore illius orationis in Salluſtium. Dicti verò hi ſunt Paraſiti à παρὰ, καὶ σῖτος. Nam σῖτος ſignificat cibum: vel à σιτεία. quæ vox apud Græcos ſagina eſt, aut ſaginatio. Sunt nimirum Paraſiti illæ notiſſimæ Comœdiarum perſonæ, quæ ſtudioſiſſimè menſas ſequuntur alienas, atq. ad voluntatem, ac nutum eius, à quo cibum quæritant, omnia loquuntur, & faciunt, nihil repugnantes, nihil contradicentes, turpiter, atq. inuerecundè in omnibus aſſentantes. Quare ſolent adiungi militibus glorioſis; quæ natio vna omnium maximè delectatur aſſentationibus impudentiſſimis. Rectè quippè, ac ſapienter, in libello de Amicitia ſic loquitur Cicero. Aſſentatio Paraſitorum in Comœdijs faceta nobis non videretur, niſi eſſent milites glorioſi. Quin prouerbium fuiſſe videtur apud antiquos huiuſmodi: Suadet militi Paraſitus: vſurpatum ab eodem Cicerone in epiſtol.lib.j.ad Lentulum, epiſt ix.

Varia Paraſitus apud Græcos nactus eſt nomina, quæ officium demonſtrant. Dictus enim interdum eſt κόλαξ, quod vocabulum adulatorem ſignificat: ſed deducitur à cibo, paſtuque: παρὰ τὸ κόλον. cibus quippè non ſolum dicitur Græcè σῖτος, verum etiam κόλον. Dictus interdum eſt Gnatho, à maxillarum vſu aſſiduo, & buccarum exercitatione perpetua. Nam maxilla, ſiue mala, ſiue bucca γνάθος eſt apud Græcos, adeoque τὰς γνάθους φυσῶν, buccas inflans, in Demoſthene legitur. Paraſitis vniuersè omnibus colorem dederunt atrum, ætatem iuuenis potius, quàm ſenis (nauabant enim operam adoleſcentibus; quorum cœnas, & comeſſationes exquiſitè captabant) corpus nitidum, obeſum, abdomine, atque aruina præpingue; naſum aduncum, non tamen aquilinum, ſed eum, quem coruo ſimilem facit Ariſtoteles, docetq. impudentiæ, atq. inuerecundiæ indicium eſſe: aures pendulas, & productas, ad audiendum videlicet pronas quod placere dominis intelligerent; ſupercilia intenta, quæ oſtenderent omnium rerum laudatores eſſe, atq. admiratores: ſermonem, geſtum, animum, vultum, oculos in aliorum vultu, atque oculis aſſentatoriè collocatos. Ceterum hoc Paraſitorum officium, tacentibus nobis, exponit eleganter, ac copioſè præſtantiſſimus Paraſitus Sertius Polenſis in ſuo ipſius epitaphio apud Salonem, vrbem Dalmatiæ, lapidi miræ magnitudinis inciſo.

Viatores. ciues. optumi. vel. aduenæ. ſiue. bini . ſiue ſinguli . inceditis . ſiue . turmatim . quod . magis . erit gratiæ . ſiſtite . & . obfirmate . greſſum . nec . miremini ſi . moramini . aliquantiſper . dicaculus . equidem . fui ſuccinctus . ſermo . vobis . dari . non . poteſt . iuuat vobiſcum . eſſe . ac . ab . ore . meo . pendulos . detinere vt.iuuit . ſemper. ſaxum. hoc.vos. vocat. quid. inquam? viuus . aſſueui . prudens . imprudens . mortuus . item vos . fallo . nam . non . vos . vocat . quod . vacat . ore verum . is . quoius . cinis . hic . latet . olim . quom. potuit . huc . vos . vocari . voluit . valuitque . hoc . hæc olim . ſua . voluntas . volentes . vos . legere . hoc . ſcriptum . vah . quid . loquor ? immo . ſculptum . quàm ægrè . veritas . adhuc . ſe. mecum . conciliat ? nam . neque . hic . atramentum . vel . papyrus . aut . membrana vlla . adhuc . ſed . malleolo . & . celte . literatus . ſilex ſilens . adhuc . quid . hic . latet. late. quod . ego . efferri & . effari . geſtio ? Sertius . Polenſis . Paraſitus . hiſtrio veſter . feſtiuiſsimus . hic . cubo . hoc . vnum . tandem ſponté . dictum . verum . eſt . ſi .quis . dubitat . hancine olfaciat , humum . olet . temetum . & . florem . vini. veteris . quo . ſatur . ſatis . iuuenis . hauſi . at . ſi. vixi. vitam . tam . vobis . gratam . quam . notam . vrbi . & orbi . non . minus . munus . hoc . à . vobis . impetrem oportet , adeſte . mihi . & . fauete. edictoque . huic. vos ſubſcribite . & . obſignate . ſi . quis . ſibi. veſicam. onuſtam . ſenſerit . domum . ſuam . onus. hoc . reportet. in cloacam . ſi . verò . feſtinus . fuerit . citerior . vel . vlterior . hoc . loco . pro . religione . ſe . euacuet . qui. non paruerit , hæc . multa . illi . eſto . teſte. altero. vt. careat canes .

canes . quoque . cæſi . fuſtibus . edictum . hoc . ſentiant affuſtis . fauiſtis . obſignaſtis . teneo . quo . modo. riſum vobis . dare . ſitio . hui. ſentio . dictum . volui . eſſe . ſed quid . hoc . eſt . quod . tam . familiariter . iſtuc . procedit. veritas ? profecto. contagione. mei. ſitit . ipſa. quoque . & . mihi . ſupparaſitatur . quæ . vltro . potum. inuocata . aduenit . nunc . ſi . vrbani. perhiberi . vultis. & veritati . ſupparaſitanti . & . arenti . meo . cineri . cantharo . piaculum . vinarium . feſtinate . poſt . valete abite . in . rem . veſtram . viatores . optumi . his . nugis ambagibus . poſtumis .

Paraſitos excipiunt ſerui,ad riſum oppidò commouendum idonei, vel calliditate, vel inertia, vel ſtultitia . Horum formas fecere quinque . Primus dicebatur πάππος : quod nomen ſupra diximus datum fuiſſe certo cuidam ſeni. ſed hic ſeruus eodem nomine ideo præditus erat , quia referebat canicie diuturnam ſeruitutem, ſignificabatque, frugalitatis beneficio adeptum ſe tandem eſſe libertatem. cuiuſmodi ſine dubio Terentianus eſt Soſia . Secundus appellabatur ἡγεμών, ductor : cuius officium ſuſpicatur fuiſſe Iulius Scaliger, heriles filios in palæſtram , in ludum, ad ſacra ducere , reducere domum , comitari. qualis eſt ille Geta Terentianus in Phormione. Rufos huiuſmodi pædagogos fingebant Græci , capillis in coronæ modum attonſis , protenſis ſupercilijs , accerſita , fucataque vultus grauitate ridendos . Tertium fecere ſtrabonem , capillo criſpo quà caluitium patet . huius ſerui proprium Grammatici non indicant nomen . Quartum dixerunt τέττιγα , cicadam . Nigros huic oculos dedere, & quidem peruerſos,duos,treſue capillorum tractus in caluitio diductos,& ſeparatos : volueruntque parem eſſe rationem, & modum in barba . Quintum fuiſſe ferunt puerum aduerſitorem; hoc eſt eum,qui dominis occurreret , eoſdemque deduceret,reduceretque . Hoc enim ita docet Donatus ad illud Teren. in Adelphis . *Neque ſeruulorum quiſquam , qui aduerſum ierant* . Propriè, inquit,locutus Terentius eſt . nam inde Aduerſitores dicuntur . Ex hiſce ſeruis qui nam magis ridiculi ſint,indicat habitudo .

De feminis extremo loco dicendum eſſet. in quibus maximè ridiculæ ſunt anus : cuiuſmodi eſt apud Plautum illa bibacula . Has aniculas ordine diſtinctas ſuo, voluerunt eſſe omnino tres . Primam appella-

pellarunt Lycænium à Lupa. Lupum enim Græci dicunt λύκον. Hanc adeo finxerunt proceram, rugis perſulcatam tenuibus, & frequentibus, ſtrabam, atque ſubpallidam: ſecundam corpore pinguem, vitta crines adſtringentem, rugis craſſioribus exaratam in fronte: tertiam planè domeſticam, exſuctis malis, vtrimque binos ore dentes aperientem. Accedunt ancillulæ. quarum duæ fuere perſonæ. altera maturior ætate, tunica candida ſuccincta: altera iunior, diſcriminata coma, naſo ſimo, tunica induta coccinea. Poſtremæ numerari debent nutrices matronarum: quas anus eſſe oportet, dominarum ſubinde ſermonem interpellantes.

Hæ potiſſimum ſunt apud antiquos perſonæ ridiculæ, nec alias facilè reperias. Noſtri, qui vernacula popularique Italorum lingua ſcripſere Comœdias, limites in eo genere protulerunt, infinitoque propemodum numero eorum, qui riſum concitent, ſuas auxere Fabulas, & Comœdiæ quaſi pomœrium amplificarunt. Inducunt enim pædagogos; non eos tantummodo puerorum liberalium ductores, quos item fuiſſe ſcimus in antiquorum Comœdia; ſed audaculos quoſdam Grammaticos, & putidos litteratores: qui fuco quodam latinitatis patrium ſermonem inficiant, & loquantur ineptiſſimè. Inducunt peregrinos, eundem patrium noſtrum perperam vſurpantes ſermonem. inducunt amentiſſimos ſeruos, ancillulas fatuas, medicos, aut Iuriſconſultos leuiſſimos, verſutiſſimos, ac petulantiſſimos pueros, finitimarum prouinciarum, aut vrbium homines aliquos non corruptè modò, ſed ſtultè loquentes, geſtuque, ac motu corporis vtentes peruerſo. In quo genere tanta iam cœpit omnes libido, libertaſque ludendi, nulla vt ciuitas ſit, quæ Comœdijs, finitimorum non imitetur ſermonem, & irrideat mores.

Fuerunt aliæ quædam ridiculæ perſonæ apud veteres, petitæ ab imitatione mutarum animantium, & rerum ſenſu ipſo, animaque carentium. Nam Ariſtophanes Comœdiam fecit, quam Ranas inſcripſit: quia ranarum inducit Chorum, hoc eſt homines, ranas ipſas motu imitantes, ac voce. Sic enim loquuntur.

Βρεκεκεκὲξ, κοὰξ, κοὰξ.
Βρεκεκεκὲξ, κοὰξ, κοὰξ.
Λιμναῖα κρηνῶν τέκνα
Χύναυλον ὕμνων βοὰν
Φθεγξομεθ' εὔγηρυν ἐμὰν ἀοιδὰν.
Κοὰξ, κοὰξ.

Quæ verba reddi latinè vix poſſunt. reddita tamen hoc modo ſunt ab Andrea Iuſtinopolitano.

Brecececèx, coàx, coàx.
Brecececèx, coàx, coàx.

Palu-

Paludoſi fontium filij,
Tibiale laudum, vocem
Canamus, ſonoram meam cantilenam.
Coàx, coàx.

Scripſit idem Ariſtophanes etiam Nebulas. in qua Fabula eodem planè modo nubes ipſas facit in Choro canentes, loquenteſque cum ſpectatoribus, & conquerentes, quòd cum ipſæ Deæ eſſent, in ſacrificijs tamen ſolæ prætermitterentur.

Ὦ σοφώτατοι θεαταί δεῦρο τὸν νοῦν προσέχετε.
Ἠδικημέναι γὰρ, ὑμῖν μεμφόμεθ' ἐναντίον.
Πλεῖστα γὰρ θεῶν ἁπάντων ὠφελούσαις τὴν πόλιν,
Δαιμόνων ἡμῖν μόναις οὐ θύετ' οὐδὲ σπένδετε.

O ſapientiſſimi ſpectatores huc mentem aduertite.
Iniuria quippè affectæ vos accuſamus:
Quòd cum præ omnibus Dijs ciuitatem iuuemus maximè,
Nobis tamen ſolis ex Dijs non ſacrificatis, neque libatis.

Carpit enim, ac mordet Ariſtophanes Socratem: quòd antiquis, notiſſimiſque Athenienſium reiectis Dijs, nouos quoſdam induxiſſet, in primiſque aërem, & nubes; quibus ſacrificia etiam deferenda eſſe contendebat. Quare in eadem illa Comœdia Socrates ipſe ſuas partes agit; iuratque, non per communes, & notos Ciuitatis Deos, ſed per ſuos.

Per reſpirationem, per chaos, per aërem
Non vidi ſic ruſticum vllum virum.

Scripſit denique illam, cui nomen eſt Aues. In qua commentus eſt voces nihil planè ſignificantes, vt in Ranis, ſed ijs, quas proferunt aues ſimiles. Sic enim Chorum auium ducens Vpupa aggreditur canere, ac ceteras inuitare.

Epopì, popì, popì, popì
Iò, iò, itò, itò, itò
Huc adeſte Alites meæ, quæque agrorum bene
Satas teritis vias, quæque hordeum legitis,
Mollem emittentes vocem, quæque circum glebas canitis
Læto ſono.
Tiò, tiò, tiò, tiò, tiò, tiò, &c.

Sed huiuſmodi nugæ tam futiles, alienæ ſunt à noua Comœdia: quæ non alias, niſi humanas, & eas, de quibus diximus, ad prouocandum riſum, in ſcenam perſonas affert. Induxit Plautus humano habitu Inopiam, & Luxuriam in Trinummi prologo. quem qui audeat imitari, & ſub humana ſpecie fictis vitijs, aucupetur riſum, eum ego non exiſtimauerim eſſe reprehendendum.

De rebus ipsis, quæ dicuntur, agunturque, ridiculis. Caput X.

RIsum excitantia duo sunt: ea, quæ longo iam tempore desiderauimus, quæq. animo nostro accidunt iucundissimè; & ea, quæ quosdam habent errores, ineptias, & deceptiones aliorum. Videmur enim ex eorum erràtis nobis ipsis quodammodo gratulari, quòd illos sapientia, prudentiaque vincamus. De illa risus priori materia nihil à nobis dicendum est, quia de ea quemadmodum indicauimus alibi, non loquitur Aristoteles. De posteriore sic disputamus.

Errata, quæ risum pariunt, in quinq. veluti genera diuidi queunt. Primum deceptiones quasdam habet ex earum ignoratione rerum proficiscentes, quas vsus, sensusq. communis omnium planè mortalium ingenerat animis. ita prorsus; vt eas ignorare non possit, nisi qui ratione prope ipsa careat, & sensu. Neque enim facere possumus, quin rideamus, cum aliquos intuemur ea nescientes, quæ vulgò sciũtur ab omnibus. cuiusmodi erat Homeri Margites: qui adultus, & iam ad virilem prouectus ætatem ambigebat, à quo nam ipse fuisset ex vtero in lucem editus: à patre ne, an à matre; nec res didicit vnquam supra numerum quintum recensere, vt docent Eustathius, & Suidas. Secundum nascitur ex ebrietate, aut à phrenesi, aut ab aliquo somnio: quibus qui tenentur, aliqua faciunt, aut dicunt à ratione tam aliena, vt risum nolentibus etiam, atq. inuitis excutiant. Tertium ex ignoratione oritur aliquarum artium, aut virium æstimatione suarum imprudenti, & insana: qua fit, vt ea scire, ac facere se posse confidat aliquis, quæ prorsus ignorat, ac facere nequit. Ex hoc genere sunt illi ludi magistri, leguleì, ac medici leuissimi, de quibus in proximè superiori disputatione diximus. Inducuntur enim à Comicis nostris eas amplissimè profitentes disciplinas, quarum incredibili, & non ferenda quadam ignoratione tenentur. Ex hoc item genere sunt milites gloriosi, qui prædicant, vrbes, exercitus, castra, genus humanum vno se spiritu difflasse, euertisse montes, pugno Elephantos comminuisse. Quò facilè reuoces Gripum illum piscatorem in Plauti Rudente. qui cum arculam è naufragio fluitantem attraxisset in terram euerriculo suo, ratus inibi aurum esse, antequam resignaret, & conditas exploraret res, cœpit de domibus, deq. vrbibus etiam ædificandis sedulò cogitare Act.iv.Scen.xj.

--------Quicquid inest, graue quidem est: aurum
Hic ego inesse reor. nec mihi conscius est vllus homo. nunc hæc tibi
Occasio Gripe obtigit, vt liberet ex populo Prætor te.

Nunc

Nunc sic faciam. sic consilium est. ad herum veniam doctè, atque astutè.
Pauxillatim pollicitabor pro capite argentum, vt sim liber.
Iam vbi liber ero igitur, domum instruam, agrum, ædes, mancipia.
Nauibus magnis mercaturam faciam: apud Reges Rex perhibebor.
Post, animi causa mihi nauem faciam, atque imitabor Stratonicum.
Oppida circumuectabor. vbi nobilitas mea erit clara,
Oppidum magnum communibo. Ei ego vrbi Gripo indam nomen,
Monumentum meæ famæ, & factis: ibique regnum magnum instituam.

Quartum earum continet declinationes deceptionum, quæ nobis paratæ iam erant. Mouent enim hæ risum maximè, tum præsertim, cum callidè in ipsum regeruntur auctorem. Quintum contra habet insidias quasdam minimè vitatas, ac declinatas, sed eas tamen, quæ non ita magnum afferant homini decepto detrimentum. quales illæ prorsus sunt, quas callidissimi serui dominis tendunt auaris, aut patribus sordidis filij nequam.

De alijs quibusdam locis. vnde peti dicta, & ridicula queant. Caput XI.

QVæ supra disputata iam sunt, ea ad ridicula quædam longiora, & fusiora tractanda suppeditant locos. Alios item nunc designabimus fontes breuioribus iocis, ac repentinis magis idoneos: qui nascuntur ex dicto aliquo inexpectato, & nouo, confestim, ac raptim tamquam ex arcu contorto. Has verò sedes, & locos non alios faciemus, quàm quos ipse in libris de oratore M. Tullius exposuit in medium, oratoribus æquè, ac poëtis occupandos.

Primus locus sit verbi translatio. Communia enim verba, & vulgata, quia noua non sunt, & ex inopinato non accidunt, iocis, qui nouitatem amant, minus esse videntur idonea. Celeberrimum in hoc genere dictum Catonis est in Albidium; qui sua bona luxu, ganea, ingluuie dilapidauerat omnia; & domum, quæ remanserat vna, incendio consumptam ad extremum amiserat. Hæc, inquam, intuens Cato, dixit, Albidium fecisse proteruiam; ioco per translationem petito à quodam sacrificio Romanorum, cui proteruia nomen erat. In eo quippè quicquid ex sacris epulis esset reliquum, absumebatur incendio. Huiusmodi translationes ridiculæ sunt apud Plautum obuiæ mul

tæ. *Quò ambulas tu,qui Vulcanum in cornu conclusum geris?* Et *gestiunt mihi pugni.* Et *huic ego dedi oues,& lanam.* dederat autem argentum, & nummos redactos ex ouibus patris, quas paulo ante vendiderat. Secundus est paragramma, siue paranomasia. Latinè dici potest allitteratio. vt si facie magis ridiculum aliquem dicas esse, quàm facetijs, mobilem magis, quàm nobilem, nec tam oratorem, quàm aratorem. Tertius ambiguo continetur, & amphibolia. Dictum Augusti subitum, atq. acutum in hanc sententiam laudatur ab omnibus, in Galbam coniectum, hominem prauis humeris, ac gibbosum, apud Augustum ipsum causam agentem, ac dicentem subinde. corrige, si quid reprehendis. Ego monere te possum: corrigere non possum. Transtulit enim responsionem ad vitium corporis. Quartus est etymologia, hoc est explicatio vocabuli. cuiusmodi fuit illa M. Tullij, cum dixit, Verrem factum fuisse subitò verrem. Quintus habet parodiam. quæ versus aliquos poëtarum nobilium perparum immutatos, aut, ne immutatos quidem in alicuius hominis irrisionem conuertit. Talis profectò est illa Virgilij, vel alterius poëtæ in Bassum Sabinum ex Catullo traductio.

Sabinus iste, quem videtis hospites
Ait fuisse mulio celerrimus.

Sextus est hyperbole: quæ quoniam rem incredibiliter auget, præ se fert accommodatam turpitudinem ad permouendum risum. qualis est illa in Memmium: quem, quia corpore maximè procero erat, dicebat Crassus hyperbolicè, ad arcum Fabij triumphalem caput solitum esse demittere, ne offenderet. & illa Scipionis in Metelli filios quatuor. è quibus, cum secundum videret obtusiorem primo, tertium secundo, quartum tertio, dixit item per hyperbolem, si mater peperisset quintum, asinum fuisse parituram. Septimus dissimulata quædam appellatio dici potest. quæ in risu ciendo tum habet vsum, cum honesto vocabulo res turpis, aut vitiosa iocosè nominatur. Huiusmodi est illa Scipionis Africani: cum militi, prælio se propterea non interfuisse dicenti, quòd ad custodiendas sarcinas remansisset, ignauiam diligentiæ nomine cohonestans, ita respondit. Non amo nimis diligentes. Octauus est inuersio alienæ sententiæ. cuius exemplum exposuit Q. Fabius Maximus: cum Liuio Salinatori, dicenti: opera mea Q. Fabi Tarentum recepisti: benè mones, respondit: nisi enim amisisses, numquam ego recepissem. Nonus huic similis est; Reiectio. cuiusmodi esse possumus dicere illam Ægilij mollis adolescentis in Opimium; à quo irridebatur his verbis. *Quid tu Aegilia mea? quando venies ad me cum tua colu,& lana?* Repentè quippè dictum ita reiecit Ægilius. *Non pol audeo. nam me ad famosas vetat mater accedere.* Decimus videtur esse stomachatio quædam, aut subirata responsio

ex

ex re molestissima. Talis apud Næuium legebatur. *Quid ploras pater? Mirum ni cantem. condemnatus sum.*

Alij sunt, figuris, tum verborum, tum sententiarum tractati loci ad dicta promenda ridicula, & faceta, quos exponit diligentissimè Cæsar apud Tull. in ij. de oratore. quem omnino consulere debet qui ampliora in hoc genere præcepta volet. Nemo enim hæc exquisitius, aut copiosius est persecutus.

Possunt tamen ijdem loci multis à Plauto desumptis exemplis illustrari. Nam ridiculum ex translato petitum illud pulcherrimum est in Asin. Act. ij. Scen. ij. vbi duo serui Leonida, & Litanus sic se salutant inuicem. Lit. *Iubeo te saluere voce summa, quoad vires valent*. Leon. *Gymnasium flagri salueto.* Lit. *Quid ais custos carceris?* Leon. *ò catenarum colone.* Lit. *ò virgarum lasciuia.*

Allitteratio verò lepidissima est in Bacchid. Act. iij. Scen. iij. vbi seruus Chrysalus adornans sycophantias, & senem emungens auro, crucem ita sibi timere aggreditur.

Sed quid futurum est quom hoc senex resciuerit?
Quom se excurrisse illuc frustra sciuerit,
Nosq. aurum abusos? quid mihi fiet postea?
Credo hercle aduenìens nomen mutabit mihi,
Facietq. extemplo Crucisalum me ex Chrysalo.

Similis est allitteratio in Act. iv. Scen. ix. eiusdem Chrysali, suam in sene decipiendo calliditatem extollentis, seq. cum Vlysse, adulterinam syngrapham cum equo Troiano comparantis.

----------Ego sum Vlysses, quoius consilio hæc gerunt:
Tum quæ sunt hic scriptæ litteræ, hoc in equo insunt milites
Armati, atq. animati. probè ita res successit, meliusq. adhuc.
Atque hic equus non in arcem, verum in arcam faciet impetum.

Ridiculum ab ambiguo ductum penè apud Plautum est vbique, sed illud non inconditum, quod legimus in Mil. Glor. Act. j. Scen. j. vbi cum gloriosus ille Miles ad sua ipsius facinora, quæ assentatoriè numerauerat Parasitus, hoc modo dixisset: *Istud quidem ædepol nihil est:* significans nihil esse, si cum alijs longè maioribus conferantur; arripit ambigua verba idem Parasitus, atque in contrariam planè sententiam ita respondet. *Nihil hercle hoc quidem.* A notatione nominis, & etymologia quæsitum est illud in Bacchid. Act. iij. Scen. j. vbi Bacchides ipsæ, duæ sorores meretrices, Bacchæ nominantur. *Bacchides non Bacchides, sed Bacchæ sunt acerrumæ.* & in Prologo cuius partes agit in ea Fabula Silenus. *Bacchus bacchantes Bacchas mittit Bacchides. Quare non est mirum, si huc aduenerim.* Ac paulo post prope finem.

Altera Pistoclerum ad se allicit

Altera venienti desidet Mnesilocho.
Geminæ Bacchæ duos bacchantes pullulos
Quid mirum si ad se se traxerint blandulæ?

A Parodia sine dubio accersitum est, quod in ijsdem Bacchid. gloriosè de se sic exclamans commemorat, & prædicat Chrysalus oratione conuersa in senem suum, & senis domum, quam interuerso iam auro, expilauerat. Act. iv. Scen. ix.

O Troia, ò patria, ò Pergamum, ò Priame nunc perijsti senex;
Qui miserè malè mulctabere quadringentis philippis aureis.

Inuertit enim ad ridiculam, iocularemq. sententiam initium nobile quorundam versuum ex veteri Tragœdia, vel Ennij, vel alicuius poëtæ ipso etiam Ennio antiquioris, quibus inducitur Andromacha Troianum ita lamentans excidium.

O pater, ò patria, ò Priami domus
Septum altisono cardine templum
Vidi ego te, &c.

Hyperbolen ad risum captandum frequentant apud Plautum personæ propemodum omnes, sed hanc figuram consuluit tum maximè Parasitus, cum Militi glorioso impudentissime palpans, hæc supra fidem omnem extollit.

Memini: nempè illum dicis cum armis aureis,
Quoius tu legiones difflauisti spiritu,
Quasi ventus folia, aut penniculum tectorium.

Multa ex Plauto, alijsq. suppetunt exempla, quibus ceteri quoque possent expleri loci, quos in Cicerone notauimus. sed obuia sunt. Ijs itaq. prætermissis, satis hic habeo ea ex eodem M. Tullio decreta proponere, quæ dictum ridiculum omni vacare obscœnitate, ac turpitudine iubent. Ita enim hac de re præcipit in Oratore perfecto ad Brutum. Illud admonemus tamen; ridiculo sic vsurum Oratorem, vt nec nimis frequenti, ne scurrile sit; nec subobscœno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum. Quæ sanè præceptio ipsi quoque poëtæ Comico congruit. Vt enim huic maior quædam, quàm Oratori permissa in hoc genere licentia sit, dari tamen venia non potest, vt à decoro, atq. ab officio verecundiæ discedat, quod vnicuiq. mortalium, adeoq. ipsi etiam poëtæ Comico impositum esse idem Cicero docere videtur in off. j. Duplex, inquit, est iocandi genus: vnum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: alterum elegans, vrbanum, facetum. quo genere non modo Plautus noster, & Atticorum antiqua Comœdia, sed etiam Socraticorum Philosophorum libri referti sunt, multaque multorum facetè dicta. vt ea, quæ à sene Catone sunt collecta, quæ vocantur ἀποφθέγματα. Facilis igitur est distinctio ingenui, & illiberalis ioci. Hæc Cicero ipsis quoque Comicis præcepta congruentia

tra-

tradit. qui si Christiani præterea sunt, audire Hieronymum debent, pronunciantem: obscœna verba esse principia moritura virginitatis.

De Comœdiæ Partibus vniuersè.
Caput XII.

IPsa nunc videnda est totius structura Comœdiæ: quæ haud dubiè constat membris, & partibus suis. Partium verò in singulis poëmatis duplex facit genus Aristoteles. vnum, quod quantitatis appellat, alterum qualitatis. Quæ quoniam in Comœdia quoq. designandæ sunt ordine; illud primum ponere nos oportet, has Comœdiæ partes esse simillimas illis, quæ describuntur in compositione Tragœdiæ. Nam, vt ait Socrates apud Platonem in Symposio propè finem, Tragœdiæ, ac Comœdiæ construendæ, componendæq. idem penè artificium est. Discrepant tamen aliquantulum vtriusque partes inter se: postulantq. propterea, vt quæ propria Comœdiæ sunt, explicentur à me copiosius, quæ sunt cum vtraq. communia, indicentur tantummodo, commemorenturq. leuissimè: quia sunt enucleatè iam tradita in libello superiore de Tragœdia, tradenturq. postmodum in Comment. de Elegia.

De partibus Qualitatis.
Caput XIII.

QValitatis partes ex Aristotele diximus esse sex: Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Apparatum, Melodiam. Fabulam cum dicit, ipsam rerum compositionem, & coagmentationem intelligit. in qua non Comœdiæ modò, sed omnium omnino poëmatum tota ratio contineri videtur, & vis. Et quoniam de hac parte illa eadem præcipi debent, quæ præcipit Aristoteles de constitutione Tragœdiæ, eius in hoc genere monita iterum relegamus, quæ sunt hæc.

Primum. vt Fabula vna sit, hoc est, vna tantum actione contineatur vnius hominis. Plures enim actiones, quibus varij, longèq. inter se distracti proponuntur fines, Fabulam efficere nullo modo poterunt vnam. Andria Terentij videtur aliquibus in hac parte peccare; quasi in ea duæ deprehendantur actiones, quarum vna cum altera committi non queat. Actiones autem hasce duas ita dissidentes, & dissitas aiunt aliqui esse amorem in Glycerium Pamphili; & in Philumenam Charini.

Secun-

Secundum. vt tota rerum comprehensio, quas imitatione complectitur, & transigit Fabula, in vnius diei spatium cadere possit. sic, inquam, vt verosimile sit, ea, quæ geruntur ab Actoribus, intra spatium vnius diei esse perfecta. Inde videlicet fit, vt non ab ipso exordiamur initio, sed à medio, vel à fine propemodum argumenti; præterita in colloquijs Actorum, & per occasionem rei gerendæ commemoremus. Itaq. in Plauti Rudente, vt hoc tantum exempli causa dicamus, non sumitur initium ab amissione filiæ paruulæ, sed à tempestate, qua filia iam grandis, & adulta, diu, multumq. agitata, tandem aliquando in littus appellitur: id verò, quod cum ea superioribus actum est annis, in colloquijs enarratur. Hinc reprehenditur Euripides meritò: quòd Hecubam in eius nominis Tragœdia faciat mittentem ex suis ancillis vnam à Chersoneso in Thraciam; vnde venturus est Polymnestor. hæc enim vno die perfici non poterant. Erat adeo potius ante fingendus aduentus Polymnestoris proximus, & per Nuntium aliquem significandus. Idem deprehenditur error in Heraclidibus: idem in Phœnissis. In illis enim locorum longinquitas ponitur magna, ad quæ profectio est, & inde reditus: ponuntur euocationes armatorum hominum, & copiarum, lustrationes exercitus, eductiones in aciem, & campum, ipsi conflictus: quæ diuturnitatem temporis postulant singula, nec possunt in vnam diem vlla ratione compelli. In his sunt apparatus bellici, extra vrbem commissa, & perfecta prælia: sunt alia his similia, quæ spatia temporis sibi vindicant ampliora.

Tertium Aristotelis monitum est; vt totius magnitudo Fabulæ sit iusta, hoc est ea, quæ neque longior, neque breuior, quàm par sit, esse videatur. Huiusce iustæ magnitudinis internoscendæ notam tradit duplicem Aristoteles: vnam ab ipso contextu Fabulæ ductam; quæ tum absolui debet, ac terminari, cum implicato, solutoq. iam nodo, perfecta sunt omnia: alteram in clepsydra positam; quæ iustum finem histrionibus agentibus in scena ex auctoritate publica describebat. Nunc autem clepsydræ locum obtinere videtur spectatorum iudicium, omniumque consensio communis; qui spatio circiter horarum quatuor ab Actoribus teneri se libentissime patiuntur: amplius se detineri molestissime ferunt.

De moribus, ac sententia sic disseruimus in libello de Tragœdia, vt nihil hoc loco addere præterea possimus.

Quod verò ad dictionem attinet, illud etiam docuimus: oportere infimam esse, & quæ familiaribus colloquijs consentanea sit. quæri autẽ potest; liceat ne populari lingua, quod nostri faciunt, Comœdias, & scribere, & populo exhibere. Negat id licere Casteluitrus; ea permotus ratione: quòd quamquam Comica locutio familiaris est, debeat tamen ipsa verba humilia habere propria, pura, atq. ab ijs accepta,

qui linguæ ſunt auctores, ac magiſtri. At nulli ſunt huiuſmodi linguæ noſtratis auctores, à quibus humilem quidem, & infimam, ſed propriam, ac puram dicendi notam petere poſſimus: cum nulla ſint in hac lingua huiuſmodi verba vulgaria, & plebeia, quæ à probatis vſurpata ſcriptoribus ſint. Sed ea ratio prorſus infirma eſt; nec aliquam ijs facere fidem poteſt, qui noſtræ linguæ libros antiquos euoluerunt. abundamus enim potius auctoribus illis, qui genere locutionis vſi ſunt infimo, ac ſermonibus familiaribus apto, quàm ijs, qui magnifico, & ſummo charactere diſputationes graues, aut orationes reliquerint, ampliſſimis verbis exornatas. Altera tamen hinc exiſtere quæſtio videtur grauior. An ſoluta numeris oratione ſcribere Comœdias fas ſit, quod noſtri quoque iam pridem audere non dubitarunt. Ne id quidem fieri poſſe confirmant Caſteluitrus, Petrus Victorius, & Vincentius Madius; rati: Ariſtotelem ipſum ſic decernere in poët.c.j. vbi perplexè diſputans, in dubiũ id vocat: an verſum, & numeris vinctam orationem ita ſibi vindicet poëſis, vt ea ſubmota, corruat omnis poëticæ vis, & natura. Sed demonſtrat Alexander Piccolomineus apertiſſimè, Ariſtotelem alia omnia, quàm iſti contendunt, eo loco ſignificare; hoc eſt, orationem metricam, ac verſum inſtrumentum quidem, ac præſidium eſſe poëſeos maximum, intimam tamen poëticæ vim, & naturam non attingere; quæ tota in imitatione poſita eſt, & actionum humanarum effictione continetur. Ariſtotelis hunc locum, & verba qui perpenderit, videbit id eſſe veriſſimum. Socraticos quippè ſermones, hoc eſt Platonis Dialogos cum Mimis Sophronis poëtæ ait aliquid habere commune: id vero imitationem eſſe, cuius nimirum cauſa vterq. dici poëta poſſit: ille quidem imperfectus, & minus abſolutus, hic partibus, & numeris perfectiſſimus omnibus. Ad hæc: Homerum, atque Empedoclem, qui phyſicam perſecutus, & complexus erat verſibus, verſus ipſos inter ſe dicit habere communes: & tamen illum habendum eſſe, ac dicendum poëtam, hunc è choro poëtarum depellendum. vt intelligas orationem illam metricam à poëſeos intima natura, & vi ſeiungi, ac ſeparari facilè poſſe. Quare danda eſt hæc Comœdiæ venia, vt ſoluta ſcribi oratione queat; hac noſtra præſertim populari. quæ ſi numeros addat, multo longius à colloquio familiari diſcedat, quàm latina. habet enim hæc verſus illos ſeptenarios, aut octonarios ita liberos, & ſolutos, vt à familiari ſermone vix differre videantur. Firmare fortaſſe poſſit ſententiam meam Fabula quædam Lepidi Comici veteris, ſoluta, & libera ſcripta oratione; cui nomen eſt Philodoxios. Hanc Fabulam erutam ex antiquis monumentis edidit Aldus Manutij filius. quem numquam ego putauerim nobis imponere, aut fucum facere voluiſſe. Quin character ipſe teſtari videtur antiquitatem.

De Apparatu nihil omnino proferre prӕterea poſſumus. Quicquid habuimus dicere, in Apparatu Tragico iam expoſuimus. vbi tria diſtinximus ex Vitruuio ſcenarum genera: quorum vnum eſt Comicum.

De Melodia, ſiue harmonia, & concentu ſunt amplius quӕ dicamus. ſed poſtulant ipſa per ſe diſputationem, locumq. ſepoſitum.

De Muſicis Modis, ac Tibijs Comœdiarum.
Caput XIV.

IN veteri Comœdia, quӕ Chorum habuit, eadem planè fuit melopœiӕ ratio, ac ea, quӕ à Tragicis vſurpabatur. Nam eodem planè modo poſt ſingulos Actus ingrediebatur in proſcenium Chorus cum concentu, motu, geſtuque, ac ſaltationibus ad tibias. Sed Choro de veteri Comœdia ſublato, Choricorum officium prӕſtare cœpit tibicen. Id profecto ſic factum eſſe, vel ex vno Plauti Pſeudolo diſcere poſſumus. In exitu enim Actus primi Pſeudolus ipſe ſeruus, abeunte de ſcena domino, ſic aggreditur alloqui ſpectatores.

Suſpicio mihi nunc eſt, vos ſuſpicarier,
Me hӕc idcirco tanta facinora promittere,
Qui vos oblectem, hanc Fabulam dum tranſigam:
Neque ſim facturus quod facturum dixerim.
Non demutabo, &c.
Concedere aliquantiſper hinc mihi intrò libet,
Dum centurio in corde ſycophantias.
Tibicen vos interea hic delectauerit.

Tibicines igitur inducti ſunt, atque in Chori locum ſubſtituti: quibus excellentes aliqui Muſici dabant modos inflectendos ad tibiam. Quӕ cauſa eſt, cur initio Terentianarum Fabularum huiuſmodi reperiamus inſcriptiones: quӕ nomen indicent auctoris, à quo facti eſſent modi per Actuum interualla decantandi. Vt in Andria.

Acta ludis Megalenſibus, &c. Modos fecit
Flaccus Claudij. Tibijs imparibus, &c.

Modos autem, ac leges muſicas multiplices fuiſſe accepimus, à varijs acceptas gentibus, quӕ illas excogitarant, atque habebant in vſu. Nam à Dorijs modus quidam certus dictus eſt Doricus, ab Ionibus Ionicus, ab Ӕolijs Ӕolicus, à Lydis Lydius, Phrygius demum à Phrygibus. Hi fuerunt, inquam, prӕcipui tibiarum modi, quos pro argumenti varietate ſic producebant in ſcenam, quemadmodum rei, quӕ canebatur, ratio poſtulabat. Dorica quippè lex magnifica fuit, ſub-

ſublimis, grauis, intenta. nihil habuit fuſum, nihil ſolutum, aut hilare, nihil molle ; ſed plenum, vehemens, paucis, modiciſque flexibus temperatum , numeris , & motibus aptiſſimum bellicis . cuiuſmodi planè dicunt aliqui hodieq. apud Getas, Scytas, Dalmatas, & Pannonios eſſe. Æoles exultationem huic addiderunt, feceruntq. tumidam, atq. audacem : quamquam ab antiqua ſimplicitate non diſceſſerunt, neq. numeros fregerunt, vt Iones . Talem eſſe ait Scalig. Germanorum bello aptam, nec ineptam conuiuijs muſicam legem, aut tibiam. Iones ſuis moribus fecere ſimilem : mollem, placidam, lenem, & numerorum creberrimis conciſiunculis fluxam . Phryges, qui dicuntur à nonnullis tibiarum auctores primi, fecerunt incitatam, atque patheticam. Nam ad furorem, quemadmodum ait Ariſtoteles in octauo lib. Politicorum, eo vſq. commouebat animos, atq. ita inflectebat ad lacrymas, vt non alia, quàm Phrygia lege canerentur Epicedia. Lydij deniq. habuiſſe videntur harmoniam, & canendi legem haud multum à Phrygibus differentem, ſed minus concitatam.

Itaque, vt omnia repetamus à principio, Dorica erat componendis animis accommodata; quod in quinto libro ſententiarum Hippocratis, & Platonis ſcripſit Galenus, hæc Poſſidonij verba commemorans . Damon Mileſius , cum ad tibicinam acceſſiſſet , quæ Phrygijs modis adoleſcentes quoſdam temulentos vſque ad furorem incenderat, iuſſit ad Doricas leges tonum demittere: quo illi permulſi, compoſitiq. quieuerunt. Ita Poſſidonius apud Galen. Atq. hæc eadem eſt cauſa, cur Ariſtoteles in octauo illo Politicorum lib. iuſſerit pueros inſtitui Dorica Muſicorum lege . intelligebat enim eorum animos ætate feruentes , & florido ſanguine , perturbationibus obnoxios eſſe, quæ Doricis illis modis facilè componerentur. Æolica fuit exultans: Ionica vetus aſpera; noua mollis, & placida : Lydia, & Phrygia acutæ, ac propterea luctibus, & funeribus adhibitæ frequenter.

Ex his igitur modis, ac legibus eos magiſtri legebant , quos videbant eſſe Comœdiæ, quæ agenda foret, accōmodatiores; & concinendos tibicini permittebant. cui pro modorum varietate fuere quoque variæ tibiæ, atq. multiplices; de quibus eſt explicandum.

Tibiarum genera fuere multa, ab inuentoribus, à ſono, à regionibus, à materia, à numero, ab vſu ipſo diſtincta. Sed prætermiſſis alijs, de ijs tantummodo nos hic dicemus , quæ Fabularum actionibus exhibendis erant in vſu frequentius . Primo itaq. alia fuit tibia vetus , alia noua, quemadmodum docet Horat. in Arte .

Tibia non vt nunc orichalco vincta, tubæq.
Aemula: ſed tenuis, ſimplexq. foramine pauco
Aſpirare, & adeſſe Choris erat vtilis, atq.
Non dum ſpiſſa nimis complere ſedilia flatu ;

Quò

Quò ſanè populus numerabilis, vt pote paruus,
Et frugi, caſtuſq. verecunduſq. coibat.

Docet, inquam, his verbis, veterem tibiam quatuor nominibus ab ea, quæ poſtmodum inuenta eſt, fuiſſe diſtinctam. quòd orichalco vincta non eſſet; quòd eſſet tenuis, quòd ſimplex; quòd paucis foraminibus redderet ſonum. Secunda tibiarum partitio eſt in pares, atque impares, in dextras, ac ſiniſtras, in Phrygias, & Sarrhanas. Quæ nam pares, impareſue fuerint, inter doctos viros, eruditoſq. non conuenit. Opinantur aliqui, à foraminibus æquidiſtantibus eſſe dictas pares, impares ab inæqualibus interuallis. Pares alij dictas volunt, cum duæ eiuſdem planè magnitudinis, & ſoni modularentur: impares, cum vna tantum caneret. cuius ſonus, & cantus μονῴδιον, ſiuè μοναύλιον dicebatur. Itaq. horum ſententia pares, geminæ ſunt eiuſdem ſoni, impares vnius ſoni, ac ſingulares.

Tertia partitio, & differentia eſt tibiarum dextrarum, & ſiniſtrarum: in qua multo maximè ſcriptorum ſententiæ variant. Non poſſumus adeo de re quicquam certi ſtatuere: ſed proponemus tamen quæ traduntur à ſingulis. Victorius in libro variar. lect. xxxviij. cap. xxij. arbitratus eſt, tibias dexteras dictas eſſe, quæ dextera oris parte, manuq. item dextera, ſiniſtras, quæ tum oris parte, tum ipſa quoq. manu ſiniſtra tenerentur à tibicine, cum inflabantur. Quod ſi dicatur aliqua Fabula acta tibijs dextris, & ſiniſtris, eam actam intelligi vult tibijs partim inflatis dextera oris parte, & partim ſiniſtra, alterius ſono alteri concinnè, ac muſicè reſpondente. Eum deniq. tibicinem dextris, ac ſiniſtris vſum putat, qui vtramq. ſimul inflaret. Huiuſmodi enim tibicines, duas inflantes tibias, cælati marmore multi Romæ viſuntur in antiquorum monumentis; vbi eorum expreſſa ſacrificia ſunt; in Capitolio præſertim, ad graduum parietem, cum aſcenditur; & in columna Traiani coclide, ac triumphali. vtrobiq. enim tibicen eſt, duas tenens manibus tibias, & eas vtraq. oris parte inflans, dum peragitur à Pontifice ſacrificium. Iulius verò Scaliger dextras, & ſiniſtras dictas exiſtimauit; non quidem à dextra, ſiniſtraue oris parte, manuq. tibicinis, ſed à proſcenij lateribus, aut ſcenæ, vnde à tibicine inflarentur. ſic, inquam; vt ſi tibicen inflaret tibiam ab dextra ſcenæ parte, tibiæ dicerentur dextræ, ſiniſtræ, ſi à ſiniſtra. Itaq. harum tibiarum differentia, vt Scaligeri fert opinio, ſpectabatur à loco, vnde ſonum emitterent. Sed tamen in ſono ipſo aliam aliqui differentiam inuenerunt, cum noua quadam opinionum diſcordia. Sunt enim qui dicant, ſiniſtras fuiſſe acutiores, grauiores dexteras. Sunt contrà, qui velint ſiniſtras grauem ſonum, dexteras acutum reddidiſſe. quorum ſententiam comprobare videtur locus Plinij lib. xvj. cap. xxxvj. his planè verbis. Sed tum ex ſua quamque tantum arundine con-

congruere perſuaſum erat, & eam, quæ radicem anteceſſerat, læuæ tibiæ conuenire, quæ cacumen, dexteræ. Significat nimirum Plinius, vt eum locum interpretatur Scaliger, antiquos internodium arundinis radici proximum ſumpſiſſe, ad tibiam fabricandam ſiniſtram; illud, quod ſubeſſet cacumini, ad dextram faciendam reſeruaſſe. Quo fit, vt quia internodium radici proximum, eo, quod ſubeſt cacumini, maius eſt, grauiorem, quoque reddiderit ſonum, acutiorem alterum, quia minus eſt.

Quartum poteſt conſtitui genus partitionis in Phrygias, & Sarrhanas. Nam Sarrhanis nominatim vſos fuiſſe videmus Terentianos Adelphos.

Acta ludis funebribus L. Aemilij Pauli, &c.
Tibijs Sarrhanis.

Sed hæ non differunt á paribus, atq. imparibus, quarum modò nomina interpretati ſumus. Sarrhanæ enim tibiæ fuere pares, hoc eſt eæ, quæ paria, & æqualia habuere, vel foramina, vel ipſa foraminum interualla: Phrygiæ, impares, hoc eſt eæ, quibus imparia, vel foramina, vel interualla foraminum eſſent; atque vt dicam cum Seruio, quibus cauerna foraminis eſſet impar. Sic enim interpretatur illos Virgilij verſus.

O veræ Phrygiæ; neque enim Phryges: ite per alta
Dindyma; vbi aſſuetis biforem dat Tibia cantum.

Ait, inquam, biforem Phrygiæ tibiæ cantum eo loco á poëta dici imparem, atq. ex inæquali foramine diſſonum.

De Partibus quantitatis. Ac primo quidem de Titulo. Caput XV.

HArum partium in Comœdia diſtribuendarum non vna omnium ratio eſt. Vulgatiorem nos primo loco ſequemur, & eam, quæ legendis, aut audiendis Fabulis, in ipſos prope oculos nobis etiam inuitis, atque aliud agentibus incurrit. Sunt igitur hæ partes omnino octo. Titulus, Argumentum, Prologus, Actus quinque. Quas partes appellare neceſſe eſt quantitatis, quia reſpondent illis ſex, quas in Tragœdia, quantitatis eſſe dixit Ariſtoteles.

Titulus, eſt nominis, tam Auctoris, quàm ipſius Comœdiæ prima quædam, quæ in fronte legitur, inſcriptio. Quod profectò nomen antequam hiſtriones aggrederentur agere, clarè pronuntiabatur ab eo, qui modos faciebat muſicos, atq. inſcriptum proponebatur in proſcenio; vt legeretur ab omnibus. In quo eam fuiſſe legem, atq. ordinem

nem tradunt, vt si Fabula vetus aliqua Græca esset, auctoris nouo labore latinè reddita; Fabulæ ipsius nomen præponeretur, subsequeretur auctoris: sin autem Comœdia tota noua esset, auctoris ingenio excogitata, antecederet auctoris nomen, Titulus, & nomen Fabulæ postponeretur. Putat præterea Iulius Scaliger in lib.j.c.ix. ipsum argumentum, & summam Fabulæ fuisse solitam proponi Titulo subscriptam grandioribus litteris. Quem morem etiam exhibenda Tragœdia sequi, ac tenere, non dubitauit Stephonius in Crispo. Cuius Fabulæ Titulum, Tituloq. subscriptum argumentum Romæ superioribus annis ita legimus in Proscenio.

CRISPVS . TRAGOEDIA
Gemina . cum . Hippolyto

Iulius . Flauius . Crispus . Cæsar . Fl. Constantini . Augusti . filius . ex . Alemannico . bello . victor . tertium Consul . foris . parta . pace . domi . bellum . offendit . is cum . honeste . cadere . quam . turpiter . facere . maluisset . nouercam . Phædræ . patrem . Theseo . similem est . expertus . Hippolyto . ipse . constantior .

Sed de argumento dicendum est amplius in loco. de nomine Fabulæ nunc pluribus exponamus.

Nomen desumit, & ducit suum multiplici prorsus ex fonte Comœdia: à personarum, quæ inducuntur nominibus, ab ijs, quæ cum personis coniuncta sunt, ab argumento, atq. à præcipuis rebus, quæ tractantur in Fabula, à locis, ab officijs eorum, qui principes agunt partes: ab alijs. A loco mutuata nomen est Andria, hoc est ab Andro Insula: ex qua veniens repentè Crito, atq. Athenas ingressus, errorem eripit Pamphilo, & nodum Fabulæ soluit. A rebus, quæ transiguntur, atque ab argumento factum est nomen Heautontimorumeno. Nam quia Menedemus inducitur, idcirco se continenter excrucians, quòd sua ipsius duritie fecisset, vt Clinia filius discederet domo, longèq. in militiam proficisceretur, appellata Comœdia est. *se ipsum excrucians.* Id enim Græcè est ἑαυτὸν τιμωρούμενος. Ab ijs, quæ cum primarijs Comœdiæ personis coniuncta sunt, nacta nomen est ea Fabula, quæ dicitur Adelphi. Sunt enim in ea principes agentes partes duo fratres Attici, Demea, & Mitio, longè diuersa, distractaq. studia sequentes. qui quoniam synthesim totam, & nectunt, & soluunt, meritò faciunt, vt Comœdia dicatur ἀδελφοί: Fratres: ab ijs nimirum, quæ cum personis coniuncta sunt, hoc est ab ea sanguinis cognatione, & propin-

qui-

quitate accersito nomine. Ab huiusmodi etiam adiunctis appellata est Eunuchus. quippe Fabulæ argumentum, ac materiam qui suppeditat, Dorus est Eunuchus. Ex eodem fonte manauit Hecyræ nomen. Nam quia Græcè ἑκυρὸς est socer, ἑκυρὰ socrus, & in ea Fabula pleraq. per soceros, ac socrus aguntur, Hecyra dicenda fuit, ab adiunctis vocabulo mutuato. Ab ipso verò personarum proprio nomine accepit appellationem Phormio. Est enim in illa Fabula Phormio Parasitus: cuius opera vxorem inuito parente ducit Antipho. Ab officio demum, ac moribus Miles gloriosus nomen inuenit. is enim perficit omnia, quæ geruntur ab Actoribus, & Fabulam claudit. Itaq. illud maximè videndum est in imponendo Comoediæ nomine, vt siue à personarum nominibus, siue ab officio, siue ab adiunctis, siue à rebus, atq. ab argumento nomen indimus Fabulæ, eiusmodi capita, vnde appellationem desumimus, ea sint, circa quæ veluti circa cardines tota Fabulæ summa versetur, & ratio: quemadmodum multis disputat Iulius Scalig. in lib. iij. poët. cap. xcvij.

De Argumento. Caput XVI.

ARgumentum Comoediæ Græcum quoq. nomen habet vsitatum, & nobile, diciturque Periocha. περιοχὴ. quæ vox significat summam, & complexionem: vt intelligamus, argumentum hoc, & Periocham complecti res omnes debere, quæ geruntur in Fabula. Hæc pars noua res est, neq. adeo necessaria. Itaq. Terentianis Comoedijs, cum ab auctore prætermissa fuisset, adiuncta est à Sulpitio Apollinari. In Plauti vero Fabulis factum argumentum à poëta doctissimi viri putant, in primisq. Petrus Valla eius interpres, & Scholiastes. Facit, vt homini credam non stylus modo, qui antiquus videtur, sed illa quoq. litterarum dispositio in versuum capitibus, quæ compositæ simul, & coagmentatæ Fabulæ nomen describunt. Hoc enim etiam artificium existimant aliqui fuisse in argumento solemne, vt illa versuum capita cum in proscenio spectarentur proposita, primis litteris nomen Comoediæ significarent. id quod in Amphitruone sic legimus.

Amore captus Alcumenæ Iuppiter
Mutauit se se in formam eius coniugis,
Pro patria Amphitruo dum cernit cum hostibus.
Habitu Mercurius ei subseruit Sosiæ.
Is aduenienteis seruom, & dominum frustra habet.
Turbas vxori ciet Amphitruo, atq. inuicem
Raptant pro mœchis. Blepharo captus arbiter
Vter sit non quit Amphitruo decernere.

Omnem rem noſcunt. Geminos Alcumena enititur.

Ex primis verſuum litteris fit Amphitruo: quod Comœdiæ nomen eſt: idemq. in ceteris factum argumentis facilè deprehendas. Ex hoc, inquam, ſi minus omnino in animum induco meum, ſuſpicor certè fuiſſe argumenta illa ab ipſo præpoſita Fabulis Plauto. Ea enim compoſitio litterarum excogitata erat ideo, vt cum argumentum Fabulæ legerent in proſcenio propoſitum ſpectatores, ipſius quoque Fabulæ diſcerent ex primis litteris nomen. Quare cum illæ Comœdiæ datæ populo ſint, & exhibitæ viuente Plauto, tunc oportuit etiam argumenta proponi. quæ poëta præſente, atq. etiam inſpectante nemo fuiſſet auſus, opinor, affingere.

De hoc argumento quantum ad rei cognitionem, & diſpoſitionem attinet, dictum videtur ſatis. Sed quoniam argumentum Comoediæ fictum, & commentitium eſt totum, vnum quæri debet hoc loco. An eorum quoq. nomina, & perſonas, qui à Comicis inducuntur, ita fictas eſſe oporteat, nulla vt fuerit vmquam vera, aut inter viuentes extiterit. Hanc nobis excitat neceſſariò quæſtionem Ariſtoteles in cap. vij. poët. vbi docet eo potiſſimum à Tragoedia diſtare Comoediam, quòd illa vera retineat nomina, perſonaſq. deſumptas ab hiſtoria; hæc pro arbitratu ſuo nomina, perſonaſq. comminiſcatur. Iam verò, inquit, apud Comicos id manifeſtum eſt: qui Fabulas ex veroſimilibus conſtituentes, nomina interim pro arbitrio fingunt. in Tragoedia autem vera nomina retinentur, &c. Ex his Ariſtotelis verbis aliqui legem imponunt poëtis Comicis ita ſeueram, vt ne vnum quidem, aut alterum è veris nominibus retinere fas putent, & quod inde conſequens eſt, veram aliquam perſonam imitari. Sed iuſto duriores ſunt, & quemadmodum arbitror, errant. Nam, vt de veteri Comoedia nihil dicam, quæ homines imitata eſt notos; qualis eſt Socrates apud Ariſtophanem in Nubibus; quales erant alij ciues, ad quos nominatim carpendos laruas, & perſonas dabat hiſtrionibus accommodatas, & ſimiles ijs, quos per imitationem irridebat, quod docet Suidas; vt hæc, inquam, prætercam, quæ dicta ſunt in cap. iv. video in Terentianis Comoedijs nomen Gnathonis: cuius vera perſona eſt, vt teſtatur Athènæus. Fuit enim notiſſimus Paraſitus, inductus olim à Menandro; cuius Fabulas latinas Terentius faciens, ſeruare non dubitauit verum illud nomen, veramque, quam imitaretur perſonam retinere. De Paraſito Phormione idem planè dicendum puto. eam enim Comoediam expreſſit ex Apollodori Græca, adeoque tranſtulit in ſuam non argumentum modò totum, ſed nomen etiam nobilis ea tempeſtate Paraſiti, quem imitatus erat, & ficta perſona produxerat per hiſtrionem in ſcenam Apollodorus. Itaque cum ait Ariſtoteles, Comoediam fingere nomina, non contendit ita fingere debere omnia, nullum

vt

vt possit inserere verum ; sed licere illi comminisci omnia nomina, quod non licet Tragoediæ. id quod ad discrimen, & differentiam inter vtramq. designandam est satis.

Et quoniam à Donato interprete Terentij mentio sæpè fit duplicis,ac simplicis argumenti . id etiam antequam disputationem claudamus, quærere oportet,quid sit:& an idem sibi velit Donatus, quod docuit Aristoteles,cum de Fabula duplici,ac simplici disputauit. Respondeo itaq.non idem sibi velle Donatum;sed aliquid longè varium, ab Aristotele tamen haud alienum . Vtrumq. sic demonstremus . Fabula duplex,vt diximus in libello de Tragœdia , Aristoteli ea est, quæ vel Peripetiam, hoc est repentinam,& contra quàm timebamus, aut sperabamus in cõtrarium mutationem, vel Agnitionem, vel vtramq. coniunctam simul habet in synthesi , & coagmentatione rerum , quæ transiguntur : simplex ea,quæ neq. Peripetiam, habet , neq. Agnitionem, sed structura quadam plana composita est, ac propterea dicitur etiam explicata.Argumentum verò duplex Donato neq. vnius actionis,neq.vnius tantum hominis est,sed plurium.Fit enim sæpè,vt duæ sint actiones ex quibus componitur vna Comœdia , quia actio vna pendet ab altera , & rectè potest vtraque sic committi , vt coalescat vna, atque integra Fabula . Huiusmodi sunt in Andria , Pamphili , & Charini adolescentum amores duorum. quamquam enim duæ personæ sunt primariæ , atque actiones earum propterea duæ , vna tamen ita cum altera nectitur, vt vnum constituant argumentum, quod duplex eo nomine dicendum sit.Fiunt enim ad extremum nuptiæ duplices vtriusque; quæ quoniam eundem nexum habent,& eandem inueniunt in catastropha solutionem ab Agnitione Glycerij , vnius obtinent locum actionis . Cernet hoc facilè quicumq. leget perpendetq. textum eius Fabulæ. Nam in ipso Actus secundi initio Charinus cum Pamphilo congreditur, eiq. narrat amores suos. Itaq. ab ea collocutione ad finem vsq. totius Comœdiæ agunt adolescentes illi coniunctim , & actione perpetua ducunt ad exitum Fabulam . Contrà verò factum videmus in Hecyra . vbi , quia vnius tantum est adolescentis negotium,& vnæ tantummodo nuptiæ, argumentum appellandum est simplex . Hæc , inquam , sibi voluisse Donatum ab ipsomet didici in Prolegomenis ad Phormionem. Argumentum hoc,inquit,non simplicis negotij est, nec vnius adolescentis , vt in Hecyra ; sed duorum,vt in ceteris Fabulis . Longè igitur aliud est,quod duplicis,simplicisque argumenti nomine vult intelligi Donatus , quàm quod loquitur Aristoteles,cum de simplici,dupliciq.Fabula præcipit .

Nihilo minus tamen ne id quidem,quod Donatus exposuit,in Aristotele desideratur : immo verò ab eo mihi videtur illud vtriusq. discrimen argumenti delibatum. Vt enim ille de Fabula duplici simpli-

cique sic statuerit in cap.poet.ix. vt modo diximus,tamen in cap.xj. aliam Fabulæ simplicis, & compositæ, siue duplicis aperit notionem, quæ cum hac Donati consentiat. Fabulam enim duplicem,siue compositam dici posse ait eam, quæ duplicem quasi constitutionem habeat, & duas actiones vno tantum fine terminatas: quemadmodum, inquit, cernimus in Odyssea. vbi errans Vlysses vnam facere videtur Fabulam,alteram Proci Penelopes; sed tamen ex vtraque, admirabili ratione,atq.artificio fit,& componitur vna. simplicem autem appellari posse, quæ vna tantummodo definiatur actione, nec pluribus inchoatis,atq.imperfectis negotijs vno determinatis fine constituatur: quales pleræq.Tragœdiæ antiquorum sunt.

Ergo, dicet aliquis, frustra damnata est supra Terentij Andria eo nomine,quod ea Fabula non sit vna.Sed ego memini id tantummodo me dicere:aliquos existimasse, à Fabulæ vnitate Comœdiam illam discedere. iudicium non interposui meum, quod in hunc locum reseruaui. Itaq. Fabulam illam,aliasq. eiusmodi probandas puto. quia,vt diximus alibi de Tragœdia, multæ sunt interdum actiones, quæ,quia collimant, & tendunt eodem, haberi pro vna debent,nec facere possunt, vt Fabula multiplex sit, nisi principes, ac primarij fines distinctione multiplicentur,& numero. Vnum quidem est,quod iure obijci contra videtur hic posse.Aristotelem non modo vnam velle actionem esse totius Fabulæ, sed vnam vnius. At in hisce Comoedijs duæ personæ sunt æque principes,ac primariæ. Ego tamen existimo duas illas personas non omnino æquales esse,aut æque præcipuas: atq. ideo vnius actionem alteri sic subseruire, vt non vna duorum actio dicenda sit, sed vnius vna. Pamphili enim primæ partes sunt in Andria; Charini secundæ: qui inducitur ideo, vt aliquanto plus turbæ sit in Fabula, vtque cum eo collatus Pamphilus moderatior esse videatur. Hoc etiam videbit planissimè qui leget eam Fabulam: intelligetque, sine partibus Charini eam fieri potuisse,sed non ita tamen absolutam. Quòd si nihilo minus contrà accidat aliquando,vt in his duplicis argumenti Comoedijs aliqua reperiatur, quæ personas æque primarias faciat duas, & quod inde consequens est, duas etiam numero actiones, quæ aliqua demum ratione connectantur in fine Fabulæ, dixerim, ne cogar antiquos damnare, actionem Comoediæ non oportere sic vnam esse,quemadmodum est vna Tragoediæ. De huius enim, deque Epopoeiæ actione Aristoteles tantummodo pronunciauit, vnam vnius esse debere non de actione Comœdiæ.quæ quoniam est ipsa imperfectior Tragoedia, imperfectiorem etiam fortassis habere potest vnitatem in vna positam actione,sed non hominis vnius.Quòd si nanciscatur eandem, absolutior erit, quia dramatico generi absolutissimo,hoc est Tragico,similior est.

Sed

Sed vltima quædam hinc ſuboritur quæſtio, quæ prætermitti non debet. vtra perfectior, atq. abſolutior Comœdia ſit: illa ne, cui duplex eſt argumentum, an cui tantum eſt ſimplex. Illam, vt breuiſſimè faciam, proculdubio imperfectiſſimam omnium habendam puto, quæ perſonarum actiones duarum ſic tractat, vt non niſi conuenientia quadam rerum, quam habent in exitu, faciant vnam Fabulam, quemadmodum dixi. Dandam enim cenſeo veniam illi Comœdiæ, vt poſſit ab vna vnius actione diſcedere, modo ſit vna. ſed video tamen huiuſmodi Comœdiam eſſe oportere imperfectiſſimam omnium; quòd videatur maximè diſcedere à genere dramaticæ poëſeos abſoluto, atq. omnium primo. diſcedit autem, quia diſcedit ab vnitate perfectæ Fabulæ, quam poëmatis animam appellat Ariſtoteles, quæq. inter ceteras partes obtinet principatum. ſed ſi duæ conferantur inter ſe Comœdiæ, quæ habeant ſingulæ vnam vnius actionem, altera tamen duplicis negotij, ſiue argumenti ſit, altera ſimplicis; haud dubiè reſponderim, illam eſſe præſtantiorem, & meliorem, quæ duplex habet argumentum. Sequor enim Ariſtotelem ducem: qui eo in loco capitis xj. cum Tragœdiam diuiſiſſet in compoſitam, & ſimplicem, compoſitamq. dixiſſet eam eſſe, quæ duplicem videatur habere conſtitutionem facientem vnam, qualis eſt Odyſſea, ex erroribus Vlyſſis, & ex procorum contentione conflatam, diſertiſſimè pronunciauit, hanc anteferendam eſſe ſimplici: qualis fortaſſe dici poteſt Ilias, quæ Achillis præſtantiſſimi ducis tantummodo res geſtas habet, eiuſq. victoria terminatur, & laboribus circa Troiam exantlatis. Ratio verò cur illa præſtabilior ſit, docetur item ab Ariſtotele; qui ait, ab ea multo maiorem exiſtere voluptatem ob illam duplicis negotij compoſitionem, atq. ob admirabiliorem exitum, quem ex ſolutione nanciſcitur.

De Prologo. Caput XVII.

HÆc pars dicitur à multis eſſe Latinarum Comœdiarum peculiaris, & propria. Nam in Græcorum Comœdijs non diſtinguitur à totius corpore Fabulæ Prologus, illique planè ſimilis eſt parti, quam in Tragœdijs Prologum appellat Ariſtoteles. In Tragoedijs verò obtinet Prologi locum quicquid primi Chori antecedit ingreſſum: vbi nimirum indicantur in ſumma quæ ſunt agenda; quæq. antea geſta ſunt commemorantur. In Latina autem Comoedia Prologus à tota conſtitutione Fabulæ ſecernitur, nec quicquam habet cum reliquis partibus affinitate coniunctum. Dicitur adeo pars hæc μονοπρόσωπος, hoc eſt ab vna tantum acta perſona, aut ab vno ſolitariè loquente tractata. Non enim plures vnquam inducuntur in Prologo, exce-

pto Trinummo : vbi Prologum faciunt Luxus,& Inopia.Sed ſiue vnus ſit, ſiue plures, qui partem hanc agant,illud eſt certum, Prologi perſonam ad Fabulam non pertinere, nec amplius redire cum ceteris in proſcenium; contra,quàm fiat in Tragoedia : cuius Prologum agunt ſæpiſſimè perſonæ primarum partium.Sed hic iterum excipere Plautum oportet : qui Mercurio in Amphitruone dedit Fabulæ partes agendas non poſtremas, cui tamen Prologum initio permiſerat. Et in Ciſtellaria Prologum facit exeuntem in fine Actus primi, eaq. dicentem,quæ principio monenda fuiſſent. Dat autem eius Prologi partes commentitio Deo, cui nomen Auxilio eſt.

Nam mihi eſt Auxilio nomen. nunc operam date,
Vt ego argumentum hoc vobis planè perputem.

Ceterum quia nulla ſibi conſtat diſputatio , quæ non à definitione proficiſcatur , Prologum nos, antequam progrediamur , ita definiamus.Eſt Prologus,vt ab antiquis decretum Grammaticis video,prænarratio quædam Comoediæ . in qua poëta ſub aliena , vel ſub ſua ipſius perſona rem agendam exponit. Quia vérò hæc expoſitio varia eſt,varia etiam eſſe neceſſe eſt Prologorum genera . Itaq. poſt definitionem diuiſio ſequitur huiuſmodi .

Prologorum quinque genera fecerunt.Primum exponit argumentum Fabulæ ſimpliciter, diciturque hypotheticus ab hypotheſi , quæ ſignificat argumentum : nec diſtinguitur à periocha . apud Græcos enim περιοχὴ , & ὑπόθεσις videntur eſſe ſynonima . Huiuſmodi Prologus eſt in Aulularia. vbi Lar familiaris proponit argumentum enucleatè, ac rem gerendam ſpectatoribus expoſitè ſic denunciat.

Ne quis miretur qui ſim, paucis eloquar .
Ego Lar ſum familiaris ex hac familia ,
Vnde exeuntem me aſpexiſtis.hanc domum
Iam multos annos eſt quom poſſideo,& colo:
Patrique,auoq.amicus huius,qui nunc hìc habet .
Sed mihi auos huius obſecrans concredidit
Theſaurum auri. clam omnes in medio foco
Defodit,venerans me,vt id ſeruarem ſibi,&c.

Secundum Prologi genus exponit præterea poëtæ conſilium in faciendis Fabulis. cuiuſmodi ſanè eſt in Adelphis;dicique poteſt latinè commendatitium:quia Græcè συστατικὸν nominatur : quod apud nos, vt monet Budæus,commendatitium eſt, aut ſi reddẽdum ad verbum ſit, id quod facit,vt res ipſa conſiſtat.Cum enim hic Prologus pro auctore Fabulæ multa dicat,videtur eum auditoribus commendare, ac facere,vt Fabula ipſa quodammodo conſiſtat,& ſpectatorum animi cõfirmentur.Præter eum,de quo diximus in Adelphis,alium huiuſmodi Prologum habemus in Hecyra .

Hecyra est huic nomen Fabulæ. hæc cum data est
Noua, nouum interuenit vitium, & calamitas,
Vt neque spectari, neque cognosci potuerit.
Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occuparat. Nunc hæc planè est pro noua:
Et is, qui scripsit hanc, ob eam rem noluit
Iterum referre, vt iterum possit vendere.
Alias cognostis eius. quæso hanc nunc noscite:
Orator ad vos venio ornatu Prologi.

Tertium genus refellit aduersariorum calumnias, vt in Andria; vel regerit etiam in eosdem aduersarios crimina, vt in Eunucho. vbi Lauinius poëta Comicus obtrectator, & maleuolus carpitur; qui fuerat ante perstrictus in Andria.

Tum si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimat esse, sic existimet: sciat
Responsum, non dictum esse; quia læsit prius
Qui bene vertendo, & eas describendo male,
Ex Græcis bonis Latinas fecit non bonas.
Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit.

Cum ergo genus hoc Prologi, vel criminationes, & maledicta diluat, vel obiecta crimina regerat in auctores, dictum est Græcè ἀναφορικὸν; id quod significat confutatorium, aut relatiuum in alios.

Quartum Prologi genus, quia permiscet simul omnia, quæ separatim faciunt cetera, dici potest mistum. cuiusmodi est in Casinaria Plauti: vbi principio commendatitium videtur esse. Nam commendatio proponitur poëtæ, Fabulæque; & beneuolentia captatur à spectatoribus.

Saluere iubeo spectatores optumos, &c.

deinde incipit esse confutatiuum.

Nam nunc nouæ, quæ prodeunt, Comœdiæ
Multo sunt nequiores, quàm nummi noui.

Ad extremum est expositiuum. Denunciat enim Fabulæ nomen, & euoluit argumentum.

Comœdiæ nomen huius dare vobis volo.
Clerumene hæc vocatur Comœdia
Græcè. latinè sortientes. Diphilus hanc
Scripsit. post id eam rursum denuo
Latinè Plautus, &c.
Senex hic maritus habitat. Ei est filius.
Is vnà cum patre in illisce habitat ædibus.

Quintum Græcè dicitur, ἠθικὸν, latinè morale. Huiusmodi videtur esse Prologus ille διπρόσωπος, hoc est duarum colloquentium persona-

rum in Trinummo, Luxus, & Inopiæ. eſt enim accommodatus moribus nequam adoleſcentis, qui inducitur in ea Comœdia profuſus, & luxuria diffluens, ob eamq. cauſam ad extremam redactus inopiam. Ex hoc genere videtur item Arcturus in Rudente, & Lar familiaris in Aulularia. Deſcribunt enim graphicè hominum mores. Horum verò prologorum perſonæ per machinam deſcendebant in ſcenam, per machinam ſubducebantur.

De Actibus. Caput XVIII.

Actus eſt Actionis, ſiue peractæ Fabulæ pars: cum videlicet proſcenium omnibus deſtituitur perſonis, & tibicen ſpectatores aggreditur cantus ſuauitate recreare. Qua ex definitione intelligas, non vbicumque, ac pro arbitratu fas eſſe Actum terminare: ſed eo tantum loco, vbi aliqua pars totius, integræq. actionis, qua continetur vniuerſa Comœdia, ſeiungi commodè à reliquis partibus poteſt. Vt enim integra illa actio totius Comœdiæ tunc habet appoſitè finem, cum nihil ſupereſt agendum, neq. quicquam deſideratur eorum, quæ numeris expleant omnibus Fabulam, ita partes eiuſdem actionis tum definiri, ac terminari commodè queunt, cum ijs, interrupta quamminimè ſerie, tibicinis cantus poſſe videtur intercipi.

Nuſquam melius, quàm hic ea inſtitui, & tractari quæſtio poteſt, quæ nobis à nouo noſtrarum vſu Comœdiarum proponi videtur. An Actus interrumpi, ac diuidi queant non modo cantu tibicinis, ac Muſicorum, verum etiam ſaltatione, machinis, embolijs, epiſodijs, alioue argumento agentium, & colloquentium perſonarum quod à reliqua Fabula ſeparatum ſit. Videmus quippè interſeri ſæpe Orpheos quoſdam deplorantes Euridicem, aut quaſdam Cereres Proſerpinam quæritantes, quæ res à Comœdia ſunt alienæ, prorſuſque ſeiunctæ. Quid hac de quæſtione ſtatuendum ſit, non poſſum ſimul, aut vna quaſi definitione proferre, ſed ſeparatim dicam, & pronunciabo per partes.

Confirmo itaq. primum: poſt ſublatum è Comœdia Chorum, fuiſſe non modo tibicines adhibitos, & Actibus interpoſitos, verum etiam Mimos; hiſtriones nimirum ἀπὸ τῆς μιμήσεως, hoc eſt ab imitatione propter excellentiam, atq. præſtantiam ſic appellatos. Non enim res tantummodo imitabantur, quod eſt commune cum omnibus, ſed motu quodam corporis exquiſito, & geſticulatione ſolitaria exprimere ſoliti erant quicquid referre vellent, ſine verbis, ac voce. Sed addita poſtremò geſticulationi verba quoque ſunt, & dicta quædam acuta, quæ humani animi vitia irriderent, & carperent. qualia ſunt apud Senecam, & Macrob. Publij, & Laberij longè plurima. Hos igitur

Mimos, absolutis iam Actibus, educere cœperunt in scenam, gestum facientes, & loquentes aliquid ridiculè omnino extra argumentum Fabulæ, ad spectatorum animos amplius oblectandos, atq. ad demendam satietatem. Id verò in Comœdia dicebatur Episodium, in Atellana Exodium. vtraque vox diuerticulum significat, & egressionem à proposito argumento: quam non quælibet habuit Comœdia, sed aliqua tantum grauior, vt opinor. Factum quippè crediderim in Comœdia quod in ipsa quoq. Tragœdia peragenda fuit ab antiquis excogitatum: cum ad eius Fabulæ leniendam atrocitatem, & temperandas cædes, Satyros interposuerunt, qui petulantia, risu, iocis, incomposito saltu, motuq. corporis enormi, specie demum, & facie illa semiferina spectantem populum à cogitatione crudelitatis tantisper auerterent. Idem enim præstiterunt in Comœdia Mimi: quorum argumenta fuere mercaturæ viles, & plebeiæ, ignobiles doli, actus rustici, perductiones, lenocinia, lusus, imposturæ, aliaque ridiculis illis, & leuissimis respondentia personis, hoc est maximè ad prouocandum risum accommodata. Quæ quidem argumenta petebant ipsi de medio foro, vel è tabernis, vel ex angiportis, vel è popinis: adeoq. personam, & faciem afferebant cauponis, coqui, fartoris, perductoris, lenonis, ebrij, stolidi, insani, surdi, cæci, circulatoris, impostoris, sycophantæ. Erant eorum exitus abrupti: sic prorsus, vt vno decedente, ceteri quoq. discederent infecta plerumq. re, vel imperfecta. Erant inter eos crebræ fugæ, insectationes, contentiones, ignauiæ, vecordiæ, parodiæ, quibus imitarentur ridiculè seria, verumq. subuerterent. Erant repentinæ sententiæ, dictaq. subitò contorta nec expectata. Vt illa Publij Mimi.

Mulier cum sola cogitat, male cogitat.
Malo in consilio feminæ vincunt viros.

Sæpè tamen sententias, etiam inter ridiculas, longè grauissimas interponebant, quæ monitis, ac præceptis singulas propemodum humanæ vitæ partes informarent. Ex hoc genere illa sunt apud eundem Publium.

De amore.

Amare, ac sapere vix Deo conceditur.

De amicitia.

Amicos res opimæ parant, aduersæ probant.

De fortuna.

Excelsis multo facilius casus nocet.
Fortuna vitrea est: cum splendet, frangitur.

De

De viciſsitudine.

Iucundum nihil eſt, niſi quod reficit varietas.
Quotidie eſt deterior poſterior dies.

De morte.

Malè viuunt qui ſemper ſe victuros putant.

De otio.

Arcum inertia frangit: animum remiſſio.

De beneficentia.

Pars beneficij eſt, quod petitur ſi bene neges.
Beneficium dare qui neſcit, iniuſte petit.

De ceteris officijs eodem modo. Cum igitur hi Mimi ſic, vt diximus, inducti ſint ab antiquis, dicendum eſt, iure ac ſine reprehenſione Actibus interponi perſonas aliquas ridiculas hoc etiam tempore, quæ aliarum gentium, & ciuitatum linguam, aut finitimorum mores irrideant, aut alia quædam argumenta leuiſſima tractent, ijs ſimillima, quæ tractabantur à Mimis.

Confirmo deinde, fas eſſe, eoſdem Actus, & Comœdiæ partes non cantu ſolum, & muſicorum modis, verum etiam ſaltatione, aut aliqua ludentium hominum huiuſmodi ratione diſtinguere. Id enim etiam ab antiquis vſurpatum intelligo: cum inter multas, ac propè innumerabiles ſaltationum formas, quas adhibuerunt in conuiuijs, in nuptijs, in ſacrificijs, eſſent aliquæ Theatri propriæ, atque in ijs ipſis Theatralibus certæ quædã ſoli Comœdiæ ſubſeruientes. Tres quippè fuere Theatrales ſaltãdi ſpecies pro modo, ac numero Fabularũ, quæ in Theatro dabantur. Prima fuit Tragœdiæ, dicebaturq. ἐμμέλια: quæ grauis erat, atq. compoſita, quemadmodum ipſum ſignificat nomen. Nam ἐμμέλια non modulatio tantum eſt, ſed etiam concinnitas. Itaq. hoc illi ſaltationi nomen inditum ſignificat, eam ſedatam, concinnamq. fuiſſe. quod diſcere præterea poſſumus ex Platone in dial. iij. de legibus. Secunda fuit Comœdiæ propria, ſolutiore licentia; quæ Græcè appellata eſt κόρδαξ, à verbo κορδακίζειν: quod ſignificat liberè, licenterq. ſaltare. Tertia demum reſeruabatur antiquæ Satyræ, quæ dabatur item in ſcenam, atq. in Theatro quondam recitabatur. Erat igitur hæc petulans, & maximè motoria, geſticulatione creberrima, vt Satyros decet: dictaq. eſt σικιννὶς, ab auctore Sicinnio, quodam homine barbaro, vt aliqui prodidere.

Affirmo demum tertio loco, licere etiam Actibus interponi machinas, & per eas induci Deos, aut alios, qui ſine machinis induci non poſſunt. Quamquam enim Tragœdiæ videntur eſſe propriæ machinæ, non

non tamen à Comoedia ſic abhorrent, vt numquam adhibitæ ſint. Tradit adeo Suidas Carcinum Atticum appellatum à Platone fuiſſe poëtam duodecim machinarum. ὃν Πλάτων δωδεκαμήχανον φησὶν. Quem ego poëtam fuiſſe Comicum propterea credo; quòd Suidas alio eum loco reponat, quàm eo, vbi paulo ante commemorauerat alium Carcinum Athenienſem poëtam Tragicum, quòdque huius, de quo dico Carcini Fabulam Comicam laudet, cui nomen erat Mures; cum alterius Carcini Tragoedias percenſeat, & enumeret omnes. Credibile igitur eſt, hiſce tam multis, quas inuenerat machinis, non modo vſum in Epiſodijs fuiſſe, verum etiam in argumento Fabulæ. quo fieri debet, vt multo maximè liceat eaſdem inferre machinas inter Actus Comoediæ. Quin inter machinas illas Theatri, quas deſcribit accuratè Iulius Pollux, vnam fuiſſe ait vnius, & eiuſdem quidem vſus, ſed duplici appellatã nomine, hoc eſt ἐγκύκλημα, καὶ ἐξώστραν. hoc vero idcirco factum aliqui homines doctiſſimi putant, quòd ἐγκύκλημα diceretur, cum in Tragoedijs eſſet, ἐξώστρα verò cum à Tragoedijs accepta, etiam minoribus Fabulis extra ſcenam Tragicam, atq. ipſis Comoedijs inſeruiebat. Huiuſmodi credo fuiſſe Romanorum Imperatorum epiſodia multa: qui, vt legimus apud Martialem, Sueton. & alios, ſæpè iuſſerunt, in Theatro Deorum amores, ac raptus proponi, aut beſtiarum per funambulum inceſſus exhiberi. Quibus ſanè ſpectaculis dandis propriam idoneamq. deſignat machinam Iulius Pollux, Gruem. quam demitti ſolitam fuiſſe ait ex altiſſimis locis ad aliquorum rapienda corpora, & ſurſum ferenda: nominatimq. habuiſſe tum vſum in Theatro dicit, cum Aurora Memnonis filij corpus abripuit ſubitò, atque in cælum ſubduxit.

Dicet aliquis iterum excitare me velle Chorum, & nouæ Comoediæ concedere, qui fuit olim inductus, atq. ſublatus. Reddimus enim ei ſaltationem, & dicta Mimorum ridicula: quæ veteris erant Chori in antiqua Comoedia. Sed animaduertere neceſſe eſt, huiuſmodi ſaltationem, colloquia, dicta, quæcumq. demum Actibus interponuntur, eſſe prorſus ab argumento Comoediæ aliena, & ſeparata; Chorum autem Comoediæ veteris fuiſſe partem Fabulæ: ſic, inquam, vt Choricæ perſonæ cum Actoribus ipſis etiam colloquerentur, & agerent. Ad hæc: cum perſonas illas irridentes, & iocantes permittimus in epiſodijs, non eas ita licenter maledicas volumus, vt erant in veteri Comoedia Choricæ; quæ ciues, quos carperent, ſuo nomine deſignabant.

Dicet iterum alius, hæc epiſodia, vel exodia, aut embolia non probari ab Ariſtotele: cum reprehendat hiſtrionum conſuetudinem, qui per epiſodia producebant Fabulas, ſi videbant non dum impletum eſſe clepſydræ tempus, quod ita præſcribebatur, vt ante, finem facere

non

non liceret. Sed Ariſtoteles non damnauit omnino,ac prorſus epiſodia, verum ea tantum, & nominatim, quæ præter modum producerent Fabulam:quæq. ab Actoribus,& hiſtrionibus excogitarentur ſubitò,non tam appoſitè,conſultoq.Actibus interponenda,quàm temerè quolibet inculcanda. Quòd ſi epiſodia ſint accuratè facta,& Actibus interiecta loco tibicinis, ac Muſicorum, ſi Comœdiam non ita multum amplificent,nec plus nimio producant,nullum planè periculum reprehenſionis imminet ab Ariſtotele.

An Actus omnino, ac prorſus oporteat eſſe quinque. Caput XIX.

NEque plures,neque pauciores cuiuſcumq. Fabulæ,ſiue Comicæ, ſiue Tragicæ Actus eſſe debere quàm quinque, non Donatus modo confirmat, ſed decernit Horatius: cuius auctoritati nemo fidem vmquam abrogauit.

Neue minor quinto,neu ſit productior Actu
Fabula,quæ poſci vult,& ſpectata reponi.

Sed Iacobus Mazonius in Apologia Dantis Aligherij pauciores Actus eſſe,quàm quinque,& tribus tantũmodo iuſtam Fabulam perfici poſſe demonſtrare ſe putat ex teſtimonio quodam ſingulari M.Tullij Ciceronis.Locus Ciceronis eſt ex epiſtola nobili ad Q.Fratrem.Illud te extremum oro, & hortor; vt tamquam poëtæ boni, & Actores induſtrij ſolent,ſic tu in extrema parte,& concluſione muneris, ac negotij tui diligentiſſimus ſis:vt hic tertius annus tamquam tertius Actus perfectiſſimus,atq. ornatiſſimus fuiſſe videatur. Ex hoc, inquam,loco ſe putat oſtendere planiſſimè, licere Fabularum Actus eſſe tãtummodo tres. ſed vincat ne ex Ciceronis illis verbis,quod ipſe contendit,an ſecus, non libet hic diſputare: cum alioquin affirmare poſſim à veteribus Græcorum poëtis interdum fuiſſe Fabulam in plures,interdum in pauciores Actus diſtributam, quàm quinque. Cum enim Actus apud eos ſinguli ſingulis diſtinguerentur ingreſſibus Chori,dicere neceſſe eſt,totidem ab ijs Actus diſtinctos fuiſſe, quot Chori fierent ingreſſus in Thymelem, atq. in proſcenium per interualla ſeparati. At in Æſchyli Prometheo Chorus bis, terue tantum inſeritur Fabulæ. Neque enim Io, & Oceanus Chori locum obtinere poſſunt. quod ſi tamen obtineant, & Choricæ perſonæ ſint, ingreſſus Chori in ea Fabula numerandi ſunt quinque,ac propterea nõ quinque tantum Actus erunt, ſed omnino ſex; Fabula quippè, quæ diuiſa ſit in Actus quinque,non poteſt habere,niſi quatuor ingreſſus Chori. In eiuſdem Æſchyli Agamemnone,in Hecuba Euripidis,in Sophoclis Philoctete,

in

in Electra, in Oedipo quinquies ingreditur Chorus, & quod inde consequens est, sex sunt partes, Actusq. Fabulæ: quos adeo Seneca transferre sic distinctos etiam voluit in Oedipum suum. Cum enim post quintum Chorum alia necessariò sequatur Fabulæ pars, non potest quæ consequitur esse nisi sexta. Qui verò Chorus interdum ponitur in extrema Fabula, is propriè Chorus dici non debet, sed Commus, vt diximus in libello de Tragœdia ex Aristotele: atq. ideo partiri Fabulam non potest in Actus; quod est eorum officium, qui propriè Chorum agunt. Quid plura? Sophocles in Trachinijs sex facere Choros non dubitauit, Euripides in Iphigenia Taurica item sex: in Hippolyto coronato prorsus octo.

Hæc multo magis, quàm locus ille Ciceronis ostendere videntur, eum numerum Actuum quinque non fuisse constantem, ac certum. Quamquam enim hæc exempla petita sunt à Tragœdijs, demonstrant tamen vniuersè Fabulam dramaticam non fuisse ab omnibus semper diuisam in partes, aut Actus quinque. id quod contendunt Horatius, & Donatus. Sed dixerit aliquis, ab antiquis id perperam factum, deinde castigatum ab ijs, qui cetera quoq. vitiosis castigarunt in Fabulis. Nam ille quintus apud Senecam Chorus non canit, sed loquitur cum Iocasta, ideoq. non tam dici debet ingressus Chori, quàm colloquutio Chori cum personis scenicis. Dicet hæc, inquam, aliquis, & meritò dicet: quia veteribus aut nullæ fuerunt de scribenda Fabula leges, aut si quæ fuere, abrogatæ sunt nouis. Nihil igitur in hoc genere mutandum censeo, sed sequendam Horatij præceptionem. Quòd si quispiam tamen audere id etiam velit, ac pauciores, pluresue Actus facere, quàm quinque, vtatur consilio suo, ac se, quoad eius fieri possit, antiquorum auctoritate tueatur.

De Scenis. Caput XX.

Actuum quædam partitiones scenæ sunt, quemadmodum Actus ipsi membra quædam sunt Fabulæ. Definiri propterea scena potest Actus pars, in qua vna, duæ, tres, pluresue personæ loquantur. quod postremum idcirco addidi; ne putetur lege cautum inuiolata, quod monet Horatius.

------------*Nec quarta loqui persona laboret.*

Non enim hoc ita seruatur ab omnibus vbique, ac semper incorruptè, vt plures interdum, quàm tres in eadem scena loquentes non inducantur. Nam, & Diomedes in lib.iij. admittit etiam quatuor, & Plautus tum in Mercatore, tum in alijs quoq· Comœdijs hunc ipsum numerum explet. Quare id tantummodo sibi velle arbitror Horatium;

tium; vt si plures inducantur, quàm tres, non loqui laborent multum eæ, quæ supra tres inducuntur, sed pauca loquantur. Quantum enim attinet ad antiquos illos Græcorum Comicos, exploratissimum est, nullam ijs religionem fuisse, quatuor, interdum etiam plures simul loquentes inducere. id quod potissimum ex Aristophanis Ranis videri potest, cum excitatur cadauer: ex Pluto, in fine: ex Auibus propemodum vbique.

Multa sunt, quæ de scenis præcipiant antiquitatis viri peritissimi. Ac primo quidem loco. ne vllus Actus vltra septimam producatur scenam. Secundo. ne sæpius, quàm quinquies eadem persona veniat in proscenium. quæ præceptio Donati quidem est: sed Dauus tamen in Andria sæpius exit. Tertio. vt initium scenæ fiat interdum ab omnium, qui locuturi sunt, interdum ab vnius, interdum ab aliquorum ingressu, interdum ab eo, qui ingreditur, & ab eo, qui remanserat è proximè superiore scena. Quarto. vt terminetur interdum ex omnium discessu, interdum ex abitione vnius, aut aliquorum: nam qui reliqui sunt, nouam constituunt scenam. Quinto. vt personæ vel nihil, vel perparum loquantur cum populo, & spectatoribus. Quamquam enim facit hoc interdum Plautus, facit tamen ex antiquo Græcorum exemplo: quos iam diximus fuisse castigatos, & expolitos à nouis. In quo tamen amplior est permittenda licentia vltimis illis personis, quæ claudunt Fabulam, spectatoresq. dimittunt, & postulant plausum. Habent enim propterea necesse loqui cum populo, sicut Prologus, qui petit attentionem. Differunt tamen eo nomine, quod Prologi partes agit is, qui numquam postea inducitur in Fabula: conclusio verò, & dimissio spectatorum è Theatro permittitur alicui scenicorum: vt in Andria, Dauo.

Non expectetis dum exeant huc. intus despondebitur.
Intus transigetur si quid est, quod restat. plaudite.

Sed tamen has partes apud Plautum sæpè non Actorum aliquis agit, sed Grex. Ita inuenerunt inscriptam Asinariæ, Captiuorum, aliquarumque aliarum Comœdiarum clausulam illam postremam ij, qui Plautum emendarunt. GREX. Nam in illo codice, qui veteribus commentarijs Bernardi Saraceni, & Petri Vallæ fuit illustratus, non legitur inscriptum Gregis nomen: sed hoc. RECITATOR. quod ipsi ad hunc modum, & his verbis interpretantur. Loquitur Comœdiæ recitator, finem facturus Fabulæ. Itaque istorum opinione videtur fuisse à ceteris distinctus Actoribus, & Prologo similis ille, qui Fabulam claudit, & spectatores dimittit, apud Plautum. Et profecto sic etiam necesse est diuinare, si Gregem reponere pro Recitatore velimus. Neq. enim Grex ille loquitur vmquam, aut aliquid agit in Comœdia. Dedit igitur has illi partes Plautus; vt quemadmodum Prologus

logus nihil agit in Fabula, ſed Poëtæ, Actorumq. nomine beneuolentiam tantummodo captat, & poſcit attentionem, ſic etiam vltima hæc perſona, immo plures fortaſſe perſonæ, vna loquente, Comœdiæ finem imponant, & Actorum eorundem nomine veniam deprecentur, dimittant humaniſſimè ſpectatores, & indicium approbationis efflagitent, plauſum.

Quid in ſingulis ſequendum, & faciendum ſit Actibus. Caput XXI.

PRæter eas, de quibus dixi, partes quantitatis in Prologum, Actuſque diſtributas, alias Grammatici fecerunt tres, ſine quibus conſtare Fabula non poteſt. Hæ non tam ab ijs ſeiunctæ ſunt, quàm earundem dotes quædam eſſe videntur, & qualitates, quibus Actus ipſos imbui quodammodo, atq. ornari neceſſe ſit. Igitur hæc earum nomina ſunt. Protaſis, Epitaſis, Cataſtrophe. quæ á nobis explicanda, atq. interpretanda eſſe intelligimus ſingula.

Protaſis eſt prima illa Fabulæ pars, in qua proponitur, & enarratur ſumma rei, ſine declaratione futuri exitus. Itaq. ne longum faciam, Protaſis priorem exponit Comœdiæ partem, & periculum intentat, ſed tamen eiuſdem Fabulæ partem alteram, & quidem potiſſimam, hoc eſt exitum, & ſolutionem reticet; vt ſuſpenſione, atq. ignoratione ſpectatoribus auiditatem exitus ingerat, qui ad cataſtrophen vſque producitur. Sed quorſum hæc Protaſis adhibetur, dicet aliquis? non ne ſatis in argumento, atque in Prologo expoſita ſumma eſt Fabulæ? Non eſt ſatis. eſt enim expoſitio illa ſic breuis, atq. ita conciſa rerum gerendarum indicatio, vt non tam ſatiare auditoris animum, quàm accendere cupiditate rei futuræ videatur. Alia igitur adiungenda eſt ſignificatio copioſior, & planior. Exemplum Protaſis in Andria ſic eſt. Cum amaret Pamphilus Glycerium, eiq. iam grauidæ iurata fide pollicitus eſſet, ducturum ſe illam vxorem; pater, qui filium ijs amoribus teneri compererat, de illo abſtrahendo cogitat á Glycerio. Simulat igitur, ei ſe vxorem daturum virginem, Chremetis filiam. Is cum & patrem vereretur, & Glycerium deſerere putaret impium, pendet animi, nec inuenit quò ſe vertat. ſed cum inaudiſſet á ſeruo, nuptias illas ſimulare patrem, promittit, patris ſe facturum imperata. Itaque prior Comœdiæ pars indicat, & intentat periculum, quod imminet Pamphilo, ſi pater verè velit eum vxorem ducere.

Epitaſis eſt inuolutio ipſa, & perturbatio rerum omnium. in qua ſuſpiciones augentur, & pericula. Maxima igitur hic adhibenda cura eſt, & diligentia, vt tota rei ſeries, quaſi quibuſdam anulis intexta catena,

tena, ducatur curſu perpetuo. ſic prorſus, vt poſtrema medijs, media primis ex æquo, ac proportione reſpondeant: ſemperq. vnum naſcatur ex alio; nec inſeratur quicquam, quod ex ijs, quæ iam anteceſſere, neceſſariò non conſequatur. Vt ergò dicatur in ſumma, Epitaſis continet quicquid inter Fabulæ propoſitionem, & eiuſdem clauſulam intercedit. Epitaſis exemplum ab eadem Andria duci ſic poteſt. Cum ſparſus iam de nuptijs Pamphili rumor perueniſſet ad ancillas Glycerij, ſuſpicionibus, & turbis impletur Fabula. Ad hæc. pater Pamphili, quoniam ab eo conſenſionem extorſerat, cœpit verè, ac ſeriò cum Chremete agere de matrimonio, & rem facilè impetrat. Hoc igitur modo periculum augetur, & texitur nodus.

Cataſtrophe eſt exagitati negotij conuerſio in tranquillitatẽ non expectatam, ac propterea Fabulæ dici debet exitus, & abſolutio. cuius paradigma ita peti poteſt ab eadem Comœdia. Inſiſtit Pamphili pater, & nuptias vrget ad exitum. Itaq. res proceſſiſſet, niſi caſus, qui ſæpè plus poteſt, quàm ratio, dubijs rebus interueniſſet. Adeſt repentè quidam Crito, qui docet, Glycerium eſſe filiam Chremetis, atque ita nuptiæ ex Pamphili ſententia fiunt. altera Chremetis filia deſtinata iam Pamphilo, datur Charino adoleſcenti, qui eam deperibat. Sed illud hoc loco quærere neceſſe eſt: An hæc conuerſio ea ſemper eſſe debeat, quæ tranquillitate, ac exitu felici concludat Fabulam. Nam de Tragœdia diximus ex Ariſtotele, non ſemper eiuſmodi Fabulæ mutationem ſic in contrariam fieri debere partem, vt terminari exitu felici non poſſit, modo ingens aliquod periculum anteceſſerit. Inde, inquam, oritur hæc quæſtio. An aliqua etiam Comœdia probabilis ſit, quæ triſtem, atq. infelicem exitum nanciſcatur.

Reſpondeo itaque, Cataſtrophen, & conuerſionem Comicæ Fabulæ in ſecundum, florentemq. rerum ſtatum fieri plerumq. oportere: ſed poſſe tamen aliquas finiri nonnulla triſtitia leui, & exitu minus læto terminari, modo anteceſſerit riſus, & iocus, qui à Comœdia ſeparari non poteſt. Huiuſmodi mihi videtur eſſe Aſinaria Plauti. Cuius poſtrema clauſula eſt maritus ætate confectus, & bene ſenex ab vxore deprehenſus cum pellice: qui profectò ſenex riſum ſic mouet, vt ipſe triſtitiam habeat, & exitum rerum ſuarum minus felicem. Huiuſmodi eſt Miles glorioſus. qui captus, coniectus in vincula, vapulans, habitu ſupplici Fabulam claudit. hæc autem triſtia ſunt militi glorioſo, tametſi populo riſum mouent. Huiuſmodi denique eſt Perſa; quæ Comœdia finitur item ſupplicio ſumpto de lenone, additis præterea minis, quæ hominis mœrorem augerent, nec populo magnũ riſum excitarẽt. Hac demũ quæſtione ſubmota cõcludamus hiſce de partibus omnia in hũc modum. Protaſis in primo tractatur actu. Epitaſis in ſecũdo, & tertio. Cataſtrophe inchoatur in quarto, perficitur in quinto.

Vnum

Vnum esset addendum de Agnitionum generibus varijs, quæ ponuntur,& accidunt in extrema Catastropha.Sed non sunt hic iteranda quæ diximus cum de Catastropha Tragœdiæ disputauimus.est tamen affirmandum hic illud: Tragœdiam quidem sine Agnitione quoque laudabilem esse; Comœdiam tamen,si careat Agnitione, vix esse probabilem. Nam quæ sunt apud Plautum eiusmodi, Asinaria, Aulularia, ceteræ, videntur esse frigidiores. quod quia penitus intellexit Terentius, sibi melius cauit, atque in rationem suam consuluit sapientius.

De Fabulis illis, quæ dictæ sunt à nouis scriptoribus Tragicocomœdiæ. Caput XXII.

CVm has Tragicocomœdias nominamus, eas intelligi volumus, quæ personis grauissimis,infimisque,aut etiam Satyris vnà permistis,confusoq. simul Tragœdiæ,Comœdiæq. fine ex commiseratione, ac risu conflato, quoddam nobis Fabulæ genus proponere videntur, cuius neq. vlla mentio apud Aristotelem sit, neque apud veteres poëtas exemplum probabile. Quamquam enim multi ex antiquis illis poëtis,qui pluribus annis Aristotelem antecesserant, ex personarum illa mistione coagmētatas aliquas fecere Fabulas,vt supra commemorauimus,eas tamen in ipsaComœdiæ definitione damnauit idē Aristoteles, cum Comœdiæ deteriores personas, Tragœdiæ meliores assignauit.De illa verò finis vtriusq. tam distracti compositione nihil est,cur multa dicamus; cum non modò ab Aristotelis auctoritate,atque ab antiquorum exemplis, verum ab ipsa quoque ratione videatur aliena.

Nihilo minus tamen vnus Aristotelis in cap. poët. xj. videtur esse locus,qui mentionem aliquam huiusmodi poëmatis habere fortasse queat. Sed vt diximus in libello de Trag.cap.xxj. in fine, locus ille cum sit obscurior, in aliam trahitur sententiam ab interpretibus, & causam hanc tueri non potest, quia eiusmodi Fabulas,quas ibi commemorat,suo suffragio damnat,nec probari ait,nisi ab imperitia Theatrali, hoc est ab imperita Theatri multitudine, ad cuius se sè fingunt voluntatem assentatores poëtæ.

Exemplum etiam aliquod huiusmodiTragicocomœdiæ videtur esse præsertim in Euripide: qualis est Cyclops. Habet enim duplicem ordinem personarum;& tota Fabula vinum est,tota iocus,& risus; ad extremum læto etiam exitu terminatur,cum Vlyssis socij liberantur. Quare si quarundam grauitatem personarum excipias,Comœdia dicenda videtur, si earundem illam grauitatem attendas, Tragœdia.

Quid ni ergo Tragicocomœdia sit? Sed hæc Fabula inter Satyricas referenda Tragœdias est: in quibus Satyri, Sileniq. sic inducebantur, vt inductos in Cyclope videmus. Satyros tamen explosit aliquando tandem Tragœdia, & noua Comœdia non admisit. Possumus adeo iure dicere, huiusmodi Fabulas ab Aristotele fuisse repudiatas: qui veteribus illis dramaticæ poëseos antiquatis legibus, definitionibus traditis egregijs Tragœdiæ, Comœdiæque, noua dramaticæ poësi iura condidisse videtur.

Itaque si quis velit tamen hoc genus Tragicocomicum sequi, atq; in scenam proferre, tueri se aliqua ratione potest, apertè, planèq. profitendo, velle se, vel antiquorum illas veteres Fabulas recoquere, quæ ab Aristotele leges non acceperant; vel extundere nouum genus, quẽadmodum fecit in Flore Agatho. qui Fabulam illam fictis nominibus personarum, fictoq. prorsus argumento, ausus est proferre primus nouo artificij modo: nec tamen damnatus est ab Aristotele propter nouitatem: immo verò est approbatus eo nomine, quòd illa Fabula vulgo placeret; vt in commentario de Tragœd. diximus cap. xxij. Videtur enim Aristoteles significare, populi voluntatem, & voluptatem, aliquam posse poëtis ad excogitanda noua dramata veniam dare.

Sed quì fiet, vt risus cum misericordia, & dolore misceri queat? Dixerim, ea ratione misceri posse, qua frigus attemperatum calorem patitur, attemperatus calor frigus, algoremq. non omninò depellit. In quo genere fortassis ea composuerunt Græci, quæ κλαυσιγέλωτα nominarunt.

De Comœdijs illis, quæ Pastoritiæ nominantur. Caput XXIII.

Libet ad extremum id etiam inuestigare, ac quærere. vnde nam illæ pastoritiæ Fabulæ, quæ totum iam occuparunt Theatrum, promanarint. Neque enim apud antiquos aliquas illis scimus fuisse similes, nisi quas paulo ante Tragœdias Satyricas appellauimus. Sed tamen ab illis Satyricis Tragœdijs hæ nouæ pastoritiæ differunt: quia sæpè nullos inducunt Heroas, aut Deos, nullos Satyros, ac Paniscos, sed pastores tantum, agricolas, rusticanos, aliquas Nymphas. Necesse igitur est aperire primum fontes, vnde fluxerunt hæ Fabulæ. deinde videre, ac quærere, num probandæ sint, retinendæq. videantur.

Vetustissimum sanè poëmatis genus ex antiquissimo viuendi more ductum sine dubio est, cum poësis ipsa nihil aliud quàm humanarum actionum, hoc est humanæ vitæ quædam imitatio sit. At viuendi prisca genera fuere tria, vt disputat Iulius Scaliger, pastoris, venatoris,

ara-

aratoris. Venatores quia ſemper in motu, curſuq. ſunt, videntur à ſtudio cantus abhorrere, ac propterea nullum imitationis, hoc eſt, nullum carminis genus excogitarunt. Reliqua ergo duo viuendi genera cantiones,verſuſq. meditata principio ſunt. Ac paſtores quidem multo fortaſſis id ante fecere, quàm aratores,quia priores ætate fuere,quemadmodum Varro docet,& ex Thucydide intelligi poteſt. Huc accedit, quòd cum hoc inuentum ſolutos, ac remiſſos habuerit auctores, à paſtoribus potius manare debuerit, qui ſæpiſſimè ſunt otioſi, quàm ab aratoribus, qui plerumque, ac penè ſemper verſantur in opere. Videtur igitur inuenta primum modulatio quædam,& cantus à paſtoribus,vel inductione naturæ, vel auicularum, arborumq. ſibilantium imitatione;vt Lucretius autumat in lib.v.

At liquidas auium voces imitarier ore
Ante fuit multo,quàm læuia carmina cantu
Concelebrare homines poſſent,aureſq. iuuare.
Et Zephyri caua per calamorum ſibila primum
Agreſtes docuere cauas inflare cicutas.
Inde minutatim dulces didicere querelas,
Tibia quas fundit digitis pulſata canentum,
Auia per nemora,ac ſiluas,ſaltuſque reperta
Per loca paſtorum deſerta,atque otia dia.

Et ſanè,vt Plinius in lib.x.cap.xxix.demonſtrat,tanta in vna luſcinia modulatè canendi vis eſt,vt omnes Muſicorum leges, & modi inde hauſti eſſe videantur. In hac vna,inquit, perfecta muſicæ ſcientia modulatus editur ſonus:&nunc continuo ſpiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc diſtinguitur conciſo, copulatur intorto, promittitur reuocato, infuſcatur ex inopinato. interdum & ſecum ipſe murmurat;plenus,grauis,acutus,creber,extentus,&c.

Ex his ergo cantibus auicularum cum otioſi paſtores modulandi rationem aliquando certam didiciſſent, addiderunt modulis verſum, & numeroſa verba,quæ flecterentur ad tibiam. Et quoniam tota hæc ars erat imitatio quædam, imitari eius beneficio coeperunt ea, quæ ipſis notiora erant, atq. in oculos continenter incurrebant; hoc eſt paſtorum amores, & iurgia,concilia, & contentiones eorum, quibus cum eſſent ſemper,atq. eodem vitæ genere conſueſcerent. Natæ itaq. ſunt ex eo fonte duæ cantiuncularum formæ. altera; cum ſinguli ſub arboris aliquam recepti vmbram,à cibo,ac potu,ſuos canerent amores; quæ ſpecies monoproſopos, hoc eſt vnius tantum perſonæ loquentis erat; altera,cum vel caſu, vel conſilio conueniſſent ij, inter quos,aut amor,aut odium,aut æmulatio,& riualitas eſſet. Huius poſterioris,quæ plures inducit canentes perſonas,duos fuiſſe modos accepimus: primum;cum ſine certo numero,ac ſine lege verſus funde-

rent : cui non eſt aliquod proprium impoſitum nomen; quia vulgaris erat , liber , & naturalis, nec tam arte quæſitus , quàm vltro propemodum oblatus . ſecundum ; in quo ſententias reponerent æmulas , quibus verſus pari numero reſponderent . Quare dictum eſt hoc genus carminis ἀμοιβαῖον : hoc eſt per vices, alterniſq. reſponſio . cuiuſmodi videtur eſſe apud Virgilium in Eclog.iij.vbi vices haſce,ac reſponſiones alternas ita paſtoribus cantaturis præſcribit Palæmon .

Alternis dicetis.amant alterna Camœnæ .

Et in Eclog. vij. vbi cantus hic amoebæus explanatius , & melius ſic ab ipſo poëta deſcribitur initio .

Alternis igitur contendere verſibus ambo
Cœpere:alternos Muſæ meminiſſe volebant .
Hos Corydon,illos referebat in ordine Thyrſis .

Hæc itaque alternatio canentium paſtorum dicta eſt ab antiquiſſimis Græcorum amoebæum carmen: quod auctore Feſto tum eſſe dicitur, cum hi,qui canunt æquali quidem numero verſuum vtũtur, ſed ita ſe tamen habet reſponſio, vt aut maius aliquid, aut contrarium dicant qui reſpondent. Dixerat enim in tertia Damœtas aliquid magnum:

Ab Ioue principium Muſæ.Iouis omnia plena
Ille colit terras.illi mea carmina curæ .

Maius tamen quiddam , & contrarium pari numero verſuum Menalca reſpondet .

Et me Phœbus amat:Phoebo ſua ſemper apud me
Munera ſunt lauri,& ſuaue rubens hyacinthus .

Tres igitur huius paſtoritiæ poëſeos fuere formæ . Prima:quam vnus tantummodo caneret.qualis eſt illa Virgilij Ecloga ij.Formoſum paſtor:& vltima.Extremum hunc.Secunda forma eſt,quæ duos quidem, aut plures canentes inducit:ſed ſine vlla contentione de pari ſententia, vel de numero verſuum . Tertia eſt illa,quæ certamen hoc, & alternationem , de qua diximus habet . Singulorum materiæ ſunt arationes,vindemiæ,meſſes,lignationes,& argumenta quædam viatoria, capraria,ouilia,olitoria:quibus addit Sanazarius ex Theocrito piſcatoria . Interdum tamen aſſurgunt in hoc genere poëtæ,materiaſque grandiores aggrediuntur;ſed tamen inducunt tunc Pana,vel Silenum ſilueſtrem Deum canentem , à quo tam excellens argumentum alienum eſſe non videatur . Eſt enim, vt Plato in conuiuio docet, Silenus reconditæ,ac ſepoſitæ ſapientiæ Deus; adeoque Bucolici poëtæ paulo maiora canere , ac ſiluas egredi audent, cum eum inducunt,nec tam ſuo,quàm ore loquuntur ſapientiſſimi,ac prudentiſſimi Dei:quod Virgil.fecit in Eclog.vj.cui nomen eſt Silenus .

Igitur ex poſtremis hiſce duabus formis,quæ multas inducunt perſonas,natæ Comoediæ ſunt,quæ paſtoritiæ vocantur.quod inuentum,

aut ego longè fallor,aut omnino nouitium eſt. Nam apud antiquos, Theocritum Græcum, Latinumque Virgilium, & poſtremum etiam Calpurnium Siculum, qui Diocletiano Imperatore ſcripſit Eclogas, non inuenias niſi paucas admodum inductas perſonas canentes, colloquenteſque;& quidem non plures quàm tres. Quin earum Eclogarum multæ nullum habent dialogum, & colloquutionem: ſed in ijs poëta loquitur ipſe per ſe,numquam mutatus:quod à ratione dramaticæ poëſeos eſt alienum.Quare cum videamus iam ad iuſtam Comœdiæ magnitudinem has Fabulas perueniſſe,ſuumq. habere negotium, & rerum ſeriem, ac ſyntheſim reliquis dramaticis ſimilem formis, nouum hoc artificium dicendum eſt, ad parandam animi delectationem,vt cetera poëtarum,excogitatum. Cum enim vidiſſent Eclogas illas antiquorum ſimplices mirificè placere, intellexerunt,multo maximè futurum,vt tenerent populum,ſi producerentur in longum, additoq. negocio,& rerum aliqua conſtitutione,ac nodo,ex multis quodammodo Eclogis, quaſi ex multis Actibus, ac ſcenis conflatum paſtoritium aliquod drama proferretur in publicum.

Eſt alius præterea fons, vnde facilè huiuſmodi Fabulæ natæ ſunt; hoc eſt Satyra vetus, quæ dramatica fuit, & in ſcenam ab Actoribus illata. Illa quippè ſuos habuit hiſtriones, & ſcenam propriam,vt docet Vitruuius,hoc eſt eam ipſam, quam hi noui paſtoritiarum architecti Fabularum vindicarunt ſibi, ex arbuſculis, frondibus, herbis, opere topiario compoſitam. Satyricæ ſcenæ,inquit ille,ornantur arboribus, ſpeluncis, montibus, reliquis agreſtibus rebus in topiarij operis ſpeciem deformatis.Ab hac ergo dramatica Satyra ſine dubio hi ſumpſerunt multa:hoc eſt ſcenam, Satyros, Silenoſque, quos penè ſemper inducunt: ab Eclogis alia, vt paſtores, Nymphas, bubulcos, ſubulcos, opiliones. Multa verò addidere de ſuo, & nouum hoc poëſeos dramaticæ genus pepererunt,quod magnos habuit proceſſus, & amplificatur in dies.

Fontes vnde fluxit hæc Fabula,vidimus: Quæramus verò nunc an probanda ſit, atq. in Theatro cum ceteris retinenda. Vt breuiſſimè faciam, exiſtimo improbari omnino non poſſe. Nàm & riſum habet, quo continetur vis, & natura Comœdiæ, & inſtituit actiones humanas, informatq. hominum mores, aliorum propoſitis exemplis; quæ vtilitas à ſcena debet in Rempub.emanare.Quòd ſi dicas:nouum hoc inuentum eſſe,reſpõdebo,nouum etiam fuiſſe Florem Agathonis: qui tamen ab Ariſtotele non eſt improbatus,vt alibi docuimus.

Vnum tamen eſt, quod habeat fortaſſe maius aliquod robur, ac vim.Quid inquam?Sunt quæ finguntur in his Fabulis mutata iam religione minimè vero ſimilia. Satyri enim illi, Nymphæ,ſilueſtreſque Dij,quos proferunt,nullam obtinent apud populum fidem,adeoque à

verosimili sunt alieni:quod peccatum in poëtis ferendum non est.Sed dixerim ego,Deos illos, ac cetera,quæ falsa esse prorsus, & commentitia demonstrauit populo recta religio, proponi tamquam aliqua symbola rerum verarum,quemadmodum producitur interdum iræ simulacrum,aut inuidiæ. non quòd velit poëta,existimare spectatores, inuidiam, iramq. corporatas, & aspectabiles esse, sed quòd ita se melius illis propositurum videat ea, quæ faciunt irati homines, aut inuidia laborantes. Ac de Comoedia quidem diximus. nec necesse habemus aliud addere, nisi excipere Fabulas impudicas, quas exterminandas esse, & ciuilis sapientium virorum doctrina, & integra religio iubet.

* * *

TAR-

TARQVINII GALLVTII SABINI E SOCIETATE IESV DE ELEGIA COMMENTARIVS.

Elegiæ antiquitas, & Scriptores. *Caput I.*

QVoniam id agere decreui, vt Elegiam in bono lumine collocem, ille primum erit eripiendus error, quo plerique decepti, putant, hanc non esse poëseos formam admodum splendidam, atq. spectabilem. Id quod facilè consequar, si huius vetustatem carminis, scriptoresq. longè antiquissimos, & grauissimos ducta quasi serie percensebo.

Quamquam Horatius auctorem Elegiæ primum certò sciri posse negat his versibus,

Quis tamen exiguos Elegos emiserit auctor,
Grammatici certant, & adhuc sub iudice lis est,

aliqui tamen Theoclen, vel Naxium, vel Eretriensem esse volunt: qui mente captus, ac delirus dicitur primus hoc genus fecisse carminis, & pronunciasse. Sunt qui Midam nescio quem inuentorem faciunt; quòd cum in funere matris primam Elegiæ syllabam ἒ, ἒ, quæ apud

Græcos lamentationem ſignificat, vſurpaſſet, initium huic poëmati dediſſe videatur. Illud certè debet exploratiſſimum eſſe, antiquos, & quidem nobiles viros in huius ſcriptione carminis operam poſuiſſe: Solonem, vnum è Græciæ ſapientibus, Theognidem vetuſtiſſimum, doctiſſimumq. poëtam, Mimnermum, Simonidem Ceum, Callinum, Xenophanem, Philetam, Tyrtæum, Callimachum; & verò etiam Ariſtotelem philoſophorum omnium ſine controuerſia primum: vt Latinos interea prætermittamus, quaſi non ſic antiquos: Catullum, Tibullum, Propertium, Cornelium Gallum, & qui omnium habitus eſt ingenioſiſſimus, Ouidium Sulmonenſem. Quamuis autem ambigi iure poſſit, an eorum multi, quos initio dixi, veram Elegiæ formam attigerint, rem tamen hic ad viuum non reſeco, ſed quicquid Elegiacis numeris ſcriptum eſt, id ego vniuerſim Elegiæ nomine comprehendo; de his accuratius, ac ſubtilius in loco explicaturus. Placet itaque nunc, ipſam vocabuli notationem, atque Elegiæ veram etymologiam quærere: vt facilius intelligatur id, de quo diſputatur.

Notatio Nominis. Caput II.

SVidas quidem Elegiæ notationem, ac etymon ſe neſcire planiſſimè profitetur. Sed tamen ſunt, qui dictam velint παρὰ τὸ εὖ λέγειν τοὺς τεθνηκότας, hoc eſt ex eo, quod mortuis illo carmine bene precarentur, eoſdemq. laudarent. In funere enim tantummodo antiqui, vt infra dicetur, vtebantur Elegia. Hanc tamen etymologiam nemini placere video: non Robertello, non Scaligero; non alijs, qui hoc argumentum ad hanc diem vſq. tractarunt. Appellatam putat Simplicius ἀπὸ τοῦ ἔλεον λέγειν, quod eſt commiſerationem implorare, vel ἀπὸ τοῦ ἒ ἒ λέγειν: quod eſt heu, heu, dicere. Quæ quidem interiectio ita Græcorum Tragicis vſitata eſt, ac familiaris, vt nihil apud eos communius ſit. quamquam interdum non ἒ ἒ per epſilon illi ſcriptam eam interiectionem reliquerunt, ſed per alpha iota αἶ; cui tamen eadem ſubiecta notio eſt, neque aliud, quàm heu ſignificat. Sic enim Clytemneſtra, vt cetera mittamus, ab Oreſte occupata lamentatur apud Sophoclem Tragici carminis omnium ſententia principem. αἶ, αἶ, αἶ, ἰὼ στέγαι. Heu, heu, heu, heu nos miſeras. Hac igitur lamentationis forma ipſi etiã vtebantur Elegiaci, tum in funebri cantu, tum in amantiũ ſtultis querimonijs, quas pro amicarum foribus exponebant. Ceterum nonnullorũ opinio fuit, dictam Elegiam eſſe ἀπὸ τοῦ ἐλέου: non quidem à commiſeratione, ſed ab aue nocturna, ſtridula ſemper, & querula. Vlulã Latini appellarunt: vt vlulatus, & querelas, quas exprimit cantu, ipſo nomine ſignificarent. Ea fortaſſe ſit, quam noctuam dicimus. quod ſi verum eſt, hæc etymologiæ ratio cadit optimè in funebrem illam conqueſtionem Elegiæ: cum hæc auis apud Ægyptios hieroglyphicum mortis habita ſit, vulgatiſ-

gatiſſimo etiam poëtarum, atq. hiſtoricorum noſtrorum teſtimonio comprobatum: qui à noctua ſemper aliquid inauſpicatum dicunt, ac exitiale portendi. ſic prorſus; vt eius cantum, velut lethale prodigiū, hoſtijs expiari ſolitum eſſe tradiderint. Vel illa Propertij carmina id declararunt, quibus Arethuſa portenta Lycotæ coniugi in caſtris degenti malum aliquod obnunciantia ſe procuraſſe commemorat.

Siue in finitimo gemuit ſtans noctua tigno,
Seu voluit tangi parca lucerna mero:
Illa dies hornis cædem denunciat agnis,
Succinctiq. calent ad noua lucra popæ.

Et profectò Pyrrhus Epirotarum Rex infelici prorſus euentu comprobauit, illam auem eſſe funeſtam. Cum enim in itinere nobilis expeditionis aduerſus Argiuos, ipſius Regis haſtæ repentè inſediſſet noctua, intellexit ille calamitatem futuram: & in eo prælio ſic mortuus eſt, quemadmodum ea feralis ales obnunciarat. His accedit Valeriani Pierij coniectura: qui putat, noctuam in eo ſigno ſculptam, aut depictam fuiſſe, quod ad illos, qui publico damnati iudicio erant apud Æthiopas, à lictore portabatur, ea cum lege, vel conſuetudine iam inueterata, vt ſtatim ſigno illo conſpecto, damnatus quiſq. ſua ſibi manu mortem afferret; magno & ſibi, & patriæ dedecori futurus, niſi feciſſet. Quæ cum ita ſint, intelligere facilè poſſumus, hanc etymologiæ rationem eam eſſe, quæ probet, Elegiam duxiſſe originem à funere: cum ἔλεος, hoc eſt, Vlula, cuius cantum imitatur, feralis habita ſit, ac funeſta. quamquam controuerſum videri poſſet, à funere ne primum initium traxerit Elegia, ac deinde ad amantium querimonias deducta ſit, an ab amantium querelis ad funeris luctum conſecuto tempore gradum fecerit. Crediderim à funere tranſlatam eſſe ad amantium commiſerationes, ac lamenta. Id quippè ſignificauit in definitione Didymus, cum dixit, Elegiam eſſe θρῆνον ᾀδόμενον πρὸς αὐλὸν: luctum ſiue lamentationem ad tibiam decantatam. Nam cum tibia funeris propria fuerit, ipſa definitio, qua rei vis omnis, & natura continetur, funus videtur in Elegiam includere propterea, quòd ei tibiam adſcribit, ad quam præficarum conqueſtiones, & funera canebantur. Quo fit, vt hæc definitio intelligi perinde poſſit, ac ſi ea non ſit Elegia, quæ funebrem luctum, ac lamenta non complectatur.

Optimo verò conſilio à funere, ad amantium deplorandas inſanias eſt euocata: in quibus quotidiana conqueſtio, vt ait Scaliger, & mors veriſſima eſt: cum vir à ſe ipſo quaſi alienus humili feminarum generi viuere videatur. Id verò quacumq. ratione factum ſit, prætermitto; illud tantummodo ſtatutū hìc volo: Elegiam ad querelas vel præficarum, vel amantium originem ſuam referre. ſic, inquam; vt propterea Latinus Pindarus Tibullū alloquēs Elegos miſerabiles appellarit.

Albi

Albi ne doleas plus nimio, memor
Immitis Glyceræ: neu miserabiles
Decantes elegos; cur tibi iunior
Læsa pœniteat fide .

Quibus ita constitutis, ac positis, de materia dicendum est, quæ tractanda proponitur Elegiæ .

Elegiæ materia . Caput III.

CVm à conquestionibus Elegiam esse natam , ac nominatam habeamus exploratissimum, videtur esse consequens, nihil nisi funebre, vel querulum, ac miserandum in Elegiam cadere posse . Et ita profectò esset, nisi antiquorum poëtarum , scriptorumq. grauissimorum auctoritas alia omnia demonstraret: qui nullam penè materiam in qua cetera versantur poëmata, Elegiaco versu tractare dubitarũt: Quapropter existimauerim, initio quidem nihil, nisi lamentabile, numeris Elegiacis esse cantatum, siue amatorium illud fuerit, siue funestum, siue alio nomine triste, ac luctuosum : deinde verò cetera etiam argumenta ijsdem versibus inclusa , & comprehensa fuisse , quæ alio carminis genere tractantur ab alijs . Itaq. argumentum hoc tam amplum, & tam latè patens, quod videmus nunc Elegia tractari, nouum est, & accersitum ; proprium verò , antiquum , & quasi primitiuum, querulum est, & flebile. quod planissimè docet Ouidius in Elegia pernobili de Tibulli morte , confirmans illam esse veram , & propriam Elegiam, quæ versatur in funere .

Memnona si mater, mater plorauit Achillem ,
Et tangunt magnas tristia fata Deas ;
Flebilis indignos Elegeia solue capillos :
Ah nimis ex vero nunc tibi nomen erit .
Ille tui vates operis; tua fama Tibullus
Ardet in extructo corpus inane rogo .

Eodem sanè modo suas ipse calamitates philosophus bonus, ac poëta non malus deplorans Boëthius , haud dubiè demonstrat, Elegiam quasi propria quadam nota distingui à ceteris luctu , & querimonia velle .

Carmina qui quondam studio florente peregi ,
Flebilis heu mœstos cogor inire modos .
Ecce mihi laceræ dictant scribenda Camoenæ ,
Et veris elegi fletibus ora rigant .

Non tamen id propterea dico, quòd credam, argumenta flebilia, tristia, funebria Elegiæ propria sic fuisse, vt nulla prorsus alia poëmatis

forma

forma canerentur. Scio enim eandem sibi materiam sumpsisse etiam Threnos,qui latinè luctus dici possunt:qualis est ille cantus,quo Hieremias sanctissimus vates dolenter admodum excidium Hierosolymæ,vrbis nobilissimæ lamentatur. cuius quidem carminis auctorem Linum Ethnicorum nonnulli esse voluerunt. Nec aliud profectò fuit argumentum Næniarum, quæ lugubri cantus inflexione ad feretrum admotæ sunt,atq.ad funus adhibitæ.Quamquam enim illas paulo superiori memoria Iouianus Pontanus traduxit ad nutricias cantilenas, non est tamen secutus antiquum, & proprium Næniarum argumentum;sed voluit illis dare nouum pro arbitratu,eo permotus consilio,quod in Italia nutrices populari lingua cantiunculas illas, quibus somnum pueris conciliant, Nænas appellent. Itaque apud illum nutricula somnum sic euocat ad Lucilij cunas.

Somne veni,tibi Luciolus blanditur ocellis:
Somne veni,venias blandule somne,veni.
Luciolus tibi dulce canit somne optime somne:
Somne veni,venias blandule somne,veni.
Luciolus vocat in thalamos te somnule,somne,
Somnule dulcicule,blandule somnicule.
Ad cunas te Luciolus vocat:huc age somne:
Somne veni ad cunas: somne age,somne veni.
Ad cubitum te Luciolus vocat; eia age somne,
Eia age somne veni,blandule somne veni.
Luciolus te ad puluinum vocat,instat ocellis:
Somne veni,venias,somne age,somne veni.
Luciolus te ad complexum vocat,innuit ipse:
Innuit,en venias somne age,somne veni.
Venisti bone somne,boni pater alme soporis,
Qui curas hominum,corporaq. ægra leuas.

Sed hoc Næniarum genus nouum est,vt diximus, à Iouiano Pontano excogitatum:cum Nænia funebre carmen sit, neq. multum ab Elegia distare videatur. Quo loco illud etiam dicere oportet; ad hoc genus pertinere quoq. Monodiam,hoc est solitarium cantum, in quo solum affectum,& lamentationem posuerunt, ἠθοποιΐαν verò, hoc est morum effictionem,& prosopopœiam planè nullam. Hoc argumentum, atque hanc poëseos formam tractauit Sapho, nobilis illa poëtria, quæ multas dicitur scripsisse Monodias, ac propterea cantum Missolodium inuenisse, vt docet Patritius in Poëtica. quo de genere videtur esse cantus ille,quem Politianus arctioribus solutum numeris, ac propemodum exlegem in obitu Laurentij Medicei scripsit, reliquitque posteritati.

Quis dabit capiti meo

Aquam?

Aquam? quis oculis meis
Fontem lacrymarum dabit?
Vt nocte fleam.
Vt luce fleam.
Sic turtur viduus solet,
Sic cygnus moriens solet,
Sic luscinia conqueri.
Heu miser miser.
Heu dolor dolor.
Laurus impetu fulminis
Illa, illa iacet subito
Laurus omnium celebris,
Musarum choris,
Nympharum choris.
Sub cuius patula coma
Et Phœbi lyra blandius,
Et vox dulcius insonat.
Nunc muta omnia,
Nunc surda omnia.
Quis dabit capiti meo
Aquam? quis oculis meis
Fontem lacrymarum dabit?
Vt nocte fleam.
Vt luce fleam.

Huius imitandi carminis studio nos etiam abrepti, quædam olim in Mariæ Magdalenæ Metanœa lusimus, vt leuissimè dicam, iuueniliter. Ea quæcumq. sunt, publicis typis, hoc est hominum iudicio sunt permissa: quorum arbitrium est, constituere quid eo conatu simus assecuti. antiquum certè nos carminis argumentum, & poëtam haud ignobilem Politianum secúti sumus imitando. Ceterum, vt ad institutum reuertar, hæc omnia poëmata locum in funere, & quidem initio, in solo funere obtinuerunt: Threni, Monodiæ, Næniæ, ac Elegiæ. Elegia tamen traducta postmodum est ad amores, atq. ad amantium tristes insanias exprimendas, quales sunt, vt de Græcis hoc loco taceam, Ouidij, Tibulli, Propertij conquestiones. Quid enim aliud illa Propertij sibi volunt in libro tertio, Elegia duodeuigesima?

Hæc certè deserta loca, & taciturna querenti;
Et vacuum Zephyri possidet aura nemus.
Hic licet occultos proferre impune dolores,
Si modò sola queant saxa tenere fidem.
Vnde tuos primum repetam mea Cynthia fastus,
Quod mihi das flendi Cynthia principium?

Quid

Quid illa Tibulli, quibus Elegiæ septimæ libri tertij ita ducit exordium?

Hei mihi difficile est imitari gaudia falsa,
Difficile est tristi fingere mente iocum.
Nec bene mendaci risus componitur ore,
Nec bene sollicitis ebria verba sonant.

Quid denique illa, quæ in Ouidianis epistolis expostulant Heroides, Dido, Hypermnestra, Ariadna? Nihil his fieri potest luctuosius, nihil Elegiacis versibus accommodatius. Ita igitur à funere digressa tantisper Elegia, in amoribus initio sic versabatur, vt nihil nisi amantiũ querimonias amplecteretur. Factum deinde paulatim est, vt etiam gaudium, animique lætitiam, quam amantes præ se ferebant, vbi voti compotes fuissent, eodem genere carminis exprimerent, quo dolorem antea lamentati erant. Docet enim hæc planissimè duobus hisce versibus Horatius in poëtica.

Versibus imparibus iuncta est querimonia primum,
Post etiam inclusa est voti sententia compos.

quasi dicat; initio quidem Elegiam à funere traductã, atq. adhibitam fuisse ad amantium querimonias significandas; sed postea illos ipsos, vbi amicarum animum peruicissent, Elegiacis versibus animi lætitiam expressisse. Prolatis hoc modo Elegiæ finibus, & quasi pomœrio amplificato, cum diu, multumq. in rebus amantium lætis, prosperisq. versata esset, ita licenter, ac liberè postremò vagata est, vt nihil propemodum Elegiaco carmine scriptum non sit. Nam Solonem, vnum è Græciæ sapientibus, & quidem principem, Diogenis Laërtij testimonio, leges Atheniensibus Elegiaco versu descripsisse accepimus. Cuius fortasse carminis mentionem facit Demosthenes in orat. περὶ πρεσβείας: certè laudat Solonis Elegiam. Hunc verò morem scribendarum poëtico numero legum indicauit Aristoteles in Problematis eo loco, vbi quærit, cur multæ leges appellatæ sint cantiones, respondetque id fuisse factum, quòd illæ leges poëticis modis, ac versibus canerentur in vrbium vijs, atq. in foris à pueris ipsis; vt facilius in aures audientium influerent, ac pertinacius animis inhærescerent. Extat præterea eius consuetudinis insigne testimoniũ Athenæi, qui causam adprobat eandem, cur leges olim versibus scriberentur. Ait enim hoc ideo factum, vt facilius & comprehenderentur animo, & memoria retinerentur. Quapropter Arist. in poëticis, vbi de his subtilius disputat, inter ceteras poëticæ formas etiam νομικὴν, hoc est legum poësim adnumerauit, eamque solitam ait fuisse res imitari sermone, rhythmo, atque harmonia. Hoc autem poëseos genus, quod à legibus ita nomen inuenit, diciturque propterea νομικὴ, non debere ab Elegia distingui, pluribus à me demonstrabitur alio loco, vbi statuendum

erit,

erit, ad quam Poëticæ formam Elegia reuocanda sit. In præsentia tamen id veluti certum, exploratumq. ponatur: Elegiam ita liberè vagatam esse, vt ne leges quidem, quæ sunt Philosophorum ciuilium argumenta, recusarit. Quid quod bellicæ quoq. res Epicorum propriæ versibus Elegiacis scriptæ sunt? Testatur hoc vel ipse Tyrtæus: qui tametsi claudus esset, gibbosus, luscus, deformis in paucis, ac ludi magister, militiam tamen nescio quo casu secutus, copijsq. tandem aliquando præfectus, adeo militum suorum animos Elegiaco carmine, quasi belli classico incitauit, vt in hostem non iam ferri consilio, sed cæco quodam impetu veluti furentes ruere viderentur. Rem ita perstrinxit Horatius in arte, vel epistola nobili ad Pisones.

Tyrtæusq. mares animos ad Martia bella
Versibus exacuit.

Quem sanè Tyrtæum Elegiarum fuisse scriptorem docuit ex Lycurgi oratoris auctoritate Harpocration, vt est apud Gyraldum in Historia poëtarum, & cognosci potest ex ijs huius poëtæ versibus, qui apud Stobæum hodieq. leguntur. Testatur præterea quæ diximus Mimnermus quidam, siue Mnimermus, qui Smirnensium, Gygisq. bellum Elegia complexus est. Testatur Ceus ille Simonides: qui facta Cambysis, ac Darij superioris, Græcorumque naualem pugnam cum Xerse ijsdem planè numeris decantauit. quos secutus Callinus totum Cimmeriorum bellum modulatus est Elegis. Immo vero ipsam quoq. rerum naturam, ipsos mores, ac moralis Philosophiæ præcepta sibi denium vindicarunt Elegiæ scriptores. quorum primum à Xenophane, alterum à Philone, ac deinde à Theognide, homine sapientissimo, factum est: cuius etiam nunc libellus moralis argumenti circumfertur, & legitur.

Hæc igitur à Græcis ita licenter, vt exposui, versibus Elegiacis tractata sunt. quorum exempla nostri libenter amplexi, nihil in eo genere intentatum reliquerunt: sic prorsus, vt ipsam quoq. humanæ vitæ breuitatem, inconstantiamque, philosophorum more sæpè proponant deplorandam. Propertius hoc egregiè in libro tertio, Elegia sextadecima præstitit. vbi Marcelli obitum ad Baias, qui fuit Octauij Augusti sororis filius, grauissimo sanè carmine conquestus est.

Occidit: & misero steterat vigesimus annus:
Tot bona tam paruo clausit in orbe dies.
I nunc, tolle animos, & tecum finge triumphos,
Stantiaq. in plausum tota Theatra iuuent.
Attalicas supera vestes, atq. omnia magnis
Gemmea sint ludis: ignibus ista dabis.
Sed tamen huc omnes: huc primus, & vltimus ordo.
Est mala, sed cunctis ista terenda via est.

Quin

Quin habet præterea multis sanè locis hic Vmber poëta præceptiones admirabiles, in omni vitæ parte salutares; temperantiæ leges, detestationem libidinis, auaritiæ reprehensionem: qualis est illa Elegiæ sextæ, libri tertij, quæ scribitur in mortem Pæti.

Ergo sollicitæ tu causa pecunia uitæ es.
Per te immaturæ mortis adimus iter.
Tu uitijs hominum crudelia pabula præbes,
Semina curarum de capite orta tuo.

Cui concinit alter Elegiarum scriptor Tibullus, tum alibi sæpè, tum in libro præsertim tertio, vbi modestiam, frugalitatem, vitam deniq. commendat antiquorum, ab omni auaritiæ studio prorsus abhorrentem.

Quàm bene Saturno viuebant Rege, priusquam
Tellus in longas est patefacta vias.
Nondum cæruleas pinus contempserat vndas,
Effusum ventis præbueratque sinum.
Non acies, non ira fuit, non bella: nec ensem
Immiti sæuus duxerat arte faber.
Nunc Ioue sub domino cædes, & vulnera semper;
Nunc mare, nunc lethi mille repente viæ.

Dixerim in summa; ea omnia Elegiacorum esse poëtarum argumenta, quæ à Lyricis ipsis tractantur in Odis. Interdum enim somnia describunt; id quod à Propertio factum est in libro tertio, Elegia secunda.

Visus eram molli recubans Heliconis in antro,
Bellerophontæi quà fluit humor equi.

Et à Tibullo in libro tertio, Elegia quarta.

Dij meliora ferant, nec sint insomnia vera,
Quæ tulit hesterna pessima nocte quies.

Interdum viros egregios, ac Principes quasi panegyricis quibusdam exornant. id quod fecit item Propertius in libro tertio, Elegia octaua.

Mecœnas eques Etrusco de sanguine Regum,
Intra fortunam qui cupis esse tuam.

Interdum vota concipiunt, ac futurum triumphum, vel vaticinando, vel narrando describunt. Vaticinatur enim Propertius in libro tertio, Elegia quarta.

Arma Deus Cæsar dites meditatur ad Indos,
Et freta gemmiferi findere classe maris.
Magna viri merces; parat vltima terra triumphos,
Tigris & Eufrates sub tua iura fluent.

Narrat autem Tibullus in libro primo, Elegia septima.

Hunc

Hunc cecinere diem Parcæ fatalia nentes
Stamina, non vlli dissoluenda Deo.
Hunc fore Aquitanas posset qui fundere gentes,
Quem tremeret forti milite victus Arar.
Euenere. nouos pubes Romana triumphos
Vidit, & euinctos brachia capta duces.

Interdum Deos implorant, eorumq. laudes, ac sacrificia molli numero persequuntur. Propertius in libro tertio, Elegia decima sexta.

Nunc ò Bacche tuis humiles aduoluimur aris:
Da mihi pacato vela secunda Pater.

Tibullus Elegia sexta, libri tertij.

Candide Liber ades, sic sit tibi mystica vitis;
Sic hedera semper tempora vincta feras.

Interdum pugnas, & prælia canunt: vt Propert. in libro quarto, Elegia sexta: cuius initium est.

Sacra facit Vates, &c.
Est Phœbi fugiens Athamana ad littora portus,
Quà sinus Ioniæ murmura condit aquæ.
Actia Iulææ pelagus monumenta carinæ,
Nautarum votis non operosa via.
Huc mundi coiere manus: stetit æquore moles
Pinea, nec remis æqua fauebat auis.

Interdum antiquas Fabulas, ducta, perpetuaq. narratione describunt; quod legimus apud Propertium in Vertumno; multoque maximè in Tarpeia. Deniq. Ouidius hoc poëticæ genere omnia omnium rerum argumenta comprehendit. nam Tristium libris, ac de Ponto, nonnullisq. alijs exceptis Elegijs, quæ ita flebiles sunt, vt in ijs veram, atq. antiquam Elegiæ formam agnoscas, in ceteris adeo se liberè iactauit, vt quiduis aliud potius, quàm Elegiam scribere videatur. In Ibin, quasi Diras, non Elegiam scriberet, maledicit. In Fastis, Annalium quidem, sacrorumq. descriptionem habet, & Fabularum doctrinam; sed nihil omnino, quod veteri simile sit Elegiæ. In libris de remedio nihil nisi documenta, legesq. cantauit. Ceterum, vt Elegia liberè, licenterq. vagari possit, amores tamen in hoc poëma videbantur antiquis, ac maioribus nostris aptius cadere. hoc enim in argumento ita versati sunt, vt Ouidius ceteris descriptis poëseos formis, hunc ad modum depingat suis quasi coloribus Elegiam.

Venit odoratos Elegeia nexa capillos,
Et, puto, pes illi longior alter erat.
Forma decens, vestis tenuissima, vultus amantis;
In pedibus vitium causa decoris erat.

Hoc enim amatorio carmine ad amicarum expugnandas fores vteban-

bantur, vt significat idem Ouidius, cum Elegiam Tragœdiæ anteponit, his verbis.

Quam tu non poteris duro reserare cothurno,
Hæc est blanditijs ianua laxa meis.

quod quidem ad Latinos à Græcis fontibus, vt cetera, ductum est: apud quos Elegorũ poëtæ multo ante in amoribus versati iam erant. Nam, vt de alijs taceam, Theognis morum ille præceptor, philosophus verius, quàm poëta, hoc argumento se contaminauit. Atq. haud scio, an hunc secutus postea Marcus Varro Latinus, vir apud Romanos longè grauissimus, ingenium quoq. suum in illo scriptionis genere periclitari voluerit. Video quippè, ab Ouidio in ordinem Galli, Tibulli, Propertij, aliorumq. mollium poëtarum etiam tantum, talemq. virum fuisse relatum. Sic igitur ille suos auditores informat.

Disce etiam duplici genialia nablia palma
Vertere: conueniunt dulcibus illa iocis.
Sit tibi Callimachi, sit Coi nota poëtæ,
Sit quoq. vinosi cognita musa senis.
Nota sit & Sappho. quid enim lasciuius illa?
Cuiue Pater vafri luditur arte Getæ.
Et teneri possis carmen legisse Properti:
Siue aliquid Galli, siue Tibulle tuum.
Dictaq. Varronis fuluis insignia villis,
Vellera germanæ Phryxe querenda tuæ.
Et profugum Aenean altæ primordia Romæ,
Quo nullum Latio clarius extat opus.
Forsitan & nostrum nomen miscebitur istis,
Nec mea Lethæis scripta dabuntur aquis.
Atq. aliquis dicet, nostri lege culta magistri
Carmina, queis partes instruit ille duas.
Deue tribus libris, titulus quos signat Amorum
Elige: quos docili molliter ore legas.

Sed vereor, vtrum hic Varro sit ille Romanus, de quo dixi, an alius Varro Atacinus Narbonensis. Duos enim Varrones hosce fuisse cogit nos putare, ac dicere Sidonius Apollinaris in quarto Epistolarum. Fortasse, inquam, fuit is Atacinus, qui laudatur hìc, alibique ab Ouidio, quòd scripserit Argonautica, vt in primo Amorum.

Varronem, primamq. ratem quæ nesciet ætas,
Aureaq. Aesonio terga petita duci?

Quicumque tamen is fuit è duobus, non Argonautica modo scripsit, verùm etiam amores cantauit, vt in libro secundo Tristium idem docet Ouidius.

Is quoq. Phasiacas Argon qui duxit in vndas,

Non potuit Veneris furia tacere suæ.

Romanum quidem fuisse Varronem hunc putat Cataneus in Commentarijs ad Plinium Iuniorem;sed ne me suo inuoluat errore,si fortasse fallitur,volui Atacinum alterum Varronem hic commemorare.

Ex his,vt breuissimè omnia comprehẽdamus,intelligere licet quænam sit Elegiæ proposita,atq. obiecta materia, quod initio quæsitum erat. Duplicem enim Elegiam constituendam puto: veram,ac propriam vnam: minus propriam alteram, & nonnihil à vera Elegiæ ratione discedentem. Illa nihil complectitur, nisi funera, & querimonias: hæc latissimè patet, & per omnia pertinet. laudat, obsecratur; bella, historias, sacrificia describit: salutaria morum præcepta non præterit, ea deniq. illi assignare,ac permittere possumus argumenta, quæ Scaliger,antiquorum obseruatis monumentis, ei tractanda proponit; laudationem,execrationem,querelam, expostulationem,preces,vota,gratulationem,fletum,conuicium;obiectionem vitij,recantationem, propriæ explicationem vitæ, sui cum riuali comparationem,comminationem; ianuæ,ianitori,ancillæ,matri,marito, tempestatibus, cælo ipsi conuicium; exoptationem mortis, exilium voluntarium,cum imprecationibus coniunctam desperationem: epicedia, epitaphia,epistolas ipsas,quibus lamenta,vel alia id genus animi sensa explicantur. Elegia enim Propertij duodecima libri quarti, vbi Paulum coniugem Cornelia iam vita functa compellat,epicedion,vel epitaphion est.

Desine Paule meum lacrymis vrgere sepulcrum:
Panditur ad nullas ianua nigra preces.
Cum semel æternas intrarunt funera leges;
Non exorato stant adamante viæ, &c.

Neque ad aliud genus, nisi ad epistolas reuocari possit Elegia tertia libri quarti: vbi Lycotam coniugem degentem in castris sic alloquitur Arethusa.

Hæc Arethusa suo mittit mandata Lycotæ;
Cum toties absis si potes esse meus.
Si qua tamen tibi lecturo pars oblita deerit,
Hæc erit è lacrymis facta litura meis.
Aut si qua incerto fallet te littera tractu,
Signa meæ dextræ iam morientis erunt.

Nunc, quod sæpenumero in superiori disputatione velut exploratum,certumque proposui,est hic diligentissimè perquirendum; verane poëseos forma,& habenda, & nominanda sit Elegia: vt multa quæ subobscurè ante dicta sunt,planiora fiant; sitque procliuior omnis de hoc poëmate disputatio.

An Elegia sit vere poësis.
Caput IV.

CVm quærimus an verè poësis sit Elegia, quærimus, an imitatio sit: earum videlicet imitationum aliqua, quibus omnem poëticæ naturam, ac vim Aristoteles circumscribit. Complures enim fuisse video, qui poëticam illam Aristotelis tum in latinam, tum in popularem nostram, tum etiam in Arabum linguam ex Græca conuerterint: permultos qui scriptis, & commentationibus illustrarint suis: Petrum Victorium, Vincentium Madium, Robertellum, Alexandrum Piccolomineum, atq. omnium, vel optimè, vel acutissimè Casteluitrum. Scio præterea nonnullos, paulo superiori memoria, aut etiam nostra perappositè de poësi disputauisse: Minturnum, Iacobum Mazonium, Torquatum Tassum, & qui non multo ante Pisis philosophiam docebat, Franciscum Bonamicum. Hos, inquam, tales, tantosq. viros de poëticæ vi, ac natura sedulò, accuratèq. disseruisse scimus; sed qui eam diceret imitatione non contineri, contrà, quàm Aristoteles ipse, contrà, quàm Plato in Ione, atq. in Sophista tradiderit, scimus eorum fuisse omnino neminem. Sed tamen inuentus est aliquando vnus, qui vellet, poësim imitationis finibus contrahi, ac terminari non posse. Et habet ad id confirmandum rationes, vt ipse putat, haud infirmas: sed tamen grauissimam Aristotelis, Platonisque auctoritatem infirmare non potest. Ceterum cum ipsum imitationis nomen multas, easq. dissimiles habeat notiones, videndum est, quod nam imitationis genus poëticæ tribuant sapientes: vt statuere postremò possimus, an in Elegiam conueniat imitatio.

Imitationem ergo (vt alias prætermittam hoc loco imitationis formas, quas persequitur studiosè Patritius) nihil aliud esse putarim Aristoteli, nisi expressionem, effictionem, similitudinem, atq. exemplum. Vt enim pictores cum effingunt Alexandrum insidentem Bucephalo, certam illam Alexandri habitudinem imitari dicuntur, quam ab informata prius in animo Alexandri sic insidentis Bucephalo notione simillimè describunt, ita poëtæ cum Achillem iratum, aut dimicantem faciunt, Achillis iram, ac pugnam imitantur, quarum formas habent in animo consignatas. Quapropter id, quod ab illa poëtæ descriptione in lucem existit, quoddam videtur exemplum ab exemplari ductum, expressumue, quod ab animo, atque à ratione, illa principe hominis parte, velut ab architecto compositum est. Sed tamen, quia illa, quæ animo formatur effigies, à certis expressa fuit, & hausta rebus, quas videmus oculis, ac sensu tractamus, poësis esse dici-

tur imitatio, non quidem eius simulacri, quod informamus, & consignamus animo, sed rerum ipsarum, quæ illo simulacro nostris ipsorum animis obijciuntur.

Hinc enim deceptum esse crediderim Patritium, cum pronunciauit, poësim non imitationem esse, sed exemplar, hoc est, vt suspicari licet, illam in animo impressam certarum rerum speciem, ac simulacrum. Hinc etiam hallucinatum video Iacobum Mazonium, qui in ea mentis effigie prima, atq. idea, tamquam in propria, subiectaq. materia pugnacissimè contendit poëticam versari vniuersam. Quis enim paulo sapientior dixerit, artes, quæ ideis vtuntur, ac formis, eas formas veluti materiam, quam tractent, & in qua versantur, habere propositas, ac non potius ea, quæ ad earum formarum similitudinem arte, manuque componunt? Sed quia complures artes generali quadam imitatione continentur, qualis est pingendi, fingendi, scalpendi facultas, aliæq. huiusmodi, quæ res ipsas, conformatis imaginibus, imitantur, contrahenda est poëtica imitatio, atq. aliqua differentia, notaue ab imitationibus illis, quæ non sunt poëtarum propriæ, secernenda. Quemadmodum ergo ceteræ facultates, quæ versantur in actione, distinguuntur plerumq. rebus, de quibus agunt, modo, quo agunt, & ijs potissimum, quibus propositum arti finem assequuntur, sic poëtica imitatio rebus distinguenda est, tum ijs, quas imitatur, tum quibus imitatur, ac præterea modo ipso, ac ratione, qua res easdem persequitur exprimendo. Ac primo quidem rebus expressis secerni dicitur ab alijs; quia poëtica imitatio non nisi humanas personas, ac personarum actiones effingit. Neq. enim qui rerum naturam, quod fecit Lucretius apud Latinos, apud Græcos Empedocles, neq. qui pisces, quod fecit Oppianus, neq. qui cæli cursum ac sidera, quod fecit Manilius, exprimunt imitando, verè, propriéque poëtæ Aristotelis sententia sunt; sed tantum ij, qui humanas nominatim exprimunt actiones.

Distinguitur præterea poëtica imitatio ab ijs, quæ poëticæ non sunt quibusdam quasi præsidijs, aut instrumentis, quę à poëtis ad propositam rem perficiendam adhibentur. Ea sunt ex Aristotele, verba, vel simplicia, vel metrica, saltus, rhythmus, ac sonus, eaque vel coniuncta, vel separata. Quæ res ita imitationem contrahunt, vt nullum tamen poëseos genus imitatione ita contracta non contineatur. Tres enim facit Aristoteles poëticæ formas principes, atque præcipuas, Epicam, Scenicam, Dithyrambicam; cui tamen Lyricam, siue Melicam, ac legum poësim velut appendices, atque accessiones adiungit. Epica res effingit, vel nudis, vt ille loquitur, verbis, vel metro: Scenica, quæ Tragœdiam, Comœdiam, ac veterem Satyram comprehendit, vtitur orationę, & præterea cantu, ac saltu; non tamen omnibus

lo-

locis, ac ſemper, ſed tantum in Choris: Dithyrambica, eiq. ſubiunctæ formæ, verbis, cantu, ac ſaltu, plane ſimul, eodem tempore, omnibus locis, ac ſemper vtuntur.

His addit Ariſtoteles κιθαριστικὴν, αὐλητικὴν, ὀρχηστικὴν. cithariſticam nominat artem pulſandæ citharæ: auleticam artem inflandarum tibiarum, orcheſticam artem ſaltandi, choriq. ducendi. Neque vero eas, vt mea fert opinio, veluti diſtinctas poëticæ ſpecies enumerat, ſed quaſi ſuperiorum formarum inſtrumenta deſcribit: vt videlicet intelligatur, non modo vnumquodque poëticæ genus rés humanas imitari per ſe, verum etiam illa, quæ ad vera poëticæ genera quocumq. modo affecta ſint, in earundem rerum imitatione verſari. Nam cithariſticam quidem, atq. auleticam, vniuersèq. muſicen ipſam videmus hominum affectus ita ſenſibus audientium obijcere, vt nihil fieri poſſit ad impellendos animos accommodatius. Scitum quippè eſt quod de Alexandro illo Macedone traditur: qui Muſicorum cantu, ſonoq. permotus, è conuiuio ſe quaſi dimicaturus ſtricto mucrone proripere, mutatiſq. repentè numeris ad tranquillitatem iterum componi, atq. ad epulas animo ſoluto reuerti ſolitus erat. De ſolitaria verò ſaltatione, de qua multò dubitari par eſt magis, qua ratione imitari, atq. actiones effingere poſſit, rem longè pulcherrimam aliqui commemorant. Memoriæ namq. proditum eſt, Cynicum Demetrium, cui vilior eſſet illa ſaltandi ars, qua ceteri ſummopere delectabantur, dictitare ſolitum, hoc artificij genus tibiarum, & fiſtularum parergon eſſe quoddam, atque appendicem, neque quicquam omnino ſpectatorum animis poſſe ſignificare. Id cum audiſſet nobiliſſimus Neronis ea tempeſtate ſaltator, & quantum inde declarauit, neq. rerum ignarus, neq. imprudens: quæſo, inquit, Demetri, ne tibi graue ſit me ſaltantem tua præſentia cohoneſtare. Saltaturum enim ſe confirmabat, nullis aut hominum vocibus, aut citharis accinentibus. id niſi placeret Cynico, vbi ſpectaſſet, tum enimuero artificium ſuum ab eo ſperni facilè ſe paſſurum eſſe pollicebatur. Accipit optionem Demetrius: compromittit: adeſt hora, locoq. condicto. Tum ille qua præditus erat calliditate, ſaltare aggreditur Veneris, Martiſq. adulterium: Vulcanum à Sole commonitum, vtrique ſtruentem inſidias, & rete ferreum inijcientem; accitos ſpectaculo Deos, ceteraq. huiuſmodi, quæ cum fabula illa inuerecunda coniuncta ſunt. Hæc omnia tam vario, tam artificioſo, atq. ad rem accommodato geſtu, tanta denique, quod difficillimum eſt, perſpicuitate ob oculos adſtantium poſuit, vt irriſor ille Cynicus exclamaret. ἀκούω ἄνθρωπε ἃ ποιεῖς. οὐχ' ὁρῶ μόνον, ἀλλά μοι δοκεῖς ταῖς χερσὶν αὐταῖς λαλεῖν: Audio, inquit, ò mi homo quæ facis, effingiſque. neque enim ea ſolum ob oculos ponis, verum etiam manibus ipſis mihi loqui videris. Cum ergo muſicè ipſa per ſe, atque ſaltatio ſeparatim

actiones ita imitarentur, eas artes quaſi diſtinctas poëticæ formas feciſſe videtur Ariſtoteles: ſed re ipſa, verèque inſtrumenta vult eſſe, non formas. Sunt enim veræ imitationum formæ omnino tres: Epica, Scenica, Dithyrambica. quamquam Plato in Sophiſta duas tantummodo facit imitationis ſpecies. εἰκαστικὴν, καὶ φανταστικὴν; icaſticam, & phantaſticam. Icaſticam earum imitatricem rerũ eſſe ait, quæ verè, vel ita ſunt, vel certè ita fuerunt: phantaſticam illarum, quæ pro arbitratu finguntur, & componuntur: quales ſæpenumero è multis, iiſque pugnantibus conflatæ partibus à pictoribus adumbrantur. Phantaſticæ figmentum à Suida dici videtur idolum, icaſticæ ſimilitudo. Hoc enim de ijs quodam loco ſcriptum reliquit. εἴδωλα μὲν γὰρ τὰ τῶν οὐχ' ὑφεστώτων μιμήματα. οἷον Τρίτωνες, καὶ σφῖγγες, καὶ κένταυροι. ὁμοιώματα δὲ τὰ τῶν ὑφεστώτων εἰκάσματα. οἷον θηρίων, καὶ ἀνθρώπων. Idola ſunt rerum numquam exiſtentium effigies: quales ſunt Tritones, Sphinges, Centauri. ſimilitudines autem ſunt rerum exiſtentium ſimulacra: veluti ferarum ſpecies, hominumue. Sed hæc imitationis in icaſticam, phantaſticamq. tradita à Platone partitio ſuperiorem illam Ariſtotelis perturbare non debet. quippe quæ ſingulas illius partes ita complectitur, vt nulla in hac breuiori diuiſione deſideretur. Sũt enim qui tres illas deſignatas ab Ariſtotele formas ad duas tantummodo contrahant, diuidantque imitationem vniuerſam in Exigematicam, & Dramaticam, hoc eſt in enarrantem, & in ſcenicam, ſiue agentem. Exigematica Epicam, ac Dithyrambicam comprehendit: Dramatica, Tragœdiam, Comœdiam, Satyram antiquam, ceteraſque Scenicas, ſi quæ præterea repeiuntur. Quo fit, vt horum nos diuidendi rationem ſecuti, Ariſtoteli Platonem ita conciliare poſſimus, ſi partiamur imitationem tũ narratiuã, tũ Dramaticã in icaſticã, & phantaſticam. His enim imitandi generibus omnis poëticæ vis, ac ratio continetur: è quibus in ſumma eam expreſſit definitionem Ariſtoteles, vt diceret, poëſim nihil aliud eſſe, niſi actionum humanarum, & quidem veroſimilium, verſu, oratione, concentu, ac ſaltu expreſſam artificiosè imitationem. Siue igitur Ariſtotelis, ſiue Platonis, ſiue vtriuſque partitionem ſequaris, nullam poëſeos formam inuenias, quæ non ſit imitatio, verbis, cantu, ſaltatione ab alijs imitationibus ſeiuncta, quæ poëticæ minimè ſunt. Itaq. tria videntur eſſe, quæ in poëticæ definitione ponuntur, imitatio, materia, inſtrumenta. è quibus imitatio, vel ipſa perſonarum inductione continetur, vel effictione, aut illuſtratione illa, quæ Græcè dicitur ἐνάργεια: eſtque ex Ariſtotelis ſententia τὸ πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν: hoc eſt res ob oculos ponere.

Quibus ita poſitis, habendum pro comperto eſt, Elegiam imitationem poëticam eſſe. Principio enim ita res oculis objicit, vt quæ fingit & canit, haud minus cerni videantur, quàm quæ deſcribuntur à Ly-

Lyrico. Deinde quamquam non ſemper inducit perſonas loquentes, id quod ne Lyrici quidem ipſi faciunt, niſi rarò, ſæpiſſimè tamen inducit. Exemplum vtriuſque rei luculentiſſimum, tum effictionis, & enargiæ, tum etiam inductionis in Tibulli Elegia quarta libri tertij recognoſcamus; vbi Phœbum ſuis depingit coloribus, & loquentem, canentemq. ad citharam ita facit.

Hic iuuenis caſta redimitus tempora lauro
Eſt viſus noſtra ponere ſede pedem.
Non illo quicquam formoſius vlla priorum
Aetas, humanum nec videt illud opus.
Intonſi crines longa ceruice fluebant,
Stillabat Tyrio myrrhea rore coma.
Candor erat qualem præfert Latonia Luna,
Et color in niueo corpore purpureus.
Vt iuueni primum virgo deducta marito,
Inficitur teneras ore rubente genas.
Aut cum contexunt amaranthis alba puellæ
Lilia, & autumno roſcida mala rubent.
Ima videbatur talis illudere palla;
Namq. hæc in nitido corpore veſtis erat:
Artis opus raræ: fulgens teſtudine, & auro
Pendebat læua garrula parte lyra.
Hanc primum plectro veniens modulatus eburno,
Felices cantus ore ſonante dedit.
Salue cura Deum. caſto nam ritè poëtæ
Phœbuſq. & Bacchus, Pierideſq. fauent.

Quid poterat aut magis ad viuum exprimi, aut clarius ob oculos poni? quam perſonam eadem planè ratione, ac via mutatus Epicus loquentem non induxiſſet? Quando igitur Elegia verè imitatur, videndum eſt, an ea, quæ oportet, hoc eſt humanas actiones imitetur. Sed cum alia diſputatione bene longa poſitum ſit, Elegiæ proprium eſſe amantium querelas, funerum luctus exprimere, triumphos, bella, ſacrificia, ceteraque, quibus humanæ vitæ continetur actio, canere, exploratiſſimum eſſe debet, eam ab Elegia tractari materiam, quam aliæ poëſeos formæ perſequuntur, & tractant.

De inſtrumentis, deque præſidijs illis, quibus aliquæ ad humanas exprimendas actiones vtuntur, hoc eſt de cantu, ſono, ac ſaltu non ſit ita fortaſſe compertum. ſed tamen harmoniam quandam, & cantum ad Elegiæ rationem accedere oportere auſim conſtantiſſimè confirmare. Declarat id vſus ille communis, ac peruetuſtus Elegiæ in demortuorum hominum funere, vel ad amantium fores flebili cantus inflexione modulandæ. & quo minus ea de re dubitare debeamus, de-

finita est à Didymo Elegia: θρῆνος ᾀδόμενος πρὸς αὐλὸν: luctus ad tibiam decantatus. perinde quasi dicatur, eo planè modo, quo Tragœdiarum choris, ac Lyricæ adiungitur cantus, sic oportere tibiam coniungi cum Elegia.

De saltu nihil habeo tam confidenter affirmare. Scio tamen νομικὴν, legum illam poësim, quæ versibus Elegiacis vtebatur, ad hominum imitandos, & exprimendos mores, adhibuisse, quemadmodum Aristoteles ipse testatur, orationem, rhythmum, & harmoniam, Quo loco rhythmus fortasse significet ordinem longi, tardiq. motus, non quidem in oratione, sed in saltu; quod sibi vult sæpè apud Aristotelem rhythmus, vt eam vocem Petrus Victorius interpretatur. Promouent coniecturam meam quidam apud Heliodorum pentametri perpetua dispositi serie, nullo prorsus hexametro antecedente. Fuit enim poëma ex solis conflatum pentametris, vt ex antiquorum monumentis docet in poëtica Patritius, ostenditq. fortasse illa quæ Virgilij nomine circumfertur vulgata conquestio.

Sic vos non vobis vellera fertis oues.
Sic vos non vobis nidificatis aues.
Sic vos non vobis mellificatis apes, &c.

Sed quod ego contendebam, multo, vt dixi, declarat planius Heliodorus initio libri tertij, facitque, vt omnino putem, hoc poëmatis exigui genus solis compositum pentametris non sine choro, ac saltu cantatum fuisse. Sic enim ille sacrificium, pompamque describit. Armenta, ductoresque boum Thessalicæ virgines excipiebant, discinctis pulcrè vestibus, & capillis solutis. Distinguebantur autem in duos choros. quæ in primo choro erant, ferebant quasillos, floribus refertos, ac pomis: in altero autem bellaria, & aromata calathis ferentes, locum odore replebant. Neq. verò manuum ministerio in hisce ludis vtebantur: sed capite quasillos impositos, calathosq. gestantes, ad choream iusto ordine, ac per obliquum ducendam se se mutuo sic tenebant, vt incedere simul, & choreas ducere facile possent. Cantilenæ autem rationem, ac modum alter illis chorus præscribebat. huic enim vt totum hymnum caneret, fuerat negotium demandatum. Hymnus verò erat, in quo Thetis primum laudabatur, & Peleus; deinde illorum filius Achilles, tum nepos ad extremum Neoptolemus. erat adeo talis cantilena.

Canto Thetim, nitidis ò Theti pulcra comis.
Immortale genus Nereos æquorei:
Quæ nupsit Peleo virgo iubente Ioue.
O Venerem nostram, lumen & æquoreum,
Quæ belli Martem magnanimum peperit:
Deq. furente hasta mater Achille fuit,

Ful-

Fulmine Græcorum: laus adit vnde Deos.
Cui peperit puerum Pyrrha Neoptolemum,
Excidium Troum, præsidium Danaum.
Tu facilis nobis esto Neoptoleme;
Felix quem tumulo Pythia terra tegit.
Accipe nunc hymnos, munera sacra, pios.
Pelle omnem nostra promptus ab vrbe metum.
Canto Thetim nitidis ò Theti pulcra comis.

Hymnus igitur hac ratione compositus concinnatis ad numerum choreis vsurpabatur, saltationis strepitu ita ad cantum quadrante, vt oculi in contemptum eorum, quæ cernebantur, ab auditu ipso adducerentur. Hæc eo loco Heliodorus ita commemorat: quæ me suspicari propemodum cogunt, Elegiam certam habuisse saltandi rationem, carminis numero respondentem. Cum enim hymnus ille è pentametris factus, non nisi ad certam chori saltationem caneretur, videtur haud dubiè significare, eundem illum saltandi modum fuisse proprium Elegiæ, quæ itá pentametro constat, vt hoc dempto, non sit amplius Elegia.

Ad quam poëseos formam reuocetur Elegia. Caput V.

NAscitur hoc loco quæstio difficilior. Nam quia Elegia poësis est, hoc est imitatio, nullamq. desiderat veræ poëseos partem, videndum est, qualis tandem imitatio, & cui poëseos formæ subiungenda sit. Neq. enim in triplici illa poëticæ partitione ab Aristotele tradita disertè quicquam, aut explicatè dicitur de Elegia. Quæramus igitur initio necesse est, quid sit id, quo alia poëticæ forma seiungitur ab alijs; vt statuere possimus, illi subiunctam Elegiam esse, cum qua communicat ea, quibus ab alijs singulæ separantur. Aristoteles igitur initio poëtices ita de hac formarum partitione loquitur. Discrepant inter se poëticæ species tribus omnino nominibus. aut enim rebus genere diuersis imitantur, aut res diuersas, aut aliter, & non eodem modo. Cum ait inter se distingui poëticæ formas, quia res genere diuersas imitantur, distinctionem petit à materia, quam tractant. Nam, vt singulæ species poëticæ humanas actiones imitari debeant, non tamen omnes easdem actionum species imitantur. Tria quippè sunt, quod ipse subiungit, humanarum actionum genera, quæ sub imitationem poëticam cadunt. quos enim imitatur poëta, ij, si nobiscum comparentur, vel meliores sunt, vel deteriores, vel similes. idque à pictura petita similitudine sic declarauit. Polygnotus melio-

res,inquit,Pauson deteriores, Dionysius verò similes effingebat. Quo ex loco intelligere fas est,poëtas esse tripartitos : Epicos, ac Tragicos,qui meliores inducunt ; quales sunt Heroës,& Reges : Comicos, ac Satyricos ; qui partim mediocres,hoc est gregarios ciues,partim plebeios,& his inferiores, hoc est parasitos, ganeones, Satyros, Cyclopas, ac Silenos,eosque vniuersè qui risum excitare possint,expingunt: Lyricos deniq. qui singulos horum ordines exprimunt imitando . Quamuis enim Lyricorum sit, Deos,Heroas, ac primarios viros carminibus celebrare,quia tamen nulla poëseos species est,neq. Epica,neq.Scenica,sed sola Lyrica,quæ simul omnes propè actiones imitetur , Lyricæ distinctio non ab vno tantum genere personarum , sed ab omnibus petenda videtur. Horatius in hanc me sententiam ducit, qui non Deos modò,& victorias,quæ res magnæ sunt,sed ebrietatem, & libera vina,quæ sunt infimæ,Lyricæ materiam facit in Arte poët.

Musa dedit fidibus Diuos,puerosq. Deorum,
Et pugilem victorem;& equum certamine primum,
Et iuuenum curas,& libera vina referre.

Operæ pretiũ verò est de Lyrica explicatius dicere; quia ei subiũctam esse putamus Elegiam,vt infra dicetur in loco. Lyrica igitur,vt in summa dicam,ortum ducit à Dithyrambica. Dithyrambica verò ipsa præstantiores tantum imitabatur, hoc est Bacchum ; qui dictus Dithyrambus est quasi bis natus , aut è duabus egressus in lucem ianuis . ἀπὸ τῶ δὶς εἰς θύραν ἀναβαίνειν . Scitum enim est , quod dicitur in fabulis, Bacchum semel ex vtero Semeles natum esse, iterum ex femore Iouis: quo factum est,vt certa quædam poëseos forma in eius laudem inuenta,Dithyrambica diceretur.Hæc initio quidem canebatur ad tibiam, sine saltu. sed postea paulatim Strophen,Antistrophen, ac Epodum adiunxit.Strophe motus est vel à dextra in sinistram,vt Didymus,ac Victorinus putant,vel à sinistra in dextram,vt contendunt Pindari Scholiastes , & interpres Sophoclis in Electra . Antistrophe conuersio est, vel à sinistra dexteram versus, vel à dextera versus sinistram . Epodus est Chori status, in quo carmina sine vllo motu, ac sine vlla conuersione canebantur . Harum conuersionum,certorumq. motuum originem referunt nonnulli ad Theseum : qui à Labyrintho egressus incolumis, vbi reuenit Athenas , dicitur huiusmodi conuersiones reciprocas, ac status certis saltandi legibus expressisse, vt Labyrinthi errores inexplicabiles ob oculos ciuium poneret. Alij referunt hæc in varios orbium cœlestium motus : quos imitari varia illa corporis conuersione antiqui contenderent . Homerus enim orientem solem dexteram mundi partem appellauit , occidentem verò sinistram . Cum ergo primus ille cælestium orbium globus ab oriente feratur in occidentem , eo motu exprimi videbatur, qui à dextera

ten-

tenderet in ſiniſtram. Quia verò errantia ſidera ab occidente feruntur in orientem, motus hic ſuperiori contrarius aduerſa conuerſione, quæ dicitur Antiſtrophe, ſignificabatur. Aliquando igitur hiſce conuerſionibus vſa eſt ſola Dithyrambica: ſed ab ea tandem aliquando tranſierunt ad Lyricam; ac tres velut in partes diſtractæ ſunt, quibus variè Lyrici vtebantur. Nam, vt Ariſtophanis interpres in Veſpis declarauit, motus ille Dithyrambicus in Lyricam tranſcriptus, diuiſus eſt in Epodicum, Meſodicum, Prodicum. Epodicus fuit, in quo principio quidem Strophe poſita eſt, deinde Antiſtrophe, tertio loco Epodus. Meſodicus verò fuit, qui ſtatim poſt Strophen adiunxit Epodum. Denique Prodicus initio collocauit Epodum, ſecundo loco Strophen, tertio Antiſtrophen.

Ex his intelligi poteſt, à Dithyrambica proſeminatam fuiſſe Lyricam; quæ mutuatis ab illa mouendi corporis inter canendum legibus, non Bacchum tantum, non certas aliquas perſonas, ſed omnes imitatione complexa eſt; præſtantiores, infimas, mediocres: vt canit Horatius ijs verſibus quos ante laudaui.

Muſa dedit fidibus Diuos, pueroſq. Deorum,
Et pugilem victorem; & equum certamine primum,
Et iuuenum curas, & libera vina referre.

Hæc cum eo, quo diximus modo ſe habeant, ſtatuendum eſt primò, diſtinctionem harum formarum ducendam eſſe à perſonis imitationi ſubiectis: non quòd à vario perſonarum genere ſingulæ prorſus à ſingulis ſecernantur, ſed quia poëticæ pars aliqua ſit, quæ diſtinguatur ab alijs eo nomine, quòd certum quoddam perſonarum genus tantum imitetur. Nam Lyrica quidem, quia æquè omnia perſonarum complectitur genera, non omnino, perfectèq. diſtinguitur ex eo, quòd diſtinctas ab alijs omnino perſonas imitetur, ſed quòd inſtrumentis, modoque vtatur ab alijs diſcrepantibus. Ipſa etiam Epopœia Reges, ac viros principes, quos imitatur, habet communes cum Tragœdia, ſed tamen ab ea ſecernitur ex imitandi modo, quem obtinet varium, & differentem. Eam igitur verbis Ariſtotelis ſententiam ſubeſſe dicendum eſt; vt velit ijs tribus, non omnino, ac planè, ſed ſeparatim, atq. vt dicunt, diſiunctiuè diſtingui poëticæ formas: vel perſonis nimirum, quas imitantur; vel ſi minus perſonis differant, ſeparari inſtrumentis, quorum acceſſione res imitantur: quod ſi etiam in eo genere conſentiant, aliam diſcrepare ab alia modo ipſo, ac ratione varia imitandi. De perſonis ita diximus.

Sequitur, vt ea dicantur, quorum præſidio poëta perſonarum variarum actiones imitatur. Hæc Ariſtoteles ait eſſe verba, vel ſimplicia, & nuda, vel numeris & metro compoſita, rhythmum, harmoniam, ac ſaltum. Ac verba quidem, vt ab ijs initium faciamus, adhibent

om-

omnes; sed sola verba sine cantu, ac saltu, vna tantum vsurpat Epopœia. Quamquam enim interdum cum aliquo cantu à Rhapsodo recitata olim est Epopœia, ille tamen cantus aduentitius erat, & accersitus; ac propterea illo etiam subducto, fuisset nihilominus Epica imitatio. Rhythmus verò duplex est: alter in cantu aliquo, & saltu positus, alter in verbis ipsis, quæ longius, aut breuius postulant in pronunciatione temporis spatium: qualis est numerus carminum, qui ex varia pedum, siue metrorum dispositione, quasi modulatio quædam existit. Hic ergo numerus carminum, qui dicitur etiam rhythmus, sine cantu, ac saltu solitarius, vni concedi debet Epopœiæ. Tragœdia enim, & Comœdia vetus tribus vtuntur rebus ad imitandum; numerosa oratione, concentu, ac rhythmico saltu. id quod etiam fecit antiqua Satyra, quæ Scenicæ poëseos species fuit; facitq. Dithyrambica, & Lyrica, quæ, vt supra diximus, tribus illis ijsdem præsidijs imitationem perficiunt suam.

Cum ergo, neq. à personis omnes poëticæ formæ omnino, atq. absolutè distingui possint, neq. ab ijs rebus, quarum beneficio eas imitantur personas, vna excepta Epopœia, quæ concentum, ac saltum non requirit, consequens esse videtur, ceterarum distinctionem, ac differentiam ab imitandi modo petendam esse. modus autem hic varius spectari potest tum in personis, tum in verbis, tum in concentu, ac saltu: quæ præsidia poëticæ imitationis sunt. Nam Tragœdia, atq. Epopœia tametsi præstantes, excellentesq. personas imitantur, altera tamen ab altera differt, quòd Tragœdia ita eas imitatur, vt humilem, aut mediocrem nullam admittat. quamquam enim seruos interserit aliquando, interserit tamen honorarios, honestos, planè Regios. Contra vero Epopœia imitatur etiam humillimos, atq. turpissimos. qualis est ille Thersites apud Homerum.

Quo non ad Troiam venit vir turpior alter.
Lumina distortus, claudus pede, gibbus, vtroque
Deformatum humero, coniunctum pectus habebat.
Oblongi capitis vertex surgebat acutus.
Exigua rari suberant in fronte capilli.

Tales caprarij sunt, ac subulci, tales ancillæ mœchæ, talis Irus pauperrimus in Odyssea: quorum infimæ, plebeiæq. actiones non diligenter modò, sed etiam verbosissimè describuntur. Ceterum, quemadmodum hoc nomine discrepat à Tragœdia Epopœia, ita cum Comœdia consentit in speciem; sed distinguitur eo nomine tamen, quod Comœdia tota est in humilibus huiusmodi actionibus imitandis, easque persequitur quasi proprias, ac sibi propositas ad imitandum: Epopœia verò humiles hasce personas quasi aliud agens sequitur, atque obliquè: sic, inquam, vt à præstantibus, Heroicisque personis, ad quas

rectà contendit, Heroica sit appellata. Quamquam, si poëtarum quispiam actiones illas solum humiles, atque ridiculas infimorum hominum heroico sic scriberet carmine, vt nihil prætere a caneret, scriberet ille quidem Epopœiam, sed minus propriam, & eam, quæ ab Aristotele peiorum imitatiò dicitur. Triplicem enim ille facit Epopœiam non longè à principio poëticæ: præstantiorum vnam, mediocrium, aut similium alteram, tertiam infimorum. quam partitionem intuitus Castelvitrus, confirmare non dubitauit, Homeri Margitem Epicum fuisse poëma, etiam si compertissimum sit, eum hominem, quem tamquam Heroëm aliquē per iocum imitabatur, ita fuisse ridiculum, vt non modò Comœdiæ, verum etiam Atellanis, Phallicis, atq. Ithyphallicis posset argumentum suppeditare. De hominis enim huius ineptijs, vt impura taceam, hæc scripta reliquit Suidas. Margites vir fuit ineptijs irridendus; quem dicunt, numquam didicisse numerare, nisi vsque ad numerum quintum: cumq. vxorem aliquando duxisset, eam contingere non est ausus, quòd pertimesceret, ne hoc illa deferret ad matrem. denique iam grandior, & ætate prouectus dubitabat, vtrum ex ventre patris, an ex vtero matris suæ in lucem ipse fuisset editus. Itaq. matrem interrogauit, ipsa ne, an pater se peperisset. Hæc igitur Epopœia, vt reuertar ad institutum, Comœdiæ simillima, minus propriè, ac per abusionem quandam est Epopœia. Nam quia propriè illa tantum est Epopœia, quæ summas imitatur personas, ab his tamquam à principe sui parte Heroici poëmatis nomen accepit.

Pergo nunc de multiplici, varioq. imitandi modo copiosius explicare. Duplex est etiam in poëtarum oratione varietas; vna quidem in metrorum, ac versuum genere, altera in incessu quodam sermonis, atque in ipsa narratione. Nascitur ex metro varietas: quia Epopœia vno carminum genere contenta est. quamquam enim Aristoteles varijs permistum metris carmen concedere videtur Epopœiæ, non tamen omnino concedit: quia dicta postmodum mutat, atq. id addit, ad eam vsque diem Epopœiam, simplici, vnicoque versuum genere vsam fuisse, non misto. Scenicæ autem omnes versus variè miscent, ac temperant; quod videre licet in choris. nullum quippè carminum genus est, quod certa lege non persequantur. Quid Dithyrambica? Ipsa quidem per se, vno, ac simplici fortasse vsa est versu, licenti, ac libero: cuius similem suspicor esse in Catulli Galliambo: sed Lyrica, quæ Dithyrambicæ subiuncta est, omne carminum genus admirabili varietate permiscuit; longè tamen aliter, quàm Scenicæ facere solitæ sint. Lyrica enim ita permiscet versus, vt mistis vtatur perpetuò: Scenicæ verò tantummodò varietatem habent in Choris. Ita igitur singulæ poëticæ partes ipsa metrorum varia dispositione distinguuntur.

Sed

Sed multo distinguuntur, ac differunt magis ab expositione varia rei, quam versibus tractant. Sunt enim poetæ, qui sic personas inducunt loquentes, vt ipsius poetæ persona nusquam appareat; nusquam audiatur oratio. Ex quo genere Dramatici sunt, & omnes, qui versantur in scena. Alij personas inducunt quidem, sed eas ita loquentes faciunt, vt etiam ipsi sæpe, plurimumq. loquantur: quales Heroici sunt, & qui scribunt Epopœiam. Alij denique neminem inducunt, sed semper ipsi loquuntur. quod Dithyrambici faciunt, ac Lyrici; qui simplici sunt rerum expositione contenti. Scio, Lyricum interdum Deos, hominesue loquentes inducere: sed scio præterea, non id eum agere, quia debet, sed quia potest, ac vult. Neq. enim magis poëta sit Horatius, cum Iunonem loquentem facit in Ode tertia libri tertij, quàm cum Pindarum, nemine prorsus inducto, perpetua laudat expositione in Ode secunda libri quarti. Totum enim hoc imitationis genus, quantum attinet ad sermonem, continetur expressione, ac rerum effictione ita spiranti, ac viua, vt res non quidem enarrari, sed pene subijci oculis videatur: id quod etiam facit Epopœia, cum nullum inducit. in quo quia videbatur Homerus excellere, meritò dictus est à Longino εἰκονογραφῶν, hoc est pictor imaginum. Quare Lucianus in quodam dialogo, Panthæ pulcritudinem poëticè descripturus, Imagines ipsi dialogo nomen fecit, confirmauitq. disertè, rem eo modo describere, non esse, nisi pictorum, sculptorum, ac poëtarum. Addidit postremo, imagines illas oratione poëtarum expressas longè anteferendas esse imaginibus Apellis, Parrhasij, ac Polygnoti. Erit hæc imago, inquit, multo stabilior, multoq. plus tempore superstes, quàm vlla vel Apellis, vel Parrhasij, vel Polygnoti. Hæc enim multò excellentiorem ostendit intuentibus speciem; cum neq. ligno, neq. cera, neq. coloribus, sed Musarum ad hoc vnum aduocatarum industria sit expressa. Hæc, inquam, imago haud dubiè omnium perfectissima erit; cum eodem planè tempore, non corporis solum, sed etiam animi pulcritudinem sit oculis intuentium demonstratura. Sic ibi disputat Lucianus. Loquitur eadem Pindarus in quinto Nemeorum carmine: vbi ait, se non esse statuarum artificem, neq. ea signa cælare, quæ motu careant, ac vita, quæq. sua semper in basi consistant: sed carmina condere statuis meliora, quæ terras, ac maria peruagentur, quæ victorum in Olympicis laudes, ac coronas toto terrarum orbe denuncient, atq. circumferant. Rectè itaq. Philostratus, ac verè in primo Imaginum scripsit, picturæ omnino similem esse poësim: rectè Plutarchus in libro de audiendis poëtis, poësim, non modò picturæ similem fecit, sed planissimè dixit, esse picturam loquentem. Copiosius hæc Cicero docuit in quinta Tusculana. vbi de Homero sic loquitur. Traditum est, cæcum fuisse. at eius picturam, non poësim videmus. Quæ re-

regio? quæ ora? qui locus Græciæ? quæ ſpecies formæ? quæ pugna? quæ acies? quod remigium? qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus eſt, vt quæ ipſe non viderit, nos vt videremus effecerit? Probat hanc picturæ ſimilitudinem Horatius in Poëtica.

Vt pictura poëſis erit: quæ ſi propius ſtes,
Te capiet magis, & quædam ſi longius obſtes.
Hæc amat obſcurum, volet hæc ſub luce videri,
Iudicis argutum quæ non formidat acumen:
Hæc placuit ſemel, hæc decies repetita placebit.

Neq. verò eſt, quod aliquis dicat, huiuſmodi picturam, atq. effictionem poëtæ eſſe cum hiſtorico, & cum oratore communem. His enim aduentitium eſt exprimere, ac oratione res, quaſi coloribus depingere, poëtæ proprium, & quodammodo ipſa natura inſitum. Præterea etiam in illa ipſa effictione plurimum à poëta differunt hiſtorici, atq. oratores, vt docet Plinius Iunior in epiſtola ſecunda libri ſexti ad Lupercum. Deſcriptiones, inquit, locorum, quæ in hoc libro frequentes erunt, non hiſtoricè tantum, ſed prope poëticè perſequi fas eſt. Ita eo loco Plinius differentiam indicat eſſe non leuem inter expreſſionem hiſtoricam, ac poëticam. Vult enim à nobis intelligi, aliquid in eo genere poëtæ licere, quod hiſtorico, ac oratori conceſſum non ſit. Tradit hæc Demetrius Phalereus multo planius, cum ait, animaduertendum eſſe, ne comparationes, quæ parcè ab oratore ſunt adhibendæ, proximè ad poëticas accedant: quo de genere multas apud Xenophontem eſſe confirmat. Quis enim aut hiſtoricus, aut orator res eo modo, ac ratione deſcribat, qua nentes vitam Achillis Parcæ fuerunt à Catullo depictæ?

Læua colum molli lana retinebat amictam,
Dextera tum leuiter diducens fila, ſupinis
Formabat digitis: tum prono in pollice torquens
Libratum tereti verſabat turbine fuſum:
Atq. ita decerpens æquabat ſemper opus dens
Quæ prius in læui fuerant extantia filo.
Ante pedes autem candentis mollia lanæ
Vellera virgati cuſtodibant calathiſci.

Quis eo modo, quo textrices expinguntur ab Ouid. in Meta. lib. ſexto?

Et gracili geminas diſtendunt pectine telas.
Tela iugo iuncta eſt, ſtamen ſecernit arundo,
Inſeritur medium radijs ſubtegmen acutis,
Quod digiti expediunt, atq. inter ſtamina ductum
Percuſſi feriunt inſecti pectine dentes.

Quis eo, quo Lupam Romuli, Remique altricem Virgilius eſt imitatus? vbi canit,

viridi

---------- viridi fœtam Mauortis in antro
Procubuisse lupam, geminosq. huic vbera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impauidos: illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.

Hac descriptione tam expressa, quæ poëtarum pictura dicitur, vtitur quidem Epopœia; sed quia ea minimè contenta, etiam personas inducit, non hæc illi tantum imitatio, effictioq. tribuitur, sed quædam mista, ac ex vtraq. conflata. Nisi enim personas induceret, iudicio Platonis Epica non esset; quantumuis res ad viuum exprimeret, & pictura quadam orationis imitaretur. Contra verò hæc sermonis pictura Lyricæ propria dicitur, quia tametsi neminem inducit, modò depingat, & describat res, vt dictum est, eumq. habeat orationis incessum, qui neq. in historicum, neque in oratorem conueniat, Lyrica tamen est cunctis omnino partibus absoluta.

Restaret modus, quem varium esse diximus in ceteris quoq. præsidijs, quibus res poëticæ subiectas imitamur. Sed ex ijs, quæ dicta sunt, facilius id intelligitur, quàm vt hoc loco debeat pluribus explicari. Epica enim verbis tantummodo ad imitandum vtitur, sine concentu, ac saltu: ceteræ formæ sonum omnes, harmoniam, ac saltum postulant, sed vario modo. Nam Scenicæ quidem non in tota poësi ea permiscent, sed tantum in Choro: Lyrica vbiq. tribus illis, harmonia verbis, ac saltu, eodem planè tempore, ac perpetuò vti debet. Atque hinc factum est, vt Horatius in ijs Odis, quæ numquam fortassis ad lyram erant canendæ, quia ijs tamen compositæ fuerant legibus, quas cithara, certusque postulabat saltus, vel de lyra loquatur, vel ad lyram sic orationem conuertat, quasi eo tempore, quo scribit, ad citharam, lyramue canat, ac saltet. Vt in ode.j.lib.j.

Me doctarum hederæ præmia frontium
Dijs miscent superis, me gelidum nemus,
Nympharumq. leues cum Satyris chori
Secernunt populo: si neq. tibias
Euterpe cohibet, nec Polyhymnia
Lesboum refugit tendere barbiton.

Et in libro item primo, ode sexta.

Nec sæuam Pelopis domum
Conamur tenues grandia, dum pudor,
Imbellisq. lyræ Musa potens vetat.

In ode quoq. duodecima ad Augustum.

Quem virum, aut Heroa lyra, vel acri
Tibia sumes celebrare Clio?

Nihil enim de tricesima secunda dicendum videtur, quæ initio, testu-

dinis,

dinis, ac barbiti laudationem aggressa, in eodem argumento deinde tota consumitur.

Poscimus, siquid vacui sub umbra
Lusimus tecum, quod & hunc in annum
Viuat, & plures, age dic latinum
Barbite carmen.

Quibus ita constitutis, non erit ita difficilè certam Elegiæ sedem inter Poëticæ formas assignare. Siue enim varia personarum genera spectemus, quæ sibi proponit ad imitandum, siue instrumenta, & præsidia, quibus imitatur, siue modum ipsum imitandi, non ad aliam potius poëticæ partem, quàm ad Lyricam pertinere cōperiemus. Quod enim attinet ad materiam, nullum est actionum humanarum genus, siue præstantium, siue mediorum, infimorumue hominum, quod prætermittat, modò in eos, aut laus, aut vituperatio cadat. De instrumentis nihil est necesse repetere, quæ in proximè superiori disputatione posita sunt; cum multis docuimus, ad imitandum adhibuisse orationem, saltum, & harmoniam. Ostendunt enim id, vel ipsa Elegiæ incunabula, cum à funere nata sit, in quo lugubri modulo, atque accentu canebatur à feminis, quæ Præficæ dicebantur: ostendit ille, quem habuit paulatim processus; cum ad amicarum fores cantari cœpta est: ostendit planissimè Didymus, qui cum tibia sic coniunxit Elegiam, vt eam definierit, luctum ad tibiam decantatum. ostendit deniq. Heliodorus, etiam certam saltandi legem additam esse concentui: vt nihil quod esset in Lyrica, desideraret Elegia. Sed præter ea, quæ produxi testimonia, habeo cur id multo confidentius affirmem ex eo, quòd ab antiquis scriptoribus traditum sciam, inter modos, legesq. tibicinum eam fuisse non postremam, quam Elegon appellabant. Ad hæc. ipsamet imitatio, quam oratione conficit Elegia, planè demonstrat, non posse nisi ad Lyricam reuocari. Neq. enim eius imitatio eam postulat personarum inductionem, in qua poëta nusquam apparet, semper inductæ personæ colloquuntur: neq. illam, in qua partim poëta sermonem habet, partim inductæ personæ loquuntur, sed ea contenta est expressione simplici, atq. effictione rerum spirante, picturæq. persimili, quæ Lyricæ propria est, & dicitur euidentia. Quod si addatur interdum illa personarum inductio, quæ solet etiam à Lyricis, vt diximus, aliquando adhiberi, imitatio quidem videbitur aliquanto perfectior; sed minimè tamen requiritur: ac si prætermittatur, erit nihilominus vera in suo genere imitatio. Si enim imitatio cum tribus poëticæ formis conferatur, ea videbitur genus, quod à Dialecticis dicitur analogum mistum. perfectissima enim omnium imitatio est scenica, quæ personas facit perpetuo sermone colloquentes: quare ceteræ eo perfectiores sunt, quo magis ad eam imitationem accedunt.

His adde, quòd Elegia eandem planè orationis formam, atq. incessum habet, quem sequitur Lyrica. Tarpeia enim non eo lamentatur modo vulnus suum apud Propertium, quo Dido queritur apud Virgilium suum, sed eo, quo apud Horatium Hypermnestra. Adde quòd, quemadmodum Lyricus induit sæpe canentis personam, aut precantis, aut accumbentis, sic Elegiacus lamentatur, exponit intimum animi sensum, dolorem, lætitiam quasi suam: cum tamen alienos affectus imitetur, non exprimat suos. Cum ergo tam similis sit Elegia Lyricæ poësi, vt materiam, instrumenta, modum ipsum imitationis, orationis incessum, aliaq. huiusmodi habeat cum ea communia, non ad aliam poëticæ formam debet, quàm ad Lyricam reuocari.

Quare hinc intelligi potest, errasse nonnullos, qui Elegiacis versibus Epicam à grauissimis, antiquissimisq. poëtis propterea scriptam fuisse putant, quod res bellicas illo versu sint persequuti. Res enim bellicæ non Epicæ tantum argumenta sunt, sed etiam Lyricæ poëseos, ac Elegiæ. quare, nisi eum habeat incessum oratio, eamque imitationem, quæ propria Epicorum est, etiamsi Epicorum amplectatur argumentum, Epica non est: sed si Elegiæ vtatur, & versibus, & incessu, est Elegia. Atq. hoc profectò genere orationis, imitationisq. crediderim compositas Mimnermi, Ceiq. Simonidis Elegias, quibus, vt alias memini me dicere, pugnas, & prælia cecinerunt. Neq. enim Patritij iudicium reformido: qui eos Epicam Elegiaco versu scripsisse confirmat. Habeo quippè patronum Aristotelem; qui Epopœiam dixit imitari solitam esse affectiones humanas vno tantum genere versuum, hoc est heroico; quemadmodum vsque ad ipsius ætatem ab Epicis factum erat. Sic enim loquitur in capite primo poëticæ. Epopœia verò tantummodo sermonibus vtitur nudis, vel metris; atque his quidem, vel mistis inter se, vel vno quodam genere, quemadmodum vsque ad hanc diem fecit. Ita vertit eum locum latinè Victorius. Sed Mimnermus, vt tradit Gyraldus in vita, vixit Olympiade circiter trigesima octaua, Simonides quinquagesima sexta, vel sexagesima secunda: Aristoteles centesima tertia, vt rationem subducit Laërtius. Ergo multo ante memoriam Aristotelis Simonides, ac Mimnermus Elegiaco versu victorias, & bella scripserunt. At negat Aristoteles ante sua ipsius tempora Epicam fuisse scriptam numeris mistis, ac propterea etiam Elegiacis: negat igitur Epica fuisse poëmata Simonidis illas, ac Mimnermi Elegias, qui eius ætatem longè antecesserant.

Quid verò de ijs censendum est, qui præcepta ciuilia versibus Elegiacis ediderunt? Illos dicet aliquis non Elegiacos tantum malos, sed malos præterea, minimeq. poëtas. Nam disertè traditum est ab Aristotele, artium disciplinarumque præceptiones in poëticæ materiam cadere non posse, ac propterea deceptos fuisse antiquos, qui omnem

poëticæ diſtinctionem in vario verſuum genere ſitam eſſe crediđiſſent. ſic, inquam, vt qui Elegiacum, aut Epicum feciſſet verſum, eo ſolum nomine ijs, vel Elegiacus, vel Epicus eſſet poëta, tametſi muſicæ, aut medicinæ præceptiones illo carminum genere comprehendiſſet. Et quo minus de illius ſententia dubitandum eſſet, ea, quæ dixit, exemplis illuſtrauit in hunc modum. οὐδὲν γὰρ κοινόν ἐστι ὁμήρῳ, καὶ Ἐμπεδοκλεῖ, πλὴν τὸ μέτρον. διὸ τὸν μὲν, ποιητὴν δίκαιον καλεῖν: τὸν δὲ, φυσιόλογον μᾶλλον, ἢ ποιητήν. hoc eſt. Nihil profectò habet Homerus cum Empedocle commune, niſi verſum. ac propterea illum dicere, ac nominare poëtam par eſt; hunc autem Phyſicum, & naturæ contemplatorem potius, quàm poëtam. Dicit hæc ſanè illo loco Ariſtoteles diſtinctè, ac diſertè. non tamen inde conſequens eſt, rerum naturam, ac morum doctrinam vniuerſèq. Philoſophorum materiam tractari nullo modo à Lyrica poſſe. Neq. enim idcirco reprehenditur Empedocles, quod philoſophorum aggreſſus ſit argumentum; ſed quòd eam materiam eo planè modo tractarit, quo tractari à philoſopho ſolet. Simplici enim Phyſicorum doctrinæ nihil adiunxerat, niſi verſum; nullum imitationis genus erat ſecutus, neq. perſonis inducendis, neq. pingendis rebus illius enargiæ, atq. euidentiæ beneficio, quam poſtulat poëticæ vis, & natura. Quod ſi ciuiles præceptiones, aliaq. id genus philoſophorum argumenta orationis inceſſu planè poëtico tractentur, exprimanturque coloribus illis, quibus res exprimuntur à Lyricis, à poëtica profectò non abhorrent.

Itaque vitæ præcepta Elegiacis expoſita verſibus nego depellenda eſſe à finibus Elegiæ, modò poëticis ornamentis Elegiarum proprijs expreſſa ſint: cum præſertim videam νομικήν, hoc eſt legum ciuilium illam modulationem, veram poëſim ab Ariſtotele dici; quæ tamen Elegiacis ſcripta numeris erat, addebatq. harmoniam, proprium illud Lyricorum inſtrumentum. Dicet ad extremum alius, imitationem huiuſmodi, quæ leges, & præceptiones exprimit, non eſſe perſonarum imitationem, in qua vis, & natura poëticæ ſita eſt. Cui reſponſum volo, multas etiam eſſe Horatij odas, in quibus nullam imitatur ipſe perſonam, nullius depingit actiones, ſed præcepta vitæ ſalutaria commemorat. qualis eſt in libro tertio illa vigeſima quarta.

Intactis opulentior
Theſauris Arabum, & diuitis Indiæ
Cæmentis licet occupes
Tyrrhenum omne tuis, & mare Ponticum,
Si figit adamantinos
Summis verticibus dira neceſſitas
Clauos: non animum metu,
Non mortis laqueis expedies caput.

Sed quemadmodum huiusmodi Odæ poëticæ sunt imitationes, quia virtutem, vitiumq. describunt, quæ humanis actionibus continentur, sic à poëtica depellendæ non sunt morales Elegiæ, quarum summa, vel vitiorum vituperatio, vel virtutis laudatio est.

Vnum est, quod facere possit, vt Elegia Heroico carmini, & Epopœiæ, quàm Lyricæ videatur esse similior. hoc autem in ipsa partium dispositione positum est. Nam si diuidere velis in partes Elegiam, non in alias diuides, nisi in eas, quæ tribuuntur Epopœiæ. sed nihil prorsus hac ratione vincitur. Quia quemadmodum partes Epopœiæ intelligimus, & distinguimus ex ijs, quas assignauit Aristoteles Tragœdiæ, nec tamen Epopœiam dicimus esse Tragœdiam, sic Elegiæ attribuimus easdem propè partes, quas videmus fuisse tributas Epopœiæ, cum tamen ab Epopœia Elegiam discrepare videamus. Quin si velimus Odarum partes perquirere, non alias profectò inueniemus, quàm eas, quæ designantur in Epopœia. sed quia non eadem ratione tractantur illæ partes, qua tractantur in Epopœia, dicimus esse Lyricæ, non Epopœiæ. Quæ item causa est, cur Elegia ijsdem pene distincta partibus, quibus distinguitur Epopœia, non Epopœiæ subiungatur, sed Lyricæ; quia partes suas Lyricorum more tractat, non Epicorum. quænam autem hæ partes sint ex proximè consecuturis disputationibus intelligetur.

De Elegiæ partibus vniuersè.
Caput VI.

DE partibus agendum est Elegiæ: quia vnumquodq. siue magnum, siue breue poëma quoddam quasi corpus est, suis partibus, membrisque compositum. Partium autem ipsarum duo sanè genera fecit Aristoteles in poëticis: quantitatis vnum, alterum qualitatis. Qualitatis partes dixit esse omnino sex, Fabulam, Mores, Dictionem, Sententiam, Apparatum, Harmoniam. Quantitatis autem constituit quatuor; Prologum, Exodum, Choricos, Commos. Has quantitatis partes Tragœdiæ tantum adscribit, non Epopœiæ: qualitatis, si minus omnes, certè aliquas cum vtraque voluit esse communes. Sed quemadmodum ex ea diuisione Tragœdiæ in quantitatis partes certas, Prologum, Exodum, ceteras, intelligimus, etiam Epopœiam oportere suas habere partes, quarum causa distingui possit in ea principium, medium, finis, sic etiam in Elegia faciendum existimo, vt aliquæ designentur, ac distinguantur partes, tum quantitatis, tum qualitatis, ijs, quæ magnis poëmatis adscribuntur, aliqua ratione respondentes.

De Partibus Quantitatis. Caput VII.

ATque, vt primo loco de partibus quantitatis agamus, eas constituendas esse dixerim similes partibus Epopœiæ, quæ poësis est expositiua. Sed Epopœiæ quantitatis partes variè varios fecisse video. Sunt enim qui has esse dicant, Propositionem, quæ Tragœdiæ Prologo respondet, Perturbationem, Conuersionem, ac Finem. Sunt, qui contendant constitui non posse plures, quàm duas, hoc est Connexionem, & Solutionem. Sed hi de re subtiliter, & exiguè disputant. nos qui de his incuriosius explicamus, nonnullos sequemur Grammaticos, qui has in Epopœia vident, agnoscuntq. partes quantitatis: Propositionem, Inuocationem, Narrationem, Episodium, ac Finem. Ex his enim partibus Propositionem, Narrationem, ac finem seligere possumus, ac Elegiæ tribuere: cum sine his constare, atque absolui non omnino posse videatur.

De Inuocatione. An omittenda sit. Caput VIII.

PRætermittenda vero est Inuocatio; quæ ab antiquis Epicis adhiberi propterea initio solet, quòd rem perdifficilem aggrediuntur, & eam, quam sine Musarum, aut alicuius Dei, hominisue, quem pro Deo colunt auxilio, ad exitum perducere se posse diffidunt. Quare, si quid vmquam fingunt admirabile, & supra quàm credibile videri possit, eo munimento insistunt; significantq. non dubiè, se Musarum admonitu, quæ omnia norunt, id compertum habere. Hoc videlicet secutus consilium Virgilius, antequam dicere aggrederetur, quo loco res Latinorum essent, quibusue dominis Italia, maximeq. Latium eo tempore teneretur, quo tempore terram illam est ingressus Æneas, eam ipsam, quam initio flagitauerat opem cum dixit,

Musa mihi causas memora;

deintegro, ac rursus implorauit, quia se credibilia dicturum nō esse in tanta rerum antiquitate, atq. in tam obscuris euoluendis annalibus existimabat, nisi qui lecturi carmen illud erant, intelligerent, poëtam res tam longè ab hominum memoria remotas à Musis, quas, & præsides, & familiares haberet, accepisse.

Nunc age, qui Reges Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
Cum primum Ausonijs exercitus appulit oris

Expediam, & primæ reuocabo exordia pugnæ.
Tu Vatem, tu Diua mone: dicam horrida bella,
Dicam acies, actosq. animis in funera Reges,
Tyrrhenamq. manum, totamq. sub arma coactam
Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo,
Maius opus moueo.

Hac videlicet inuocatione iterum instituta locum arduum, ac salebrosum, quem repentè offendit, sperat se facilè superaturum, & credibilia facturum ea, quæ alioqui credēda non essent. Eandem loci difficultatem vidit, cum eorum seriem texere deberet, qui ad expeditionem in Troianos, Latinosque ex tota pene Italia, ductore Turno profecti sunt. Quì enim fieri poterat, vt eorum nomina, patriam, arma, cognita sic haberet poëta, vt rei gestæ interfuisse videretur, nisi omnia Musarum beneficio didicisset? Qua igitur arte hic etiam expedietur locus, nisi Musarum inuocatione renouanda?

Pandite nunc Helicona Deæ, cantusq. mouete.
Qui bello exciti Reges, quæ quemq. secutæ
Complerint campos acies: quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Et meministis enim Diuæ, & memorare potestis.
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.

Quid cum Troianorum naues à Turno, Turniq. militibus incensas in Nymphas est commutaturus? A quo nam hæc tam admiranda rerum portenta, quæ nemo tradidit litteris, aut vnquam commemorauit, accepisse se dicit, nisi à Musis ipsis, quarum instinctu cetera se didicisse profitetur?

Quis Deus ò Musæ tam sæua incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: prisca fides facto; sed fama perennis.

Quin etiam Turnum ipsum debacchantem in prælio, multosq. contrucidantem describere se minus posse confirmat, nisi Musarum præsidio subleuetur. Neq. enim potest percensere numerando eorum nomina Troianorum, qui à Turno sunt interfecti, nisi Musarum aliqua ei redigat in mentem illa, quæ omnium planè memoriam subterfugerunt.

Vos ò Calliope precor adspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisq. virum demiserit Orco:
Et mecum ingentes oras euoluite belli.
Et meministis enim Diuæ & memorare potestis.

Hæc, inquam, ab Epicis ita fiunt; qui res sæpè vel aggrediuntur, vel commemorant, non modo arduas, ac difficiles, sed etiam abhorren-

tes

tes á fide. Elegia verò, quæ neq. tam ardua molitur, neq. tam incredibilia proponit, neq. nodos illos habet, quos Horatius Deo vindice dignos appellat, Inuocationem facilè prætermittit. quamquam eam interdum non negligit; quiddam certè Inuocationi simillimum videtur habere, ac Musarum, Deorum, hominum auxilium, more propemodum Epicorum implorare. Id quippè fecisse Propertium video in Elegia sexta libri quarti. vbi cum hoc modo rem proposuisset, de qua dicturus erat:

Sacra facit Vates. sint ora fauentia sacris,
Et cadat ante meos icta iuuenca focos.
Cera Philetæis certet Romana corymbis,
Et Cyrenæas vrna ministret aquas.
Costum molle date, & blandi mihi thuris honores;
Terq. focum circum laneus orbis eat.
Spargite me lymphis, carmenq. recentibus aris
Tibia Mygdoniis libet eburna cadis.
Ite procul fraudes; alio sint aëre noxæ:
Pura nouum vati laurea mollit iter.

Cum, inquam, ad hunc modum prolusisset, ad Musam oratione conuersa, Inuocationem adiungit, quasi magnum aliquod, & poëta dignum Epico argumentum tractaturus.

Musa Palatini referamus Apollinis ædem.
Res est Calliope digna fauore tuo.

Sed quia hæc vel Inuocatio, vel Inuocationis similitudo, ac species raro apud Elegiacos est, idcirco hanc partem adimendam Elegiæ putaui. non enim eam adhibere nefas existimo, sed adhibere necesse non esse intelligo. Quod si pro re nata interdum vsurpanda videatur, meminerimus oportet, Inuocationem esse debere non Epopœiæ, sed Elegiæ, hoc est breuissimam, & quæ propositio quædam potius sit, quàm Inuocatio: qualis est illa Propertij supra laudata. Addo etiam ideo implorasse Musarum opem eo loco Propertium, quia naualem pugnam, victoriamq. de Cleopatra, deq. Antonio Palatini Apollinis beneficio reportatam aggrediebatur exponere. quod argumentum Epicum quodammodo videbat esse, ac Elegiæ modum superare. Id quod etiam facilè possit esse causæ, cur Ouidius eo planè modo Germanicum Cæsarem appellet initio Fastorum, quo Virgilius Augustum, ac Mecœnatem.

Tempora cum causis Latium digesta per annum,
Lapsaq. sub terras, ortaq. signa canam.
Excipe pacato Cæsar Germanice vultu
Hoc opus, & timidæ dirige nauis iter.
Officioq. leuem non auersatus honorem,

Huic tibi deuoto, numine dexter ades.

Causa, inquam, cur Epicorum propria Inuocatione vtatur Ouidius ea mihi videtur esse, quòd argumentum tractaturus sit non omnino Elegiacum, ac ratione quadam, & via ab Elegiacis haud parum abhorrente. Nam præter versum nihil habere videtur Elegiæ.

De Principio, & Propositione Elegiæ.
Caput IX.

ITa igitur Inuocatione ab Elegiæ partibus expuncta, consequens est, vt de ceteris explicemus, primumq. de prima, quæ Epicorum Propositioni respondet. Ea est exordium, & principium Elegiæ interdum è re ipsa natum, interdum longè petitum. Quemadmodum enim Propositio in Epopœia, ea, quæ canenda sunt, breuiter exponit, rerum, tum præsentium, tum præteritarum statum breuiter indicat, quod ab Homero factum est egregiè, præsertim in Odyssea; sic Elegia ipso statim exordio aperit argumentum, sed longè alia ratione, ac via. Nam Epopœia ita planè, distinctèque rem proponit, vt poëtæ consilium facilè cognoscatur.

Dic mihi magnanimi Pelidæ Musa furorem.
Arma, virumq. cano.

Sed Elegia latenter, ac velut ex insidijs irrumpit; itaq. dissimulanter interdum argumentum inuadit, vt quid cantatura sit, legenti non facilè possit apparere. Cum enim Messalæ natalem, victorias, ac triumphos celebrare Tibullus instituerct, non eo modo rei principium fecit, quo versus Heroicos eiusdem argumenti exorsus est:

Te Messala canam:

sed latentius, multoq. longius, hoc est, à Parcis ipsis petito principio.

Hunc cecinere diem Parcæ fatalia nentes
Stamina, non vlli dissoluenda Deo.
Hunc fore Aquitanas posset qui fundere gentes,
Quem tremeret forti milite victus Atax.

Hoc inquam initium nihil aliud est, nisi occulta quædam, latensque propositio, ex earum videlicet genere, quæ in exordijs illigantur ab oratoribus interdum, cum rem, de qua dicturi sunt, nec planè proponunt, nec partiuntur; sed semina quædam tractandæ rei leuissimè spargunt, ex quibus auditores intelligere oporteat, quæ nam sit futura messis orationis. Peti etiam potest exemplum ab Elegia tertia libri primi, cuius initium est.

Ibitis Aegæas sine me Meßala per vndas:
O vtinam memores tuq. cohorsq. mei.

Me

Me tenet ignotis ægrum Phæacia terris:
Abstineas auidas mors precor atra manus.

Quibus ex versibus prouidere illico possis, suam ægrotationem conquesturum esse Tibullum, cuius nimirum expostulationis quædam veluti semina spargit expositione morbi, quo alienis in terris tenebatur. In Elegia verò decima eiusdem libri primi, otium ac pacem laudaturus, ab eorum detestatione ducit exordium, qui primi arma bellica procuderunt.

Quis fuit horrendos primus qui protulit enses?
Quam ferus, & verè ferreus ille fuit?

Quamquam hoc initio multo planiorem videtur habere propositionem, neq. ita recedentem ab ijs, quas adhibet interdum Propertius expeditas, ac Epicis sanè persimiles. Nam in Elegia illa, qua canit Actiacam pugnam, clarè, distinctèq. argumentum proponit:

Musa Palatini referamus Apollinis ædem;

propositione cum inuocatione coniuncta. quod etiam Epici sæpissimè faciunt.

Dic mihi Musa virum, raptæ post tempora Troiæ
Qui mores hominum multorum vidit, & vrbes.

Sed nihil fieri potest planius exordio, & propositione illius Elegiæ, qua Tarpeiæ fabulam explicata narratione describit.

Tarpeium nemus, & Tarpeiæ turpe sepulcrum
Fabor, & antiqui limina capta Iouis.

Quid de Ioue Feretrio dicatur? cuius nominis causam ita dilucidè se narraturum pollicetur, vt Epicorum nullus propositionem habeat magis distinctam, & clariorem.

Nunc Iouis incipiam causas aperire Feretri,
Armaq. de ducibus trina recepta tribus.

Sed huiusmodi propositionibus ita distinctis rarò vtitur ipse Propertius, alijque: vt vel hinc intelligere debeamus, parcè vsurpandas esse. Proprium enim Elegiacorum est, vti dicebamus, exordijs potius propositionem illigare; quàm eam distinctè proferre. Quare suas interdum rationes, vitæq. modum exponentes, sine vlla dicendarum propositione rerum, exordiuntur, quod in Elegia prima Tibullus secutus est.

Diuitias alius fuluo sibi congerat auro,
Et teneat culti iugera magna soli.

Interdum ab hortatione principium faciunt, atq. ab inuitatione aliqua ad cantum, ad sacrificium, ad iter agendum.

Quisquis adest, faueat, fruges lustramus & agros,
Ritus vt à prisco traditus extat auo.

Interdum à Deorum precatione: quod exordiũ Lyricis est familiare.

Can-

Candide Liber ades.ſic ſit tibi myſtica vitis.

Interdum à rerum inanimarum,vel animatarum etiam appellatione. quo exordiendi genere mirificè delectatur Ouidius. vt in Elegia illa, qua ianuæ custodem alloquitur ſeruum.

Ianitor indignè dura religate catena
Difficilem noto cardine pande forem.

Et in duodecima ſecundi.

Ite triumphales circum mea tempora lauri.

Et in quintadecima, anulum, quem Corinnæ muneri mittebat, ſuppliciter obſecrans.

Annule formoſæ digitum vincture puellæ.

Et in quinta tertij, fluuio, quem traiecturus erat, vt ſiſteret curſum, vota profundens,ac preces.

Amnis arundinibus limoſas obſite ripas,
Ad dominam propero,ſiſte parumper aquas.

Interdum ab expoſtulatione,atque ab admiratione.

Quis fuit horrendos primus qui protulit enſes?

Et apud Ouidium.

Eſſe quid hoc dicam,quòd tam mihi dura videntur
Strata,nec in lecto pallia noſtra ſedent?

Et quod longè pulcherrimum apud eundem principium eſt;

Eſſe Deos credam ne? fidem iurata fefellit,
Et facies illi, quæ fuit ante,manet.

Infinita denique varietas eſt in exordijs Elegiarum componendis:ſed nullum eorum eſt, in quo Propoſitio rerum dicendarum non deliteſcat. Præſtat nunc de Narratione verba facere, quæ ſequitur ordine Propoſitionem.

De Narratione. Caput X.

Elegia vbi narrat,ab Epica narratione longè recedit.Epicus enim poëta res veluti minimè notas exponit planiſſimè,copioſiſſimèque:Elegiacus quaſi omnibus exploratiſſimæ ſint,perſtringit,ac ſummatim enumerat, interpoſitis epiphonematis, lenioribuſque ſenten-
[illegible]is. Habet enim Elegiaca narratio propriam quandam rationem, ac
ti[illegible], quæ non facilè, niſi ex poëtarum exemplis agnoſci poſſit. Vir-
viam. [illegible]gitur, Æneæ in Italiam nauigantis tempeſtatem enarraturus,
gilius [illegible] à primis cauſis; hoc eſt ab illa Iunonis ira perueteri, atq.
exorditu[illegible] [illegible]uæ cælum, terram, mare conturbat, omnia in omnem
impotente, [illegible]. Subiunguntur ordine quæ conſecuta ſunt, errores,
partem impell[illegible], itinera, prælia, expeditiones, victoriæ; eo pene
hoſpitia, connubia [illegible] modo,

modo, quo ab Historico solent huiusmodi res commemorari. Neque enim ab illo differt alio nomine, nisi quòd ab intermedia rei gestæ parte narrandi principium facit: velut ab Æneæ tempestate, non ab incendio Troiæ, à quo initium duxisset historicus. Hæc, vt dixi, ita narratione perpetua disponit, complectiturq. Virgilius. Propertius contrà, cum pugnam Actiacam explicaturus esset, causis belli ciuilis omnino prætermissis, quasi notissimis, pugnæ locum describit.

Est Phœbi fugiens Athamana ad littora portus,
Quà sinus Ioniæ murmura condit aquæ:
Actia Iulææ pelagus monumenta carinæ,
Nautarum votis non operosa via.

Deinde strictim, summatimque, non explicatè, naualis pugnæ seriem, exitumq. persequitur.

Huc mundi coiere manus: stetit æquore moles
Pinea, nec remis æqua fauebat auis.
Altera classis erat Teucro damnata Quirino,
Pilaq. feminea turpiter acta manu.
Hinc Augusta ratis plenis Iouis omine velis,
Signaq. iam patriæ vincere docta suæ.
Tandem acies Nereus geminos lunarat in arcus,
Armorum & radijs picta tremebat aqua.

Tum Episodio interposito, quo Phœbum inducit, Augustum ad pugnam hortantem; narrationem breuissimè claudit. habet enim satis dicere, pugnatum esse, atque Apollinis præsidio Cleopatram, Antoniumq. fugatos, & fusos ab Augusto fuisse.

Vicit Roma fide Phœbi: dat femina penas:
Sceptra per Ionias fracta vehuntur aquas.

Nam de his dicturus Epicus, naues ipsas singillatim, ordines militum, dispositam aciem ob oculos posuisset, descripsisset locum pluribus, multa multorum, qui pugnaturi erant, nomina, genus, patriam commemorasset. Dicam in summa. etiam Elegiæ narratio earum simillima est, quæ interdum ponuntur in Odis. Tyberis enim eluuionem cum caneret Horatius, rei serie prætermissa, perstringit leuiter omnia, indicatq. breuissimè quod gestum est.

Vidimus flauum Tyberim retortis, &c.

Et Rhœtos, Vindelicosque à Druso Nerone debellatos, ac cæsos dicturus, non tam signis, militum ordinibus, conflictu ipso describendo rem explicat, quàm leuissima quadam expositione commemorat.

Videre Rhœti bella sub Alpibus
Drusum gerentem, & Vindelici, &c.

Tum, ne ratione quidem exposita, qua pugnatum est, victoriam penes

Dru-

Drusum Neronem stetisse confirmat; pergitq. illius virtutem pluribus amplificare.

Sensere quid mens ritè, quid indoles
Nutrita faustis sub penetralibus
Posset: quid Augusti paternus
In pueros animus Nerones.

Quod si ne huiusmodi quidem breuis alicuius facti narratio sit in Elegia, quemadmodum sæpenumero factum videmus; meminerimus oportet, illam ipsam expositionem, quæ consequitur exordium, narrationis locum obtinere. Neq. enim ductæ illæ, tractæq. narrationes sunt, nisi in paucissimis Tibulli, Propertijq. Elegijs, & in plerisq. apud Ouidium Epistolis Heroinarum.

De Episodio. Quid sit, & quotuplex.
Caput XI.

SEquitur Episodium. quam etiam partem scio magnorum poëmatum esse propriam: sed scio præterea diuerticulum quoddam in Elegia tam frequens esse, tam varium, ac multiplex, vt principem in ea locum obtinere videatur. Hanc autem digressionem, & diuerticulum appellare communi, eoq. Græco vocabulo placet Episodium.

Est autem Episodium declinatio quædam è via, hoc est ab instituta narratione digressio: ab ὁδοῦ; quæ vox Græcis est via; & cum adiuncta particula egressionem significat extra viam. Sed quia in hac definitione etiam finem esse oportet, ex quo intelligatur, cuius rei gratia poëtæ digrediantur è via, dixerim, Episodium non tantum esse poëtarum à recto poëmatis cursu aberrationem; sed addiderim præterea, euagationem illam esse ornatus, & delectationis causa institutam. quare definitur à Suida, τὸ εἰς φερόμενον τῷ δράματι, γέλωτος χάριν, ἔξω τῆς ὑποθέσεως ὄν, quod inducitur in drama, risus, & delectationis causa extra hypothesin, hoc est præter institutum, & propositum argumentum. Addit ad extremum post definitionem Suidas, καταχρηστικῶς δὲ ἐξαγώνιον ἅπαν πρᾶγμα. sed abusiuè, inquit, quicquid præter rem affertur, dici potest Episodium. Quæ ideo subiungit, vt intelligamus, etiam cœnarum acroamata, additasq. ludis & conuiuijs cantilenas, etiam Geleotopœios, hoc est, histriones risum mouentes, qui extra Fabulam inducuntur; etiam embolia, & interpositas personas, quæ interdum non à poëtis, atq. auctoribus Fabularum, sed ab alijs apponuntur, Episodia dici posse. Verum à Polluce multo breuius, multoq. elegantius ita definitur. πρᾶγμα πράγματι συναπτόμενον. hoc est res rei accedens, & quodammodo insititia. Nihil sanè potuit melius, atq. ad

rem

rem accommodatius dici. nam quemadmodum qui tessellatum, aut vermiculatum componunt opus, ingentibus marmoris crustis tesserulas maculosas ad oblectandos aspicientium oculos creberrimas, & multis locis interferunt, sic poëtæ operi vniuerso inserunt Episodia quasi tessellas: vt legentium animus multo magis ea varietate teneatur. Adde quòd affert vtilitatem admirabilem Episodium; cum rationem expediat fabulæ producendæ, atq. amplificandæ: id quod in argumento minus copioso præstare facilè posse, permagnum est. Sed ea, quæ dicta sunt, in omnia planè omnium poëmatum Episodia cadunt. Videndum est nominatim quale sit Episodium Epicæ, à qua similitudinem petere oportet eius, quod est proprium Elegiæ. Aristoteles quidem vnum tantum Episodium Epopœiæ adscribit, continuatum, & longum. cuiusmodi nos esse secundum, tertium, quartum, Virgilij librum dicere possumus; addo etiam quintum. Sed tamen aliud etiam in Epopœia recognoscere nos oportet Episodium concisum, ac breue: cum videlicet delectationis gratia secedit aliquantulum poëta de via, describendis, depingendisq. rebus, aut inducendis personis, quarum effictio, inductioue minus Fabulæ necessaria fuisset. qualis est apud Virgilium descriptio Famæ, Clypeus Æneæ Romanis distinctus historijs, occursus Veneris in primo, & alia penè sexcenta: à quibus statim poëta regreditur, institutamq. repetit narrationem.

De duplici Episodio Elegiæ: ac primùm de longiore. Caput XII.

DVobus igitur his Episodijs duo item simillima excogitauit ad delectationem Elegia; longiusculum vnum, breuissimum alterum. Sed est incredibile dictu, quantam habeat in vtroq. varietatem. Interdum enim ab ipso principio statim egressa, ita perpetuo vtitur Episodio, vt non nisi paulò ante finem repetat institutum. Multa ex eo genere suppetunt Episodia; sed omnium planè pulcherrimum est in Elegia quinta libri secundi apud Tibullum. in qua cum poëtæ consilium esset Messalini, Coruini Messalæ filij, qui Augur fuerat eo tempore creatus, nouum sacerdotium carminibus celebrare, ab inuocatione Apollinis exorsus, ac paucissimis in eius laudem expositis, illico ad Sibyllæ vaticinium egreditur, quo Troianis prædicitur felicissimus in Italiam aduentus; Romanæ Vrbis initia, processus, maiestas, ac dominatus, bella ipsa ciuilia prodigijs obnunciata referuntur. ad extremum, ac planè sub finem reuocat orationem ad Messalinum, eique triumphum amplissimum ex profligato bello vaticinatur. Initium hoc est.

Phœ-

Phœbe faue: nouus ingreditur tua templa sacerdos,
Huc age cum cithara, carminibusq. veni.
Nunc te vocales impellere pollice chordas,
Nunc precor ad laudes flectere verba meas.
Ipse triumphali deuinctus tempore lauro,
Dum cumulant aras, ad tua sacra veni.
Sed nitidus pulcherq. veni: nunc indue vestem
Sepositam, & longas nunc bene pecte comas.
Qualem te memorant, Saturno Rege fugato,
Victori laudes concinuisse Ioui.

Hæc est, inquam, inuitatio, hic orationis ingressus ab Apollinis inuocatione petitus. Phœbi laudes sequuntur, & eæ, quæ vaticinandi scientiam potissimum continent; vt aditum nimirum aperiant ad egressionem ipsi Messalino accommodatam, qui erat populo Romano captaturus auguria, & libros Sibyllinos consulturus. Orat igitur Phœbum, vt Messalino Sibyllæ vaticinia lecturo præsto sit, eiq. plana faciat, quæ obscurissimis illis oraculis obuoluuntur.

Tu procul euentura vides: tibi deditus augur
Scit benè quid fati prouida cantet auis.
Tuq. regis sortes: per te præsentit haruspex,
Lubrica signauit cum Deus exta notis.
Te duce Romanos numquam frustrata Sibylla est,
Abdita quæ senis fata canit pedibus.
Phœbe sacras Messalinum sine tangere chartas
Vatis, & ipse precor quod canat illa doce.

Cum autem hic Sibyllæ mentio incidisset, de Sibylla sic aggreditur dicere, quasi nihil amplius de Messalino dicturus sit. Totus enim est in exornatione Sibyllæ, quam eo præcipuè nomine commendat, quòd Romam à Troianis nasci turam prædixerit, quòd oracula Romanis illa tradiderit, quibus futura omnia continerentur.

Hæc dedit Aeneæ sortes, postquam ille parentem
Dicitur, & raptos sustinuisse lares.
Hæc fore credebat Romam, cum mœstus ab alto
Ilion, ardentes respiceretque Deos.
Romulus æternæ nondum fundauerat Vrbis
Mœnia consorti non habitanda Remo.
Sed tunc pascebant herbosa Palatia vaccæ,
Et stabant humiles in Iouis arce casæ.

Tum nonnullis præterea in eandem sententiam interiectis, ad Episodium magis amplificandum, Sibyllam ipsam loquentem inducit: quæ in Italiam venienti iam Æneæ prospera, & secunda cuncta denunciet.

Im-

Impiger Aenea volitantis frater amoris,
Troica qui profugis ſacra vehis ratibus,
Iam tibi Laurentes aſſignat Iuppiter agros,
Iam vocat errantes hoſpita terra Deos.
Ecce ſuper feſſas volitat Victoria puppes;
Tandem ad Troianos Diua ſuperba venit.
Ecce mihi lucent Rutulis incendia caſtris.
Iam tibi prædico barbare Turne necem.
Ante oculos Laurens caſtrum, muruſq. Lauini eſt;
Albaq. ab Aſcanio condita longa duce.
Te quoq. iam video Marti placitura ſacerdos
Ilia, Veſtales deſeruiſſe focos.
Concubituſq. tuos furtim, vittaſq. iacentes,
Et cupidi ad ripas arma relicta Dei.
Carpite nunc tauri ſeptem de collibus herbas
Dum licet: hic magnæ nam locus Vrbis erit.
Roma tuum nomen terris fatale regendis
Quà ſua de cælo proſpicit arua Ceres;
Quàq. patent ortus, & quà fluitantibus vndis
Solis anhelantes abluit amnis equos.
Troia quidem tum ſe mirabitur, & ſibi dicet,
Vos bene tam longam conſuluiſſe fugam.
Vera cano. ſic vſq. ſacras innoxia lauros
Veſcar, & æternum ſit mihi virginitas.

Ex hoc loco gradum facit perappoſito tranſitu ad ea commemoranda prodigia, quæ bella ciuilia, & ipſam Cæſaris mortem anteceſſerunt; affirmans, hæc etiam à Sibyllis prouiſa, & denunciata fuiſſe beneficio Phœbi, qui vatibus ipſis mentem, ac diuinandi facultatem inſpirat.

Quicquid Amalthea, quicquid Marpeſſia dixit,
Herophile Phœbo grata quod admonuit,
Hæc fore dixerunt belli mala ſigna cometem,
Multus vt in terris deplueretq. lapis;
Atq. tubas, atq. arma ferunt ſtrepitantia cælo
Audita, & lucos præcinuiſſe fugam.
Ipſum etiam ſolem defectum lumine vidit
Iungere pallentes nubilus annus equos.
Et ſimulacra Deum lacrymas fudiſſe tepentes,
Fataq. vocales præmonuiſſe boues.

Ex hiſce prodigijs occaſionem arripit meliora precandi, vaticinandiq. proſpera populo Romano.

Hæc fuerunt olim. ſed tu iam mitis Apollo

Prodigia indomitis merge sub æquoribus.
Et succensa sacris crepitet bene laurea flammis,
Omine quo felix & sacer annus eat.
Laurus vbi bona signa dedit, gaudete coloni.
Distentet spicis horrea plena Ceres.
Oblitus & musto feriet pede rusticus vuas,
Dolia dum magni deficiuntq. lacus.
At madidus Baccho sua festa Palilia pastor
Concinet; à stabulis tum procul este lupi.
Et fœtus matrona dabit, gnatusq. parenti,
Oscula compressis auribus eripiet.
Nec tædebit auum paruo aduigilare nepoti,
Balbaq. cum puero dicere verba senem.
Tunc operata Deo pubes discumbet in herba,
Arboris antiquæ quà leuis vmbra cadet.
At sibi quisq. dapes, & festas extruet altè
Cespitibus mensas, cespitibusq. torum.

Finis iam appetit Elegiæ in Messalini laudem institutæ, ac de Messalino verbum amplius nullum audimus. Quid igitur? errabit ita vagus poëta, neq. ad locum vnde decessit reuertetur? vix profectò reuertitur. nam ab ijs conuiuijs, & felici, pacatoq. rerum statu, quem descripsit vaticinans, egreditur ad detestationem amoris; perinde quasi vnus hic esset, qui eam interturbaret felicitatem: optatq. vehementer, eo se animi motu tandem aliquando liberari, vt versus condere facilè possit in laudem ipsius Messalini; eo præsertim tempore, quo Messalinus ducet in Capitolium triumphum ex hostibus victor.

Pace tua pereant arcus, pereantq. sagittæ
Phœbe; modò in terris erret inermis Amor.
Ars bona; sed postquam sumpsit sibi tela Cupido,
Hei mihi quàm multis ars dedit illa malum?
Et mihi præcipuè, iaceo cum saucius annum,
Et faueo morbo, cum iuuat ipse dolor.
Vixq. cano Nemesim, sine qua versus mihi nullus
Verba potest, iustos aut reperire modos.
At tu (nam Diuum seruat tutela poëtas)
Præmoneo, vati parce puella sacro.
Vt Messalinum celebrem, cum præmia belli,
Ante suos currus oppida victa feret.
Ipse gerens laurus, lauro deuinctus agresti,
Miles io magna voce triumphe canam.
Tunc Messala meus pia det spectacula turbæ
Et plaudat curru prætereunte pater.

Annue: ſic tibi ſint intonſi Phœbe capilli,
Sic tua perpetuò ſit tibi caſta ſoror.

Sic impoſitus eſt finis Elegiæ longè pulcherrimæ, atque omnium elegantiſſimæ, reſeruato ad extremum vſque regreſſu. Sunt tamen quæ magis reditum differant, ac producant; cum ab Epiſodio non niſi poſtremis carminibus ſe recipiant in viam. Sunt, quæ multo ante finem iter repetant Epiſodio interruptum: ſed quia non vtuntur Epiſodio perpetuo, reijciendæ videntur in earum claſſem, quæ breuioribus Epiſodijs delectantur.

An Epiſodium Elegiæ ſine reditu ſit probabile.
Caput XIII.

NVnc illud de hoc perpetui, continuatique Epiſodij genere quærendum eſt. an liceat interdum ſic egredi, vt numquam in eam viam referatur oratio, in quam ipſo ſe dedit initio. Abſurdum alicui videbitur eſſe quod dicã; ſed legibus Elegiæ conſentaneum eſt. Confirmo, inquam, licere ſcriptoribus Elegiarum ab argumento propoſito ſic egredi, vt numquam eò reuertantur. confirmo autem permultorum grauiſſima ductus auctoritate, in primiſque Propertij; qui in Elegia libri tertij decima huius Epiſodij luculentiſſimum exemplum poſteritati reliquit. Nam, vt illa ſe purgaret ignauiæ nota, cuius à multis inſimulabatur, propterea quòd turpiſſimum feminarum iugum, ac ſeruitium pateretur, id turpe ſibi non eſſe aggreditur oſtendere præclarorum hominum, ac Deorum exemplo; qui, vt fortiſſimi fuerint, feminarum tamen imperium ſubterfugere non potuerunt. Cum ergo, multis ex eo genere hominibus, Dijſq. nominatim per inductionem enumeratis, ad Antonium perueniſſet, qui Cleopatræ perditus amore, peregrinæ feminæ ſeruitium, quaſi vile mancipium pertulit, egreditur ad commemorandum, deteſtandumq. bellum nauale, quod cum vtriuſq. claſſe commiſit Auguſtus: atq. illa digreſſione ita concludit Elegiam, vt de amantium, ſuiq. ipſius illa ſeruitute ne verbum quidem adiungat.

Quid mirare, meam ſi verſat femina vitam,
Et trahit addictum ſub ſua iura virum?
Criminaq. ignaui capitis mihi noxia fingis,
Quòd nequeam fracto rumpere vincla iugo?
Iſta ego præterita iactaui verba iuuenta;
Tu nunc exemplo diſce timere meo.

Exordium hoc eſt, & propoſitio quædam Elegiæ. Fidem propoſitioni facit inductione, petita ab Iaſone viro fortiſſimo; qui à Medea ſi p-

ratus eſt: ab Achille illo inſuperabili, ac fatis, vt poëtæ dixerunt, inuicto, quem vicit amoris vi Amazonum Regina Pentheſilea: ab Hercule, quem de toto triumphantem orbe terrarum, traxit ſub iugum, atque ad lanificium compulit Omphale : à Ioue ipſo, qui turpiſſimis amoribus eſt infamatus: denique ab Antonio Romano, viro clariſſimo, cui Cleopatra meretrix Ægypti Regina ſic imperauit: vt eum etiam ad arma in patriam ſumenda concitarit.

Colchis flagrantes adamantina ſub iuga tauros
Egit, & armigera prælia ſeuit humo.
Cuſtodiſq. feros clauſit ſerpentis hiatus,
Iret vt Aeſonias aurea lana domos.
Auſa ferox ab equo quondam oppugnare ſagittis
Mæotis Danaum Pentheſilea rates.
Aurea cui poſtquam nudauit caſſida frontem,
Vicit victorem candida forma virum.
Omphale in tantum formæ proceſſit honorem
Lydia, Gygæo tincta puella lacu,
Vt qui pacato ſtatuiſſet in orbe columnas,
Tam dura traheret mollia penſa manu.
Nam quid ego Heroas, quid raptem in crimina Diuos?
Iuppiter infamat ſeq. ſuamq. domum.
Quid modò quæ noſtris opprobria vexerit armis,
Et famulos inter femina trita ſuos?

Hi poſtremi verſus inductionis modum faciunt, & Cleopatram carpunt : quæ cum formæ pulchritudine cepiſſet, ac viciſſet Antonium, tanto conatu Romani fines Imperij aggreſſa eſt, vt parum abfuerit, quin improbæ feminæ gentium Vrbs, populorumque Regina ſeruitutem ſeruiret. Quam ego Elegiæ partem Epiſodium nomino, nō membrum inductionis : quia ſatis inductioni erat, illam Antonij ſeruitutem commemoraſſe. ſed cum ab ea commemoratione lōgius auectus poëta, de bello illo nauali copioſiſſimè dicat, Epiſodio ſanè rem amplificare, non inductione dicendus eſt. In rem præſentem veniamus. Sic enim pergit de Cleopatra, deq. Antonio canere.

Coniugis obſcœni pretium Romana popoſcit
Mœnia, & addictos in ſua regna Patres.
Noxia Alexandria, dolis aptiſſima tellus,
Et toties noſtro Memphi cruenta malo.
Tres vbi Pompeio detraxit arena triumphos:
Tollet nulla dies hanc tibi Roma notam.
Iſſent Phlegræo melius tibi funera campo,
Vel tua ſi ſocero colla daturus eras.
Scilicet inceſti meretrix Regina Canopi

Vnæ

Vna Philippæo sanguine adusta nota.
Ausa Ioui nostro latrantem opponere Anubim,
Et Tyberim Nili cogere ferre minas.
Romanamq. tubam crepitanti pellere sistro,
Baridos & contis rostra Liburna sequi.
Fœdaq. Tarpeio conopea tendere saxo;
Iura dare statuas inter, & arma Mari:
Quid nunc Tarquinij fractas iuuat esse secures,
Nomine quem simili vita superba notat,
Si mulier patienda fuit? cape Roma triumphum,
Et longam Augusto salua precare diem.
Fugisti tamen in timidi vaga flumina Nili:
Accepere tuæ Romula vincla manus.
Brachia spectaui sacris admorsa colubris,
Et trahere occultum membra soporis iter.
Non hæc Roma fuit tanto tibi ciue verenda
Dixit, & assiduo lingua sepulta mero.
Septem Vrbs alta iugis, toti quæ præsidet orbi,
Femineas timuit territa Marte minas.
Hannibalis spolia, & victi monimenta Syphacis,
Et Pyrrhi ad nostros gloria fracta pedes.
Curtius expletis statuit monimenta lacunis,
At Decius misso prælia rupit equo.
Coclitis abscissos testatur semita pontes,
Et cui cognomen Coruus habere dedit.
Hæc Dij condiderunt, hæc Dij quoq. mœnia seruant:
Vix timeat, saluo Cæsare, Roma Iouem.
Nunc vbi Scipiadæ classes, vbi signa Camilli?
Aut modò Pompeia Bosphora capta manu?
Leucadius versas acies memorabit Apollo:
Tantum operis belli sustulit vna dies.
At tu, siue petes portus, seu nauita linques,
Cæsaris in tuto sis memor Ionio.

Atq. hæc est eius Elegiæ clausula, quæ duxit initium ab intolerabili seruitute, quam Propertius auctor sub feminæ perferebat arbitrio. Quam enim habet Augusti de Cleopatra, deq. Antonio clarissima victoria cum illa seruitute coniunctionem? Et tamen hoc diuerticulo sine regressu terminata est Elegia. vt intelligas; hoc poëmatis genus Episodio perpetuo, atq. ad finem vsq. producto, posse cum laude, atque artificiosè concludi. Sed quamquam Propertij, aliorumque mihi non exempla suppeterent, haberem tamen, cur id nihilominus confirmarem, quod ante quàm pluribus ostendo, id mihi ponendum esse intel-

ligo : Episodium Elegiarum eius omnino generis esse, quo vtitur in Odis poëta Lyricus. nam Episodijs Epicæ quadam tantummodo proportione respondet. Quapropter illa Episodiorum genera, quæ conueniunt Odis, non abhorrebunt ab Elegia. Videamus ergo, an inter digressiones Lyricorum aliquam huic, de qua disputamus, similem inuenire possimus. Principio Episodia illa, quæ vel paulo ante finem, vel in ipso fine referuntur in gradum, atq. ad institutum reuertuntur, ita frequenter apud Lyricos occurrunt, vt non facilè constitui posse videatur, Elegiæ ne, an Odæ magis propria sint. Horatius enim Drusi Neronis è gente Claudia victoriam, quam de Rhœtis, ac Vindelicis reportarat, ornare aggressus, iucundissimo digressus est Episodio, replicanda memoria periculosissimi prælij, quod cum Hasdrubale olim ad Metaurum felicissimo confecerat euentu Claudius Nero, à quo Drusus ipse ducebat originem.

Quid debeas ò Roma Neronibus,
Testis Metaurum flumen, & Hasdrubal
Deuictus, & pulcher fugatis
Ille dies Latio tenebris,
Qui primus alma risit adorea;
Dirus per vrbes Afer, vt Italas
Ceu flamma per tædas, vel Eurus
Per Siculas equitauit vndas.
Post hoc secundis vsq. laboribus
Romana pubes creuit: & impio
Vastata Pœnorum tumultu
Fana Deos habuere rectos.
Dixitq. tandem perfidus Hannibal.
Cerui luporum præda rapacium,
Sectamur vltro quos opimus
Fallere, & effugere est triumphus.
Gens, quæ cremato fortis ab Ilio
Iactata Tuscis æquoribus sacra,
Natosque, maturosq. patres
Pertulit Ausonias ad vrbes,
Duris vt ilex tonsa bipennibus
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes ab ipso
Ducit opes, animumq. ferro.
Non Hydra secto corpore firmior
Vinci dolentem creuit in Herculem,
Monstrumue summisere Colchi
Maius, Echioniæue Thebæ.

Car-

Carthagini iam non ego nuncios
Mittam superbos: occidit, occidit
Spes omnis & fortuna nostri
Nominis, Asdrubale interempto.

Hic Episodio finis est sub ipsum exitum Odæ, quam his quatuor versiculis principio respondentibus ita concludit.

Nil Claudiæ non perficient manus,
Quas, & benigno numine Iuppiter
Defendit, & curæ sagaces
Expediunt per acuta belli.

Tractat eodem modo sextam decimam Oden libri primi: cuius argumenti vis vniuersa in eo posita est, vt veniam à puella petat, quam iambis, ac maledictis lacerarat. Cum enim eo se nomine purgasset, quòd fecisset id iracundia perturbatus, cuius impetum nemo sustinere queat, egressus est ad iræ vim explicandam, atq. amplificandam, pulcherrimo illo vsus commento de hominis effictore Prometheo. Ait enim, Prometheum, cum hominem efformaret è luto, ex omnibus animantibus aliquam decerpsisse particulam, ipsique homini iam informato inseruisse. Ex quo factum vult, vt tam varijs animi perturbationibus à mutis animantibus haud alienis exagitemur. Addit ad extremum, iram nominatim decisam è leonis pectore fuisse; atque animis insitam nostris, excitasse ea, quæ patimur bella, seditiones, discordias, vrbium, ac regnorum euersiones. His expositis, iterum à puella veniam precatur, iambos rescindit, & quam paucissimis Oden absoluit. Innumerabiles pene sunt eius generis apud Lyricos egressiones, quæ omnino cadunt etiam in Elegiam; quod supra demonstrauimus exemplis. Perquirendum nunc est, num in Odis etiam illud sit Episodium, quod regressione caret, & semper aberrat. meminisse enim oportet, hæc ideo à me disputari, vt ostendatur, illud Episodij genus, à quo numquam poëta se recipit in semitam, esse laudabile illo potissimum nomine, quòd eo Lyrici sæpè sint vsi; ad quorum videlicet formam ipsa reuocatur, vt diximus, Elegia. Nam si cetera Lyricorum Episodia communia cum Elegiaco poëta sunt, cur non etiam hoc, quod pulcherrimum est, ac singulare cum illa communicetur? Ne multa. hunc etiam locum exemplis ab Horatio petitis frequentabo: ac primo quidem Ode nobili, quæ tertia est libri primi. vbi cum initio bene precatus esset Virgilio in Atticam nauiganti, ad detestandos nauium inuentores illicò, ac repentè dilabitur: rursusq. ab ea detestatione ad execrandam vniuersè hominum audaciam ita gradum facit, vt in eo consistat, omnino reuersionis oblitus.

Illi robur, & æs triplex
Circa pectus erat, qui facilem truci

Commisit pelago ratem
Primus: nec timuit præcipitem Africum
Decertantem Aquilonibus,
Nec tristes Hyadas, nec rabiem Noti,
Quo non arbiter Hadriæ
Maior, tollere, seu ponere vult freta.
Quem mortis timuit gradum
Qui siccis oculis monstra natantia,
Qui vidit mare turgidum, &
Infames scopulos Acroceraunia?
Nequicquam Deus abscidit
Prudens Oceano dissociabili
Terras, si tamen impiæ
Non tangenda rates transiliunt vada.
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.
Audax Iapeti genus
Ignem fraude mala gentibus intulit.
Post ignem æthereа domo
Subductum, macies, & noua febrium
Terris incubuit cohors:
Semotiq. prius tarda necessitas
Lethi corripuit gradum.
Expertus vacuum Dædalus aëra,
Pennis non homini datis.
Perrupit Acheronta Herculeus labor.
Nil mortalibus arduum est.
Cælum ipsum petimus stultitia: neque
Per nostrum patimur scelus,
Iracunda Iouem ponere fulmina.

Hactenus Ode: quæ illo perpetuo, ductoq. ad finem vsq. terminatur Episodio, nec Virgilij nauigantis vllam amplius mentionem inculcat, pro quo vota Castori, Pollucique fecerat initio, & nauem ipsam compellarat, rogaueratque, vt eum secundo vsum cursu in Atticæ fines exponeret.

Sic te Diua potens Cypri,
Sic fratres Helenæ lucida sidera;
Ventorumq. regat pater,
Obstrictis alijs, præter Iapyga.
Nauis, quæ tibi creditum
Debes Virgilium, finibus Atticis
Reddas incolumem precor,

Et

Et serues animæ dimidium meæ.

Persimilis est Ode libri secundi tertiadecima: quæ ab arbore, cuius casu penè fuerat oppressus Horatius in agro Sabino, statim discedit, & in describendis Inferis hæret sine reditu ad argumentum. Cum enim dixisset, abfuisse parum, quin ipse illa arboris prolapsione raperetur ad Inferos, inde arrepta statim egressionis ansa, in Inferis immoratur: arboris casum ne commemorat amplius quidem.

Quàm penè furuæ regna Proserpinæ,
Et iudicantem vidimus Aeacum;
Sedesq. discretas piorum, &
Aeolijs fidibus querentem
Sappho puellis de popularibus:
Et te sonantem plenius aureo
Alcæe plectro dura nauis,
Dura fugæ mala, dura belli!
Vtrumq. sacro digna silentio
Mirantur vmbræ dicere: sed magis
Pugnas, & exactos Tyrannos
Densum humeris bibit aure vulgus.
Quid mirum, vbi illis carminibus stupens
Demittit atras bellua centiceps
Aures, & intorti capillis
Eumenidum recreantur angues?
Quin & Prometheus, & Pelopis parens
Dulci laborum decipitur sono:
Nec curat Orion leones,
Aut timidos agitare lyncas.

Etiam huic fini longè simillimum Episodium est in Ode quarta libri tertij: vbi hoc agit, & sequitur, vt inductione quadam ostendat, se Musarum ope multis periculis fuisse liberatum. sed hoc argumento prætermisso, aggreditur de Titanibus, ceterisq. hominum immanium detrusis ad Inferos ita subitò, abruptèq. dicere, vt non facilè deprehendi possit egressionis occasio: quantum tamen intelligere possum, hæc est. Sermonem in inductionis parte postrema conuerterat ad Musas, quas eo potissimum nomine commendarat, quòd saluberrimum ijs consilium darent, quos ipsæ in tutelam suscepissent. Vt igitur contra ostenderet, illos inconsultò res agere, qui diuinitus inspiratum à Musis consilium non habent, eosdemq. quantumuis robore, ac firmitate præstantes sua mole ruere, atq. ad Inferos prolabi, profert in medium Titanum, atq. aliorum exempla; qui aliquid aduersum Deos sine consilio, ac ratione moliti essent. Sed hic ad fabulam, atque ad Episodium transitus obscurissimus est: est tamen is, qui possit planissimè id, quod

dicebam demonſtrare: Elegias nimirum, quæ ſimiles Odis ſunt, producto ad finem vſque diuerticulo, perpetuoq. vti Epiſodio iure poſſe, nec habere neceſſe de regreſſione, redituque ad ſuſceptum argumentum, & inſtitutum magnopere laborare: quia ſic Lyricis, & Odarum ſcriptoribus eſt ius.

Veſter Camœnæ, veſter in arduos
Tollor Sabinos, &c.
Vos lene conſilium & datis, & dato
Gaudetis almæ. ſcimus vt impios
Titanas, immanemq. turmam
Fulmine ſuſtulerit caduco.
Magnum illa terrorem intulerat Ioui,
Fidens iuuentus horrida brachijs,
Fratreſq. tendentes opaco
Pelion impoſuiſſe Olympo.
Sed quid Typhœus, & validus Mimas,
Aut quid minaci Porphyrion ſtatu,
Quid Rhetus, euulſiſq. truncis
Enceladus iaculator audax
Contra ſonantem Palladis ægida
Poſſent ruentes? hinc auidus ſtetit
Vulcanus, hinc matrona Iuno, &
Numquam humeris poſiturus arcum,
Qui rore puro Caſtaliæ lauit
Crines ſolutos, qui Lyciæ tenet
Dumeta, natalemq. ſyluam
Delius, & Patareus Apollo.

Ab hoc loco videtur aliquantulum regredi poëta: non tamen ad inſtitutam initio de Muſis orationem reuertitur, ſed ad eam, quam egrediens protulerat de inani eorum conſilio ſententiam, qui aliquid ſine ratione moliuntur. Quare continuatum, non interruptum Epiſodium eſt, ſi principij, & argumenti ratio habeatur. id quod etiã alibi tum Horatius ipſe ſequitur, tum Tibullus, alijq. auctores Elegiarum. Pergit igitur in hunc modum Horatius.

Vis conſili expers mole ruit ſua,
Vim temperatam Dij quoq. prouehunt
In maius: ijdem odere vires
Omne nefas animo mouentes.
Teſtis mearum centimanus Gyas
Sententiarum, notus & integræ
Tentator Orion Dianæ,
Virginea domitus ſagitta.

Inie-

Iniecta monstris terra dolet suis,
Mœretq. partus fulmine luridum
Missos ad Orcum, nec peredit
Impositam celer ignis Aetnam.
Incontinentis nec Tytij iecur
Relinquit ales nequitiæ additus
Custos: amatorem trecentæ
Pyrithoum cohibent catenæ.

Consequens Ode, hoc est, quinta libri tertij habet huius generis Episodium admirabile: in quo Attilius Regulus inducitur de non redimendis captiuis seuerissimam illam in Senatu sententiam proferens. Inducitur autem propterea sic alloquens Patres, quòd paulo post initium poëta Romanorum deplorauerat opprobrium; quo ad infamiam vsque postremam notati erant, cum sub duce Crasso venerunt in hostium potestatem. Dixerat enim, illos milites turpissimè victos esse, turpissimè seruitutem passos, quia corrupto moribus sæculo, sub Imperatore item corrupto, stipendia fecerant. Hinc ad Attilium Regulum elabitur, confirmatque, id sapientissimum illum hominem prouidisse, cum legatus Romam à Carthaginensibus missus, captiuus ipse, captiuos tamen redimendos non esse iudicauit. Intelligebat enim futurum, vt si facilè redimerentur ab hostibus ij, qui per socordiam in Carthaginensium venerant ditionem, milites haberet Romana Respublica molliores, & qui facillimè deditionem hostibus facerent.

Hoc cauerat mens prouida Reguli
Dissentientis conditionibus
Fœdis, & exemplo trahentis
Perniciem veniens in æuum,
Si non periret immiserabilis
Captiua pubes. Signa ego Punicis
Affixa delubris, & arma
Militibus sine cæde dixit
Direpta vidi. vidi ego ciuium
Retorta tergo brachia libero
Portasq. non clausas, & arua
Marte coli populata nostro.
Auro repensus scilicet acrior
Miles redibit? flagitio additis
Damnum: nec amissos colores
Lana refert medicata fuco.
Nec vera virtus cum semel excidit
Curat reponi deterioribus.
Si pugnat extricata densis

Cerua

Cerua plagis; erit ille fortis,
Qui perfidis se credidit hostibus?
Et Marte Pœnos proteret altero,
Qui lora restrictis lacertis
Sensit iners, timuitq. mortem?
Hic vnde vitam sumeret inscius
Pacem duello miscuit. ò pudor
O magna Carthago probrosis
Altior Italiæ ruinis.
Fertur pudicæ coniugis osculum,
Paruosq. natos, vt capitis minor
A se remouisse, & virilem
Toruus humi posuisse vultum:
Donec labantes consilio Patres
Firmaret auctor, numquam aliàs dato;
Interq. mœrentes amicos
Egregius properaret exul.
Atqui sciebat quæ sibi barbarus
Tortor pararet: non aliter tamen
Dimouit obstantes propinquos,
Et populum reditus morantem,
Quàm si clientum longa negotia
Dijudicata lite relinqueret,
Tendens Venafranos in agros,
Aut Lacedæmonium Tarentum.

Hæc ita conclusa quàm longè distant ab ijs, quæ fuerant initio proposita de Crassi milite, qui victus sine pugna, per summam ignauiam in Barbarorum seruitutem abduci se passus est?

Miles ne Crassi coniuge barbara
Turpis maritus vixit? & hostium,
Proh curia, inuersiq. mores,
Consenuit socerorum in armis?
Sub Rege Medo Marsus, & Appulus
Anciliorum nominis, & togæ
Oblitus, &c.

Quid de Ode septima libri primi dicamus, in qua Teucer inducitur sodales appellans? quid de vigesima septima libri tertij, in qua inducitur Europa, nec ad susceptum reditur argumentum? quid de vndecima libri tertij, quæ ab obstinatione Lydæ principium sumens, exitum reperit in Danai puellis, quas digressione bene longa ad finem vsq. describit? Exemplum, præteritis ceteris, instar omnium sit Ode libri tertij tertia: vbi, vt ostendere præcipuè contendat Horatius, homi-

minem virtutis inſtructum præſidio & vi, nihil extimeſcere, numquam de recto, æquabiliq. animi ſtatu dimoueri; inducta tamen Iunone, quæ Deos in Cælitum concilio alloquatur, Oden prorſus abſoluit, ac de conſtantia ſilet. Sed eſt neceſse videre ipſam totius argumenti cum Epiſodio continuationem, coniunctionemque; quæ tum occultiſſima, tum vero etiam artificioſiſſima eſt. Pronunciat igitur Horatius, eum, qui altiſſima virtutis fundamenta iecerit, ita ſemper eodem loco conſiſtere, vt etiam ſi ſuis conuulſus ſedibus totus labatur orbis terrarum, tenorem tamen animi ſeruet eundem imperturbatus. Hac videlicet virtutis via ingreſsos ad immortalitatem eſse Pollucem, Herculem, ceteros, quorum egregia facinora prædicamus, in primiſque Romulum Vrbis conditorem, qui Deorum in concilium exceptus eſt, Iunone placata, veterumq. oblita ſimultatum, quas cum Troianis, ipſius Romuli maioribus, exercuerat. Tantum enim abeſt, vt de Romulo à Cœlitibus excludendo deliberarit, vt in Deorum ſenatu admirabilia quædam de Romuli, Romanorumq. laude loquuta ſit. Hæc eſt Epiſodij ratio; quam in ipſo fonte præſtat intueri.

Hac arte Pollux, & vagus Hercules
Innixus, arces attigit igneas:
Quos inter Auguſtus recumbens
Purpureo bibet ore nectar.
Hàc te merentem Bacche pater tuæ
Vexere Tigres, indocili iugum
Collo trahentes: hàc Quirinus
Martis equis Acheronta fugit,
Gratum eloquuta conſiliantibus
Iunone Diuis. Ilion Ilion,
Fatalis, inceſtuſq. iudex
Et mulier peregrina vertit
In puluerem, ex quo deſtituit Deos
Mercede pacta Laomedon, mihi,
Caſtæq. damnatum Mineruæ
Cum populo, & duce fraudulento.
Iam nec Lacænæ ſplendet adulteræ
Famoſus hoſpes, nec Priami domus
Periura pugnaces Achiuos
Hectoreis opibus refringit.
Noſtriſq. ductum ſeditionibus
Bellum reſedit. protinus & graues
Iras, & inuiſum nepotem,
Troica quem peperit ſacerdos
Marti redonabo. illum ego lucidas

Inire

Inire sedes, ducere nectaris
Succos, & adscribi quietis
Ordinibus patiar Deorum :
Dum longus inter sæuiat Ilion
Romamq. pontus, qualibet exules
In parte regnanto beati ;
Dum Priami, Paridisq. busto
Insultet armentum, & catulos feræ
Cælent inultæ: stet Capitolium
Fulgens, triumphatisq. possit
Roma ferox dare iura Medis .

Pergit in eandem sententiam vaticinari Iuno, & futuram populi Romani gloriam prædicare ; sed de virtutis, animiq. constantia, cuius elogium initio texere cœperat, nihil in exitu loquitur amplius Horatius : ratus, satis superq. laudatam illa sententia fuisse, quæ principium fecit .

Iustum, & tenacem propositi virum
Non ciuium ardor praua iubentium,
Non vultus instantis Tyranni
Mente quatit solida: neq. Auster
Dux inquieti turbidus Hadriæ,
Nec fulminantis magna Iouis manus.
Si fractus illabatur orbis,
Impauidum ferient ruinæ .

Hæc à me tam multa, tamq. longa ponuntur exempla, vt intelligatur, etiam Elegiæ fas esse sic egredi, vt numquam reuertatur : quia Lyrica, in quo genere collocauimus Elegiam, eam sibi licentiam vsurpauit, vt perpetua aberratione vagaretur . non enim id ex ingenio, & pro arbitratu excogitauit, ac fecit Horatius ; sed sumpsit à Græcis, in primisque à Pindaro, cuius laudem æmulabatur.

Ceterum non à Lyricis modò, verum etiam ab alijs quoq. poëtis huius egressionis tam liberæ, licentisq. petere possumus exempla, quæ tribuere debeant eandem veniam Elegiæ. Multa enim sunt in Virgilianis Eclogis, atq. in Georgicis ipsis Episodia, quæ similia videntur Elegiacis . qualis est Sileni cantus in Ecloga sexta, Italiæ laus in Georg. primo, aliaq. permulta. In quibus duas omnino reperio digressiones his, de quibus hoc loco disputamus, affines . Prior est in fine libri secundi Georgicorum : vbi laudes rei rusticæ Virgilius, egressus ab argumento, copiosè persequitur; de præceptionibus autem serendarum arborum, quas accuratè scribendas sumpserat, nihil amplius cogitat . Posterior est in exitu libri primi : vbi cum multa de futuræ tempestatis, aut serenitatis indicijs cecinisset, signa postremo certissima

ſima deſcribit in Sole, quem hiſtoriæ tradunt Iulij Cæſaris mortem, ac bella ciuilia, quæ mortem ipsā conſecuta ſunt, præmonſtraſſe. Hanc igitur egrediendi nactus occaſionem, prodigia, quæ obitum illum Cæſaris anteceſſerunt, Vrbis clades, inteſtina diſſidia, eo planè modo, quo hæc ab Elegia perſtricta fuiſſent, enumerando commemorat. atq. ita librum abſoluit, cuius argumentum erat ſeminum ſatio, atq. agricultura.

Cum igitur Elegiacorum poëtarum, & Lyricorum exemplo, cum ipſius Virgilij auctoritate ita comprobari poſſit Elegiæ digreſſio ſine vllo reditu ad argumentum, non video cur laudem mereri non deberet is, qui ad horum poëtarum ſimilitudinem arte directa, huiuſmodi Epiſodij licentia vteretur.

De altero Elegiæ Epiſodio breuiori.
Caput XIV.

Reſtat illud alterum Epiſodij genus, quod ego breuius appellabam. Sed quoniam hoc etiam multiplex eſt, in quaſdam quaſi formas partiendum, ac diuidendum erit. Vnum enim eſt, quo mirificè ornatur Elegia; cum egreſſio non ita longa ſubiungitur alicui ſententiæ, ſtatimq. reditur eò, vnde defluxit oratio; iterumq. noua digreſſione, nouoque reditu res amplificatur. Præſtat hæc admirabili modo Tibullus in Elegia tertia libri primi.

Quàm bene Saturno viuebant Rege, priuſquam
Tellus in longas eſt patefacta vias.

Cum enim exorſus fuiſſet ab aduerſa valetudine ſua, cuius vi detinebatur in alienis terris, impediebaturq. quo minus itinere perpetuo ſequi Meſſalam in bellum proficiſcentem poſſet, ad aureum Saturni ſæculum orationem diſtraxit, à quo non multo poſt, ad valetudinem reuertitur ſuam; Iouem obteſtans, vti ſe illo morbo, mortiſque periculo liberet.

Parce Pater: timidum non me periuria terrent,
Nec dicta in ſanctos impia verba Deos.
Quod ſi fatales iam nunc expleuimus annos,
Fac lapis inſcriptis ſtet ſuper oſſa notis.
Hic iacet immiti conſumptus morte Tibullus,
Meſſalam terra dum ſequiturq. mari.

Iterum hinc eò diſcedit, quò poſtrema eum ſententia ducere videbatur; & campos deſcribit Elyſios, ad quos demigraturum ſe putabat ſi eo morbo extingueretur.

Sed me, qui facilis tenero ſum ſemper amori,

Ipſa

Ipſa Venus campos ducet ad Elyſios.
Hic choreæ, cantuſq. vigent, paſſimq. vagantes
Dulce ſonant tenui gutture carmen aues.

Poſtremò ad valetudinem redit; affirmans, habere ſe ſpem, breui futurum, vt conualeſcat, reuertatur in patriam, ac lacrymantem Deliam conſoletur.

Tunc mihi qualis eris, longos turbata capillos
Obuia, nudato Delia curre pede.
Hoc precor, hunc illum nobis aurora nitentem
Luciferum roſeis candida portet equis.

Hæc Epiſodij forma interponitur identidem, ac crebrius ad elegantiam incredibilem inculcatur. Ergo in Elegia decima libri primi Tibullus, vbi gladios & bella deteſtatur, illico poſt initium egreditur, enuncians, bellorum cauſam auaritiam eſſe, ac propterea beatos fuiſſe, qui aureo illo ſæculo vixerunt, quo tempore apparatus bellici nulli erant.

Non arces, non vallus erat, ſomnumq. petebat
Securus varias dux gregis inter oues, &c.

Deinde reuertitur ad inſtitutum, Deoſq. precatur domeſticos, & Lares, vt ſibi in caſtra proficiſcenti præſtò ſint. ab hac precatione arripit occaſionem laudandæ frugalitatis antiquorum, quæ ſpectabatur etiam in ſacrorum ornatu.

Nunc ad bella trahor, & iam quis forſitan hoſtis
Hæſura in noſtro tela gerit latere.
Sed patrij ſeruate Lares, aluiſtis & ijdem,
Curſarem veſtros cum tener ante pedes.
Nec pudeat priſco vos eſſe è ſtipite factos:
Sic veteris ſedes incoluiſtis aui.
Tunc melius tenuere fidem, cum paupere cultu
Stabat in exigua ligneus æde Deus.
Hic placatus erat, ſeu quis libauerat vuam,
Seu dederat ſanctæ ſpicea ſerta comæ.

Rurſus ab egreſſione repetit viam, & armorum ſtudium execratur, ſtatimque digreditur ad deſcribendos Inferos: quò militia pertrahit ante diem eos, qui bello delectantur, & armis.

Quis furor eſt atram bellis accerſere mortem?
Imminet, & tacito clam venit illa pede.
Non ſeges eſt infra, non vinea culta, ſed audax
Cerberus, & Stygiæ nauita puppis aquæ.
Illic percuſſiſque genis, vſtoq. capillo
Errat ad obſcuros pallida turba lacus.

Hinc etiam receptum habet ad primam illam animi ſui ſententiam,

qua

qua se studio pacis delectari professus erat, incipitq. vniuersè pacem, quietemq. publicam commendare.

Interea pax arua colat. pax candida primum
Duxit araturos sub iuga curua boues.
Pax aluit vites, & succos condidit vuæ,
Funderet vt gnato testa paterna merum.
Pace bidens, vomerq. vigent, &c.

Sed hæc Episodia tam crebra videntur interdum non tam à stirpe, hoc est ab argumento præcipuo nata, quàm ab Episodijs ipsis veluti surculi quidam, & stolones è ramis existentes. Artificium hoc planè rarũ est, ac singulare in Elegia Tibulli septima libri primi. in qua cum à natali Messalæ, quem canendum susceperat, ad eiusdem Messalæ victorias celebrandas elapsus esset, ait se in partem aliquam triumphi vocari debere; cum semper in bello Messalam secutus sit, ac sub eo stipendia fecerit. Ab hoc Episodio natum est alterum, quo vniuersa loca describit, in quibus pugna commissa est, & victoriam Messala, Tibullo comite reportauit.

At te victrices lauros Messala gerentem
Portabat niueis currus eburnus equis.
Non sine me est tibi partus honos per bella: Pyrene
Testis, & Oceani littora Santonici.
Testis Arar, Rhodanusq. celer, magnusq. Garumna,
Carnoti & flaui cærula lympha Liger.
At te Cydne canam, tacitis qui leniter vndis
Cæruleus placidis per vada serpis aquis.
Quantus & æthereo contingens vertice nubes
Frigidus intonsos Taurus alat Cilicas.
Quid referam vt volitet crebras intacta per vrbes
Alba Palæstino sancta columba Syro:
Vtq. maris vastum prospectet turribus æquor
Prima ratem ventis credere docta Tyros?
Qualis & arentes cum findit Syrius agros
Fertilis æstiua Nilus abundet aqua.

Ad Nilum cum venisset, quò Messalam Imperatorem longo secutus erat itinere, nouo sibi viam expedit Episodio, sine vllo ad natalem reditu, quem initio canere cœperat.

Nile pater, qua nam possum te dicere causa,
Aut quibus in terris occuluisse caput?
Te propter nullos tellus tua postulat imbres,
Arida nec pluuio supplicat herba Ioui.
Te canit, atq. suum proles miratur Osirim
Barbara Memphitem plangere docta bouem.

Rur-

Rurſus à Nilo diſcedit, & in Oſiride, cuius vel leuiſſima inciderat mentio, commoratur.

Primus aratra manu ſolerti fecit Oſiris,
Et teneram ferro ſollicitauit humum.
Primus inexpertæ commiſit ſemina terræ,
Pomaq. non notis legit ab arboribus.
Hic docuit teneram palis adiungere vitem,
Hic viridem dura cædere falce comam.
Illi iucundos primum matura ſapores
Expreſſa incultis vua dedit pedibus.

Quoniam verò fuerat hic vua commemorata, nouus eſt Epiſodio factus aditus, idq. additum in vini laudem, & commendationem eſt.

Ille liquor docuit, voces inflectere cantu,
Mouit & ad certos neſcia membra modos.
Bacchus & agricolæ magno confecta labore
Pectora triſtitia diſſoluenda dedit.
Bacchus & afflictis requiem mortalibus affert,
Crura licet dura compede pulſa ſonent.

Differt igitur hæc Epiſodij forma à ſuperiore, illo nomine, quòd non tam ab argumento ipſo ducit originem, quàm ab alio quodam Epiſodio. Cui non videntur abſimiles aliæ quædam breuiſſimæ, natæ ex aliquo verbo antecedenti; & quæ repetitiones verius ſint, quàm egreſſiones. vt in Eleg. v. lib. ij. apud Tibul.

Pendebatq. vagi paſtoris in arbore votum,
Garrula ſilueſtri fiſtula ſacra Deo.
Fiſtula, cui ſemper decreſcit arundinis ordo:
Nam calamus cera iungitur vſq. minor.

Et alio loco Eleg. j. lib. j.

Adſitis Diui: nec vos è paupere menſa
Dona, nec è puris ſpernite fictilibus.
Fictilia antiquus primum ſibi fecit agreſtis
Pocula, de facili compoſuitq. luto.

Hæ, inquam, repetitiones breuiſſima mihi vidētur Epiſodia; quia rei, qua de agitur, aduentitia ſunt, & argumento, quod habetur in manibus, appoſita. quid enim erat neceſſe id ſubiungere?

Fiſtula cui ſemper, &c. Fictilia antiquus, &c.

Poſtremam breuis Epiſodij rationem, ac formam Horatius habet, epitheto, & rei, quæ tractatur, explicationi, vel illuſtrationi perſimilem. Nam in Ode octaua libri primi Achillem nominans, hoc Epiſodio tamquam epitheto quodam, aut explicatione hominem ornat. De Sybari loquitur perditè Lydiam amāte, quēm comparat cum Achille in Scyro delitеſcente.

Quid latet, vt marinæ
Filium dicunt Thetidis ſub lacrymoſa Troiæ
Funera, ne virilis
Cultus in cædem,& Lycias proriperet cateruas.

Et in Ode quarta libri quarti dicturus, à Druſo victos fuiſſe Vindelicos, adiungit, ſcire ſe Vindelicos vti ſolitos Amazonia ſecuri, ſed vnde morem illum,& genus armorum acceperint, ſe neſcire.

Videre Rhœti bella ſub Alpibus
Druſum gerentem & Vindelici; quibus
Mos vnde deductus per omne
Tempus Amazonia ſecuri
Dextras obarmet, quærere diſtuli,
Nec ſcire fas eſt omnia.

Etiam Ode trigeſima ſecunda libri primi ſuppeditabit exemplum: in qua cum ſatis fuiſſet dicere, barbito vſum Alcæum poëtam, addidit quatuor verſiculis argumentum, quod ſolitus eſſet Alcæus canere.

Liberum,& Muſas, Veneremque; & illi
Semper hærentem puerum canebat.

Hæc, inquam, adiungere nulla neceſſitas cogit, ſed perſuadet ornatus, ac delectatio, cuius gratia inſtitutum Epiſodium eſt, vt in Epiſodij definitione traditur à Suida. De fine dicendum nunc eſſe videtur, quo terminari oporteat Elegiam.

De Fine. Caput XV.

VLtima pars ex ijs, quas diximus eſſe quãtitatis, eſt finis, exituſq. poëmatis in loco, ac tempore terminati. Recte enim ab Ariſtotele in Poëticis finis eſſe dicitur, ac definitur ea pars, quæ poſt aliam nata eſt,& quam nulla præterea conſequatur. vt intelligas, non vbiq. terminari poëmata poſſe, non infinitè produci; ſed oportere aliquas eſſe antecedentes partes, ex quibus oriatur appoſitè finis, nihil ſupereſſe poſt finem, quod exponendum neceſſariò videatur. Quare præcipit idem Ariſtoteles, fabulam neq. ordiendam eſſe temere, neq. ſine ratione terminandam. Vbi enim perfecta eſt, atq. abſoluta illa actio, quam nominatim,& ſolitariè poëta ſuſcepit exprimendam, claudendum etiam poëma eſt, antea, nullo modo claudendum; ne fabula inchoata ſit, atq. imperfecta. Inde factum eſt, vt Comici præſertim paulo ante finem, vel ipſo in fine ſoleant admonere, apertèq. confirmare, actionem exprimendam à poëta, ſuum habere iam finem, & fabulam eſſe peractam: ſi quid ſuperſit, hoc eſt, ſi quid præter actionem illam faciendum ſit, intus confectum iri.

Ne expectetis, dum exeant huc: intus deſpondebitur,
Intus tranſigetur, ſi quid eſt, quod reſtat. plaudite.

Epici verò quamquam admonere,ac denunciare, ad exitum operis se peruenisse, minimè solent, sed actionis illius absolutione, quam tractant, contenti tantummodò sunt,qualis est procorum mors in Odyssea,Hectoris funus in Iliade, ac Turni cædes in Æneide; quamquam, inquam, hoc modo sine finis denunciatione finem faciunt Epici, nonnulli tamen minus Epici, & qui non tam Epicæ structuram habent, quàm Epicæ versus, aliquo interdum indicio significant, modum se poëmati ponere,ac finem facere.vt Virgilius in fine Georg.ij.

Sed nos immensum spatijs confecimus æquor:
Et iam tempus equum spumantia soluere colla.

Sed in fine quarti totum absoluturus opus, ampliori vtitur epilogo, ac pluribus verbis denunciat finem.

Hæc super aruorum cultu,pecorumq.canebam,
Et super arboribus;Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Eufratem bello:victorq.volentes
Per populos dat iura,viamq.affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope studijs florentem ignobilis oti:
Carmina qui lusi pastorum,audaxq.iuuenta
Tytire te patulæ cecini sub tegmine fagi.

Nihil verò de Ouidio dicatur: qui claudit hoc exitu Metamorphoseon librum extremum.

Iamq.opus exegi,quod nec Iouis ira,nec ignes,
Nec poterit ferrum,nec edax abolere vetustas,&c.

Sed hi poëtæ,quemadmodum indicaui,structuram,quæ σύνθεσις à Græcis dicitur, habent ab Heroicis alienam. quare cum his potius conuenit Elegia, quàm cum Epica.Si quis enim eorum compositionem, incessum orationis, epiphonemata,ceteraque huiusmodi ornamenta conferat cum Odis, & cum Elegijs, haud sanè multum hæc inter se differre comperiet.finem igitur expediat Elegia necesse est hisce poëmatis similem,quibus cum tantam habet coniunctionē.Fateor equidem,in faciendo fine liberiores Elegias esse,neq.adeo de fine ipso magnopere laborare: sed tamen etiā illas oportet in eo leges habere aliquas. Neq.enim vbiq.,ac temere finiri debét,sed tātū eo loco,in quo esse perfecta rei propositæ videtur expositio, & eo, vbi Episodia ipsa iustam magnitudinem habuerunt.Nam,vt dicam hoc exempli causa, Propertius pugnam Augusti naualem se cantaturum pollicitus, si ante terminasset Elegiam, quàm ad eius exitum pugnæ peruenisset; aut quoniam credebatur ab omnibus,ac palam circumferebatur,eam victoriam Apollinis beneficio,qui pro Augusto steterat in classe,reportatam esse,Episodio aliquo non cōplexus hoc esset,aut si per Episodiū Apolline inducto,sic egressus ab instituto fuisset,vt infinitè protraheretur

retur oratio, finē Elegiæ ſine artificio, ſine conſilio, ac ratione feciſſet.

Vbi ergo & expoſitio nihil deſiderat, & quicquid comprehendi per Epiſodium, aut per inductionem debet, comprehenſum iam eſt, modus imponendus etiam eſt Elegiæ; ſed appoſitè, ac eleganter. Quod vt facilè præſtari poſſit, quoſdam quaſi communes ego notauerim locos, ex quibus imponendi finis accommodata ratio ducenda ſit.

Ac primo quidem video magnopere à poëtis eum frequentari locum admonitionis, ac denunciationis, de quo paulo ante dicebam. Nam præter ea veterum teſtimonia, quæ propoſui, pulcherrimus eſt locus apud Virgilium in Ecloga decima; quæ, quia colloquentes paſtores non inducit, ſed perpetuo ſermone vnum tantummodo, hoc eſt poëtam ipſum loquentem habet, Gallum amore perditum Lycoridis alloquio conſolantem, eum omnino ſequitur inceſſum orationis, eam conformationem, quam habere oportet Elegiam. In ea igitur Ecloga video finem factum ab ipſa finis denunciatione ad hunc modum.

Hæc ſat erit Diuæ veſtrum ceciniſſe poëtam
Dum ſedet, & gracili fiſcellam texit hibiſco
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo; cuius amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum vere nouo viridis ſe ſubijcit alnus.
Surgamus: ſolet eſſe grauis cantantibus vmbra,
Iuniperi grauis vmbra; nocent & frugibus vmbræ,
Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ.

Hic, inquam, locus ſuppeditat accommodatam Elegiæ terminandæ rationem, & modum: quia tractatur à poëtis illis, qui ab Elegiacis alieni non ſunt. Propertius adeo, vbi Elegiam illam naualis pugnæ iuſtam habere magnitudinem vidiſſet, denunciauit ipſe quoq. finem, & vſus eſt, nō eadem ſolum terminādi ratione, ſed etiam forma loquēdi.

Bella ſatis cecini: citharam iam poſcit Apollo
Victor, & ad placidos exuit arma choros.
Candida nunc molli ſubeant conuiuia luco,
Blanditiæq. fluant per mea colla roſæ.
Ingenium potis irritet Muſa poëtis:
Bacche ſoles Phœbo fertilis eſſe tuo.
Ille paludoſos memoret ſeruire Sicambros,
Cepheam hic Meroën, fuſcaq. regna canat.
Hic referat ſero confeſſum fœdere Parthum:
Reddat ſigna Remi, mox dabit ipſe ſua.
Siue aliquid pharetris Auguſtus parcet Eois,
Differat in pueros iſta trophæa ſuos.
Gaude Craſſe, nigras ſi quid ſapis inter arenas:
Ire per Eufraten ad tua buſta licet.

Sic noctem patera, sic ducam carmine, donec
Inÿciat radios in mea vina dies.

Quamquam hæc Propertij clausula duplicem potest finis locum demonstrare. Neq. enim tantummodò finem denunciat; sed à fine gradum facit ad nouum argumentum breuiter in fine perstringendum, hoc est ad Parthicum bellum, ad signa Romana recepta, ad Crassi mortem, Barbarorum expiatam sanguine, quæ omnia, duce Ventidio, Augusti ipsius auspicio gesta felicissimè sunt. Eadem plane ratione finis est vsus in Elegia prima libri quarti: in qua cum de Romanæ Vrbis initijs, amplificatione, maiestate, imperio, magnitudine, victorijs multa dixisset, sub extremum Elegiam clausurus, finem sibi faciendum esse apertè, dilucidèque confirmauit, ac stylum ad aliud argumentum suo magis accommodatum ingenio referendum.

Hactenus historiæ. nunc ad tua deuehor astra.
Incipe tu lacrymis æquus adesse nouis.
Vmbria te notis antiqua Penatibus edit:
Mentior an patriæ tangitur ora tuæ?
Quà nebulosa cauo rorat Meuania campo,
Et lacus æstiuis intepet Vmber aquis.
Scandentisq. axis consurgit vertice murus,
Murus ab ingenio notior ille tuo.
Ossaq. legisti, non illa ætate legenda
Patris, & in tenues cogeris ipse lares.
Nam tua cum multi versarent rura iuuenci,
Abstulit excultas pertica tristis opes.
Mox vbi bulla rudi dimissa est aurea collo,
Matris & ante Deos libera sumpta toga;
Tum tibi pauca suo de carmine dictat Apollo,
Et vetat insano verba tonare foro.
At tu finge Elegos, fallax opus. hæc tua castra:
Scribat vt exemplo cetera turba tuo.
Militiam Veneris blandis patiere sub armis,
Et Veneris pueris vtilis hostis eris.

Alter hic Propertij locus nouam quoq. parere finis rationem suo fine videtur. Nam præter nouum argumentum, quod se cantaturum pollicetur poëta, continet quasi reprehensionem, quòd maiora sit aggressus argumenta, quàm ingenium, aut institutio, aut Apollo ipse patiatur. Id quod Horatio videtur esse prope solemne: qui sæpe Musam temeritatis accusat in fine, quòd rem suam vincentem facultatem aggredi, & complecti sit ausa. Quare in Ode illa tertia libri tertij, in qua Iunonem in Cælitum Senatu loquentem induxit, Episodium sanè longum ita concludit.

Non hoc iocosæ conueniunt lyræ.
Quo Musa tendis? desine peruicax
Referre sermones Deorum, &
Magna modis tenuare paruis.

Et in Ode prima libri secundi cum bella ciuilia, quibus afflicta Respublica fuerat, & oratione perpetua, & acerba detestatione sic commemorasset,

Quis non Latino sanguine pinguior
Campus sepulcris impia prælia
Testatur, auditumq. Medis
Hesperiæ sonitum ruinæ?
Qui gurges, aut quæ flumina lugubris
Ignara belli? quod mare Dauniæ
Non decolorauere cædes,
Quæ caret ora cruore nostro?

cum, inquam, hæc tam tristia rerum argumenta à Lyricis aliena tractasset, cursum orationis in fine reprehendit.

Sed ne relictis Musa procax iocis,
Cææ retractes munera næniæ,
Mecum Dionæo sub antro
Quære modos meliore plectro.

Dicuntur enim hæc in eandem planè sententiam, qua dictum est illud à Virgilio.

Dum canerem Reges, & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit. pastorem Tityre pingues
Pascere oportet oues, diductum dicere carmen:

in eandem, qua Phœbus admonuit, reprehenditq. Propertium, quòd ausus esset Epicam, certè argumentum Epicæ versibus attingere minus idoneis.

Quid tibi cum tali demens est flumine? quis te
Carminis heroi tangere iussit opus?
Non hinc vlla tibi speranda est fama Properti:
Mollia sunt paruis prata terenda rotis.
Vt tuus in scamno iactetur sæpe libellus,
Quem legat expectans sola puella virum,
Cur tua præscripto seuecta est pagina gyro?
Non est ingenij cymba grauanda tui.
Alter remus aquas, alter tibi radat arenas:
Tutus eris: medio plurima turba mari.

Versat idem argumentum, eandemque sententiam in Elegia prima libri secundi cum alloquitur Mecœnatem, eique confirmat, ingenium se scribendæ accommodatum Epicæ nactum non esse, sed amo-

ribus tractandis potius, ac Elegiæ.

Quòd mihi si tantum Mecœnas fata dedissent,
Vt possem heroas ducere in arma manus,
Non ego Titanas canerem, non Ossan Olympo
Impositum, vt cæli Pelion esset iter.
Non veteres Thebas, nec Pergama, nomen Homeri;
Xersis & imperio bina coisse vada.
Regnaue prima Remi, aut animos Carthaginis altæ
Cimbrorumq. minas, & benefacta Mari:
Bellaq. resq. tui memorarem Cæsaris: & tu
Cæsare sub magno cura secunda fores.
Nam quoties Mutinam, aut ciuilia busta Philippos,
Aut canerem Siculæ classica bella fugæ?
Euersosq. focos antiquæ gentis Etruscæ,
Et Ptolemææ littora capta Phari.
Aut canerem Aegyptum, aut Nilum, cum tractus in Vrbem
Septem captiuis debilis ibat aquis.
Aut Regum auratis circumdata colla catenis,
Actiaq. in sacra currere rostra via.
Sed neq. Phlegræos Iouis, Enceladiq. tumultus
Intonet angusto pectore Callimachus.
Nec mea conueniunt duro præcordia versu
Cæsaris in Phrygios condere nomen auos.
Nauita de ventis, de tauris narrat arator;
Enumerat miles vulnera, pastor oues.

Hæc ergo sententia, quæ tam sæpe tractatur à poëtis, apposite finem imponet Elegiæ, cum præsertim argumẽtum aliquod magnum canit, ab ipsius abhorrens Elegiæ ratione. Alios nunc locos, & quasi sedes, è quibus accõmodati fines Elegiæ duci possunt, exquiramus. Video ab ijsdem Elegiarum scriptoribus sæpe frequentari repetitionem eiusdem sententiæ, quam initio exposuerant in exordio. qui exitus est naturæ, ac rationi maximè consentaneus: cum par sit, eò ad extremum orationem referre, vnde principio velut à fonte promanauit. Itaque Tibullus in Elegia decima libri primi, quam ab armorum, bellorumque detestatione fuerat exorsus, ab inuocatione pacis finem accersit.

At nobis Pax alma veni, spicamq. teneto,
Perfluat & pomis candidus ante sinus.

Et in Elegia prima libri primi, cuius initium fuerat diuitiarum contemptus;

Diuitias alius fuluo sibi congerat auro,

finis, eiusdem sententiæ repetitio fuit.

Ferte,

Ferte, & opes: ego compoſito ſecurus aceruo
Deſpiciam dites, deſpiciamq. famem.

Hanc videlicet habet clauſulam Elegia ſeptima libri primi de natali Meſſalæ

Hunc cecinere diem Parcæ, &c.

quæ longo poſt itinere ad natalem reuertitur, & natali terminatur.

At tu natalis multos celebrande per annos
Candidior ſemper, candidiorq. veni.

Sed in hoc genere illa videtur eſſe pulcherrima clauſula, quæ in fine non iterat tantum eandem ſententiam, à qua ductum exordium eſt, & totius Elegiæ argumentum; ſed etiam eadem pene verba, eandemque verborum figuram, & conformationem inculcat. Huius finis luculentum nobis demonſtrat exemplum Tibullus in Elegia quinta libri ſecundi, cui factum initium eſt;

Phœbe faue, &c.

Iterat enim illud idem votum, & precationem eadem inuocationis figura.

Annue: ſic tibi ſint intonſi Phœbe capilli:
Sic tua perpetuò ſit tibi caſta ſoror.

Demonſtrat idem exemplum Horatius in Ode trigeſima ſecunda libri primi: quam cum ab appellatione barbiti fuiſſet exorſus;

Poſcimus ſi quid vacui ſub vmbra
Luſimus tecum, quod & hunc in annum
Viuat, & plures, age dic Latinum
Barbite carmen:

cum ita, inquam, fuiſſet exorſus Oden, eadem appellatione barbiti terminauit.

O decus Phœbi, & dapibus ſupremi
Grata teſtudo Iouis, ò laborum
Dulce lenimen, mihi cumq. ſalue
Rite vocanti.

Reuocari poſſit ad hoc genus pulcherrimus exitus Elegiæ quartæ libri tertij de ſomnio: quæ cum à timore, ac denunciati per ſomnium mali deprecatione naſcatur,

Dij meliora ferant, &c.

in eadem ſignificatione timoris, in eademque mali deprecatione inuenit finem.

Hæc Deus in melius crudelia ſomnia vertat,
Et iubeat trepidos irrita ferre Notos.

Similis eſt apud Ouidium finis Epiſtolæ nobilis, quam ſcribit Hypermneſtra: quæ principio catena ſe vinctas habere manus affirmat:

Clauſa domo teneor, duriſq. coërcita vinclis:

Et in ijſdem deſinit vinculis.

Scribere plura libet, ſed pondere laſſa catenæ
Eſt manus, & vires ſubtrahit ipſe timor.

Eiuſdem generis eſt apud eundem finis Elegiæ quartæ libri primi, cuius initium eſt exprobratio puellæ; quæ nimio medicamentorum vſu dum capillos fucare voluerat, eoſdem ſibi radicitus extirparat.

Dicebam deſiſte tuos medicare capillos:
Tingere quam poſſis, iam tibi nulla coma eſt.

Huic exprobrationi conſolatio reſpōdet in fine. ſperare quippe puellam iubet, aliquando futurum, vt crines prioribus longiores, pulcrioreſque renaſcantur.

Collige cum vultu mentem; reparabile damnum eſt.
Poſtmodò natiua conſpiciere coma.

In hanc etiam referendus eſt claſſem finis Elegiæ decimæ quintæ libri ſecundi, de anulo; quem cum initio ſic appellaſſet,

Annule formoſæ digitum vincture puellæ,
In quo cenſendum nil niſi dantis amor,

eodem planè modo, eademque ſententia alloquitur in fine.

Irrita quid voueo? paruum proficiſcere munus:
Ille datam tecum ſentiet eſſe fidem.

Quid Elegias tantummodo commemoro, cum apud Virgilium ipſum rei ruſticæ finis initio Bucolicæ, ipſa verborum, ac nominum iteratione, reſpondeat?

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudijs florentem ignobilis oti:
Carmina qui luſi paſtorum, audaxq. iuuenta
Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

Sed omnium mihi videtur eſſe artificioſiſſimus exitus Elegiæ Callimachi de lauacro. Habet quippè ſingularem ingreſſum, ductum ab appellatione Nympharum in balneo, & eidem appellationi finem aptiſſimè reſpondentem. Nymphas igitur initio compellat, hortaturque, vt quàm citiſſimè ſe proripiant, locumq. Palladi ſe ſe ibi de more lauaturæ liberum, vacuumque relinquant. ad extremum eaſdem alloquitur, admonetque, vt veniente iam Pallade, procul è balneo dilabantur. Ita proferam verſus, vt à Politiano latinitate donatos offendi.

Ite foras agedum, quæcumq. liquentibus vndis
Membra lauaturæ Pallados, ite foras.
Ipſa venit, fremitus ſacrorum audimus equorum:
Ite agedum, flauæ ò ite Pelaſgiades.

Pergit in eandem ſententiam Nymphas, vt egrediantur, hortari, ac potiſſimum admonere, ne lauantem ſe Palladem aſpicere audeant;

niſi

nisi mori continuò, aut humanam formam amittere velint. quo loco pulcherrimum interserit Episodium, explicans acerbissimum supplicium, quo Tiresiam olim affecerat Pallas, quòd eam ausus fuisset in lauacro contemplari.

---------Caue tu ergo Pelasge,
Ne nudam imprudens aspicias Dominam.
Qui cernet nudatam Pallada, quæ tenet Vrbem,
Vltra iam hoc Argos cernere non poterit.
Iam veneranda exi Pallas, dum quiddam ego istis
Dicam; nec meus hic sermo, sed alterius.

Hoc est initium Episodij copiosè commemorãtis Tiresiæ casum: qui cum sitim leuaturus in itinere fontem peteret, ac in eo nudã Palladẽ fuisset intuitus, ab indignata Dea oculorum orbitate affectus illico est. Quam fabulam cũ ad extremam vsq. Elegiam Callimachus absolutissimè protulisset, eò reuertitur aliquando, vnde discesserat, repetitque non sententiam modò, sed verba propemodum ipsa, & conformationem orationis, quæ posita principio fuerat.

En verè nunc Pallas adest: eia ergo puellæ,
Queis Argos curæ est, ite Deam accipite.
Cumq. bonis verbis, & cum prece, cumq. vlulatu
Salue ò Diua, vrbem protege & Inachiam.
Salue hinc abscedens, iterumq. huc flecte iugales,
Ac rebus Danaum sis precor auxilio.

Alium video locum poëtarum vestigijs maximè tritum; quem placet Inscriptionem appellare. Nam sæpè in exitu ipso votum soluunt, aut tumulum optant, & voto, vel tumulo indicem, atque inscriptionem adiungunt. Exemplo sit apud Propertium Arethusa, quæ de reditu viri concepto animis voto, illius arma suspensuram se pollicetur ex sacro pariete prope portam Capenam cum inscriptione, ipsam Elegiam sic concludente.

Armaq. cum tulero portæ votiua Capenæ,
Subscribam, saluo grata puella viro.

In Elegia vero prima libri secundi ad Mecœnatem, tumulo suo multo longius addidit Epigramma idem Propertius. cum enim amore perditus mutuum iam amorem planè desperaret, ac vitam, vt declarat hoc disticho,

Vna meos quoniam prædata est femina sensus,
Ex hac ducentur funera nostra domo,

suum ipsius funus inscriptione comitatur, ac indice tumuli, quem studiosè designat, hoc modo.

Quandocumq. igitur vitam mea fata reposcent,
Et breue in exiguo marmore nomen erit;

Mecœ-

Mecœnas nostræ spes inuidiosa iuuentæ
Et vitæ, & morti gloria iusta meæ,
Si te forte meo ducet via proxima busto,
Eßeda cælatis siste Britanna iugis.
Taliaq. illacrymans mutæ iace verba fauillæ:
Huic misero fatum dura puella fuit.

Multis adhibetur locis à Tibullo similis finis; sed egregiè in secunda libri tertij Elegia: vbi miserum sibi pertimescens interitum, & pro salute vota concipiens, ita loquitur.

Ergo cum tenuem fuero mutatus in vmbram,
Candidaq. ossa super nigra fauilla teget,
Ante meum veniat longos incompta capillos,
Et fleat ante meum mœsta Neæra rogum.
Sed veniat caræ matris comitata dolore:
Mœreat hæc genero, mœreat illa viro.
Præfatæ ante meos manes, animamq. precatæ,
Perfusæq. pias ante liquore manus,
Pars quæ sola mei superabit corporis, ossa
Incinctæ nigra candida veste legent.
Et primum annoso spargant collecta Lyæo,
Mox etiam niueo fundere lacte parent:
Post hæc carbaseis humorem tollere velis,
Atq. in marmorea ponere sicca domo.
Illic quas mittit diues Panchaia merces,
Eoiq. Arabes, diues & Aßyria,
Et nostri memores lacrymæ fundantur eodem:
Sic ego componi versus in ossa velim.

Hoc ordine, funere suo, ceremonijsque solemnibus ita descriptis, proponit, designatque indicem mortis: quem iubet ad extremum affigi sepulcro.

Sed tristem mortis demonstret littera causam,
Atq. hæc in celebri carmina fronte notet.
Lygdamus hic situs est: dolor huic, & cura Neæra:
Coniugis ereptæ causa perire fuit.

Placet huc etiam referre clausulam Elegiæ nonæ libri primi eiusdem Tibulli.

At tua tum me pœna iuuet, Veneriq. merenti
Fixa notet casus aurea palma meos.
Hanc tibi fallaci resolutus amore Tibullus
Dedicat, & grata sis Dea mente rogat.

Sed poëtarum nemo frequentius ad hunc finem delabitur, quàm Ouidius. Notissimæ quippè sunt epistolarum clausulæ, quarum permul-

tæ desperationem Heroinarum continent, & in tumulo Epigramma, vel votum.

Inscribere meo causa inuidiosa sepulcro,
Aut hoc, aut simili carmine notus eris.
Phyllida Demophoon letho dedit, hospes amantem.
Ille necis causam præbuit; ipsa manum.

Cui moritura iam concinens Dido, Æneam persimili damnat inscriptione, sibiq. ipsi parentat.

Nec consumpta rogis inscribar Elisa Sichæi;
Hoc tamen in tumuli marmore carmen erit.
Præbuit Aeneas, & causam mortis, & ensem:
Ipsa suo Dido concidit vsa manu.

Video etiam sæpè finem peti ab aliquo dicto acuto, aut epiphonemate ijs minimè dissimili, quæ adhiberi solita sunt in clausulis Epigrammatum: quod secutus potissimum Tibullus est in Elegia sexta libri quarti.

Quamuis nulla mei superest tibi cura Neæra,
Sis felix, & sint candida fata tua.
At nos securæ reddamus tempora mensæ:
Venit post multas vna serena dies.

Hi sunt celebriores, nobilioresq., quos apud poëtas offendimus Elegiarum fines: sed sunt alij præterea longè plurimi, quos difficilè sit ad certos locos reuocare: cum Elegiæ liberiora poëmata sint, & nullis pene legibus in hoc genere teneantur.

De Partibus Qualitatis. ac primo quidem de Constitutione. Caput XVI.

QValitatis partes, vt initio monuimus, quatuor in poëmatis etiam hisce minoribus designandæ sunt: Synthesis, siue constitutio, Mores, Sententia, Dictio. Quæ quidem Epopœiæ tribuuntur; sed possunt tamen proportione, ac comparatione quadam etiam in ipsam Elegiam conuenire. Dicuntur autem hæ partes qualitatis, quod ab his poëma, non quidem quantum, hoc est, magnum, aut paruum dicatur, sed quale, hoc est, bene, vel male constitutum, moratum, vel à moribus, ac decoro discedens, instructum sententijs, atque affectibus, vel his carens, oratione ornatum idonea, vel contrà inornatum: quæ quidem qualitatis sunt omnia non quantitatis. Itaq. partes illæ, de quibus supra disputauimus, poëmatis membra quædam sunt, veluti corporis: hæ, quas dicimus qualitatis, eiusdem corporis, ac membrorum quasi color, succus, nerui videntur esse.

Dicen-

Dicendum eſt ergo primum de Syntheſi, vel ſyſtaſi, quam Ariſtoteles in capite quarto Fabulam vocat, eamque definiens, eſſe rerum ipſam compoſitionem, cónſtitutionemue pronunciauit. λέγω γὰρ μῦθον τοῦτον τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων. Fabulam hanc, inquit, intelligo ipſam rerum eſſe compoſitionem. Et paulo poſt. μέγιστον δὲ τούτων ἐστὶν ἡ τῶν πραγμάτων σύστασις. Horum verò maximum ipſa rerum coagmentatio eſt. Ex quibus intelligas non modo quid Syntheſis ſit, verum etiam hanc partem eſſe talem, ac tantam, vt in ea poſita eſſe omnia videantur. Vt enim in eodem capite confirmat Ariſtoteles, poëmatum animus, & quaſi ſpiritus hæc rerum ſiue compoſitio, ſiue coagmentatio eſt. De hac ergo coagmentatione, & compoſitione ſic præcipit, tum capite quinto, & ſexto, tum etiam alibi ſparſim: oportere principium habere ſuum, medium, ac finem accommodatum; nec vnde ſors tulerit incipere, aut vbilibet deſinere: oportere magnitudine terminari iuſta; qualis in pulcherrimis animantibus cernitur; quæ neque plus nimio proceræ ſunt, neque plus nimio paruæ: debere denique vnam eſſe; ſic, inquam, vt vnum ad finem vniuerſa colliment, quæ tractantur in opere.

Sint igitur etiam Elegiacæ coagmentationis eædem pene leges: vt principio nimirum, medio, fine conſtet accommodato; nec caſu incipiat, aut temere deſinat; ſed vnumquodq. ſic diſponat, & collocet ordine, quemadmodum in animantis corpore membra, vel in ædificatione partes operis diſpoſitæ ſunt. Vt enim Virgilius non quidem ab excidio Troiano, ſed ab errore illo ſeptenni ducit initium, deinde incendium Ilij, ceteraq. iam prætermiſſa Epiſodijs interſerit; ſic Elegiacus poëta exquiſitum aliquod, atque à communi abhorrens exordium afferet, ex ijs petitum fontibus, quos aperuimus cum ſupra de exordio ageremus: deinde paulatim ad rem ipſam exponendam, ac tractandam accedet: tum eandem amplificabit Epiſodijs, ad extremum clauſula terminabit, atq. idoneo fine concludet omnia. ex quibus exiſtet quidam in eo genere nexus, quædam præter opinionem, expectationemq. legentium ſolutio, ijs prope ſimilis, quas in poëmatis Epici conſtitutione cernimus. Cum ergo quædam ſint, quæ melius initio ponuntur, alia quæ in medio, alia demum quæ in fine collocantur artificioſius, erit eius, qui Elegiam veluti corpus componit ex partibus, omnia ſic digerere, vt quæ capitis locum obtinere debent, ne ponantur in fine, neue illa, quæ medium, aut vltimum ſibi vindicant locum, collocentur in capite.

Ex his vero partibus ita conſtitutis illa exiſtet vnitas, quam in coagmentatione ſummopere poſtulat Ariſtoteles. Quemadmodum enim Dramatis, vel Epopœiæ Fabula ita dicitur vna eſſe, ſi actiones ſingulæ, quæ tractantur in poëmate, ad vnam illam referantur principem,

cipem, atq. præcipuam, in qua ſumma omnis continetur, & vis, ſic profectò Elegiæ compoſitio tum habenda verè eſt vna, cum ſingula Epiſodia, ſiue longa illa ſint, ſiue breuiora, ad rem à primo inſtitutam appoſitè pertinebunt. Quamquam enim hæc longè differunt inter ſe, maximèq. diſtracta ſunt, huius tamen beneficio partis, quæ ſyntheſis, aut ſyſtaſis dicitur, tam affabrè componuntur, vt omnia vnum eſſe videantur.

Reſtat ipſa conſtitutionis magnitudo, quam Ariſtoteles ait eſſe debere iuſtam vniuersè; nec præſcribit nominatim alium poëmatis finem, niſi quem operis abſolutio poſtulat. Quare nos, quod attinet ad Elegiæ magnitudinem, nihil certi ſtatuere poſſumus. Si tamen antiquorum exempla ſequenda ſint, & eorum relegenda veſtigia, qui hoc ſcriptionis genere omnium maximè floruere, dixerim, Elegiam paulo longiorem eſſe poſſe, quàm Oden. Nam præter vnum Ouidium, laudatiſſimus quiſq. ex hiſce limitibus vix excedit.

De Moribus. Caput XVII.

ANtequam de moribus explicemus, illud hoc initio noſſe oportet, quod ad omnia penitus intelligenda patefaciet viam: triplicem apud Ariſtotelem orationi moratæ ſubiectam eſſe notionem. prima in eo poſita ſermone eſt, qui facilè poteſt aliorum animos ad probos mores impellere: ſecunda in eo, qui oſtendit dicentis mores eſſe bonos; vt cum oratores confirmant initio dicendi, ſe liberos omni perturbatione eſſe, Reipub. ſtudioſos, iuſtos, probitatis amantes, &c. Tertia cernitur in poëmatis tantum, atq. in earum potiſſimum inductione perſonarum, quæ indicant quidem animi ſui propenſionem ad aliquid, vel ſequendum, vel fugiendum, ſed tamen quid eligant non plane declarant. Ita enim ſe res habet. mos quantum ad hanc notionem attinet, vel eſt innata nobis ad aliquid volendum, aut nolendum procliuitas, vel eſt ad idem ex frequentatis actionibus inueterata qualitas. Cum igitur is, qui loquitur apud Poëtas, indicat quidem hanc animi ſui procliuitatem, & inueteratam conſuetudinem, ſed non aperit quid eligat, quidue demum velit, aut nolit, illius oratio morem habere dicitur. cum præterea declarat animi ſenſum, delectum, ſiue electionem, & voluntatem, tum eſt in oratione ſententia, atq. affectus: de quibus in proximo poſt capite diſputãdum erit. Itaq. mos antecedit, ſequitur ex eo, ac manat affectus, ſiue ſententia, quæ in electione conſiſtit. Sed hæc apud Ariſtotelem videamus; qui capite quarto poëtices ita morem definit. ἔστι δὲ ἦθος μὲν τὸ τοιοῦτον, ὃ δηλοῖ τὴν προαίρεσιν, ὁποία τις, ἐν οἷς οὐκ ἔστι δῆλον ἢ προαιρεῖται, ἢ φεύγει. eſt autem mos

quid-

quoddam huiuſmodi, quod aperit quidem alicuius electionem, aut inſitam voluntatem, declarando, qualis illa ſit, ſed tamen in ijs verſatur rebus, in quibus non dum apparet, eaſne ſequatur, an fugiat. In hunc enim modum placet, non tam ad verbum reddere, quam interpretari ſententiam Ariſtotelis. Atque vt breuiſſimè rem illuſtremus exemplo, quod proponit eo loco Pet. Victor. ita dicamus. Apud Euripidem Andromacha in Troadibus confirmat, in anteacta iam ætate domi ſe manſiſſe perlibenter, nec facile pedem foras extuliſſe, contra quàm pleræque feminæ vulgò faciunt; quæ ludos, & conuiuia frequentant: obſeruaſſe virum, eiuſq. haud grauatè ingenium toleraſſe. Quibus verbis aperit illa quidem ingenium, & naturam ſuam, adeoq. docet ſibi placere animi moderationem, & caſtitatem; ſed non plane tamen ſignificat affectum aliquem certum, electionemq. ab ea conformatione naturæ, vitæq. conſuetudine promanantem.

Hanc igitur deſcriptionem moris etiam in Elegia reperiemus. Addidit enim Ariſtoteles, eius eſſe, qui mores exprimere velit, intueri tria, neceſſarium, decorum, veroſimile. *χρὴ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἤθεσι ζητεῖν ἢ τὸ ἀναγκαῖον ἢ τὸ εἰκός.* oportet in moribus quærere, vel neceſſarium, hoc eſt decorum, vel veroſimile. At hæc exprimit haud minus Elegia, quàm faciat Epicus. Quamquam enim Elegia non ſemper inducit perſonas loquentes, tamen, & cum inducit, inducit ſuis præditas moribus, & cum poëta ipſe loquitur, perſonam indutus amantis, lugentis, aut geſtientis, præ ſe fert mores, habituſq. animi, quos vel neceſſitas, vel decorum, vel veriſimilitudo poſtulat. Facit igitur amantes incredulos, timidos, peruicaces, indociles, confidentes, ſuſpicioſos, omnia deteſtantes, molles, ignauos, varios, indignabundos; feminas inconſtantes, perfidioſas, formæ cupidas, voluptarias. Sed tamen hos affectus, quos electiones appellat Ariſtoteles, indicat leuiſſimè pars hæc qualitatis, quæ Mos appellatur. Nam eos apertè declarare eius eſt partis, quæ ſententia dicitur. Quòd ſi hæc in aliquo relegere velimus antiquorum exemplo, ſatis erit Elegia Tibulli decima libri primi: vbi mollem, delicatumq. ita ſuis ſe verbis effingit.

Quis fuit horrendos primus qui protulit enſes?
Quàm ferus & verè ferreus ille fuit!

Oſtendit enim ille quidem, ſe bella deteſtari, non tamen planiſſimè hanc ſententiam aperit animi ſui, niſi cum poſtmodum addit hæc de aureo ſæculo.

Tunc mihi vita foret: vulgi nec triſtia noſſem
Arma, nec audiſſem corde tremente tubam.
Nunc ad bella trahor; & iam quis forſitan hoſtis
Hæſura in noſtro tela gerit latere.

Sed de ſententia mox.

De Sententia. Caput XVIII.

QVemadmodum in proximè superiori capite Morem, siue moratam orationem fecimus duplicem, vnam oratorum, alteram poëtarum, sic sententiam hoc loco distinguere bifariam, ac bipartitò diuidere necesse habemus; hoc est in eam, quæ pertinet ad oratores, & in alteram, quæ poëtarum est propria. non quòd illa oratorum seruire poëticæ non queat, sed quòd de ea præcipiant tantummodo Rhetores; de hac ij solum præcepta describant, qui poëticæ proprium artificium persequuntur. Cum igitur eius cognitio sententiæ, quæ Rhetorum est, ad hanc etiam, quæ conuenit in poëticam, aliquid afferre momenti possit, dicam primum quæ nam, & quotuplex illa sit: vt demum intelligatur, an cum ipsa quoq. communicari queat Elegia.

Est adeo sententia apud dicendi magistros, & Rhetores nihil aliud, quàm oratio sumpta de vita; hoc est oratio, quæ demonstret, doceatque breuiter, & summatim qualem vitam ipsam esse oporteat, & quibus officijs, aut virtutibus informatam. Eiusdem autem partitio sententiæ, vt à Quintiliano didicimus, huiusmodi est; vt alia dicenda sit simplex, alia complexa, siue composita. Simplicis exemplum esto. Ne quid nimis. Nosce te ipsum. Compositæ: Obsequium amicos, veritas odium parit. Alia sententiæ potest esse diuisio, in eam, quæ referatur ad personam, & in eam, quæ rem tantummodò complectatur, & explicet. Prioris exemplum apud Quintilianum hoc est. Principes, qui scire omnia volunt, multa necesse habent ignoscere. Posterioris. Nihil est tam populare, quàm bonitas. Videtur hæc accepisse Quintilianus ab Aristotele. qui in libro Rhetoricorum secundo in eundem prope modum de hoc argumento disputauit. Ac primo quidem sententiam sic definiuit. Sententia est enunciatio, non quidem de singulis rebus, aut hominibus, vt qualis, aut qui vir Iphicrates sit: sed vniuersè prolata. neque de quibuslibet rebus: vt si quis rectum obliquo contrarium esse dixerit; sed de rebus agendis, deq. ijs, quæ in agendo prosequenda sunt, aut fugienda. Quæ definitio ita potest explanari per partes. Ait, sententiam esse nihil aliud, quàm enunciationem: vt intelligamus, esse oportere propositionem integram, & perfectam, quæque aliquid esse, vel non esse significet. Sed cum enunciationes aliquæ de rebus peculiaribus sint, hoc est, eæ, quæ de vna tantum re, vel de vno certo proferuntur homine, aliquæ verò generales, hoc est eæ, quæ de vniuersis vniuersè dicuntur, docet, enunciationem illam, quæ propriè sententia est, non esse de singulis rebus, neque de certis qui-

quibuſdam hominibus,ſed de vniuerſo genere prolatam vniuersè.Eſt enim ſententia quoddam veluti decretum,& lex : leges autem,& decreta feruntur in omnes. Quoniam verò hæ quoque generales enunciationes de rebus eſſe poſſunt,quæ non cadunt in actionem , neq.vitam inſtituunt humanam , ſed intelligentiam tantum hominis per contemplationem alunt : qualis eſſet ea, quæ declararet, ab inani, & vacuo rerum naturam vehementer abhorrere , vel quemadmodum ipſe ait, obliquum eſſe recto contrarium, id etiam diſertè ſubiungit; oportere huiuſmodi enunciationes , quæ propriè dicendæ ſententiæ ſint,eſſe de actionibus humanis : vt de adminiſtranda Repub. de virtutibus excolendis, de fugienda improbitate, deq. alijs eiuſmodi rebus,quas aut expetere ſolemus,aut declinare . vt : Pleriq. metu ceſſant peccare , non innocentia . Omnes ſibi melius eſſe volunt, quàm ceteris . Nulla re propius accedimus ad Deum , quàm miſericordia. Atq.hanc in hunc modum tradit Ariſtoteles ſententiæ definitionem. Partitionem autem adiungit eam,quam ab ipſoQuintilianus expreſſit.Quamquam enim genera ſententiarum vult eſſe tãtummodò duo, vult tamen ea eſſe veluti fontes, & capita ceterarũ,à quibus aliæ duæ à Quintiliano deſcriptæ promanant . Primum ergo genus facit earum, quæ rationem adiunctam habent . Vt apud Terentium in Adelphis . Homine imperito nihil fieri poteſt iniuſtius : qui niſi quod ipſe facit, nihil rectum putat . quæ quidem ſententia reſpondet illi , quæ compoſita dicitur,aut complexa.Alterum genus docet rerum earum eſſe,quæ ſine ratione ſubiecta proferuntur.Vt apud eundẽ Terentium in eadem Fabula . Pecuniam in loco negligere magnum interdum eſt lucrum. hæc autem ſimilis illi eſt,quæ ſimplex appellatur . Cauſa verò huiuſce bipartitæ diuiſionis ea videtur eſſe , quemadmodum ipſe docet Ariſtoteles, quòd enunciationes huiuſmodi de rebus humanis aliquæ ſint admirabiles,aut incredibiles,& paradoxis ſimiles,nec facilè fidem inueniant apud auditores, niſi ſubiecta ratione probentur. Non enim credit vulgus quod magnificè diceres : iniuriam accipere melius eſſe,quàm inferre . debet adeo eiuſmodi ſententia ratione ſubiuncta probari,ac demonſtrari . Aliquæ vero ſunt, quæ nihil habent abhorrens à vulgari opinione , ac propterea probatione non indigent.Quotus enim quiſq.verum eſſe non credat illud ?

----------------*trahit ſua quemq.voluptas* .

Hæc ergo ſententia,quod dicere inſtitueram initio, à dicendi magiſtris ſic expoſita, & explanata , non eſt à poëtis aliena . quippè qui docent etiam interdum vniuersè ,quid expetendum in vita homini ſit,quid fugiendum . Vt .

------------*Varium, & mutabile ſemper*
Femina

Quid

------------*Quid non mortalia pectora cogis*
Auri sacra fames?
----------*Superanda omnis fortuna ferendo est.*
----------*Facilis iactura sepulcri.*

Quæ postrema, quia non vnicuiq. videbatur esse probabilis, cum pleriq. de suo laborent sepulcro, deq. sui nominis fama secundum obitum extendenda solliciti sint, adiuncta ratione probatur.

Iam pridem inuisus Diuis, & inutilis annos
Demoror, &c.

Sunt itaque, vt eò tandem accedam, quò deuenire consilium est, suæ in hoc genere sententiæ etiam Elegijs: sed humiliores, & suauiores quàm illæ tam grandes Epicorum. Quod enim ille de mobilitate, ac leuitate feminæ ita splendidè dixit, pronunciauit item Tibullus, sed suauius, & temperantius in Elegia iv. lib. iij.

Ah crudele genus: nec fidum femina nomen.

Et ibidem paulo post.

Sed flecti poterit; mens est mutabilis illi.

Quod Propertius expressit, additis comparationibus, aliquanto magnificentius: sed à suauitate tamen Elegiæ non longè discessit in libro secundo Eleg. vij.

Non sic incerto mutantur flamine Syrtes,
Nec folia hyberno tam tremefacta Noto.
Quam cito feminea non constat fœdus in ira.

De auro autem, pecuniaq. idem Propertius haud dissimilia loquitur ijs, quæ dicta sunt à Virgilio.

Ergo sollicitæ tu causa pecunia vitæ es? &c.
Tu vitijs hominum crudelia pabula præbes, &c.

De patientia demum animi rebus in arduis retinenda Ouidius idem cecinit, quod de superanda fortuna Virgilius affirmauit.

Perfer, & obdura. dolor hic tibi proderit olim.

Qui quidem poëta omnium maximè hisce sententijs abundat, & ijs nominatim, quæ compositæ sunt, ac rationem enunciationi subiungunt.

Ceterum, hoc de sententiarum genere, quemadmodum initio dixi, non loquitur Aristoteles cum in poëticis de sententia præcipit; sed de quadam animi, voluntatisque declaratione planissima, quæ certis consequitur ex moribus, de quibus ante disputauerat.

In hac enim parte illa est electionis apertissima significatio, quæ in superiore tantum adumbratur. Sic enim in capite quarto poëtices docet hæc Aristoteles. Sententia in ijs est, in quibus ij, qui dicunt, sui declarant animi voluntatem. Quid autem in tractanda sententia sequi debeamus, exposuit capite decimonono, vbi planissimè confirmat,

ſententiæ officium eſſe, demonſtrare, ſoluere, affectus excitare, rem aut imminuere, aut amplificare. Ex quibus id quod in affectibus eſt poſitum ita huic poëmati, quo de agimus congruit, vt nullum apud poëtas ſcriptionis genus magis patheticum inueniatur, quàm Elegia. Mores igitur ipſos varij conſequuntur affectus, gaudium dolor, triſtitia, cupiditas, odium, amor, ceteri, qui ſua exprimi ſinguli ſententia debent ad viuum. Quàm enim ſpirat ardenter ille apud Propertium Arethuſæ in coniugem abſentem, atque in caſtris verſantem amor?

Romanis vtinam patuiſſent caſtra puellis:
Eſſem militiæ ſarcina fida tuæ.
Non me terrerent Scythiæ iuga, cum pater altas
Africus in glaciem frigore nectit aquas.
Omnis amor magnus, ſed aperto in coniuge maior.
Hanc Venus, vt viuat, ventilat ipſa facem.

Et paulo poſt etiam mollius hunc affectum animi patefaciens eadem Arethuſa, amorem ſuum eſſe meticuloſum muliebriter indicat.

Dic mihi num teneros vrit lorica lacertos?
Num grauis imbelles atterit haſta manus?
Diceris & macie vultum tenuaſſe; ſed opto
E deſiderio ſit color iſte meo.

Eamus per alios affectus. Triſtitiam ſic expreſſit Ouidius in Amorum primo libro Elegia duodecima.

Flete meos caſus; triſtes rediere tabellæ.

Et Propertius libro primo Elegia duodeuigeſima.

Hæc certè deſerta loca; & taciturna querenti,
Et vacuum Zephyri poſſidet aura nemus.
Hic licet occultos proferre impune dolores:
Si modo ſaxa queant ſola tenere fidem.

Gaudium idem Ouidius in Amorum ſecundo, Elegia duodecima.

Ite triumphales circum mea tempora lauri.
Vicimus, &c.

Et Propertius libro ſecundo, Elegia quinta decima.

O me felicem, nox ò mihi candida, &c.

Timorem Tibullus: libro tertio, Elegia quarta.

Dij meliora ferant, nec ſint inſomnia vera,
Quæ tulit heſterna peſſima nocte quies.
Ite procul vani, falſumq. auertite viſum, &c.

Et in eodem libro Elegia quinta.

At mihi Perſephone nigram denunciat horam.
Immerito iuueni parce nocere Dea.

Sed hi, ceterique apud Elegiacos affectus animi non ſic exprimuntur

ma-

magnificè,quemadmodum eos expreſſos apud Virgilium,alioſq.poëtas intuemur,ſed ſuauius, molliuſque; vt ipſa poſtulat Elegiæ ratio. Quare de dictione poſtremo loco dicendum eſt.

De Dictione. Caput XIX.

DIctionem Ariſtoteles ait eſſe τὴν διὰ τῆς ὀνομασίας ἑρμηνείαν: interpretationem animi per verba. Hoc enim ordo poſtulabat; vt conſtituto poëmate per ſyntheſim,expreſſis moribus,expoſita ſententia, dictio ad extremum adderetur appoſita, & verba eligerentur idonea ſententijs.

Dixerim ergo primum vniuersè:dicendi genus Elegiacum eſſe debere medium,ac temperatum. Habent enim etiam poëtæ tria genera,characteresq. dicendi;qui à Virgilio,vt docet Macrobius,expreſſi tribus operibus ſunt.Scripſit quippè Bucolicon humili genere,Georgica medio,Æneida ſublimi,atq. grandiloquo; quemadmodum argumentum,& materia poſtulabat.Cum igitur Elegiæ materia ſit humili,magnæq. plerumq. interiecta,intermediam quoq. dicendi vult notam,hoc eſt floridam, & temperatam. Itaq. mollis Elegiæ dictio eſſe debet,ſimplex,candida,ſuauis,ſpecioſa verbis,nitore venuſta,ordine, ac modo concinna. quas virtutes,atq.ornamenta licebit in Tibullo, in Propertio,in Ouidio ipſo relegere. Nam Propertius, vt ait Scaliger,candidus eſt,& limatior,quàm à pleriſq. iudicetur; Ouidius tener,ac ſimplex,Tibullus æquabilis,delicatus,ſemper idem:Cornelius Aſinij Pollionis filius, atq. à Virgilio adamatus habitus eſt inter Latinos durior,vt docet Quintilianus; ſed miror,ſi vera Cornelij Galli,antiqui poëtæ illa eſt Elegia, quam paucis ante annis edidit Aldus mutilatam,& curtam.Nam quæ Cornelij Galli inſcriptæ nomine circumferuntur elegiæ,& voluminibus Tibulli,atq. Propertij à librarijs adduntur, non Cornelij ſunt, ſed Maximiani Galli, qui non ita ſuperiori vixit memoria,vt diſcere potes à Lilio Gyraldo in Hiſtor. poëtarum. Illud,inquam,fragmentum Cornelij Galli,quod expoſitum eſt ab Aldo, non modò duritie caret, atq. aſperitate, verum etiam eam habet dictionem,vt à Tibulli ſuauitate parum diſcedere,cum Propertij grauitate contendere videatur. Sic enim ipſe Cornelius canit,ac loquitur in Parthorum caſtris ſub Ventidio clariſſimo Imperatore factus certior de valetudine Lycoridis,quam in Vrbe reliquerat.

Illa meos reditus ſpe non præſumit inani,
Et fouet in tacito gaudia certa ſinu.
Me vocat abſentem,me me ſuſpirat in vnum;
Et de me noctes cogitat,atq.dies.

Quin etiam argento,puroq.intexitur auro
Altera iam castris parta lacerna meis.
Illic bellantum iuuenum studiosa figuras,
Atq.audita leui prælia pingit acu.
Pingit & Eufratis currentes mollius vndas,
Victricesq.Aquilas sub duce Ventidio.
Qui nunc Crassorum manes,direptaq.signa
Vindicat Augusti Cæsaris auspicijs.
Parthe tumens animis,& nostra cæde superbe,
Hic quoq.Romano stratus ab hoste iaces.
At mea cum primis victrix apparet imago:
Exigit hoc pietas,& bene fidus amor.
Ipsa quoq.exprimitur deiecto pallida vultu:
Stat lacrymans,& me penè vocare putes.
Quàm bene,cum ferrum non dum prodiret in auras,
Omnia pacis erant;& sua cuiq.satis.
Diues erat,si quis parui possessor agelli
Seuerat ille prius,deinde coquebat olus.
Non locus inuidiæ,quamuis vicinus abundè
Et pecus & meßes,mustaq.haberet ager.
Cur mihi non illis nasci mea vita diebus
Contigit:inuidit quis bona tanta Deus?
O niueas luces, ò aurea tempora, verè
Aurea Saturni sæcla fuere senis.
Nunc ferrum erupit,rabiesq. asperrima ferri,&c.

Ex horum,inquam, poëtarum Elegijs petenda est vera dicendi nota. quæ,vt diximus, candida est, florens,concinna,iucunda. Sed sunt tamen quidam quasi loci vnde peti huiusmodi iucunditas, & concinnitas debet. Ac primo quidem sunt numeri: quorum alij sine dubio alijs sunt,aut dulciores,aut concinniores,aut grauiores. Grauis enim est, sed cum suauitate coniunctus ille, quo sæpe vtuntur initio versus hexametri.

Ibitis Aegæas
Musa Palatini.

Aut initio etiam ipsius pentametri.

Non exorato stant adamante fores.
Iungere pallentes nubilus annus equos.

Ille suauior, qui ab ecthlipsi,aut collisione litterarum existit.

Magnum iter;ad doctas proficisci cogor Athenas:
Crescit enim assiduè spectando cura puellæ.

quod est apud Propertium.Et quod apud Tibullum

Ipsum etiam solem defectum lumine vidit.

Sua-

Suauissimus tamen omnium est,& grauissimus ille apud Ouidium:qui partim fit ex collisione,partim ex penultimo spondeo.

Castori Amyclæo,& Amyclæo Polluci.

Petitur interdum concinnitas à quadam quasi celeritate,ac trepidatione verborum. Vt apud Tibullum.

Cæruleus placidis per vada serpis aquis.
Namq.agor,vt per plana citus sola verbere turbo.

Interdum à tarditate,vel grauitate.vt in Elegia tertia libri secundi.

Claudit & indomitum moles mare;lentus vt intra
Negligat hibernas piscis adesse minas.

Et alibi.

Parce per immatura tuæ precor ossa sororis.

Interdum à quadrisyllabo in fine pentametri, qui numerus semper habitus est mollior in Elegijs,Scaligero teste in Hypercritico; videturq. accommodatus præsertim argumentis flebilibus:quale illud est Catulli plane in loco.

At tu non orbum luxti deserta cubile;
Sed cari fratris flebile dissidium.

Nam ceteroqui videtur Catullus nimius in huiusmodi quadrisyllabis,fractus,& veluti confragosus. Sunt tamen qui illa ipsa Catulli duritie, atq. asperitate sic delectantur, vt eam audeant etiam imitari. Principatum in his habent Fracastorius, & M.Antonius Flaminius. Illius enim Elegiam legimus in eo genere, elaboratam in obitu M. Antonij Turrij Veronensis,hoc initium præferentem.

Et si ego met tanti casu perculsus amici
Solamen nostris discuperem lacrymis,&c.

Huius illam de Amore Lycinnæ.

Quid mirare tuo si regnat corde Lycinna;
Nec cessat tantis te cruciare malis?
Crede mihi non solus amas.Veneris puer omnium
Est Diuum,atq.hominum maxima pernicies.

Et eam,in qua Pausilypi colles Neapolitanos alloquitur.

Pausilypi colles,& candida Mergellina,
Et myrteta sacris consita littoribus,&c.

Sunt, inquam, quibus hæ placeant numerorum salebræ, & quadrisyllabon illud in fine. mihi probantur quidem, sed nominatim in argumento flebili,aut alioqui atroci, ac peracerbo, quemadmodum dixi. In alijs enim argumentis,bisyllabus videtur esse iucundior; ille præsertim,quem antecedunt aliqua interdum participia passiua,quæ admirabilem pentametro venustatem addunt,vt apud Tibullum.

Insideat celeri conspiciendus equo.
Somnia ter salsa deueneranda mola.

In-

Incedat donis conspicienda meis.
Mœnia consorti non habitanda Remo.
Sed culta, & diris non habitanda domus.
Aëriæ & nubes diripienda ferant.

Ceterum ad suauitatem Elegiacæ dictioni conciliandam, erit ex vsu plurimum obseruare ipsarum sonum, & quasi qualitatem litterarum. Nam, vt de vocalibus primum dicamus, A, & O, magnum efficiunt sonum. Italiam fato. Ionio in magno. & Neptuno Ægæo. E, non habet tam magnum sonum, sed mediocrem, adeoque verba, quæ huiusmodi vocalem habent, erunt suauiora, quàm prima; vt ciere, dicere. I, minus etiam sonat, & mollit vocem. Vt vidi, vt perij. omnium verò accidit mollissimè, ac suauissimè V, præsertim si in eadem voce geminetur.

Et color in niueo corpore purpureus.

Ex consonantibus autem F, spiritum habet, & quasi flatum; ac propterea erit ea littera rebus violentis, aut æstuosis exprimendis accommodata.

----------*ferunt sua flamina classem.*
----------*fractasq. ferunt ad littora voces.*
----------*fracta remurmurat vnda.*

S, sibilum habet clarum, si sequatur vocalis: videturq. suauis.

----------*sale saxa sonabant.*

Z, stridorem.

Quinque tenent cœlum Zonæ.

Et --------*nemorosa Zacynthos.*

R, Asperitatem.

Asper acerba tumens. studijs asperrima belli.

N, tinnitum quodammodo tremulum: nomina, numina, neminem.
M, vt diximus, in Ecthlipsi suauitatem.
L, mollitudinem incredibilem. vt non immerito hæc littera dicta sit liquida, quasi mollis, ipsiq. palato quodammodo lubrica: quod Persius expressit his versibus.

Phyllidas, Hypsipylas, & vatum plorabile si quid
Eliquat, & tenero supplantat verba palato.

Nec sine summo consilio, ac ratione Virgilius, quemadmodum animaduertit Quintilianus, hanc litteram eo versu frequentauit, quem volebat esse dulcissimum.

Mollia luteola pingit vacinia caltha.

Quin omnes omnino poëtæ, cum mollitudinem quærunt in litteris, confugiunt ad illa diminutiua, quibus abundat vbiq. Catullus; sed in eo præsertim ludo, vbi sunt hæc.

Ne laneum latusculum, manusq. mollicellas

Inu-

Inusta turpiter tibi flagella conscribillent.

Esset facilè per ceteras litteras eadem via iter habere: sed ex his satis, superq. potest intelligi; illud videndum esse Elegiaco poëtæ, vt tam è vocalibus, quàm è consonantibus seligat eas, quæ suauiores esse videbuntur, ac dulciores.

Ad figuras potius extremo loco veniamus: in quibus maximè dictionis posita est vis. ac eas primò perstringamus, quibus vix aliquod imponi potest nomen: quales sunt quædã enclyticarum traiectiones.

Nec cithara, intonsæ profueruntq. comæ.
Pocula de facili composuitq. luto.
Messalam terra dum sequiturq. mari.
Serus inoffensum rettuleritq. pedem.
----perfractas conqueriturq. fores.
Texuit, auratas disposuitq. vias.
Dolia dum magni deficiuntq. lacus.
Accendet; flammas transilietq. sacras.

Et syllabarum dissolutiones in certis quibusdam verbis, quæ facile distrahi possunt.

Pectora tristitiæ dissoluënda dedit.
Stamina non vllo dissoluënda die.
Nulla queat posthac quam soluiße dies.
Sit satis ornatas dissoluisse comas.

Et temporis præsentis in præteritum commutationes, quibus frequentissimè Tibullus vtitur in Modis infinitis. vt in Elegia iv. lib. j.

Nec te pœniteat duro subiisse labori,
Aut operi insuetas atteruisse manus.

Et in Elegia prima libri secundi.

Nec pecudes, velut ante, petit: fixisse puellas
Gestit, & audaces perdomuisse viros.

Similem temporum commutationem habere videtur etiam illud in Elegia sexta libri tertij.

Ite procul durum curæ genus, ite labores.
Fulserit hic niueis Delius alitibus.

pro fulgeat; nisi modus quidam potentialis sit, vt loquuntur Grammatici.

Aliæ sunt figuræ suis distinctæ nominibus cum ceteris quoq. poëtis communes, sed quæ propriam quandam sibi vindicent in Elegia rationem. Quis enim repetitione non vtitur? illa tamen suum videtur habere modum apud Elegiacos minimè communicatum cum alijs. vt apud Ouidium.

Militat omnis amans, & habet sua castra Cupido.
Attice, crede mihi, militat omnis amans.

Et

Et *Semibouemq. virum, semiuirumq. bouem.*
Et *Cedere iussit aquam, iussa recessit aqua.*
Aut apud Tibullum alia frequens huiusmodi repetitio.
Cespitibus mensam, cespitibusq. torum.
Quæ quidem repetitiones videntur illis similes, quæ sunt in aliorum versibus: sed ratione discrepant, ac modo. Vt
Dicemus, Daphninq. tuum tollemus ad astra:
Daphnin ad astra feremus. amauit nos quoq. Daphnis.
Et *Pastorum Musam Damonis, & Alphesibœi,*
Immemor herbarum quos est mirata iuuenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces.
Damonis Musam dicemus, & Alphesibœi.
Vel apud Catull. *Gemelle Castor, & Gemelle Castoris.*
Vel apud eundem Virgilium.
--------------------------*Nymphæ,*
Laurentes Nymphæ,
cum appositione illa epitheti, quæ maximum addit ornamentum. Hæ, inquam repetitiones, vt similes videantur repetitionibus Elegiacorum, habent tamen aliam collocationem, & modum. Quam enim dissimilis illa?
Dum cumulant aras ad tua sacra veni:
Sed nitidus pulcherq. veni, &c.
Et *Garrula syluestri fistula sacra Deo.*
Fistula cui semper decrescit arundinis ordo.
Vel *Et seu quid merui, seu quid peccauimus, vror,*
Vror io. remoue sæua puella faces.
Vel *Me tenet ignotis ægrum Phæacia terris:*
Abstineas auidas mors precor atra manus.
Abstineas mors atra precor.
Annuat & Cherinthe tibi quodcumq. rogabis,
En age quid cessas? annuit ille, roga.
Ad repetitionis figuram referri, ac reuocari debet versus intercalaris, quo inter Elegiacos poëtas reperio singulariter vtentem Ouidiũ in Amor. libro primo Elegia sexta. vbi subinde, atq. identidem repetit hunc versiculum.
Tempora noctis eunt; excute poste fores.
Haud minorem habet varietatem apostrophe. Quamquam enim familiaris est Heroicis, Elegiacis tamen esse videtur, & audacior, & frequentior. Illæ enim apud Virgilium,
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda,
Te liquidi fleuere lacus:
---------------*Tuus ò clarissime frater*

Pan-

Pandare: &

Hinc albi Clitumne greges;

apoſtrophæ quidem ſunt: ſed longè differunt à ſubitis quibuſdam, nec opinatis Elegiæ conuerſionibus ad perſonas, ad res inanimas, ad ſtirpes, & ſaxa, ad montes, & oppida, ad alia, de quibus nullus erat inſtitutus ſermo, nulla commemoratio.

Quidue domus prodeſt Phrygijs innixa columnis
Tænare ſiue tuis, ſiue Cariſte tuis?

quod eſt apud Tibullum in Elegia tertia libri tertij. & apud Propertium in prima libri quarti.

Ennius hirſuta cingat ſua dicta corona:
Mi folia ex hedera porrige Bacche tua.

Obuiæ ſunt huiuſmodi conuerſiones apud omnes quidem, ſed apud Ouidium præſertim, qui multus in his eſt: ac fortaſſe plus nimio figuram illam perſequitur.

Habet præterea locum in Elegia peculiarem comparatio, à comparationibus Heroicorum haud mediocriter differens. His enim comparationes ſunt explanatæ, longeq. tractæ ſimilitudines.

Ac veluti optata ventis æſtate coortis
Diſperſa immittit ſiluis incendia paſtor, &c.
Quàm multa in ſiluis autumni frigore primo, &c.

Elegiacis autem poëtis ſunt contractiores, & leuiter indicatæ: nec fermè producuntur, niſi per conglobata. Vt apud Tibullum in Elegia quarta libri tertij.

Candor erat qualem præfert Latonia Luna,
Et color in niueo corpore purpureus.
Vt iuueni primum virgo deducta marito
Inficitur teneras ore rubente genas.
Vt cum contexunt amaranthis alba puellæ
Lilia, & autumno candida mala rubent.

Et in Elegia quarta libri primi.

At ſi tardus eris, errabis: tranſiet ætas
Quàm citò non ſegnis ſtat, remeatq. dies.
Quàm citò purpureos deperdit terra colores,
Quàm citò formoſas populus alta comas.
Quàm iacet, infirmæ venere vbi fata ſenectæ,
Qui prior Elæo eſt carcere miſſus equus.

Et apud Ouidium in Elegia quinta libri primi.

Pars adaperta fuit, pars altera clauſa feneſtræ:
Quale ferè ſyluæ lumen habere ſolent.
Qualia ſublucent fugiente crepuſcula Phœbo;
Aut vbi nox abijt nec tamen orta dies.

Ac paulo post.

Qualiter in thalamis formosa Semiramis isse
Dicitur,& multis Lais amata viris.

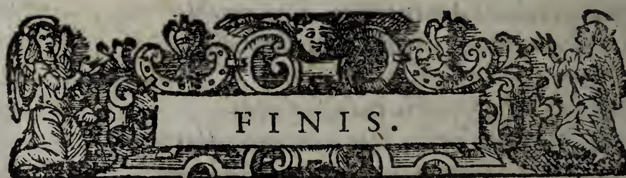
Quæ postrema comparatio mihi redegit in memoriam genus quoddam conglobatarum similitudinum à fabulis, aut ab historijs petitum, Ouidio si minus proprium, certè maximè familiare. nisi fortasse, non tam ad comparationem, quàm ad exemplum locus huiusmodi pertinere possit. Sic igitur in Elegia septima libri primi.

Talis periuri promissaque, vel aq. Thesei
Fleuit præcipites Cressa tulisse Notos.
Sic, nisi vittatis quòd erat Cassandra capillis,
Procubuit templo casta Minerua tuo.

Quin Elegiam decimam ab huiusmodi comparationibus exorditur. & ijsdem comparationibus promouet.

Qualis ab Europa Phrygijs aduecta carinis
Coniugibus belli causa duobus erat.
Qualis erat Lede, &c.

Ceteræ quoque figuræ suppetunt omnes apud poëtas Elegiacos: interrogationes, concessiones, correctiones, allegoriæ, parabolæ, hyperbolæ, paranomasiæ, allusiones, antitheta. Sed nihil propemodum habent, cur distinguantur ab ijs quas alij poëtæ vulgò tractant in carminibus suis. Hæ de multis paucissimæ idcirco à me fuerunt hoc loco perstrictæ, quòd notam quandam videantur habere peculiarem, ac propriam Elegiæ.

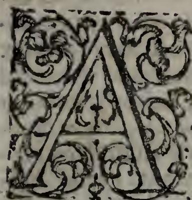

R. E-

RECENSIO RERVM NOBILIVM
quæ toto continentur in opere.

Numerus paginam: p. principium, m.medium, f.finem paginæ ſignificat.

A

Car-

F

Man-

Para-

KK Phi-

Vide,

Vaca-

V

X

Z

SYLLABVS AVTORVM, qui toto in opere vel citantur, vel illuſtrantur, vel refelluntur.

Libro

FINIS.

Errata sic corrige.

Pag.4.li.25.hadenda:dic,*habenda.*6.15.Il.xx.*Il.x.*15.3.Il.xj.*Il.xviij.*21.l.22.[at vtinam.delēdum:*at.*25.16.Cum Iuno tacitum:*æternum.*70.25.Phrygium:*Phthium.* 76.33.Prologomenis:*Prolegomenis.* 96.1. probabilius:*probabilibus.*109.9. In tertio:*In primo.*& l.18.Odiss.xix.*Odyss.ix.*& l.13.de Dijs:*de Heroibus.* 112.1. Il.xiij. *Il.xxiij.*114.32.hamanis:*humanis.*137.4.lib.ij.*lib.xj.*139.2. Defens.vij *Defens.ij.* 144.27.Odyss.ix.*Odyss.xix.*169.28.mortalibus ægris:*æui.* 192.3.palmi pedesq.*palmipedesq.*203.18.scalptores:*sculptores.*218.4.ac sapiētē:*ac tam sapientem.*223.1. custodiuit:*constituit.*231.38.instruere:*instituere.* 258.3. de gener.adde: *animal.* 259.8.haud bubiè:*dubiè.*& l.30.si formæ:*si famæ.*285.14.aptu:*aptè.*294.35.mutio:*mutatio.*305.l antep.in cap.xx.*in cap xxiij.*313.37.Eripidem:*Euripidem.* 329.22. ἀπὸ το͂ν:τῶν. 338.4.vallatsoq.: *vallatosq.* 367.24.Casinaria: Casina. 378.17.cap. xxij.*cap xxv.*.389.16. imparibus iuncta est: *impariter iunctis.* 390.25.à Philone: *Chilone.* 417.18.raptæ:*captæ.* 425.21. tertij decima:*tertij nona.* 458.16.& paulo post: *& paulo ante.*

In Indice priore. Verbo Κόλα, & κόλον:dic,κόλαξ,& κόλος. V.Εγύκλημα: dic, Εγκύκλημα. V.Γνάθες:dic,Γνάθος. V.Interi:dic,*Inferi.* V.Pietas. dicti sunt Dij: dicti sunt Pij. Et alia.

IN FVNERE

ROBERTI CARD. BELLARMINI ORATIO

TARQVINII GALLVTII SABINI
è Societate Iesu.

Habita Romæ. in Templo domus Professæ eiusdem Societatis. Idib. Octob. Ann. MDCXXI.

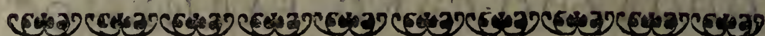
ILLVSTRISSIMO PRINCIPI
ODOARDO CARD. FARNESIO
DICATA.

ROMAE, Ex typographya Alexandri Zannetti. MDCXXI.
SVPERIORVM PERMISSV.

Imprimatur, ſi videbitur Reuerendiſs. P. Mag. Sacr. Palat. Apoſt.

P. Epiſcopus de Curte Viceſg.

Imprimatur, Fr. Greg. Donatus Magiſt. & Soc. Reu. P. Fr. Hyacinthi Petronij Magiſt. Sacr. Palat. Apoſt. Ord. Præd.

IL-

ILLVSTRISSIMO
PRINCIPI
ODOARDO
FARNESIO
S. R. E.
CARD. AMPLISS.

TARQVINIVS GALLVTIVS F.

VAS in priuato funere, haud multis ante diebus ROBERTI BELLARMINI Cardinalis expoſui laudes, eas Illuſtriſſime Princeps in tuo ſplendore proponam, ac producam in publicum. Hanc opinor auda-

ciæ meæ facile veniam dabis, quam, vt coniecturis assequor, ipse mihi è beatorum domicilio tribuit Bellarminus. Respuisset ille quidem viuens hoc laudum suarum acroama, quod alioqui mortalibus est ita iucundum: sed nunc, cum tam pium prohibere non potest officium, si consuli posset mortuus, responderet haud dubiè, placere sibi virtutum suarum ornamenta tibi potissimum offerri, ac dedicari, cui præcipuum ipse semper honorem habuit, cui libellum de cælesti felicitate pulcherrimum inscripsit, cui etiam paulo ante obitum se debere professus est plurimum. Hauserat hanc ille à maioribus suis hæreditariam obseruantiam erga nomen istud, domumque Farnesiam, egregiorum altricem hominum, virtutique bonorum apertam semper, & hospitalem. ex ea quippe cum alijs longè plurimis, qui vel sacram Senatus augustissimi purpuram, vel summum Christianæ rei principatum adepti sunt, ille quoque Marcellus olim prodijt, quem Bellarminus & auunculum habuit à genere, & virtutum suarum idoneum, quod imitaretur, exemplar est nactus. Hunc inquam aduersus Farnesiam gentem acceperat à

suis

ſuis quaſi translatitium amorem, ac reuerentiam: ſed nominatim erga promeritum, ac virtutem tuam ſic erat affectus, vt qui faceret omnia temperatè, in te vno diligendo, obſeruandoque modum habere non videretur. Et recepit quidem à te parem beneuolentiæ ſignificationem, ac gratiam; cum tu præter ceteros inſignem hominis doctrinam, & ſanctimoniam admiratus, non modo verbis ampliſſimis eum ſemper ornaueris, ſed eiuſdem quoque in actu vitæ poſtremo res geſtas ſingulas, ac pronunciata deſignari, notarique ſcripto volueris, quæ tibi proponeres ad imitandum. Quin id quoque meritò gloriaris; quòd tu, ſupremo loco ab eodem conſecratus Epiſcopus, eorum clauſeris agmen & numerum, qui tantam in eo genere ſunt adepti felicitatem. Eſt enim animo periucundum, à ſanctiſſimis, ac celebratiſſimis viris eiuſmodi munus accipere, quod ſacrum nihilo minus eſſet ac ſanctum, quamquam nobis à gregarijs, & communi ſanctitudine præditis hominibus impartiretur. Vtinam patereur iuſtæ modus orationis, hìc à me percenſeri omnia, quæ de Bellarmini ſanctitate ſpectabili cupis agnoſcere. ſimul enim obſequerer

animo tuo, ſimul ſatisfacere votis orbis terrarum, qui præclarum hoc virtutum omnium ſpeculum vehementer expoſcit. Sed explebunt hoc munus alij, qui vitam hominis enucleatè perſcrutabuntur omnem, quæque ſapienter ab eo, ac rectè facta ſunt opera, diligenter, accurateque perſequentur. Interim Illuſtriſſime Princeps hæc pauca deliba, & à me, atque à tota Sodalitate noſtra, quam impendiò foues, vale plurimum, ac ſalue: teque Chriſtianæ Reipublicæ ornamento & commodo diuturnum atq; incolumem præſta.

ORA-

ORATIO.

AGNVM è Collegio Purpuratorum ſuperioribus hiſce diebus extulimus hominem : magnum ſanè parentem, ac patronum amiſimus : magnum ipſa religio cuſtodem luget, ac defenſorem : magnum, vt ſemel dicam, mihi video propoſitum argumentum, ROBERTVM BELLARMINVM Cardinalem, Tutorem, Præſidem, Conſiliarium, Senatorem Chriſtianæ Reipublicæ magnum. Mentiuntur haud dubiè, ac ſæpe mortalibus imponunt Mathematici quidam doloſa Chaldæorum inſtituti diſciplina, qui diuinare ſe putant, ac futura prædicere : nec quiſquam paulo ſapientior eſt, qui genus hoc hominum, vt dixit ille, conſulentibus infidum, ſperantibus fallax, qui malitioſam hanc artem commentis, & mendacijs illaqueantem plurimos, vetari legibus ſemper, ſemperq; retineri non conqueratur. Mirantur tamen aliqui, cur ex fallaci doctrina reſponſa quædam fortuita ſanè, atque inconſtantia, ſed euentum interdum habentia, vulgoque probata proficiſcantur ; tum præſertim, cum totius anni futuras belli, paciſque viciſſitudines, aëris ſalubritatem, aut luem, annonæ pretium, pecudum valetudinem, aut morbos, hominum interitus, & funera ex aſtrorum notatione generatim, vniuerſèque ſignificant. Quam profectò nonnullis admirationem in hunc Bellarmini deceſſum curioſius, quàm par eſſet intuentibus, mouit nuper iſtorum aliquis, qui pronunciare non dubitauerat, hoc anno vertente magnum è

viuis esse demigraturum Antistitem. Excitarat adeo plurimorum expectationem illa prædictio, perquirentium, ecquis ea magni nominis appellatione designaretur ad obitum. Sed confestim ambigua suspicione liberauit eorum animos exemptus è mortalium numero Bellarminus: cuius tanta magnitudo nominis est, vt hunc demum esse putauerint, cuius exitus è vita fortuitò fuisset, & casu denunciatus. Mihi quidem neque prædictum harioli, neque vulgi simplex ista probatur, & credula natio: verumtamen ex illa interpretatione prorsus intelligo, id omnes existimasse, idq; me posse probantibus vniuersis, ac iure contendere, Magni cognomentum multo sane magis in purpuratum hunc Antistitem cadere debere, quàm in eos, qui olim à magnitudine rerum gestarum illum sibi titulum inuenerunt. Eum enim verè magnum dici posse, atq; hoc nomen in eo tantummodo poni debere crediderim, in quo virtus illa deprehendatur, quæ quoniam humano fastigio superior esse videtur, ac maior, ab officiorum præceptoribus appellatur Heroica. hæc autem non vna est militaris illa fortitudo, quam poëtæ immanibus etiam, & truculentis hominibus interdum attribuunt; sed ipsius quoque temperantiæ, mansuetudinis, ac modestiæ, singularum deniq; virtutum apex, & extremitas vltima præclaro illo nomine cohonestatur. Nullis adeo virtutis Heroicæ legibus inhibemur, quo minus hunc sacri Senatus moderatissimum, ac modestissimum Patrem dicere magnum excellenti nomine debeamus; cum ipsis quoq; lenioribus congruere virtutibus nomen illud Heroicum possit, si eum gradum eminentem, supremamq; determinationem attingant, quæ non tam in homines conuenire videatur, quàm in aliquos omni humano captu, atq; ingenio celsiores. Quamquam ne illius quidem fortitudinis, cui solum Heroicum nomen imperitia poëtarum impartit, si minus expressam

pressam vim, certe similitudinem aliquam in hoc homine prorsus, omninoque desiderabimus, si eius intueri scripta illa voluerimus, quorum impressione bellum Christianæ Reipublicæ perduellibus acerrimum fecit, facietque quoad litteræ loquentur, & monumenta stabunt, quoad erit humanum genus, quoad ipsa rerum vniuersitas communi populorum omnium rogo, ac tumulo conflagrabit. Statuarum se poëta Pindarus esse gloriatur, & dicit artificem: non tamen ea signa cælare, ac facere, quæ vel temporum, hominumue iniuriæ sint obnoxia, vel motu careant, ac vita, vel sua semper in basi, & loculamento consistant; sed carmina condere statuis meliora, quæ terras, ac maria peruagentur, quæ victorum coronas toto terrarum orbe circumferant, quæ nullis sint, aut bellorum, aut temporum, aut aliarum calamitatum procellis, ac tempestatibus opportuna. Glorietur hic etiam noster, ea se composuisse, ac reliquisse posteritati armamenta doctrinæ, quorum beneficio, ac vi, non in vna, vel altera terrarum ora, non vno, vel altero tempore, sed vbiq; ac continenter implacabile bellum cum desertoribus olim gesserit, geretq; semper in posterum, vita quidem functus, ac spiritu cassus, at in monumentis illis æternùm spirans, atq; ob rem pro Christiana religione felicissimè gestam, ipsa nominis immortalitate superstes. Sed vt planius, explicatiusq; propositum attingam, ac ea, quæ de doctrina dicenda esse arbitror, in loco dicam, ac separatim, ita statuo: in Bellarmino, quem iure magnum appellari debere contendimus Antistitem, magnam oppidò fuisse sapientiam, magnam religionem, ac pietatem, magnam rerum humanarum cōtemptionem, temperantiam, mansuetudinem, modestiam, ac moderationem, ceteras denique virtutes huiusmodi faciliores etiam magnas; hoc est eas, quæ communibus egressæ fini-

bus, humanum viciſſe modum, menſuramq; mortalitatis omnem ſuperaſſe videantur. Et quoniam doctrinæ ſplendor eximius in hoc primo veſtibulo confeſtim occurrit, huius egó ductum aduerſitoris vltrò, ac libentiſſimè ſequar, qui & clariſſimam præferet ceteris virtutibus in itinere facem, & Heroicam in hoc homine laudem eſſe multo facillimè demonſtrabit.

Ex honeſtis, boniſq; maioribus in vrbe Politiana, quod norunt vniuerſi, Bellarmrinus eſt natus: quibus vt ipſe continuò moribus, ac pietate reſpondere ſtuduerit ſingulis, multo ſe tamen ſimiliorem exhibuit auunculo ſuo Marcello Ceruino Pontifici Maximo, religioſiſſimo, doctiſſimo, ac prudentiſſimo viro, quem Chriſtianus orbis tamquam è cœlo per machinam in hoc Theatrum extemplo demiſſum effusè gratulatus eſt, ex eodem repente ſubductum vehementer indoluit. Anno ætatis ſextodecimo nōdum exacto, humanarum pertæſus, atq; affectus faſtidio rerum, Sodalitatem hanc noſtram infantem adhuc, & prope creſcentem in cunis precibus expetijt infimis: ſed cum à patre ad explorandam animi conſtantiam in quodam vico Ceruinorum attineretur, præterquam quod, operi futuro præludens, ad paganos de Deo, deque Chriſtiani hominis officio concionabatur aſſiduè, in conſanguineorum etiam æqualium Academia, vbi alium alij ſcriptorem explicabant, orationem ipſe pro Milone Ciceronis egregiam, atque vt antiquorum aliqui loquuntur, orationum Reginam auſus eſt illa ætate puer interpretari. quo tempore, vt eius quoque facultatis, in qua mirabili modo iuuentutis prodere ſe ſolet ingenium, & amœnitas animi, ſpecimen aliquod daret, carmen fundere cœpit, & bonum, & multiplex. nam cum alia multa latina, populariq; lingua poëmata fecit, tum vnum, quod primum fuit, de virginitate præclarum, & eclogam, elegiamq; de Rober-

berti Nobilij Cardinalis obitu longè pulcherrimas; quę in hominum honesta corona pronunciatæ, non modo cum acclamatione sunt exceptæ, verum etiam auditæ cum lacrymis. Cum hac indole post aliquod tempus hanc Sodalitatem ingressus, illico cœpit inter excellentia ingeniorum lumina, quibus etiã tum efflorescebat hic cœtus, ita præfulgere, vt philosophicis tantum imbutus artibus, necdum sacris initiatus, simul ad domesticos de virtutum cultu statis ex more diebus verba faceret, simul humaniores in Gymnasio doceret litteras, simul sacras explicaret in templo, tanta cum approbatione, quantam ne ipsi quidem veterani promerebantur. In quo munere cum Monti Regali Cispadanorum vrbi præclaram initio nauasset operam, Florentię deinde, ac Patauij, tum denique Venetijs, in Vrbe domina, prima nostrorum hominum iam inde ab initio Societatis altrice summam consecutus est laudem: vbi eum nobilissimi, disertissimiq; Senatores, quorum illa Respublica florentissima, & singulari sapientia regitur, & abundat numero, non cum admiratione solum audiuerunt è loco superiore dicentem, verum etiam ad extremum opera perfunctum sua, & discedētem exosculari cum pietate voluerunt. Paucissimi quidem fuere, sed tamen fuerunt aliqui ad militaria studia sic facti, vt exercitus antè duxerint, & copias, quàm aut in tirocinio fuerint, aut inter gregarios stipendia fecerint: id quod nominatim contigisse Lucullo ferunt; qui propter incredibilem ingenij magnitudinem subitò ingressus est imperator in Asiam, cum fuisset rei bellicæ rudis ex Vrbe profectus. Sed quod in re militari tam rarum exemplum est, id ego video in omni doctrinæ laude Bellarmino adolescenti singulariter esse concessum. vt enim Augustinus omnium illa genera rerum, obscurissimo ab Aristotele stylo descripta, nullo magistro præeunte percepit, sic ipse difficillimas quasdã,

grauissimasque docere aggressus artes, optimus repente magister apparuit earum rerum, quarum, aut nunquam, aut certè vix fuisset ante discipulus. Missus in Belgium est necdum Theologiæ cognitione penitus institutus in schola, nec vllis instructus Ordinibus ex ijs, qui Sacerdotio præparant viam; ita prorsus, vt necesse habuerit Leodij minores omnes, & è maioribus, ac sacris vnum accipere, reliquis autem Gandaui à Cornelio illo Iansenio, cuius in Euangelio laus, & perfecta lucubratio est, aliquando fuerit insignitus. Et tamen illa ætate iuuenis, ac tiro sacrarum interea monumenta litterarum latina concione Louanij sic interpretabatur in templis, in exedra Theologiam, excellentem illam, diuinamq; scientiam ita docebat, vt clamoribus vndique factis, ad eum audiendum vtriusque rei causa ab innumerabili multitudine cum pugillaribus, & palimpsestis ex tota prouincia concurreretur. Hic videlicet, vbi nouitius præceptor inter imperatoria munera tam egregia rudimenta ponebat, meditari cœpit bellum, quod postea, & indixit animosè, & suscepit ardenter, & promouit constanter, & bona demum ex parte profligauit aduersus Ecclesiæ transfugas, quibus in toto terrarum orbe vix habet alios hostes Christiana religio capitaliores. Vagabantur multis sane locis, & Christi fundum, regnumq; vastabant hæc monstra, ferocitate formidolosa, veneno pestifera, numero infinita. Repebant humi quædam, mordebantque prætereuntes, quasi dracones, & colubri per insidias: alia volutabantur in cœno, nec extra popinas, & ganeas egrediebantur. alia velut Harpyiæ quædam Angelorum illum panem, & Regum delicias conabantur inficere: alia tamquam tauri cornibus, pedibusque aras, ac Cælitum imagines euertebant: alia Regibus, ac Dynastis infensa sanguine respergebant vrbes, templa, fora, loca

omnia

omnia vulneribus, ac cæde cruentabant. Singula denique separatim ipsa per se monstra erant immania, communiter, & coniunctim Hydram componere videbantur, cuius vulnera periculosiora essent, & fœcundiora, quàm sanitas. Non tamen est tanto labore, periculoq; deterritus hic Imperator: sed comparata sibi disciplinarum, litterarum, linguarumq; omnium copia tanta, quantam ne multi quidem simul homines assequi possent, classicum cecinit illud, quo tamquam leonis rugitu perterrefactæ minores belluæ, ad meditandum effugium intra latibula se condiderunt. Bezæ quippe coryphaei, atque antesignani repentino veluti fulmine percussi è Geneuæ gurgustio demum audita vox est, vi quadam diuina, & quasi machina veritatis extorta; cum primo illo controuersiarum inspecto volumine, vbi de Pontificis auctoritate differitur, exclamare coactus est; hic liber enim verò nos perdidit. Eosdem alij quoque clamores emiserunt, ac lacrymas, impendioq; cogitare cœperunt, qua ratione ruinæ possent occurrere, quam suis imminere ceruicibus intuebantur. Confestim in Britannia certum excitauere suggestum, sedemq; constituerunt à cæteris seiunctam, & propriam, ex qua refelleretur accuratè, ac sedulò Bellarminus. hoc enim confutato, putabant arcem omnem Catholicæ religionis amoliri se posse; quemadmodum eorum vnus scriptis ad virum primarium hisce litteris haud dubie significauit. gaudere se, quòd Bellarmini vulgata essent opera, quorum lectione planissimè demum, certissimèq; posset intelligi, quid in vnaquaque de religione controuersia Romanæ vindices Ecclesiæ censerent, quæue medulla esset Pontificij dogmatis intima, quæ non magis in ipso Pontifice, quàm in Iesuitis (sic enim ipse loquitur) esse crederetur. Infelicem, & eum, quem omnino merebatur exitum nacta est tam insolens, ac putida

diligentia: cum ex ea ſchola permulti de ſuo iam dubitantes errore, plurimi quoque mutato planè conſilio,atq; ad veritatem conuerſi quotidiè digrederentur. Intellexerunt adeò,fruſtra ſe demum conari clauam illam infringere, quam Hercules haberet in manu: & iam tota Britannia in eos, qui curiosè, obſeruateq; meditabundi cernuntur in via, commune quaſi prouerbium dicitur; de Bellarmino refellendo, tamquam de Atlantico mari per cotylam exorbendo cogitare. Quin ita ſibi perſuaſerant omnes; Bellarminum ſtatura procera, humanumq; ſupra modum eminenti præditum fuiſſe natura; nec ijs habebant fidem, qui teſtabantur, hominem ſe Romæ, alibiq; vidiſſe non ita magnũ, ac paruo potius inſtructum corporis habitu, quàm excelſo. Neque enim fieri poſſe putabant, vt prægrandi quoque ſtatura, & corpore non eſſet ille, qui animo,ac doctrina fuiſſet contra Gigantes iſtos, Titanaſq; Centimanus. In ſumma, veritatis ineluctabilis eſt vis, fruſtraq; teſtes adornantur aduerſus conſcientiæ iudicium, quod corrumpi, deprauariq; non poteſt. Nam cum omni lapide commoto, efficere ſe non poſſe cernerent, vt vel captionibus, ac præſtigijs, vel fictis etiam fabulis huius hominis eleuarent exiſtimationem, imminuerent famam,cœperunt eundem ipſi quoq; mirificè prædicare, verbiſq; ac re illum plurimi pendere, quem aſpernari ſine ſua vituperatione non poſſent. Bataui quippe, ſicuti nuper accepimus, in ſua ipſorum publica bibliotheca Bellarminum vel primum eſſe volunt, vel collocant inter primos: & alij, qui aduerſus eum ſcribere tamen aliquid audent, communem reueriti populorum opinionem, eundem ita commendant, vt nos ad hominem exornandum Oratores haud alios, quàm vituperatores iſtos quærere debeamus. Placet iſtorum verba, quoniam hoſtium teſtimonia ſunt, de ſcripto pene, ac de volumine recitare.

Magnum

Magnum : inquit eorum aliquis (Cæcilium illum alloquens Angliæ Quæstorem) *magnum nomen Bellarminus : de quo homine cum meam opinionem quæreres, respondi vt sensi, me illum iudicare virum sanè doctum, ingenio felici, iudicio subtili, lectione multiplici præditum ; qui soleret etiam apertius, ac simplicius agere, quàm ceteri, argumentum pressius vrgere, atque ad causam arctius adhærescere : cumque legisset omnes argumentationes, responsionesq; selegit quas iudicaret esse neruosiores. Arduum sane opus*, exclamat alius, Bellarmini quæstiones illas infinitas in certa volumina relatas, admirans, *arduum opus : quod exigit scientiam prope infinitam, non modo variarum disciplinarum, & linguarum, sed etiam totius antiquitatis, omnium historiarum, ac temporum. multa isto in opere, atque instituto veluti pilatas acies agmine facto oportet homini occurrisse, cum in tantis rebus, argumentisque scientiam adeo multiplicem desiderari putauerit, vt hæreticos non vnius generis, sed varia variorum examina vna acie prosterneret*. Auditis elogium inimico profectum ex ore, ac veritatem apertissima confessione de mendacio triumphantem? euersos se, prostratosque profitentur: sed ne solidum victori concedere gaudium videantur, & sese pythones isti, comminuto iam capite, cauda tamen, ac reliquo corpore commoueant, in huius partem laudis, ac gloriæ collegas etiam vocant, quorum auxilio Bellarminus illa tam ardua monumenta perfecerit. non enim inducere possunt animum, opus ita spissum, tantisque difficultatibus impeditum vnius labore hominis, ac studio confici, expediriq; potuisse. Scio equidem hoc commentum iugulatum esse nuperrimè viri doctissimi oratione, ac stylo, qui & codices ex Romani Collegij bibliotheca produxit autographos Bellarmini manu perscriptos, & verè, sanctèque testatus est, hominem se vidisse cum quæstio-

nes illas exararet, non modo nullis adhibitis eius laboris, operæq; consortibus, sed ne amanuensibus quidem, aut exceptoribus accersitis. addam tamen etiam ego symbolam meam, & istos, qui suo iudicio errare, ac decipi volunt, inuitos sanè, repugnantesque omni prorsus errore liberabo.

Est his, qui Bellarmini laborem, & gloriam cum alijs communicatam volunt, ingenium, vt credo, mediocre, memoria fortasse non mala, doctrina, quæ supra litteraturam non attollatur, studium haud multum, comessationes, compotationesq; creberrimæ, impietas in Cælites, in homines arrogantia non ferenda: quibus cum moribus diuina se conciliare sapientia non potest, quæ modestis, ac bonis viris gratiam dare, superbis, elatisq; se resistere profitetur. Bellarmino fuit ingenium singulare, ordine lucido perspicax, versatile, factum ad omnia; memoria, vt semel dicam, pene diuina, quæ quicquid legeret, scriberetque statim, ac subitò reciperet, quicquid recepisset, fidelissimè, constantissimèq; retineret. fuit studium ita pertinax, et tam insatiabile, vt, non dico diem sine linea, sed ne momentum quidem temporis elabi sine operæ pretio pateretur; temperantia verò incredibilis, vigiliæ plurimæ, pietas, animique demissio disciplinarum studio maior. Vultis igitur acutissimi Silones ex me discere quid causæ sit, cur ille aduersum vos, hoc est aduersus impietatem sine socijs, auxilijsque scribere potuerit opus, quod tam multa librarijs aera meretur, quod in sola Germania vigesimam habet editionem, quod immortalitatem sibi iure pollicetur, quod cum fieret, multorum, vt dicitis, & creditis ipsi, defatigauit ingenium; vos autem collato studio, longoque post tempore librum proferatis in lucem, vel non magnum, vel quantumuis magnum certe non bonum, & qui vix natus exarescat, Principum edicto proscri-

ptus,

ptus, atque obliteratus incendio? vultis inquam id ex me nosse? possum enim hoc vobis oraculum facilè reddere, totumq; Sibyllæ folium vno verbo recitare. Cum vos in viola decumbebatis, & pluma, ille vigilans, ac pro religione velut excubias agens, in rerum diuinarum, humanarumque contemplatione versabatur. Cum vos in voluptatibus eratis, & procuratione corporis, ille temperantia, ieiunioque oblectans animum, vel in Patrum sanctissimorum legendis, euoluendisq; monumentis erat totus, vel feriatus à studio cum Superis colloquebatur, & Deo. cum vestris vos innixi viribus, & ingenio stylum in Ecclesiam, hoc est in Christi corpus armabatis, ille sibi diffisus, ac doctrinæ suæ, tela præparabat, quæ regereret in aduersarios, pia plus precatione, quàm lucubrationibus, & vigilijs, plus modestia, quàm minis, plus commodorum omnium despicientia, quàm rerum copia communitus.

Sed hæ nimirum illæ virtutes sunt, quas in Bellarmino fuisse summas huius orationis initio dixi. pergam igitur, atque à doctrina gradum faciam ad ea, quæ cum illa singulari scientia vinculo prorsus admirabili, ac perdifficili copulatione coniunxit. Quàm enim arduum sit, leniores quasdam, mansuetioresq; virtutes doctrinæ prçstabili, & rerum omnium cognitioni subnectere, scimus omnes, qui litterarum aliquo colore leuiter aspersi, necesse habemus assiduè spiritus, atque animos premere, hoc est cauere, ne nobis ipsis sapientes nos esse videamur ideo, quòd supra vulgares, atque imperitos homines plus aliquid intelligamus. Neque verò illam hic ego vitæ partem attingendam puto, quæ nondum iniecta purpura, sed luce tantummodo lucebat sua: cum sit eius conditionis ita propria moderatio, & rerum humanarum contemptio, vt quamquam dicere singularia possum, nihil tamen præ-

ter

ter modum admirabile me dicturum esse confidam. Sin autem ex accessione purpuræ, non modo nihil eum de modestia, deque animi demissione, nihil de felicitatis, ac rerum omnium despicientia remisisse, verum etiam eas virtutes auctiores longè fecisse, ac meliores ostendero, aliquid sine dubio proferam in medium ab ea vitæ, fortunæque mutatione vehementer abhorrens. Vt enim hic ordo Purpuratorum illustrissimus omnis planè moderationis, omniumq; virtutum sua sanctitate sit custos; splendorem tamen habet eiusmodi, qui perstringat interdum virorum quoque bonorum aciem, habet tantam supremo cum honore propinquitatem, vt animum alioqui firmum, ac stabilem possit aliquantulum eius cupiditate labefactare. Sed non labefactauit animum eius, qui purpuram illam, hoc est honorem primo proximum tam ingratis accepit, quàm alij sitienter expectant, qui tacitum, & quietum plus amaret otium, quàm alij turbidam, inquietamq; felicitatem, qui fastigium omne dignitatis, & culmen finitimum putaret esse ruinæ locum. Erat iam Bellarminus, quamquam ipse frequentiam fugeret, hominumq; notitiæ subduceret se, nomine celebratissimus, & fama. fuerat iam olim à Cardinali Borromeo sanctissimo, quem nunc aris colimus, & sacris, expetitus ardenter, frustraq; Mediolanum è Belgio, prouincialibus enixè repugnantibus, accersitus: fuerat à Sixto V. Pont. Max. cum Henrico Cardinali Caietano Legato difficili sane tempore missus in Galliam: fuerat ab alijs deinceps in dubijs de religione quæstionibus sæpè consultus; à Clemente autem Octauo diligi, honorarique præter ceteros, ac multo maxime videbatur. Animaduertebat ipsemet eius in se Pontificis illustria quædam, & peculiaria beneuolentiæ signa: sed vir antiqui moris, ac probitatis suspicari serò cœpit, ad Purpuratorum ordinem amplissimum

se

ſe deſtinari. Peſtem adeo ſibi ratus imminere, admonet de ſuſpicione ſua communem familiæ noſtræ Præſidem, ac Rectorem in tempore, oratque vt tantum periculum à ſe, ac propter exemplum à tota quoque Sodalitate defendat. Dum ſibi, dum publicæ rei tanto cum ſtudio, ac ſollicitudine cauet, ecce tibi qui eum nunciarent Cardinalem eſſe iam factum, vetarentq; domo pedem efferre, niſi ab eius voluntate diſcedere vellet, cuius imperio traheretur ad purpuram. Diceres afflatum ſidere peſtilenti, non ingrato nuncio verberatum. latebras meditabatur, & fugam, antiqua proculdubio renouaturus exempla, niſi fuiſſet aliorum iudicio, atque auctoritate prohibitus. Quippe animi dubius, inopſque conſilij, ſapientiores Patres, & doctiores, quorum ipſe in Pœnitentiario Diui Petri Collegio Præfectus erat, ac Moderator, in conſultationem accitos anxiè percontatur, ecquid ſibi faciendum in illo temporis, ac rerum articulo cenſeant; remanſionem ne ſuadeant, an tacitam ad Pontificem abitionem, vt de ſuo eum dolore, deque ſacramento, quo eiuſmodi vetabatur honorem capeſſere, faceret in priuato colloquio certiorem. Reſpondent ad vnum omnes, id integrum non videri, nec eſſe deliberationi locum, vbi præcepto tam amplo ad reſiſtendum domi cogeretur. Abit è concilio triſtis: & quoniam clauſa videbat effugia, quærere molimina cœpit, certo ad Aldobrandinum Cardinalē homine dimiſſo, qui aditum ad Pōtificem ſuo nomine poſtularet. Cū ne iacta quidem hac anchora ſolum comprehenderetur, eundum fuit in cœtum, vbi ceteri Collegæ hominem opperiebantur. Antequam de more tonderetur, antequam noui ordinis indueretur veſtibus, diù, multumq; laboratum eſt. Itum perfectis omnibus in cœnationē ex more, vbi gratulationes erant, velut in natalitijs epulis, & læta colloquia. ſolus ipſe interea lugere, ac lacrymari, ſolus

angi,

angi; & fortunam complorare suam, tamquam in silicernio funestorum esset, non in conuiuio Purpuratorum. Ductus deniq; cũ reliquis ad Pontificem, cum sui consilij rationem atque impedimentum, quo ab honore delato prohiberetur aggressus esset exponere, indicta contumaciæ pœna, nisi desisteret, ac silere continuò iussus, ceruicem aliquando supposuit iugo, quod citra lethiferi peccati culpam detrectare non poterat. Libenter hærerem hoc loco, vbi magnanimæ contemptionis offendimus exemplum ita rarum, vt gloriari pene possimus, hoc nostro sæculo natum esse. libenter, inquam, hic immorarer, nisi virtutes hominis antiquas in hoc honoris gradu retentas, amplificatasq; nisi nouas etiam expositurus essem, quas in idonea proposuit scena, suoq; velut in lumine collocauit.

Principio, quemadmodum in commentario legi, quem suo ipse chirographo consignatum reliquit, id apud se certissimo decreto sancitum voluit, vt pristini parsimoniam victus, piæq; consuetudinem precationis, ac ceteram viuendi rationem antiquam perpetuò retineret: deinde, vt nullos à Pontifice redditus, prouentusuè peteret annuos, nulla prorsus à Principibus acciperet munera, quibus occæcantur etiam lyncei: tum, vt nullas sibi pararet opes, quibus affines, & consanguinei redderentur opulentiores. Quæ profectò quàm exaggeratè, cumulatèq; præstiterit omnia, duorum & viginti decursus annorum semper æquabilis, ac similis sui, sanctissima demum innocentis vitæ conclusio declarauit. Quod enim attinet ad diuinarum commentationem rerum, ac pias preces, numquam commisit, quin eius studij causa de nocte consurgeret, & fecit semper, vt ad veterem vsum aliquid plus temporis, & vacationis accederet: quod ad cibi, vitæq; degendæ modum; & cum priori temperantia ie-

iunia

iunia singulis hebdomadis terna coniunxit, & à generali Societatis nostræ Moderatore legem efflagitauit, qua supellectilem, familiam, instrumentum omne domesticum veluti certissima regula metiretur. De prouentibus autem quàm nihil omnino laboraret, aliàs quidem semper, sed tunc maxime demonstrauit, cum post accepti honoris initia, nullis ipse copijs instructus, debenti pensionem Episcopo non copioso remisit totam, condonauitque minimè rogatus in perpetuum, & Clementi Pontifici opulentum ei, quod primo quoque tempore suppeteret sacerdotium pollicenti constanter affirmatèq; respondit, quicquid hoc esset diuitiarum, & opulentiæ alijs se libenter, vltròque concedere: sibi sportulam, & cubiculum in ea Societate, cuius etiam tum pars esset aliqua, deesse non posse. Suscepit ille quidem aliquando Capuæ Sacerdotium, & quoniam ita iubebatur, eius ciuitatis Antistitem se passus est fieri: sed vtrum in eo quæstum pecuniæ, an animarum facere compendium vellet, ab ijs intelligite, qui totam nobis eius muneris ineundi, procurandiq; rationem in hunc modum exposuerunt. Principem vrbis ædem, ipsamq; domum Archiepiscopi male materiatas, & squalore obsitas haud mediocri sumptu primo loco refecit, nec festum vllum ire sinebat diem, quo non ipsemet in templo concionem haberet: deinde numero familiarum descripto, quarum vel angusta res esset, vel grauis inopia, singulis mensibus certa pecuniæ summa subleuabat singulas: denique, vt ne ijs quidem deesset, qui vicatim, oppidatimque stipem emendicant, iussit in ipso domus atrio, vestibuloque diribitores esse, qui petentibus aduenis quotidiè cibatum, ac nummos impertirentur. Atque hoc institutum in obeunda quoque prouincia, & ditione, quam singulis omnino lustrabat annis per pagos vbique concionabundus, accuratè retinuit,

nuit, neminem vmquam passus abire vacuum ex ijs, quos aliqua premi rerum egestate cognouisset. In quo genere quoniam vnum videtur esse, quod exponi solitariè velit, ac separatim enarrari, non committam, vt temere cum ceteris inuoluatur.

Nihil in tota sui muneris administratione prius habuit, aut antiquius, quàm vt corrigeret populorum capita sacerdotes: inter quos cum vnum offendisset alea iam infamem, & talo, nec vllis aut verbis, aut minis reuocare posset ab angiportis in templum, rogauit hominem quid esset causæ, cur tam impotenter ab aris, & sacrificio ad alueum raperetur, ac pyrgum. Respondet, rem sibi domi curtam esse, nec facile, nisi per ludum consulere posse rationibus suis. Extemplo (videte mansuetudinem ne dicam, an liberalitatem Antistitis?) extemplo numerata pecunia, omnem illi quæstum, ac lucrum aleæ repræsentauit, imperauitque, vt quoties tantundem, aut plus etiam argenti vellet, toties ad accipiendum sine rubore, ac verecundia reuerteretur. Emendatus ille confestim (quis autem ea charitate non emendaretur?) emendatus inquam, & redditus ex aleatore sacerdos, toti ciuitati miraculum fuit. Ne aliud quidem huic omni ex parte persimile obtegi silentio, aut negligenter, & per incuriam præteriri potest exemplum. est enim hoc etiam spectabile, non liberalitatis modo, sed etiam charitatis, ac mansuetudinis argumentum. Externus quidam, profugus, ac vagus ementito cum habitu, impuraque ad latus adiuncta pellice sacerdos, siue casu, siue consilio delatus est Capuam. vbi deprehensus, & patefactus, qui carceres, ac triremes expectare meritò poterat, abstractus à meretricula, pœnitentia lustratus, toga demum indutus, ac pallio, reperit apud Bellarminum Antistitem eam animi salutem, ac vitæ, quam ei diuturna illa, & erratica despera-

tio

tio denegabat. Accipite verò nunc, non dicam probabilis auaritiæ, cuius ille vel vacuum nomen auersabatur, sed piæ cuiusdam cupiditatis, & parsimoniæ genus. Veniebat cum ceteris sacerdotibus in odæum, canebatque quotidie, non ea tantum gratia, vt alijs præiret exemplo, verum etiam, vt quoniam Capuæ Archiepiscopus ex instituto veteri Canonicus item est, sua ipse quoque diurna stipendia, quæ pauperibus elargiretur, excerperet. hæc enim quia priuato illo labore, tamque studioso parabat incommodo, dicebat verè, propriéque se dare de suo, cetera, quæ capiebantur ex sacerdotij fructibus, ex alieno se dare sibi videbatur. Non possum omnia persequi, nec vna tantum oratione complecti, quæ per hoc benignitatis, ac misericordiæ studium edidit opera commemoratione, monumentisque dignissima sempiternis. Decrat iam omnis pecunia, exhaustus propè iam erat ipse liberalitatis, ac beneficentiæ fundus: non ærarium, quod ei nullum vmquam fuerat, sed horrea, cellæ, promptuaria vacua iam erant, & inania. neque enim ille cibaria, non vestem, non culcitram, non pallia superesse domi patiebatur. Reclamare omnes œconomi, & rei familiaris administri monere seriò, ne viatici quidem aliquid reliquum esse ad habendum in Vrbem iter, cuius, extincto Clemente Pontifice, propter futura comitia necessitas impendebat: cum ille interea id solum ad ea monita respondere satis haberet, auersari se superuacaneam secuturæ diei prouidentiam, nec sibi quicquam odiosius esse, quàm quæ veritatis oraculo damnaretur, de futuro, ac de crastino cogitationem. Et quoniam hoc Christi Seruatoris effatum firmissimè consignauerat animo, eam perpetuò retinuit ad obitum vsque consuetudinem, ac disciplinam, vt Calendis Ianuarij, cum accepti, datique consuluisset ephemeridas, erogari continuò iuberet quicquid ex anno

priori

priori superesset. Neque enim eum annum auspicari se ritè credebat, qui domum suam omni spoliatam viuendi præsidio non inueniret. Et dubitabimus, vtrum illud quoque promissum exsoluerit, quod tertio loco tum fecit, cum statim inter Amplissimos Patres adlectus, secum ipse, ac Deo teste sibi proposuit, nullas se collecturum opes, quibus agnatos, ac posteros opimaret? O testamentum illud tuum, Bellarmine, pulcherrimæ testimonium temperantiæ, ac paupertatis. Vultis hic ego resignem tabulas, quas decimo circiter ab hinc anno confecerat, & supremam hominis innocentissimi voluntatem, assemque pronunciem totum? *Corpus meum*, inquit, *efferri iubeo sine designatoribus, & pompa; nec in edito lecto, sed in humili, vulgariq; feretro collocari volo, nullis ornatum insignibus, aut flabellis.* Non potuit huic obtemperari mandato, quia Pontifici Maximo visum est aliter: sed profectò quemadmodum imperarat, faciendum necessariò sic fuisset, nisi eius hæredes inopiæ, qui domus huiusce fuerunt Patres, tum ad alia multa, tum ad hæc etiam iusta peragenda non nihil ex corrogata stipe contulissent. *Ad expiationem animæ meæ nullam ego designo, legoque pecuniam, cui cogendæ, cumulandæue nullis vmquam temporibus operam dedi: sed spero, scioque mihi non defuturam parentem, altricemque meam Sodalitatem illam, cuius ego defunctis socijs pro mea virili parte non defui. Fratri meo*, (erat enim tum superstes) huic autem fratri suo quid expectatis, aut opinamini relicturum esse? apud argentarios, & redemptores pecuniam? domi signa marmorea, vel auream vestem? foris oppida, vel latifundia? ò alienissima Bellarmini à communi mortalium cogitatione consilia. *Fratri meo reddi volo pictam in tabula Octaui Clementis effigiem.* hæc est tota legati summa, hoc fraternæ monumentum opulentiæ, tam parui restitutio commodati. *Angelo*

gelo nepoti meo (viuebat hic etiam,cum teſtamentum conderetur) *dari iubeo pictas tabulas duas, alteram Roberti Cardinalis de Nobilibus, alteram Diui Caroli Borromei,& argenteam crucem Sanctorum diſtinctam, ornatamq; reliquijs, quam è collo penſilem gerere mihi mos eſt.* Ne huic quidem,aut ceteris aliquid amplius teſtamento relinquit. Superſunt enim alij ex paterno, maternoq; genere probæ indolis adoleſcentes, quos indonatos propter inopiam eſſe permittit, nec aliqua parte huius, quæ nulla propemodum eſt, hæreditatis aſpergit. Sed ire ſinite iuuenes optimi, quæ fortunæ rapit iniquitas, & inconſtantia. magna vobis à patruo, auunculoque veſtro traditur,& legatur hæreditas, qui tanta cum omnium in ſe beneuolentia vixit, tanta cum gloria deceſſit è viuis. Vidiſtis quanto ſenſu diligeretur ab omnibus,quanta mortalium omnium commendatione celebraretur: vidiſtis in morbo ſupremo adeuntem ad illum ſingulari cum amoris ſignificatione Pontificem: vidiſtis ad eius genua primarios accidentes viros, manum exoſculantes, aliquid religionis cauſa depoſcentes ex ijs,quæ ille vel vſu tractaret,vel gereret corpore: vidiſtis denique illo demortuo, totius in hoc templum Vrbis Romæ concurſum, vndamq; populi, militum perrumpentis cuſtodiam,& corpus, aut lectum manu contingere geſtientis. Huius vos amoris, & gloriæ ab eo, ſi neſcitis, abſque teſtamento,& ſyngrapha ſcripti eſtis hæredes: in huius vos aſſis, & patrimonij partem veniris; quam, ſi ſapitis, Attali conditionibus anteferre debetis. Quemadmodum enim improbi parentes nullam perniciem, peſtemq; creant maiorem liberis ſuis, quàm cum odium ſibi conflant, & maleuolentiam popularem, ſic innocentes, & boni maiores nullam tradunt poſteris opulentiorem hæreditatem, quàm cum Principum ſibi demerentur amorem,& beneuolentiam ciuium. Has videlicet

opes

opes ipsi vos ab illa paupertate decerpetis. demonstrabimini prætereuntium digito: relegetur in ore vestro Cardinalis optimi dignitas, & maiestas, diligetur in indole virtus, ac sanctitas, ipsa demum in vos, nisi degeneres esse volueritis, honoratissimi patrui promerita redundabunt.

Ceterum iniuria virtutum sit, in eo magnopere diuitiarum, opumque contemptionem admirari, quem excellentiora bona quædam, & potiora, hoc est summum honorem in terris, ac vitam ipsam scimus incredibili magnanimitate neglexisse. Dixi de honoris despicientia sane multum, cum demonstraui, quanto cum sensu, ac dolore se passus est inter Purpuratos adscribi; sed dicenda sunt ampliora. Neque enim ex eorum numero Bellarminus fuit, qui cum honores ingratis acceperint, in acceptis deinde, quæ humanæ mentis est inconstantia, sibi placere paulatim incipiunt, & maiores vehementius expetere, quàm minores ante repudiassent. Non hanc ille morum dissimilitudinem, ac varietatem vmquam ostendit: sed eodem vultu semper honorem intuitus, quo eum olim repugnanter accepisset, auditus est aliquando cum diceret, sibi videri flammas aspicere suo corpori circumfusas, cum se mitra indutum, & purpura contemplaretur. Quin à probatissimis ego testibus accepi, atq; ab ijs ipsis, quibus cum animi sui consilia communicauit, sedulò de se abdicando, deponendaq; purpura deliberasse; nec ante destitisse, quàm intelligeret, splendidè sane, atq; ad aucupandam sanctimoniæ famam appositè, sed frustra, cassoq; conatu id se petiturum, quod ne Petro quidem Damiani prorsus, omniq; concessum fuisset ex parte. Tanta quippe dignitas, ac sanctitas huius purpuræ putatur esse, vt inter res illas euanidas, ac fluxas, quibus ad seuerioris vitæ rationem quærendam remitti nuncius à pijs, ac religiosis homi-

hominibus solet, numerari non posse videatur. Quæ profectò causa Cardinales olim impulit, vt cum Ardicinus secũdus à Porta, ordine hoc amplissimo relicto, digressus esset ad Monachos, ab Innocentio Pont. VIII. qui eam illi veniam inuitus dederat, vt reuocaretur in Collegiũ, quotidianis & precibus, & querimonijs efflagitarint.

Vnus tamen est in hoc honorum curriculo scopulus, quem paucissimi præternauigant, vnum illicium est, quo etiam callidi capiuntur, ac boni; vltimus ille nimirum gradus, & suprema potestas, qua partibus explentur omnibus ipsa vota mortalium. quippe animus etiam moderatus, ac temperans causas sibi videtur habere probabiles, cur apicem illum exoptet, in quo grauissimi Patres, & prima illa sanctitatis antiquæ lumina prolapsionem, casumq; reformidarunt. Sed hic scopulus, & breuia, hæ tam artificiosæ periculi latentis illecebræ illum fallere non potuerunt, qui & curiosè discrimina perpenderet omnia, & nihil in humanis, nisi quod est humile, tutum putaret, & nominatim ab illo culmine sibi timeret tamquam à saxo naufragijs opportuno. Pronunciabat enim definiendo, idque crebris vsurpare sermonibus solitus erat, Pontificium munus laborem periculosissimum, ac periculum laboriosissimum esse. Et quia circumspecti, ac suspiciosi gubernatoris est, etiam ea, quæ non eueniunt, sed tamen accidere possunt, animo secum ante peragere, dixit aliquando, gaudere se, quòd qui ad purpuræ dignitatem ineuitabili præceptione fuisset, ac necessitate compulsus, ad supremum Ecclesiæ Sacerdotium adigi non posset imperio; cum tantum præcipiendi ius in interregno quemadmodum existimabat ipse, sit nemini. Sic enim paratus erat ad id quoque muneris, honorisque repudiandum, vt putaret, Cardinalium suffragatione omnium, ac voluntate se cogi non posse; in ea tantum opinione decipi se

passus,

paſſus, & monitorem, quem etiam audiuit, hoc vno loco requirens, qui ſcriptis, ac doctrina totum terrarum orbem inſtituiſſet. Cum hac ergo præparatione, munimentoque Conclaue primum ingreſſus, cum officij cauſa Patres Ampliſſimos, vt occaſio ſe ſe dabat, alloqueretur, & ſalutaret aliquos, admonebat, ne ſibi clauum Eccleſiæ traderent, qui genus ducèret à maioribus ætate longæuis, ac viuaciſſimis: periculum ſubeſſe, ne Pontificem viderent nonagenarium. Altius hæc in aliquorum pectus deſcendere poterant, quàm quæ facetè dicuntur, & commodè. tanta tum quippe res agitur, vt nulla prorſus vrbanitas omni vacare periculo queat. Sed tamen ipſe loquebatur ex animo, & per iocum illum à deliberatione, ſi qua foret, ſeriò Patres deterrere voluiſſet, quemadmodum dictis diſertiſſimis, ac re poſtea ſignificauit. Nam & precibus à Deo inter Comitia contendebat aſſiduis, vt ſe à tam edito faſtigio procul auerteret; & cum Cardinalis quidam, grauitate, doctrina, religione ſpectatiſſimus ei diceret, in illo Conclaui, agi de ipſo iam cœptum ad Pontificatum euehendo, ſuamque propterea in opus tam ſalutare diligentiam, ſtudiumque deferret, non modo nullis hominem proſecutus eſt gratijs, verum etiam enixè rogauit, ne, ſi ſaluum ſe cuperet, quicquam eiuſmodi, ſed alia omnia moliretur. quin articulatim, ac diſtinctè ſubiunxit, ſe profectò Principatum illum abnuere, & ſic eſſe paratum, vt ne ſtipulam quidem, quæ tum fortè iacebat humi, ad eum conſequendum honorem tollere loco vellet, aut commouere. Sed numquam in eo clarior apparuit huiuſce neglectus Imperij, quàm cũ ſuo quodã munere perfunctus, quod Præfectos aliquos offendiſſet Regios, & potentes & magnos; admonituſque à familiari per litteras, vt videret etiam, atque etiam, ne quid ageret ſuis aliquando rationibus obfuturum, habere

bere se gratiam amico pro beneuolentiæ significatione respondit, verumtamen ipso Sacerdotij principatu, ad cuius adeptionem sui functionem muneris impedimento futuram intelligeret interpretando, nihil omnino se commoueri; immo disertè se Pontificem esse nolle. si quid grauius minis illis intentaretur, Marcelli Ceruini se nepotem esse minime degenerem. qui cum Cardinalis esset, Tridentum à Romano Pontifice ad cogendum, regendumque Concilium allegatus, ne proposita quidem à Cæsarianis acerbissima nece deterreri potuit, aut impediri, quo minus officio satisfaceret suo, idque perficeret, quod ab omnium Imperatore Deo sibi demandatum esse intelligebat.

Commodum in hoc exemplum incidimus, quod non honoris tantummodo contemptionem habet, sed etiam corporis, ac vitæ. Demonstraturus enim extremo loco sum, ipsam quoq; vitam à Bellarmino fuisse neglectam, ac pro nihilo ductam; ne quid restaret, quod ille infra se positum habere non videretur. Viro sapienti, ac bono dolorem condonat Aristoteles de vitæ iactura, sensumque in ipso periculo mortis acerbiorem: quia cum illi vita sit proba, cunctisque virtutibus instructa, omnium intelligit maximè cum moritur, quanto, & quàm excellenti bono spolietur. Sed necesse non habuit istam ab Aristotele veniam accipere Bellarminus, qui maiori cupiditate flagrabat interrumpendæ vitæ, quàm alij producendæ. Intellectum id quidem semper est, sed tum præsertim, ac maximè, cum in morbo, qui fuit illi postremus, siue caloris, æstusq; vi aliquantulum aberraret interdum à mente, siue remittente flagrantia, sanitate vteretur integra, nullæ ab eo voces emittebantur aliæ, nisi quæ vehementer è vitæ statione decessum efflagitarent. Nemini, qui suas ei preces apud Cælestes offerret, non respondit, æqui

se

ſe bonique facere tam pium officium, ſed tamen id vnum excipere, ne ſibi vitam à Deo poſcerent, quam funditus ipſe repudiaret, ac nollet. Quin ab ipſo Pontifice Optimo, ac Maximo ſuum ei ſtudium inter aras, ac ſacra pollicente, illa lege, conſilioque tàm amplum ſe munus accipere velle profeſſus eſt, vt maturius, ac citiùs è corporis vinculis auolaret in cælum, non vt ex eo mortis periculo liberaretur. Fuit ille quidem in tota valetudinis regendæ ratione facillimus, nec vmquam grauius inter corporis acerbitates, ac dolores eſt queſtus. ſed vnus tamen eius aliquando gemitus exauditus eſt, & expoſtulatio non leuis, cum ſeptima poſt decubitum die habere ſe meliuſcule intellexit ex medicis, qua die domum ſe ſuam, (ſic enim ipſe cælum appellabat) commigraturum eſſe pro certo ſperauerat. Illuxit denique tempus exoptatum, cum admonitus, exiguum ſibi vitæ ſpatium ſupereſſe, contineri non potuit, quin in ſumma illa confecti, afflictique corporis imbecillitate penè ſemiuiuus, atq; intermortuus ter ingenti, claraque voce, ò bonum nuncium exclamaret. Ne multa. commeatum, ac viaticum peregrinationi depoſcit idoneum: quod cum humi ſtratus, & ſic in genua quemadmodum poterat innixus excepiſſet, iterum lecto compoſitus, inter iucundiſſimas de cæleſti patria collocutiones, ac preces horam præſtolabatur extremam. quæ cum aliquando tandem adfuiſſet, crucem extemplo complexus arctiſſimè, ac velut illa comite facturus iter, humeris, colloq; leniter acclinans, haud multo poſt ſine laterum vexatione, ſine ſpiritus angore, ſine deprauatione vultus, & corporis, mortalitatem expleuit in terris, immortalitatem inter Cælites inchoauit. vir omnino dignus, qui octogeſimo circiter ætatis anno decedens, tamquam acerbo præriperetur obitu, ſic omnium ordinum vocibus, & luctu comploraretur. Populare pro-

uerbium

uerbium eſt, bouem vetulum non lugeri, in homines bene ſenes, & grandiores ætate conueniens; quorum exceſſus quia tempeſtiuus eſſe videtur omnibus, amicorum luctu vacat, & comploratione domeſticorum. ſed hoc dictum alioqui verum, & diuturno comprobatum experimento in Bellarmini funere deprehendimus falſum, qui & tam ſenex ploratus ab omnibus eſt, & ſi ad plures quoque prouectus fuiſſet annos, ſemper exiſtimatus fuiſſet immature decedere. Nimirum, vt vetus quidam poëta loquitur,

Conſules fiunt quotannis, & noui Proconſules.

Sed (non dicam equidem quod apud eundem ſequitur,

Solus, aut Rex, aut poëta non quotannis naſcitur.

Rex enim quotidie naſcitur ex Regibus, & poëtarum natio plus etiam quàm vellemus, in Republica ſoboleſcit) ſed dicam inquam id quod ipſa res eſt, nec in idonea laude verebor inuidiam. Solus Bellarmino ſimilis ordinis ampliſſimi Senator, ita doctus, ac ſapiens, ita modeſtus, ac moderatus, ita religioſus, ac pius, ita Reipublicæ ſalutaris, non modo non quotannis naſcitur, ſed requiretur in annos plurimos, & longa poſt ſæcula deſiderabitur. Nō tamen eius à nobis vmquam deſiderabitur auxilium, non fides, non Eccleſiæ patrocinium, ac tutela; cuius militantis ipſe, dum viueret, tam præclara ſtipendia meruit, cuius ouantis, vita iam functus, & triumphum capit, & obtinet gloriam. Excurrit ille nunc inter felices animas, Ambroſios, Auguſtinos, alioſque mortis beneficio triumphantes, ac liberos: reſpicit è cælo relicta, videt nos alta nocte circumdatos, & diuinis perfuſam radijs aciem promittit in ſpatia tam vaſta terrarum. Suas adeo partes intelligit eſſe, pro Chriſtiana Republica non iam amplius columbæ gemitum dare, quod ſcripto libello fecit in lugentium campis, ſed per aduocationem

adeſſe,

adesse, atque intercedere; quod & præstitit olim viuens in terris, & nunc præstare multo facillimè potest in triumphantium concilio collocatus.

